

ΒΑΣ. Χ. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ — ΒΑΣ. Κ. ΣΚΟΥΤΕΡΗ

ΚΑ
ΤΗ
ΧΗ
ΣΙΣ
ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ — ΑΘΗΝΑΙ 1967

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΟΥΜΕΝΩΝ

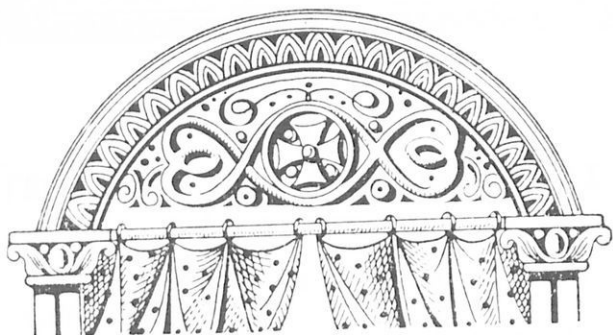
ΤΩΝ ΔΕΔΕΓΜΕΝΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑΣ

ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑΣ

ΒΑΣ. Χ. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ - ΒΑΣ. Κ. ΣΚΟΤΤΕΡΗ

Κ Α Τ Η Χ Η Σ Ι Σ

Κ Α Ι

Λ Ε Ι Τ Ο Υ Ρ Γ Ι Κ Η

Β' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1967

ΓΕΝΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ἱερά Κατήχησις εἶναι τὸ μάθημα, εἰς τὸ ὁποῖον διδασκόμεθα συστηματικῶς τὰς ἀληθείας τῆς Θρησκείας, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ πιστεύωμεν καὶ νὰ ἐφαρμόζωμεν εἰς τὴν ζωὴν μας. Θρησκεία δὲ εἶναι ἡ ζωσα ἐπικοινωνία ἡμῶν μετὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ πανσόφου καὶ παναγάθου Δημιουργοῦ τῶν ὅλων, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξαρτᾶται ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ καὶ τείνει καὶ στρέφεται πρὸς Αὐτόν, ὅπως τὰ ἄνθη στρέφονται πρὸς τὸν ζωογόνον ἥλιον, διότι ὁ Θεὸς εἶναι δι' αὐτὴν τὸ ὑψιστον ἀγαθόν, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς τῆς καὶ εὐτυχίας. Ὁ ἀνθρώπος, κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, πλασθεὶς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, εἶναι θεῖον ὄν, συγγενεὺς καὶ τείνει πρὸς τὸν Θεόν, ἐκ τοῦ ὁποίου κατάγεται, ὡς ἔλεγον οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι, ἐπανάλαβε δὲ καὶ ὁ Ἀπ. Παῦλος εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὁμιλίαν του (Πράξ. ιζ' 28): « τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμὲν » (= διότι ἐκ τούτου τοῦ Θεοῦ καταγόμεθα). Εἰς ἐκ τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἱερός Αὐγουστίνος, ἔλεγε τοὺς ἐξῆς ὑπερόχους λόγους: « Διὰ Σέ, ὦ Θεέ μου, μᾶς ἐπλασες καὶ εἶναι ἀνήσυχος ἡ καρδιά μας, μέχρις ὅτου ἀναπαυθῇ εἰς Σέ » (« fecisti nos, Domine, ad te; et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in Te »).

Ἡ ἔμφυτος αὕτη καὶ ἰσχυρὰ ὁρμὴ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πρὸς τὸν ἄπειρον Θεόν, ὥστε μακρὰν Αὐτοῦ οὐδαμοῦ οὐδέποτε νὰ εὕρῃσκη ἡσυχίαν, μαρτυρεῖ τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν ἀνωτερότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

2. ΚΑΘΟΛΙΚΟΤΗΣ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΙ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΔΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΝ

Ἡ θρησκεία εἶναι βασικὸν γνῶρισμα τοῦ ἀνθρώπου, διότι οὗτος εἶναι ἐκ φύσεως ὄν θρησκευτικόν. Ἡ θρησκεία, ὡς ἔμφυτος ὁρμή τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ὕψιστον Ὄν, εἶναι φαινόμενον καθολικὸν καὶ παγκόσμιον, μαρτυρούμενον καὶ ὑπὸ τῆς ἀνθρωπολογίας καὶ ὑπὸ τῆς ἱστορίας καὶ ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας. Δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄνθρωπος ἄνευ θρησκείας τινός. Καὶ ἐκεῖνοι ἀκόμη, οἱ ὅποιοι πολεμοῦσι τὴν θρησκείαν καὶ διατείνονται, ὅτι δὲν πιστεύουσιν εἰς τίποτε, καὶ οὗτοι κατὰ βάθος ἔχουσι θρησκευτικότητα καί, ὅταν παρουσιασθῇ ἡ κατάλληλος ἀφορμή, καταφεύγουσιν εἰς τὸν μέγαν Θεόν, εἰς τὸν ὅποιον πρὶν δὲν ἐπίστευον. Ὑπάρχουσι πλεῖστα παραδείγματα ἀνθρώπων ἀπίστων καὶ ἀθέων, οἱ ὅποιοι δι' ἐνὸς οἴου-δήποτε συγκλονιστικοῦ γεγονότος τῆς ζωῆς των ἐπανῆλθον εἰς τὴν θρησκείαν καὶ ἔγιναν εὐσεβέστατοι. Καὶ εἰς ἐποχὰς ἀναστατώσεων καὶ ἐπαναστάσεων, ὅταν ἠθέλησαν πολλοὶ νὰ ἐκριζώσωσι τὴν θρησκείαν ἀπὸ τὴν ψυχὴν τῶν λαῶν, ὡς δῆθεν παρακολούσαν τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμόν, δὲν ἐπέτυχον τοῦτο καὶ οἱ λαοὶ ἐξηκολούθησαν παρὰ τοὺς διωγμοὺς καὶ τὰ μαρτύρια νὰ ἐμμένωσι πιστοὶ εἰς τὴν θρησκείαν των (Γαλλικὴ ἐπανάστασις 1789 μ.Χ., Ρωσικὴ ἐπανάστασις 1917). Ἐπίσης ἡ ἱστορία τῶν λαῶν, ἀρχαίων καὶ συγχρόνων, πεπολιτισμένων καὶ ἀπολιτίστων, μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρωπίνη φυλὴ, ἡ ὁποία δὲν εἶχε μίαν οἰανδήποτε θρησκείαν. Ὅπως λέγει ὁ Πλούταρχος, « εὐ-ροις δ' ἂν ἐπιῶν καὶ πόλεις ἀτειχίστους, ἀγραμμάτους, ἀβασιλεύτους, ἀοίκους, ἀχρημάτους, νομίματος μὴ δεσμένας, ἀπείρους θεάτρων καὶ γυμνασίων· ἀνιέρου δὲ πόλεως καὶ ἀθέου, μὴ χρωμένης εὐχαῖς, μηδὲ ὅρκοις, μηδὲ μαντείαις, μηδὲ θυσίαις ἐπ' ἀγαθοῖς, μηδ' ἀποτροπαῖς κακῶν, οὐδεὶς ἔστιν, οὐδ' ἔσται γεγωνῶς θεατῆς ».

Ἡ θρησκεία, ὅταν ἰδίως εἶναι πνευματικὴ, ἀληθινὴ καὶ ἀπηλλαγμένη ἀπὸ προλήψεως καὶ δυσειδαιμονίας, ὑπῆρξε πάντοτε σπουδαιότατος παράγων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ. Ὅλοι αἱ ἐποχαὶ ἐκεῖναι, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι διεκρίνοντο διὰ τὴν θρησκευτικότητα καὶ εἶχον ἀληθινὴν εὐσέβειαν, ὑπῆρξαν γόνιμοι καὶ δημιουργικαί. Ἀντιθέτως μαρasmus καὶ χαλά-

ρωςις τοῦ θρησκευτικοῦ βίου ἐπέφερε πάντοτε καὶ τὴν παρακμὴν καὶ τὴν ἀποσύνθεσιν εἰς τοὺς λαούς. "Οἱ οἱ μεγάλοι ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι ὠδήγησαν διὰ τῆς σοφίας καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν των ἐρευνῶν τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐημερίαν, ὑπῆρξαν εὐσεβέστατοι καὶ ἐπίστευον βαθέως εἰς τὸν Θεὸν (π.χ. ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Νεύτων, ὁ Πασκάλ, ὁ Παστέρ κ.ἄ.). Ἡ θρησκεία συντελεῖ εἰς τὴν ἐξύψωσιν τοῦ ἀνθρώπου πολιτισμοῦ, διότι αὕτη βελτιώνει τὴν ποιότητα τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς συνεχοῦς ἀνυψώσεως τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας των πρὸς τὰ ἄνω, πρὸς τὰ πνευματικὰ καὶ αἰώνια, βοηθεῖ δὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὀπλίζει αὐτοὺς μὲ θάρρος καὶ μὲ ἀσυνήθεις ψυχικὰς δυνάμεις εἰς πάσας τὰς δυσκόλους περιστάσεις καὶ δοκιμασίας τοῦ βίου των, διότι οὗτοι πιστεύουσιν εἰς τὸν Θεόν, καί, ὅταν τις ἔχη τὸν Θεὸν προστάτην του καὶ βοηθόν, οὐδένα φοβεῖται, ὅπως λέγει ὁ Δαυὶδ : « Κύριος ἐμοὶ βοηθὸς καὶ οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει με ἄνθρωπος » (Ψαλμ. 117, 6).

3. ΕΙΔΗ ΘΡΗΣΚΕΙΩΝ

Οἱ λαοὶ τῆς γῆς οὐδέποτε εἶχον τὴν αὐτὴν θρησκείαν πάντοτε, οὔτε ἐπίστευον εἰς ἓνα Θεὸν μόνον. Ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἀμαρτία διέστρεψαν τὴν ἔμφυτον θρησκευτικὴν τοῦ ἀνθρώπου ὁρμὴν καὶ συνετέλεσαν, ὥστε νὰ διαμορφωθῶσι πολλὰ καὶ διάφοροι θρησκεῖαι. Αἱ θρησκεῖαι τῆς ἀνθρωπότητος διαιροῦνται εἰς φυσικὰς καὶ εἰς ἀποκεκαλυμμένας ἢ εἰς πολυθεϊστικὰς καὶ μονοθεϊστικὰς θρησκείας.

Φυσικαὶ λέγονται αἱ θρησκεῖαι, τὰς ὁποίας διεμόρφωσεν ὁ ἄνθρωπος μόνος του διὰ τῶν ἰδικῶν του πνευματικῶν δυνάμεων καὶ διὰ τῆς φαντασίας του. Ἡ εἰδωλολατρεία λόγου χάριν ὅλων τῶν ἀρχαίων λαῶν καὶ τινων συγχρόνων βαρβάρων ἀνήκει εἰς τὰς φυσικὰς θρησκείας. Αἱ φυσικαὶ θρησκεῖαι ἦσαν κατὰ κανόνα πολυθεϊστικαί, διότι εἰς αὐτὰς ἐλατρεύοντο ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐτιμῶντο ὡς θεοὶ διάφορα ὄντα καὶ φαινόμενα τῆς φύσεως, ὅπως ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, οἱ ἀστέρες, αἱ θάλασσαι, τὰ ὄρη, οἱ ἄνεμοι, τὸ φῶς, τὰ δάση, τὰ θηρία, ἀκόμη δὲ καὶ οἱ ἀρχηγοὶ καὶ οἱ ἥρωες τῆς φυλῆς των, ὡς καὶ διάφοροι ἀρεταὶ καὶ κακίαι. Οἱ λαοί, οἱ ὁποῖοι ἐθεοποίησαν τὰ ὄντα ταῦτα καὶ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως, λέγονται εἰδω-

λοάτραι καὶ ἡ θρησκεία των λέγεται εἰδωλολατρεία. Ἡ εἰδωλολατρεία ὀνομάζεται καὶ πολυθεΐα ἢ πολυθεϊσμός, διότι εἶναι πίστις εἰς πολλοὺς θεοὺς, καὶ φυσιολατρεία, διότι εἶναι λατρεία καὶ θεοποίησις τῶν φυσικῶν ὄντων καὶ φαινομένων. Ἡ εἰδωλολατρεία καταδικάζεται εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ὥς τὸ χειρότερον καὶ τὸ μεγαλύτερον ἁμάρτημα, διότι ὁ εἰδωλολάτρης, ἀντὶ νὰ λατρεύῃ τὸν Θεόν, τὸν Δημιουργὸν τῶν ὅλων, λατρεύει καὶ τιμᾷ αὐτὰ τὰ κτίσματα τοῦ Θεοῦ.

Ἀποκεκαλυμμένοι λέγονται αἱ θρησκεῖαι ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ἀπεκάλυψεν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ διαφόρων ἁγίων καὶ πεφωτισμένων ἀνδρῶν. Κατὰ τὴν Χριστιανικὴν πίστιν μόνον ἡ Ἰουδαϊκὴ καὶ ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι ἀποκεκαλυμμέναι θρησκεῖαι, διότι τὴν μὲν πρώτην ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας διὰ τῶν Πατριαρχῶν (τοῦ Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ καὶ τῶν δώδεκα υἱῶν του) καὶ διὰ τοῦ Μωυσέως, τῆς δὲ Χριστιανικῆς θρησκείας ἰδρυτὴς εἶναι αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Καὶ ἄλλαι ὅμως θρησκεῖαι δισχυρίζονται, ὅτι εἶναι ἀποκεκαλυμμέναι, διότι οἱ ἰδρυταὶ των ἐδίδαξαν αὐτάς, φωτισθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὁ Ζωροαστρισμός, ὁ Βουδδισμός, ὁ Μωσαμβανισμός. Αἱ ἀποκεκαλυμμέναι θρησκεῖαι, ἐπειδὴ διδάσκουσι τὴν πίστιν εἰς ἓνα Θεόν, εἶναι μονοθεϊστικαὶ θρησκεῖαι, ὅλαι δὲ αἱ ἄλλαι εἶναι πολυθεϊστικαί. Ἡ εἰδωλολατρεία τῆς ἀρχαιότητος, τοῦλάχιστον τῶν περὶ τὴν Μεσόγειον καὶ ἐν Εὐρώπῃ λαῶν, δὲν ὑπάρχει πλέον, διότι διεδόθη εἰς τοὺς λαοὺς τούτους ὁ Χριστιανισμὸς καὶ εἰς τινὰς λαοὺς τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας ὁ Μωσαμβανισμός. Ἐνταῦθα θὰ ἀναφέρωμεν ἐν συντομίᾳ μόνον τὰς κυριωτέρας συγχρόνους θρησκείας.

4. Αἱ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΙ

Ὁ Χριστιανισμὸς ἐξηφάνισε τὰς εἰδωλολατρικὰς θρησκείας τῆς ἀρχαιότητος, τὰς ὁποίας εὗρεν εἰς τὸν κόσμον κατὰ τὴν ἐμφάνισίν του. Αἱ ἀρχαῖαι θρησκεῖαι εἶναι πλέον νεκραί. Σήμερον ὅμως ὑπάρχουσιν ἄλλαι θρησκεῖαι, ἰδίως εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν, πρὸς τὰς ὁποίας ὁ Χριστιανισμὸς εὐρίσκεται εἰς ἀνταγωνισμὸν καὶ προσπαθεῖ διὰ τῶν ἱεραποστόλων του νὰ τὰς ἐκτοπίσῃ, ἵνα ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος πιστεύσῃ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τὸ Εὐαγγέ-

λίον του. Εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Κινέζοι, οἱ Ἰάπωνες, οἱ Ἰνδοί, οἱ Πέρσαι, οἱ Ἀραβες, οἱ Τούρκοι, καὶ εἰς τὴν Ἀφρικὴν οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Μαροκινοί, οἱ Ἀλγερινοί, ἵνα μόνον τοὺς κυριωτέρους λαοὺς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς μνημονεύσωμεν, δὲν πιστεύουσιν εἰς τὸν Χριστόν, ἀνέκουσιν εἰς ἄλλας ἰδικὰς τῶν θρησκείας, πλὴν πολὺ ὀλίγων ἑκατομμυρίων, τοὺς ὁποίους ἐνθουσιάζει ἱεραπόστολοι μετὰ κόπων καὶ πολλῶν θυσιῶν προσεῖλκυσαν εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ποῖαι λοιπὸν εἶναι αἱ σύγχρονοι αὗται θρησκείαι, αἱ ὁποῖαι ἀνθίστανται ἀκόμη εἰς τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου; Αἱ κυριώτεραι ἐξ αὐτῶν εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

1. Ὁ Ἰνδοῖσμός. α') Βεδδικὴ θρησκεία. Οἱ Ἰνδοὶ εἶναι ὁπὸ τοὺς ἀρχαιοτέρους λαοὺς τῆς γῆς. Καὶ ἡ θρησκεία τῶν, λεγομένη γενικῶς Ἰνδοῖσμός, εἶναι πολὺ ἀρχαία, ἀλλὰ διήλθεν ἀπὸ διάφορα στάδια ἐξελίξεως, ἕως ἔτου φθάσῃ εἰς τὴν σημερινὴν μορφήν της. Ἡ ἀρχικὴ μορφή τοῦ Ἰνδοϊσμοῦ εἶναι ἡ Βεδδικὴ θρησκεία, ὀνομασθεῖσα τοιουτοτρόπως ἀπὸ τὰς Βέδδας (=βιβλία τῆς γνώσεως), αἱ ὁποῖαι εἶναι τὸ ἱερόν βιβλίον τῶν Ἰνδῶν. Ταῦτα ἐγράφησαν περὶ τὸ 1000 π.Χ. καὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ τέσσαρα βιβλία, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότερον εἶναι ἡ Ριγκ-Βέδδα (=βιβλίον τῶν Ψαλμῶν). Εἰς τὰς Βέδδας ἀπαντῶμεν φυσιολατρικὰς ἰδέας, διότι εἶναι πλήρεις ἀπὸ προσευχὰς καὶ ὕμνους πρὸς τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τὸν οὐρανόν, τὴν βροχὴν καὶ ἐξῆς. Ὁ Βαρούνας, θεὸς τοῦ οὐρανοῦ, εἶναι ὁ κυριώτερος θεὸς εἰς τὴν Βεδδικὴν θρησκείαν.

β') Βραχμανισμός. Τοιουτοτρόπως ὀνομάζεται ἡ θρησκεία, τὴν ὁποίαν ἀνέπτυξαν οἱ Βραχμᾶνοι, οἱ ἱερεῖς τῶν Ἰνδῶν, μεταρρυθμίσαντες τὴν Βεδδικὴν θρησκείαν. Βράχμα λέγεται ἡ ὑψίστη ἐκείνη δύναμις, ἡ ὁποία ἐγκλείει ἐν ἑαυτῇ ὅλην τὴν ὑπαρξιν καὶ ὅλην τὴν ἐνέργειαν. Τὰ πάντα προέρχονται ἐκ τοῦ Βράχμα καὶ καταλήγουσιν εἰς αὐτό. Αὐτὸ ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ ὄντα καὶ εἰς πᾶν μέρος αὐτῶν, ὅπως τὸ ἅλας τὸ διαλυθὲν ἐντὸς ὕδατος ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ μέρη αὐτοῦ. Ἡ ἰδέα τοῦ Βράχμα λοιπὸν ἐκφράζει τὸν Ἰνδικὸν Πανθεισμόν. Ὅστις ἐπιτυγχάνει τὴν ἑνωσιν τῆς ζωῆς του μετὰ τοῦ Βράχμα, ζῇ πάντοτε μὲ αὐτό καὶ εἶναι ὄργανόν του, αὐτὸς εἶναι τέλειος ἄνθρωπος. Οἱ ἱερεῖς τῶν Ἰνδῶν εἶχον ἐπιτύχει τοῦτο, διὰ τοῦτο δὲ ἐλέγοντο Βραχμᾶνοι. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἱερατικὰ βιβλία τῶν, τὰ ὁποῖα περιέχουσιν (ὅπως τὰ ἰδικὰ μας λειτουρ-

γικά βιβλία) προσευχάς καὶ διατάξεις περὶ τοῦ τρόπου τῆς τελείσεως τῶν διαφορῶν θυσιῶν, καὶ αὐτὰ λέγονται βραχμᾶναι. Εἰς αὐτὰς τοιζέται ὑπὲρ τὸ δέον ἢ σπουδαιότης καὶ ἡ ἀνάγκη τῶν θυσιῶν διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὴν ἔνωσιν των μετὰ τοῦ Βράχμα. Κατὰ τὰς βραχμᾶνας οἱ ἄνθρωποι διαίρουνται εἰς τέσσαρας κεχωρισμένας αὐστηρῶς τάξεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουσιν ἐκάστη ἴδια ἐπαγγέλματα, δὲν ἐπικοινωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας καὶ δὲν ἐπιτρέπουσι γάμους εἰς μέλη τῆς μιᾶς τάξεως μετὰ μελῶν ἄλλης τάξεως.

γ') Βουδδισμός. Ἄλλη μορφή τοῦ Ἰνδοϊσμοῦ εἶναι ὁ Βουδδισμός, τὸν ὁποῖον ἀνέπτυξε καὶ ἰδρυσεν ὁ Συντάρτα Γουτάμα (560 - 480 π.Χ.), ὁ ἐπονομασθεὶς Βούδδας, δηλαδὴ πεφωτισμένος. Αὐτὸς κατήγετο ἀπὸ βασιλικὴν οἰκογένειαν τῶν Ἰνδῶν, ἀλλ' ἦτο ἐκ φύσεως ἀσκητὴς, λιτὸς καὶ θεωρητικὸς ἄνθρωπος. Ἡμέραν τινα ὁ Γουτάμα εἶδεν ἕνα γέροντα τελείως ἐξηντλημένον, παρέκειν ἕνα ἀσθενῆ, ὕστερον ἐν λείψανον κηδευομένου ἀνθρώπου καὶ τέλος βραδύτερον ἕνα ἀσκητὴν, ὁ ὁποῖος ἐφαίνετο ἡρεμος καὶ ἀδιάφορος πρὸς τὰ βάσανα τοῦ κόσμου καὶ πρὸς ὅλα τὰ ἐγκόσμια. Τότε ἤρχισε νὰ διαλογίζηται, διατὶ νὰ γηράσκη, νὰ ἀσθενῇ καὶ νὰ ἀποθνήσκη ὁ ἄνθρωπος καὶ πόσον μακάριος καὶ ἡρεμος εἶναι, ὅταν ζῇ ὅπως ὁ ἀσκητὴς, τὸν ὁποῖον εἶχε συναντήσει. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν στοχασμῶν τούτων ἐγκατέλειπεν αἰφνιδίως τὰ ἀνάκτορα, τὴν γυναῖκα του, ἐν νεογέννητον τέκνον καὶ φεύγει μακρὰν τοῦ κόσμου, διὰ νὰ ζήσει ὡς ἀσκητὴς. Ἐν ᾧ ἐκάθητο κάποτε κάτω ἀπὸ τὴν σκιὰν ἐνὸς δένδρου καὶ διελογίζετο τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς, τοῦ θανάτου καὶ τῶν θλίψεων τοῦ βίου, ἐξαίφνης ἐν φῶς περιέλαμψε τὴν ψυχὴν του καὶ φωτισθεὶς εὕρισκε τὴν ἀλήθειαν διὰ τὰ προβλήματα αὐτά. Ἀπὸ τότε ὁ Γουτάμα ζῇ εἰς τὸ φῶς, εἶναι πεφωτισμένος=Βούδδας, γνωρίζων καὶ πεπεισμένος διὰ τὰς ἀληθείας ταύτας: Ἡ ζωὴ συνεπάγεται πάντοτε θλίψεις καὶ βάσανα καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ζωὴ χωρὶς βάσανα· ἀλλὰ ταῦτα προέρχονται πάντοτε ἀπὸ τὰς ἀκαταπαύστους καὶ ἀνικανοποιήτους πάντοτε ἐπιθυμίας μας· θὰ ἐκλείψωσι συνεπῶς αἱ θλίψεις καὶ τὰ βάσανα, ἐὰν ἐκριζώσωμεν πᾶσαν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὰ ἐγκόσμια καὶ ζήσωμεν, σκεπτόμενοι τὸ Βράχμα καὶ ἠνωμένοι μὲ αὐτό. Ἐκτοτε ὁ Γουτάμα Βούδδας ἐθεώρησε καθήκον νὰ περιοδεύῃ ἀνὰ τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας τῶν Ἰνδῶν, διὰ νὰ διδάξῃ εἰς τοὺς ἀνθρώ-

πους τὰς ἀνωτέρω ἀληθείας, ἵνα ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τὰ βράσανο καὶ τὰς λύπας τοῦ βίου, δίδων αὐτὸς πρῶτος τὸ παράδειγμα μὲ τὴν τελείαν ἀσκητικὴν ζωὴν του. "Ὅταν ἐκριζώσῃ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ψυχὴν του τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ζωὴν, τοὺς ἀσβέστους πόθους διὰ τὰ ἀγαθὰ τοῦ βίου καὶ ζῇ διαρκῶς βυθισμένος εἰς τὸ Βράχμα, εἶναι τέλειος, ἤρεμος καὶ γαλήνιος. Τὴν κατάστασιν ταύτην τῆς ἀπολύτου γαλήνης καὶ ἀδιαφορίας πρὸς ὅλα ὠνόμαζον Νιρβάνα. Ἡ ἰδέα τοῦ Νιρβάνα ἐκφράζει παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς τὴν τελείαν μακαριότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἠνώθη καὶ ἔγενεν ἐν μὲ τὴν θεότητα, μὲ τὸ Βράχμα, ὥστε θὰ ἠδύνατο νὰ λέγῃ πρὸς οὐτὸ « ἐγὼ εἶμαι σὺ » (= tat twan asi).

2. Ἡ θρησκεία τῶν Σινῶν. Ἡ θρησκεία τῶν Σινῶν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἰνδοισμόν ἔχει χαρακτῆρα πρακτικόν, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν συνθηκῶν τοῦ βίου του διὰ τῆς δράσεως, διὰ τῆς ἀγωγῆς καὶ διὰ τῆς πολιτικῆς. Κυρίως ἡ θρησκεία τῶν Κινέζων εἶναι φυσιολατρικὴ καὶ προγονολατρικὴ, διότι οἱ αὐτοκράτορες καὶ οἱ μεγάλοι πρόγονοι τιμῶνται ὡς θεοί, συνάμα δὲ ἔχουσι θεοποιηθῇ ὑπ' αὐτῶν διάφορα ὄντα καὶ φαινόμενα τῆς φύσεως, ὅπως ὁ οὐρανός, ὁ ἥλιος, οἱ ἄλλοι ἀστέρες, ἡ γῆ, ἡ βροχὴ, τὰ ὄρη, αἱ θάλασσαι καὶ ἑξῆς. Οἱ αὐτοκράτορες θεωροῦνται ὡς ἀπόγονοι τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ ὑψίστου θεοῦ των.

Οἱ μεγαλύτεροι μεταρρυθμισταὶ τῆς θρησκείας τῶν Σινῶν εἶναι ὁ Κομφούκιος (551 - 479 π.Χ) καὶ ὁ σύγχρονός του Λαοτσέ. Ὁ Κομφούκιος κατήγετο ἀπὸ πτωχὴν μέν, ἀλλ' ἀριστοκρατικὴν οἰκογένειαν. Οὗτος ἐ χρημάτισεν ἐπὶ βραχὺ τι διάστημα ὑπουργός, ἀλλὰ παρητήθη, προτιμήσας νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν διαφώτισιν τοῦ λαοῦ διδάσκων καὶ περιφερόμενος εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ κώμην. Ἡ διδασκαλία τοῦ Κομφουκίου ἦτο πολὺ ἀπλή. Ὁ ἄνθρωπος, ἔλεγεν, ἀναλόγως τῆς θέσεώς του, ἔχει ὠρισμένα καθήκοντα. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὰς διαφόρους σχέσεις του εἶναι καλὴ συμπεριφορὰ πρὸς πάντας, σεβασμὸς πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους, ὑπακοή καὶ συμμόρφωσις πρὸς τοὺς νόμους, πρὸς τὰ ἥθη καὶ τὰς παραδόσεις, ἀφοσίωσις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν χώραν, τάξις καὶ εὐλάβεια εἰς τὴν θεῖαν λατρείαν. Τὰς ἀρετὰς ταύτας δύναται νὰ ἀποκτήσῃ ὁ ἄνθρωπος διὰ μιᾶς συνεχοῦς προσπάθειας καὶ ἀσκήσεως.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Κομφούκιον ὁ Λαοτσέ ἦτο θεωρητικὴ φύσις καὶ εἶχε πανθεϊστικὰς ἰδέας. Κεντρικὴν θέσιν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Λαοτσέ κατέχει ἡ περὶ Ταὸ ἰδέα, ἐξ οὗ καὶ Ταοϊσμός καλεῖται ἡ μορφή αὕτη τῆς θρησκείας τῶν Κινέζων. Τὸ Ταὸ εἶναι διὰ τοὺς Κινέζους, ὅ,τι τὸ Βράχμα διὰ τοὺς Ἰνδοὺς, ἦτοι ἡ παγκόσμιος τάξις καὶ ὁ παγκόσμιος νόμος, ὁ ὁποῖος κινεῖ καὶ συγκρατεῖ τὰ πάντα, ἡ ὑψίστη Ἀρχή, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπορρέουσιν ὅλα καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ὅλα καταλήγουσι. Τὸ Ταὸ φωτίζει καὶ ὁδηγεῖ εἰς πᾶν καλὸν τὸν ἀνθρώπον ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος ἔχει διαρκῶς ἐστραμμένα τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν πρὸς αὐτὸ καὶ ἀποφεύγει ἐπιμελῶς τὰ ἐγκόσμια.

3. Συντοϊσμός, ἡ θρησκεία τῶν Ἰαπώνων. Συντοϊσμός, ἦτοι « ἡ ὁδὸς τῶν θεῶν », ὀνομάζεται ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία εἰς τὴν Ἰαπωνίαν. Αὕτη εἶναι μία ἐθνικὴ θρησκεία διδάσκουσα, ὅτι οἱ Ἰάπωνες αὐτοκράτορες καὶ ἡ Ἰαπωνία εἶναι θείας καταγωγῆς καὶ ὁ Ἰαπωνικὸς λαὸς ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς ἐν τῷ μέσῳ τῶν λαῶν τῆς γῆς. Ὁ Μικᾶδος, ὁ αὐτοτράτωρ, τιμᾶται ὡς ἄμεσος ἀπόγονος τῆς θεᾶς τοῦ ἡλίου Ἀματερασού. Τὰ ἱερὰ βιβλία τοῦ Συντοϊσμοῦ εἶναι πλήρη ἀπὸ διηγήσεις κατορθωμάτων τοῦ Ἰαπωνικοῦ λαοῦ. Ἡ θρησκεία αὕτη ὡς κυριώτερα καθήκοντα ἐπιβάλλει εἰς τοὺς Ἰάπωνας τὴν ἀφοσίωσιν μέχρις αὐτοθυσίας πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὴν χώραν των, τὴν ἀξιοπρεπείαν, τὴν πειθαρχίαν, τὸ θάρρος, τὴν αὐτοθυσίαν, τὴν καθαριότητα. Καὶ ὁ Συντοϊσμός εἶναι φυσιολατρικὴ θρησκεία, διότι διδάσκει τὴν θεοποίησιν καὶ λατρείαν τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ, ἦτοι τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων, τῶν ὀρέων, τῶν ποταμῶν καὶ ἐξῆς. Ἡ Ἰαπωνία εἶναι πλήρης ἀπὸ ναοὺς καὶ βωμοὺς, ὀφιερωμένους εἰς τὸ πλῆθος αὐτὸ τῶν θεῶν. Πολυάριθμοι δὲ ἱερεῖς ὑπηρετοῦσιν εἰς τοὺς βωμοὺς καὶ ναοὺς τούτους, οἱ ὁποῖοι εἰς τὸ ἐσωτερικόν των ἔχουσιν ἓνα πελώριον καθρέπτην, τὸ ἱερὸν σύμβολον τοῦ Ἠλίου, ὅστις εἶναι ἡ κυριώτερα θεότης ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν Ἰαπώνων.

4. Ζωροαστρισμός. Τοιοῦτοτρόπως καλεῖται ἡ θρησκεία τῶν Περσῶν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἱδρυτοῦ της Ζωροάστρου, ὁ ὁποῖος ἐζησε περὶ τὸν ἕκτον αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ. Πρὸ τοῦ Ζωροάστρου ἡ Περσικὴ θρησκεία ἔφερε τὸ ὄνομα Μαοδεϊσμός ἢ Παρσι-σμός. Τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Περσῶν εἶναι ἡ Ἀβέστα (= γῶσις). Κεντρικὴ ἰδέα τοῦ Ζωροαστρισμοῦ, περιλαμβανομένη εἰς τὴν Ἀβέστα, εἶναι, ὅτι ὑπάρχουσιν εἰς τὸν κόσμον δύο Ἀρχαὶ ἢ δύο θεοὶ

(dualisme = διαρχία), ὁ θεὸς τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ καλοῦ, ὀνομαζόμενος Ἀχουραμάσδας ἢ Ὁρμούσδης, καὶ ὁ ἀντίπαλός του, ὁ Ἀριμάν, θεὸς τοῦ σκότους καὶ τοῦ κακοῦ. Πᾶν ὅ,τι καλὸν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον προέρχεται ἀπὸ τὸν θεὸν τοῦ καλοῦ, ἐν ᾧ ὅλα τὰ κακὰ ὀφείλονται εἰς τὸν θεὸν τοῦ σκότους καὶ τοῦ κακοῦ. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων Ἀρχῶν διεξάγεται διαρκὴς πάλη, εἰς τὴν ὁποίαν ἄλλοτε μὲν ἐπικρατεῖ ὁ θεὸς τοῦ καλοῦ καὶ τότε βασιλεύει ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀρετὴ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἄλλοτε δὲ ἐπικρατεῖ ὁ θεὸς τοῦ κακοῦ, ὁπότε οἱ ἄνθρωποι εἶναι κακοὶ καὶ ἄδικοι. Ἐντεῦθεν τὸ καλὸν εἶναι ἀνάμικτον μὲ τὸ κακὸν εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' ἐν τέλει θὰ θριαμβεύσῃ, κατὰ τὴν πίστιν τοῦ Ζωροαστρισμοῦ, ὁ θεὸς τοῦ καλοῦ καὶ θὰ ἐπικρατήσῃ ἡ βασιλεία του ἐπὶ τῆς γῆς. Πλὴν τῶν δύο τούτων Ἀρχῶν ἡ θεὸν ὑπάρχουσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των πολυάριθμα ἀγαθὰ καὶ πονηρὰ πνεύματα, οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ δαίμονες, οἱ ὅποιοι ἐπίσης ἀγωνίζονται νὰ παρασύρῳσι τοὺς ἀνθρώπους πρὸς τὸ μέρος των εἴτε πρὸς τὸ ἀγαθὸν εἴτε πρὸς τὸ κακόν. Ὁ Ζωροαστρισμὸς συνιστᾷ τὴν διάδοσιν τῆς θρησκείας ἀκόμη καὶ διὰ τῆς βίας καὶ τοῦ πολέμου. Μόλις οἱ Πέρσαι βασιλεῖς ἡσπάσθησαν τὸν Ζωροαστρισμόν, ἐπέβαλον αὐτὸν εἰς τὸν λαὸν διὰ τῆς βίας. Ἀλλ' οἱ Πέρσαι ὑπέκυψαν βραδύτερον πάλιν εἰς ἄλλην θρησκευτικὴν βίαν, διότι κατὰ τὸν ὀγδοὸν αἰῶνα ἐπεβλήθη εἰς αὐτοὺς διὰ πολέμων ὁ Ἰσλαμισμὸς, καὶ σήμερον οἱ Πέρσαι εἶναι μουσουλμᾶνοι. Ὀλίγοι μόνον Πέρσαι, περὶ τὰ δύο ἑκατομμύρια, ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ζωροαστρισμόν, καταφυγόντες εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ ἐγκατασταθέντες κυρίως εἰς τὴν Βομβάην.

5. Μωαμεθανισμός. Ἡ θρησκεία αὕτη, ἡ ὁποία εἶναι ἡ νεωτέρα ἀπὸ ὅλας, ἰδρῦθη ἀπὸ τὸν Μωάμεθ, τοῦ ὁποίου φέρει καὶ τὸ ὄνομα. Ὀνομάζεται αὕτη καὶ Ἰσλαμισμὸς, ἀπὸ τὴν λέξιν Ἰσλάμ, ἡ ὁποία σημαίνει ὑποταγὴν εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ ὁπαδὸς τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ὀνομάζεται μουσλῆμ (= ἀφωσιωμένος, πιστὸς) ἢ μουσουλμᾶνος. Ὁ Μωάμεθ ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν τῆς Ἀραβίας (570 μ.Χ.). Ἦτο ἐκ φύσεως θρησκευτικὸς ἄνθρωπος καὶ ὁ ἴδιος ἔλεγεν, ὅτι ἐβλεπε συχνὰ ὀπτασίας καὶ ὁράματα, κατὰ τὰ ὅποια ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ ἀπεκάλυπτεν εἰς αὐτὸν τὰ θελήματα τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ τὴν νεότητά του ὁ Μωάμεθ ἦτο ποιμὴν καὶ κατόπιν ἔγινεν ἔμπορος. Ὡς ἔμπορος ἐγνώρισε πολλοὺς χριστιανούς καὶ Ἰου-

δαίους καὶ τὴν θρησκείαν αὐτῶν. Ὄταν τὸ πρῶτον ἤρχισε νὰ προσβάλλῃ τὰ εἰδωλα καὶ νὰ κηρύττῃ τὴν πίστιν εἰς ἓνα Θεὸν καὶ τὰς ἄλλας θρησκευτικὰς τοῦ ιδέας εἰς τοὺς συμπολίτας του, οὗτοι ἐξωργίσθησαν ἐναντίον του καὶ ἠθέλησαν νὰ τὸν φονεύσωσι. Τότε οὗτος μὲ ἓνα μόνον ὄπαδόν φεύγει ἀπὸ τὴν Μέκκαν καὶ καταφεύγει εἰς μίαν ἄλλην ἀραβικὴν πόλιν, εἰς τὴν Μεδίναν, κατὰ τὸ ἔτος 622 μ.Χ. Ἡ φυγὴ αὕτη εἶναι ἱστορικὴ καὶ σπουδαία διὰ τοὺς Μωαμεθανούς, διὰ τοῦτο δὲ ἡ χρονολογία ἀρχίζει δι' αὐτοὺς ἀπὸ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, οὕτως ὥστε σήμερον οὗτοι ἔχουσι τὸ 1342, ἐν ᾧ οἱ ἄλλοι λαοὶ τοῦ κόσμου ἔχουσι τὸ 1964. Εἶναι δὲ ἱστορικὴ ἡ φυγὴ αὕτη, διότι εἰς τὴν Μεδίναν εἶχε μεγάλας ἐπιτυχίας, ἀπέκτησε πολλοὺς ὄπαδούς καὶ μὲ αὐτοὺς κατόπιν ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῆς Μέκκας, ὑπέταξε ταύτην καὶ ὕστερον καὶ ἄλλας ἀραβικὰς πόλεις, οὕτως ὥστε αἱ θρησκευτικαὶ ιδέαι τοῦ ἐπεβλήθησαν εἰς τὰς φυλὰς τῶν Ἀράβων. Μετὰ ταῦτα ὁ Μωάμεθ καὶ οἱ διάδοχοί του διέδωκαν τὴν θρησκείαν των διὰ συνεχῶν καὶ ἀγρίων πολέμων καὶ εἰς ἄλλους λαούς.

Δυστυχῶς εἰς τὸν χεῖμαρρον τῶν Μωαμεθανῶν Ἀράβων ὑπέκυψαν πολλαὶ περιφέρειαι τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἐξισλαμίσθησαν διὰ τῆς βίας. Σήμερον εἰς τὴν μουσουλμανικὴν θρησκείαν ἀνήκουσιν οἱ Τούρκοι, οἱ Ἀραβες, οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Μαροκηνοί, οἱ Ἀλγερινοί, οἱ Πέρσαι, οἱ εἰς τὸ κράτος τοῦ Πακιστάν κατοικοῦντες Ἰνδοὶ καὶ ἄλλοι. Οἱ Μουσουλμᾶνοι ἀνέρχονται σήμερον εἰς 300 ἑκατομ. περίπου.

Τὸ ἱερὸν βιβλίον τοῦ Ἰσλαμισμού εἶναι τὸ Κοράνιον, τὸ ὁποῖον ἐγράφη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Μωάμεθ, κατ' ἄλλους ὅμως ἀπὸ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς ἀμέσους διαδόχους του. Τὸ Κοράνιον περιέχει πλείστας Χριστιανικὰς καὶ Ἰουδαϊκὰς ιδέας, τὰς ὁποίας ἀπέκτησεν ὁ Μωάμεθ κατὰ τὴν γνωριμίαν του μὲ χριστιανούς καὶ Ἰουδαίους. Κατὰ τὸ Κοράνιον ὁ Θεὸς εἶναι εἰς καὶ εἶναι καὶ ὁ προφήτης αὐτοῦ, ὁ Μωάμεθ. Ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς τῶν πάντων, παντοδύναμος, δίκαιος καὶ εὐσπλαγχνος. Διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀνθρώπων ἐφώτισε καὶ ἔστειλε διαφόρους προφήτας, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Μωϋσέα, τοὺς προφήτας τοῦ Ἰσραὴλ, τὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰ τελευταῖον ἀπέστειλε τὸν ἄνωτερον ὅλων, τὸν Μωάμεθ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Γαβριὴλ τὰ θελήματά του καὶ τὴν τελειοτέραν ἐξ ὅλων θρησκειῶν. Ὁ πιστὸς Μωαμεθανὸς ὀφείλει νὰ ὑποτάσσῃται ἀγογγύστως εἰς

τὰ θελήματα τοῦ Θεοῦ, νὰ προσεύχεται πεντάκις τῆς ἡμέρας, νὰ νηστεύῃ κατὰ τὸν μῆνα Ραμαζάν, νὰ μεταβαίνει ὡς προσκυνητὴς εἰς τὴν Μέκκαν, ὅπου διαφυλάττεται ὁ ἱερὸς λίθος Καάβα, ὁ πεσὼν ἐκ τῶν οὐρανῶν, κατὰ τὴν πίστιν τῶν Ἀράβων. Ὁ Μωαμεθανισμὸς κατὰ τὴν ἐξάπλωσίν του δὲν ἐφάνη ἀνεκτικὸς πρὸς τὰς ἄλλας θρησκείας καὶ μόνον ἔναντι τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων ἐπέδειξεν ἀνοχήν τινα εἰς πολλὰς περιπτώσεις. Εἰς τὴν ἀνοχήν ταύτην ὀφείλεται, ὅτι δὲν μετεβλήθησαν ὅλοι οἱ χριστιανικοὶ ναοὶ εἰς τεμένη (τζαμιά), ὅπως π.χ. ὁ ἱερὸς ναὸς τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἐν Ἱερουσαλὴμ.

6. Ὁ Ἰουδαϊσμὸς. Ὁ Ἰουδαϊσμὸς ἀπὸ ὅλας τὰς ἐρχαίας θρησκείας εἶναι, ὅπως ἡ Χριστιανικὴ, ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκεία, διότι ἀπεκάλυψε ταύτην εἰς τοὺς Ἰουδαίους ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Οἱ Ἰουδαῖοι κατὰγονται ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ, ἄνδρα πολὺ εὐσεβῆ καὶ πιστὸν εἰς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἐκάλεσεν αὐτὸν (κλήσις τοῦ Ἀβραάμ) ἀπὸ τὴν συγγένειάν του καὶ ὑπεσχέθη εἰς αὐτόν, ὅτι θὰ πολλαπλασιάσῃ καὶ θὰ ἔχῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν του ὡς περιούσιον του καὶ ἐκλεκτὸν λαὸν ὅλους τοὺς ἀπογόνους του καὶ ὅτι ἐκ τοῦ γένους του θὰ προέλθῃ ὁ Μεσσίας, ὁ Σωτὴρ τοῦ Κόσμου : « καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα », εἶπεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν Ἀβραάμ, « καὶ εὐλογήσω σε καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου καὶ ἔσῃ εὐλογημένος... καὶ εὐλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς » (Γεν. ιβ' 2). Ἡ ἐπαγγελία αὐτῇ περὶ τοῦ Μεσσίου, ὅστις ἐμελλε νὰ σώσῃ τὸν κόσμον ὅλον, ἐπανελήφθη κατόπιν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Πατριάρχας, προεφήτευσαν δὲ περὶ τῆς ἐλευσεώς του καὶ τοῦ ἔργου του καὶ οἱ Προφῆται τῶν Ἰσραηλιτῶν, οὕτως ὥστε αἱ περὶ Μεσσίου ἰδέαι καὶ ἐλπίδες ἀπετέλουν τὴν δύναμιν καὶ τὴν κεντρικὴν ἰδέαν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Σὺν τῷ χρόνῳ, ὅμως καὶ ἰδίως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Χριστοῦ αἱ περὶ Μεσσίου ἰδέαι διεστράφησαν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἀνέμενον αὐτὸν ὄχι ὡς πνευματικὸν ἀρχηγόν, ὡς λυτρωτὴν τοῦ κόσμου, ἀλλ' ὡς ἰσχυρὸν βασιλέα καὶ γενναῖον πολεμιστὴν, διὰ νὰ καταπολεμήσῃ καὶ νὰ καθυποτάξῃ ὅλους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἦλθεν ὁ Μεσσίας, ὁ Κύριος ἡμῶν, ὄχι μόνον δὲν ἐπίστευσαν, ἀλλὰ καὶ ἐδίωξαν καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν.

Ἐκτὸς τῶν ἐπαγγελιῶν περὶ τοῦ Μεσσίου οἱ Ἰουδαῖοι παρέλαβον ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Μωϋσέως ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ καὶ τὸν

Νόμον κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα π.Χ. Ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος περιέχει τὰ καθήκοντα τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον καθὼς καὶ πλείστας διατάξεις τῆς θείας λατρείας των. Τὸν Μωσαϊκὸν Νόμον καὶ τὰς περὶ τοῦ Μεσσίου ἐπαγγελίας ἀνέπτυξαν ἀκολούθως καὶ ἐδίδαξαν ἐπὶ τὸ πνευματικώτερον οἱ Προφῆται τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ νόμος καὶ σὶ προφητεῖαι ἀποτελοῦσι τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν τοῦ θείου θελήματος πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. Δι' αὐτῶν διετηρήθησαν οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὴν πίστιν εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ παρεσκευάσθησαν διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Μωσαϊκὴ θρησκεία ἐχρησίμευσε κατὰ θεῖαν πρόνοιαν ὡς σκιά καὶ προτύπωσις τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, « ὡς παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν », κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀπ. Παύλου (Γαλ. γ' 24, Κολ. β' 17). Ἡ ἱστορία τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος καὶ οἱ Προφῆται περιλαμβάνονται εἰς τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Ἰουδαίων, εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἡ ὁποία, ἐπειδὴ περιέχει τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν τοῦ θείου θελήματος πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, εἶναι ἱερὸν βιβλίον καὶ ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη μαζί με τὴν Καινὴν Διαθήκην, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἀποτελοῦσι τὴν Ἀγίαν Γραφήν, τὴν γραπτὴν πηγὴν τῆς πίστεώς μας.

ΕΙΣ ΑΓΩΓΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΚΑΤΗΧΗΣΙΝ

5. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Κατήχησις εἶναι ἡ συστηματικὴ διδασκαλία τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Πίστεως καὶ τῶν ἐκ τῆς δογματικῆς διδασκαλίας ἐξαρτωμένων ἠθικῶν ἀληθειῶν.

Ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία διεδόθη εἰς τὸν κόσμον μόνον διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ θείου λόγου καὶ διὰ τῆς κατηχήσεως. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἰδρύσεως της, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν Πεντηκοστὴν, ἡ Ἐκκλησία ἐθεώρει ἀπαραίτητον ἔργον, ὅπως, πρὶν βαπτίσῃ τινά, κατηχήσῃ αὐτόν, διὰ νὰ γνωρίζῃ καλῶς τί πρέπει νὰ πιστεύῃ καὶ τί πρέπει νὰ πράττῃ, ὥστε νὰ καταστῇ ἄξιον μέλος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ τοιαύτη διδασκαλία τῶν μελλόντων νὰ πιστεύσωσι καὶ νὰ βαπτισθῶσιν ἐκαλεῖτο κατήχησις, οἱ δὲ οὕτω προπαρασκευαζόμενοι ὠνομάζοντο κατηχούμενοι.

Ἡ τοιαύτη κατηχητικὴ, ἐργασία περιελάμβανε διάφορα στάδια εἰδικῆς διδασκαλίας δι' ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἐπρόκειτο νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Κατὰ πρῶτον οὗτοι παρίστανται ὡς ἀπλοὶ ἄκροαταὶ τοῦ θείου κηρύγματος κατὰ τὰς συνάξεις τῶν πιστῶν (ἄ κ ρ ο ῶ μ ε ν ο ι). Ἀκολουθῶς ἐπετρέπετο νὰ συμπροσέχωνται μετὰ τῶν ἄλλων πιστῶν καὶ μετὰ μακρὰν ἀσκήσιν εἰς τὰ στάδια ταῦτα ἐβαπτίζοντο καὶ ἐδέχοντο διὰ τοῦ βαπτίσματος τὸ φῶς τῆς νέας πίστεως καὶ ἀνεγεννῶντο (φ ω τ ι ζ ὀ μ ε ν ο ι).

Ἀλλὰ τὸ ἔργον τῆς κατηχήσεως δὲν ἐτελείωνε μὲ τὸ βάπτισμα. Οἱ χριστιανοὶ καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα παρηκολούθουν κατηχητικὰ κηρύγματα, διὰ τῶν ὁποίων ἐνισχύοντο καὶ ἐτελειοποιοῦντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν. Οἱ Ἀπόστολοι, κατὰ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, καὶ οἱ πρῶτοι κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου διαρκῶς ἐκήρυττον περὶ Χριστοῦ καὶ ἐδίδασκον ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ : « Πᾶσάν τε ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ καὶ κατ' οἶκον οὐκ ἐπαύοντο διδά-

σκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν » (Πράξ. ε' 42).

Πάντοτε λοιπὸν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον ἡ Ἐκκλησία ἐκπληροῖ τὸ ἔργον τῆς κατηχήσεως, ὅπως καὶ τοὺς ἤδη χριστιανοὺς στερεώσῃ εἰς τὴν πίστιν καὶ πρὸς ἄλλους ἀνθρώπους μεταδώσῃ τὸ φῶς τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς μαθητάς του : « πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα κηρύσσετε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει » (Μάρκ. ις' 15).

Πρὸς τὴν τελειοτέραν ἐκπλήρωσιν τοῦ κατηχητικοῦ ἔργου ἰδρύθησαν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ αἱ λεγόμεναι Κατηχητικαὶ Σχολαί, ἐκ τῶν ὁποίων περίφημος ἐγένεν ἡ ὑπὸ τοῦ Πανταίνου ἰδρυθεῖσα Κατηχητικὴ Σχολὴ Ἀλεξανδρείας (179 μ.Χ.). Αὕτη σὺν τῷ χρόνῳ ἐξειλήχθη εἰς σπουδαίαν Θεολογικὴν Σχολήν, ἀναδείξασα σοφοὺς διδασκάλους καὶ Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα, τὸν Ὠριγένη καὶ ἄλλους.

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐδόθη μεγάλη σημασία εἰς τὸ κατηχητικὸν ἔργον πρὸς περιφρούρησιν τῆς νεολαίας καὶ πάντων τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τὰ ἀντιχριστιανικὰ καὶ ὑλιστικὰ ρεύματα τῆς συγχρόνου ἐποχῆς. Εἰς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν, ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας, λειτουργοῦσι πολυάριθμα Κατηχητικὰ σχολεῖα, τὰ ὁποῖα ἐργάζονται μὲ ὠρισιμένον πρόγραμμα διὰ τὴν Χριστιανικὴν μόρφωσιν μαθητῶν, φοιτητῶν, ἐργατῶν καὶ ἐξῆς, συμπληροῦντα τοιοιτοτρόπως τὴν ἐν τοῖς σχολείοις θρησκευτικὴν διδασκαλίαν. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐκπληροῖ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος ὁ « Ὁργανισμὸς τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος », ὁ ὁποῖος ἔχει παραρτήματα εἰς ὅλας τὰς Μητροπόλεις τοῦ Κράτους. Ἀλλὰ καὶ διάφοροι θρησκευτικὰ ὁργανώσεις, καὶ μάλιστα ἡ σπουδαιότερα καὶ ὁκμαιότερα ὅλων Ἀδελφότης τῶν θεολόγων τῆς Ζωῆς, ἐργάζονται δραστηρίως καὶ μετὰ ζήλου διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς χώρας. Ἡ κατήχησις δὲν περιορίζεται εἰς ὠριαίας διδασκαλίας θρησκευτικῶν μαθημάτων ἐντὸς τῶν ἱερῶν ναῶν, ἀλλ' εἰς πολλὰς ἐπαρχίας τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον διαθέτει καὶ ἰδιόκτητον κτίριον, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει καὶ ὡς κέντρον συγκεντρώσεων καὶ ψυχαγωγίας τῶν μαθητῶν κατὰ τὰς ἐξωσχολικὰς των ὥρας. Εἰς αὐτὸ εὕρισκε τις κατάλληλον ἀναγνωστήριον, αἰθούσας παιδιῶν, διαλέξεων καὶ

κινηματογράφων και τοιουτοτρόπως ζή οὗτος ἐντὸς περιβάλλοντος εὐχαρίστου καὶ θρησκευτικοῦ.

Σήμερον ὑπάρχουσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄνω τῶν 1500 κατωτέρων, μέσων καὶ ἀνωτέρων Κατηχητικῶν σχολείων, εἰς τὰ ὁποῖα φοιτῶσιν ἄνω τῶν 350.000 μαθηταί. Διὰ τῆς τοιαύτης δράσεως τῶν Κατηχητικῶν σχολείων ἡ νεολαία καὶ ὅλος ὁ πληθυσμὸς τρέπονται πρὸς βίον εὐσεβῆ καὶ χριστιανοπρεπεῖ, οὕτως ὥστε σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἐπικρατήσωσιν εἰς τὴν ζωὴν ὅλων αἱ ἀρχαὶ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἡ χώρα μας νὰ καταστῇ μία πραγματικῶς εὐσεβὴς Χριστιανικὴ χώρα.

6. ΠΗΓΑΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

Αἱ πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, κατὰ τὴν Ὁρθόδοξον διδασκαλίαν, εἶναι δύο, ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις. Ἐκ τῶν δύο τούτων πηγῶν ἀντλεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Κατήχησις. Ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις περιέχουσιν ἅπασαν τὴν θεῖαν Ἀποκάλυψιν, γραπτὴν καὶ ἀγραφον, δηλαδὴ πᾶν ὅ,τι ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ θεοπνεύστων καὶ ἁγίων ἀνδρῶν καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ του καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν καὶ ἵδρυσιν τῆς βασιλείας Αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς.

Α') Ἁγία Γραφή. Ἁγία Γραφή καλοῦνται τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα βιβλία τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, τὰ ὁποῖα γραφέντα ὑπὸ ἁγίων ἀνδρῶν κατ' ἔμπνευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος περιέχουσι τὰς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν ὁποίων προπαρασκευάσθη καὶ κατόπιν ἐπραγματοποιήθη ἡ λύτρωσις τοῦ κόσμου διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὡς καὶ τὰς θείας ἐκείνας ἀληθείας, τὰς ὁποίας πᾶς χριστιανὸς ὀφείλει νὰ πιστεύῃ καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὴν ζωὴν του, ἐὰν θέλῃ νὰ σωθῇ. Ἡ Ἁγία Γραφή ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν Π α λ α ι ἄ ν καὶ ἀπὸ τὴν Κ α ι ν ῆ ν Δ ι α θ ῆ κ η ν.

Ἐκ τούτων ἡ Παλ. Διαθήκη, ἀποτελουμένη ἀπὸ 49 βιβλία, περιέχει τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐκδηλοῦνται ἡ πρόθεσις καὶ αἱ ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ, ὅπως προπαρασκευάσθη διὰ τοῦ περιουσίου του λαοῦ τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου. Τὰ βιβλία τῆς Παλ. Διαθήκης ἐγράφησαν κατὰ δια-

φόρους ἐποχὰς εἰς τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν πλὴν ἐλαχίστων, τὰ ὅποια ἐγράφησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Ταῦτα εἶναι :

α) τὰ ἱστορικά, ἥτοι ἡ Πεντάτευχος τοῦ Μωϋσέως, ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, τὸ βιβλίον τῶν Κριτῶν, τῆς Ρούθ, τὰ τέσσαρα βιβλία τῶν Βασιλειῶν, τὰ δύο τῶν Παραλειπομένων, τὰ δύο βιβλία τοῦ Ἑσδρα, τὸ τοῦ Νεεμίου, τῆς Ἑσθήρ, τοῦ Τωβίτ, τῆς Ἰουδήθ καὶ τὰ τρία βιβλία τῶν Μακκαβαίων,

β) τὰ προφητικά, ἥτοι τὸ τοῦ Ἡσαίου, τοῦ Ἰερεμίου, τοῦ Ἰεζεκιήλ, τοῦ Δανιήλ, τὰ τῶν δώδεκα μικρῶν προφητῶν (Ὡσηέ, Ἰωήλ, Ἀμώς, Ὀρβδιού, Ἰωνᾶς, Μιχαίας, Ναούμ, Ἀββακούμ, Σοφονίας, Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας, Μαλαχίας), οἱ θρῆνοι τοῦ Ἰερεμίου, ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰερεμίου καὶ ὁ Βαρούχ καὶ

γ) τὰ διδακτικά, ἥτοι τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ, οἱ Ψαλμοί, αἱ Παροιμίαι, ὁ Ἐκκλησιαστής, τὸ Ἄσμα Ἀσμάτων, ἡ Σοφία Σολομῶντος καὶ ἡ Σοφία Σειράχ.

Ἡ Ἐκκλησία μας ὡς ἐπίσημον καὶ ἀνεγνωρισμένην μετάφρασιν τῆς ἑβραϊκῆς Παλ. Διαθήκης ἔχει τὴν Μετάφρασιν τῶν Ο΄, γενομένην, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὑπὸ ἐβδομήκοντα δύο ἑρμηνευτῶν κατὰ τὸν β΄ αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, χάριν τῶν ἑλληνιζόντων Ἰουδαίων τῆς Διασποράς, ἥτοι χάριν τῶν ἐκτὸς τῆς Παλαιστίνης Ἰουδαίων. Εἰς τὴν Μετάφρασιν τῶν Ο΄ παραπέμπουσι καὶ οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἡ σχέσις τῆς Παλ. Διαθήκης πρὸς τὴν Καιν. Διαθήκην εἶναι, ὅτι ἐκείνη παρεσκεύασε ταύτην, διότι ἡ μὲν Παλ. Διαθήκη κάμνει λόγον περὶ τοῦ Μεσσίου καὶ τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ, ὅπως διὰ τοῦ Μεσσίου σῶσῃ τὸν κόσμον καὶ ἰδρύσῃ τὴν βασιλείαν τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ δὲ Καινὴ Διαθήκη ἀκριβῶς περιλαμβάνει τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Μεσσίου Ἰησοῦ καὶ τὴν πραγματοποίησιν δι’ αὐτοῦ τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὸ ὄργανον, δι’ οὗ οὗτος συνεχίζει τὸ σωτήριόν του ἔργον.

Ἡ Κ. Διαθήκη ἀποτελεῖται ἀπὸ 27 βιβλία, περιέχοντα τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ τῶν Ἀποστόλων. Ταῦτα εἶναι :

α) τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια (ἥτοι τὸ κατὰ Ματθαῖον, κατὰ Μάρκον, κατὰ Λουκᾶν καὶ κατὰ Ἰωάννην),

β) αἱ 14 ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀπ. Παύλου (ἥτοι ἡ πρὸς Ρω-

μαίους, αἱ δύο πρὸς Κορινθίους, ἡ πρὸς Γαλάτας, πρὸς Ἐφεσίους, πρὸς Φιλιππησίους, πρὸς Κολασσαεῖς, αἱ δύο πρὸς Θεσσαλονικεῖς, αἱ δύο πρὸς Τιμόθεον, ἡ πρὸς Τίτον, πρὸς Φιλήμονα, πρὸς Ἑβραίους), αἱ 7 καθολικαὶ ἐπιστολαί, ὀνομαζόμεναι οὕτω, διότι ἀπηυθύνοντο πρὸς ὅλους τοὺς ἀνὰ τὸν κόσμον χριστιανοὺς (ἦτοι ἡ τοῦ Ἰακώβου, αἱ δύο τοῦ Πέτρου, αἱ τρεῖς τοῦ Ἰωάννου καὶ ἡ τοῦ Ἰούδα) καὶ

γ) ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου, τὸ μόνον προφητικὸν βιβλίον τῆς Κ. Διαθήκης, περιέχον τὰ περὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου.

Ἡ Κ. Διαθήκη λέγεται συνήθως Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, διότι περιέχει τὴν εὐχάριστον εἰδήσιν τῆς σωτηρίας τῆς ἀμαρτωλῆς ἀνθρωπότητος δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος πρὸς σωτηρίαν μας καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν ἄνθρωπον κατήλθεν ἐξ οὐρανοῦ, ἐγένινεν ἄνθρωπος, ἐζησεν, ἐδίδαξε καὶ τελευταῖον ἔπαθε καὶ ἀνεστήθη.

Ἡ Ἁγία Γραφή, κατὰ τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ κατὰ τὴν ὁμολογίαν πολλῶν ἐκ τῶν συγγραφέων της, εἶναι βιβλίον θεόπνευστον, δηλαδὴ ἐγράφη ὑπὸ τῶν διαφόρων συγγραφέων της ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν καθοδήγησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος: « Πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος » λέγεται ἐν τῇ πρὸς Τιμ. δευτέρᾳ ἐπιστολῇ (γ' 16), ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ἀπ. Πέτρος λέγει: « Οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία, ἀλλ' ὑπὸ Πνεύματος Ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἅγιοι Θεοῦ ἄνθρωποι » (2 Πέτρ. α' 21). Οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς αὐτῆς δὲν γράφουσιν ιδέας ἰδικὰς των, ἀλλὰ μόνον ὅσα ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτοὺς ὁ Θεός, διότι οἱ ἴδιοι, ὄντες κατὰ τὸ πλεῖστον ἀγράμματοι γεωργοὶ ἢ ποιμένες ἢ ἀλῆεις, δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ γράψωσι τόσον ὑψηλὰς ἀληθείας, ὅποιας περιέχει ἡ Ἁγία Γραφή. Αὕτη λοιπόν, ἂν καὶ ἐγράφη ἀπὸ ἀνθρώπους, δὲν εἶναι ἀνθρώπινον βιβλίον, ἀλλὰ θεόπνευστον καὶ ἱερὸν βιβλίον. Ἡ θεοπνευστία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καταφαίνεται ἐκ τῶν ἑξῆς:

α) Αὕτη περιέχει ὑψηλὰς καὶ καθαρωτάτας ἀληθείας περὶ τοῦ Θεοῦ, περὶ τοῦ ἀνθρώπου, περὶ τῆς παρουσίας καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς, ὅποιας ἦτο δυνατόν, ὡς εἵπομεν, νὰ διατυπώσωσιν ἄνθρωποι ἀγράμματοι, ὅπως ἦσαν οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν,

β) Αἱ ἀλήθειαι αὗται τῆς Ἁγίας Γραφῆς, παρὰ τὰς ποικίλας

ἀντιδράσεις καὶ διώξεις, παρὰ τὴν δυσκολίαν τῆς ἐφαρμογῆς των, διότι ἐπιβάλλουσι θυσίας καὶ μόχθους εἰς τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ ἐφαρμόξῃ αὐτὰς εἰς τὴν ζωὴν του, ἐν τούτοις διεδόθησαν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς. Διεδόθησαν δὲ αὗται εἰς τὸν κόσμον οὐχὶ διὰ τῆς βίας καὶ τῆς δυνάμεως οὔτε παρὰ σοφῶν καὶ ἰσχυρῶν, ἀλλὰ μόνον διὰ τοῦ κηρύγματος αὐτῶν παρ' ἀνθρώπων ἀσήμεων καὶ ταπεινῶν (πρβλ. 1 Κορ. α' 27),

γ) Αἱ θεῖαι αὗται ἀλήθειαι ἡμέρωσαν ἀναμφισβητήτως τὰ ἥθη τῶν ἀνθρώπων, προήγαγον τὸν πολιτισμὸν ὅπουδήποτε διεδόθησαν καὶ εἰσήγαγον αὐτὸν καὶ εἰς χώρας ἀπολιτίστους καὶ γενικῶς ἐξύψωσαν τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα καὶ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν ἀκόμη καὶ μὴ χριστιανῶν διανοομένων οὐδεμία ἀνθρωπίνη διδασκαλία ἠδυνήθη ἢ θὰ δυνηθῇ ποτὲ νὰ ὑπερβῇ κατὰ τὴν τελειότητα τὰς Χριστιανικὰς ἀληθείας. Αἱ ἀλήθειαι τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἶναι δύνამεις καὶ φάρος, ὁ ὁποῖος θὰ φωτίζῃ πάντοτε τὸν δρόμον τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ πέλαγος τοῦ βίου, διὰ νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν τελειότητα καὶ εἰς τὴν εὐτυχίαν καὶ ὡς ἄτομα καὶ ὡς κοινωνία. Αἱ ἀλήθειαι αὗται εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν λύτρωσιν καὶ τὴν τελειοποίησιν παντὸς ἀνθρώπου, εἰς οἵανδήποτε ἡλικίαν ἢ φυλὴν ἢ πολιτισμὸν ἢ ἐποχὴν καὶ ἂν ἀνήκῃ οὗτος. Διὰ τοῦτο ἡ Ἀγία Γραφή ἔχει μεταφρασθῇ εἰς ἄνω τῶν χιλίων γλώσσας καὶ διαλέκτους τῶν λαῶν τῆς γῆς, διανέμεται σχεδὸν δωρεὰν ὑπὸ τῶν λεγομένων Βιβλικῶν ἐταιρειῶν καὶ ἐκδίδεται εἰς ἑκατομμύρια ἀντίτυπα κατ' ἔτος, ὥστε νὰ μὴ στερῇται οὐδεὶς τῶν ὠφελειῶν ἐκ τῆς μελέτης τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ

δ) Ἡ Ἀγία Γραφή, τέλος, εἶναι θεόπνευστος, διότι πᾶσαι αἱ ἐν αὐτῇ περιεχόμεναι προφητεῖαι περὶ τοῦ Κυρίου καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας του ἐξεπληρώθησαν, τοῦτο δὲ βεβαίως δὲν θὰ ἐγίνετο, ἐὰν οἱ συγγραφεῖς των δὲν ἐφωτίζοντο ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ νὰ προῖδωσι καὶ νὰ προεῖπωσι τὰ μέλλοντα.

Δι' ὅλους τοὺς λόγους τούτους δεχόμεθα, ὅτι ἡ Ἀγία Γραφή εἶναι θεόπνευστον βιβλίον καὶ ὅτι αἱ ἀλήθειαι τῆς εἶναι θεῖαι καὶ αἰώνιοι, οὕτως ὥστε ἡ ἀνθρωπότης αἰώνιως θὰ μελετᾷ καὶ θὰ ἐμβαθύνῃ εἰς αὐτάς, διὰ νὰ ἀντλήῃ δύναμιν καὶ θεῖαν ζωὴν, πραγματοποιοῦσα βαθμιαίως τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἥτοι μίαν κοινωνίαν ἀγίων καὶ δικαίων ἀνθρώπων.

Β΄) Ἱερὰ Παράδοσις. Αὕτη εἶναι ἡ δευτέρα πηγή τῆς πίστεώς μας, ἴση κατὰ τὸ κύρος καὶ τὴν σπουδαιότητα πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Ἡ Ἱερὰ Παράδοσις συμπληρώνει καὶ διασαφηνίζει τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ περιέχει ἀληθείας, αἱ ὁποῖαι δὲν περιέχονται μὲν ἢ ἀμυδρῶς μόνον ἐκφέρονται ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ, ἀλλ’ εἶναι πάντοτε σύμφωνοι πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς. Οὔτε ὅλοι οἱ λόγοι τοῦ Σωτῆρος (Ἰωάν. κ’ 30, κα’ 25) οὔτε ὅλη ἡ διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων ἐκτίθενται ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ, ἀλλὰ πλείστα μετεδίδοντο καὶ περιεσώθησαν διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπ. Παῦλος γράφει πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς : « ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ὥς ἐδιδάχθητε εἴτε διὰ λόγου εἴτε δι’ ἐπιστολῆς ἡμῶν » (2 Θεσσ. β’ 15). Κατ’ ἀρχὰς αἱ ἀλήθειαι τοῦ Χριστιανισμοῦ διεδίδοντο ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων προφορικῶς διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς κατηχήσεως, κατόπιν δέ, ὅφ’ οὗ διεδόθη ἡ νέα θρησκεία εἰς πολλὰ μέρη, ἐγράφησαν τὰ βιβλία τῆς Κ. Διαθήκης μεταξύ 50 — 90 μ.Χ. Ἡ συλλογὴ δὲ τῶν διαφόρων βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης εἰς ἓν βιβλίον, ἥτοι ὁ σχηματισμὸς τοῦ Κανόνος (= συλλογὴ) τῆς Κ. Διαθήκης, ἔγινε πολὺ βραδύτερον, περὶ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου αἰῶνος. Καθ’ ὅλα τὰ ἔτη τὰ προηγηθέντα τῆς συγγραφῆς τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης ἡ Ἐκκλησία ἐστηρίζετο εἰς τὴν προφορικὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν συνεργατῶν αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν συγγραφὴν αὐτῶν ἡ Ἐκκλησία ἐν τῷ ἔργῳ καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς δὲν ἐστηρίζετο μόνον εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν — τὴν γραπτὴν δηλαδὴ παράδοσιν — ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προφορικὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν, διότι, ὥς εἴπομεν, αὕτη συμπληρώνει καὶ ἐρμηνεύει τὴν Ἀγ. Γραφήν. Διὰ τοῦτο δεχόμεθα, ὅτι ἡ Ἀγ. Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις εἶναι ἰσόκυροι καὶ ἴσης σπουδαιότητος πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Τὰ δόγματα καὶ τὰ διδάγματα τῆς, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, παρέλαβε καὶ ἔχει ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ ἀπὸ τὴν Ἀποστολικὴν Παράδοσιν : « Τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων Παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδεξάμεθα, ὥστε ἀμφοτέρω τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει πρὸς εὐσέβειαν » (Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος 27,2). Ἡ Ἐκκλησία λόγου χάριν δὲν ἐστηρίχθη μόνον εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἱερὰν Πα-

ράδοσιν, ὅταν ἄλλα μὲν βιβλία εἰσῆγαγεν εἰς τὸν Κανόνα τῆς Κ. Διαθήκης, ἄλλα δὲ ἀπέρριψεν ὡς νόθα. Εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ὁμοίως διειρηθήσαν πολλοὶ τύποι τῆς θείας λατρείας καὶ τῆς τελείσεως τῶν ἱερῶν Μυστηρίων, οὐσιώδεις διὰ τὸ κῦρος αὐτῶν.

Ἐκ τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν διαφορῶν αὐτῶν, ἡ ἡμετέρα Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν ἀποδέχονται τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ὡς πηγὴν τῆς θρησκείας μας ἴσῃ πρὸς τὴν Ἀγ. Γραφὴν, ἐν ᾧ αἱ Προτεστάντικαὶ Ἐκκλησίαι ἀπορρίπτουσι τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ἐντελῶς καὶ δέχονται τὴν Ἀγίαν Γραφὴν μόνον ὡς πηγὴν τῆς πίστεως τῶν. Ἡ Ἱερὰ Παράδοσις τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας διειρηθῆ ἀναλλοίωτος εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν καὶ Τοπικῶν Συνόδων καὶ εἰς τινὰς Ὁμολογίας τῆς πίστεως. Διὰ τοῦτο παραλλήλως πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν ὡς ἄμεσος πηγὴ τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Κατηχήσεως χρησιμεύουσι καὶ τὰ γραπτὰ ἐκεῖνα μνημεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα κατεγράφη καὶ διευτυπώθη ἡ Ἱερὰ Παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας. Τοιαῦτα δὲ εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

α) Τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως ἡ τὸ τῆς Νικαίας Κων πόλεως, τὸ συνταχθὲν ὑπὸ τῆς πρώτης ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325 μ.Χ.) καὶ συμπληρωθὲν ὑπὸ τῆς ἐν Κων/πόλει δευτέρας Οἰκουμενικῆς Συνόδου (381 μ.Χ.) κατὰ τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἐκκλησίας ἐναντίον τῶν Ἀρειανῶν καὶ τῶν Πνευματομάχων. Τὸ σύμβολον τοῦτο εἶναι τὸ ἐπίσημον Σύμβολον τῆς Πίστεως διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Πλὴν τούτων ὑπάρχουσι καὶ δύο ἄλλα, τὸ Ἀποστολικὸν καὶ τὸ Ἀθανασιανόν, τὰ ὁποῖα ἐπίσης εἶναι σπουδαῖα, ἀλλ' ἔνεκα τῶν γενομένων εἰς αὐτὰ προσθηκῶν ὑπὸ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἡμετέρα δὲν ἀποδέχεται αὐτά: Τὸ Ἀποστολικὸν Σύμβολον ἀποδίδεται κατὰ τινὰ ἀβάσιμον παράδοσιν εἰς τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους, τὸ δὲ Ἀθανασιανόν, φέρει μὲν τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἀλλ' οὐδεὶς σήμερον δέχεται αὐτὸ ὡς ἔργον τοῦ μεγάλου τούτου Πατρός,

β) Αἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ ἐκείνων ἐκ τῶν Τοπικῶν Συνόδων, τῶν ὁποίων τὰς ἀποφάσεις ἐπεκύρωσαν μεταγενέστεραι Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι καὶ

γ) Τὰ συγγράμματα τῶν ἱερῶν Πατέρων

τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν εἰς αὐτὰ διατυποῦται ὁμόφωνος γνώμη περὶ ζητημάτων τῆς πίστεως.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὡς δευτερεύουσαι πηγαὶ τῆς Ὁρθοδόξου Κατήχησεως δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι καὶ αἱ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς καὶ κατὰ τοὺς ὁγῶνας καὶ τὰς συζητήσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ τῶν Δυτικῶν γενομένων ἐκθέσεις ἢ ὁμολογίαι πίστεως ὡς καὶ αἱ ἀποφάσεις Τοπικῶν Συνόδων. Τοιαῦται εἶναι :

α) Ἡ Ὁμολογία Πέτρου τοῦ Μογίλα, Μητροπολίτου Κιέβου, ἡ ὁποία ἀνεγνωρίσθη καὶ ἐπεκυρώθη ἀπὸ τοὺς τέσσαρας Πατριάρχας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (1643 μ.Χ.),

β) Τὰ Πρακτικὰ τῆς ἐν Κων/πόλει συνεληθούσης Συνόδου κατὰ τὸ 1638, ἐν Ἰασίῳ κατὰ τὸ 1642 καὶ τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ κατὰ τὸ 1672.

γ) Ἡ Ὁμολογία Δοσιθέου, ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων, καὶ ἡ ὁμολογία τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου, Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ἡ ὁποία ἐγράφη κατὰ τὴν διαμονὴν του ἐν Ἐμστάλδῃ τῆς Γερμανίας πρὸς ἀπόκρουσιν ἰδίᾳ τῶν καινοτομιῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ

δ) Αἱ ἀπαντήσεις Ἱερεμίου τοῦ Β', Πατριάρχου Κων/πόλεως, πρὸς τοὺς θεολόγους τῆς Τυβίγγης, οἱ ὅποιοι ἐπέδωκον τὴν συνεννόησιν καὶ προσέγγισιν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

7. ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

Ὁρθόδοξος Ἱερὰ Κατήχησις λέγεται ἡ συστηματικὴ ἐκθεσις τῶν ἀληθειῶν, τὰς ὁποίας πᾶς Ὁρθόδοξος χριστιανὸς ὀφείλει νὰ πιστεῦῃ καὶ νὰ ἐφαρμόξῃ εἰς τὴν ζωὴν του. Αὕτη συνήθως διαιρεῖται εἰς δύο κύρια μέρη, εἰς τὸ δογματικὸν καὶ εἰς τὸ ἠθικόν. Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον μέρος ἐκτίθενται τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας, ἥτοι αἱ ἀλήθειαι ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος παραδέχεται καὶ οἰκειοῦται διὰ τῆς πίστεως μόνον, διότι ὑπερβαίνουσι τὰς διανοητικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐγίναν γνωστὰί εἰς αὐτὸν διὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως. Εἰς τὸ δεύτερον μέρος ἐκτίθενται αἱ ἠθικαὶ

ἀλήθειαι, αἱ περιλαμβανόμεναι ἐν τῷ Δεκαλόγῳ καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Κυρίου καὶ αἱ ὅποια πρέπει νὰ ἐφαρμόζωνται ὑπὸ τῶν χριστιανῶν εἰς τὸν πρακτικὸν τῶν βίον. Διὰ τῆς συστηματικῆς ἐκθέσεως τῶν ἀνωτέρω ἀληθειῶν δημιουργοῦνται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ σταθεραὶ πεποιθήσεις, αἱ ὅποια κινοῦσιν αὐτὸν πρὸς Χριστιανικὴν δρασιν καὶ στερεώνουσι καὶ συγκρατοῦσι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν του. Αἱ θεῖαι αὗται ἀλήθειαι ἐπὶ αἰῶνας ἤδη ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Κυρίου ἐφώτισαν τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπηλευθέρωσαν αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν, ἀπὸ τὴν πλάνην καὶ τὸ σκότος: «Γνώσθῃτε τὴν ἀλήθειαν», εἶπεν ὁ Κύριος, «καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς» (Ἰωάν. η' 32). Ὅταν ὁ μαθητὴς συνειδητοποιήσῃ τὰς ἀληθείας ταύτας τῆς πίστεώς του, τότε θὰ προσκολληθῇ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ δὲν θὰ ἀποχωρισθῇ ποτὲ ἀπὸ Αὐτόν, ἀλλὰ θὰ λέγῃ ὅπως οἱ Ἀπόστολοι, «Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις» (Ἰωάν. 5' 68), καὶ θὰ αἰσθανθῇ τὸ ἀνυπέρβλητον μεγαλεῖον καὶ τὴν ἄφθαστον τελειότητά της. Τοιοῦτον ὑψηλὸν σκοπὸν ἔχει τὸ μάθημα τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως. Προφανὴς ἐπομένως εἶναι ἡ μεγίστη χρησιμότης καὶ σπουδαιότης τοῦ μαθήματος τούτου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ

8. Η ΠΙΣΤΙΣ ΩΣ ΜΕΣΟΝ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ
ΕΞ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ

"Ἀρθρον α' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν, Πατέρα, Παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.

Ἡ πρώτη καὶ θεμελιώδης ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἡ πίστις εἰς ἕνα Θεόν. Αὐτὴν τὴν πίστιν εἰς ἕνα Θεόν, Πατέρα ὅλων τῶν ἀνθρώπων, παντοδύναμον καὶ δημιουργόν τοῦ σύμπαντος κόσμου ἐκφράζομεν καὶ ὁμολογοῦμεν μὲ τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Ἡ πίστις αὕτη εἰς ἕνα Θεόν εἶναι βασικὸν ζήτημα διὰ τὸν ἄνθρωπον, διότι συμφώνως πρὸς ταύτην τὴν πίστιν κανονίζει τὴν συμπεριφορὰν του καὶ τὴν στάσιν του ἐναντι τῶν προβλημάτων τοῦ βίου. Κατὰ τὸν Θεόν, τὸν ὅποιον ἔχει τίς καὶ λατρεύει, κανονίζει τὴν ζωὴν του. Ἄλλ' ἐν ᾧ ὁ Θεὸς εἶναι τὸ πᾶν διὰ τὴν ζωὴν μας, ἡ γνώσις μας περὶ αὐτοῦ εἶναι δυσκολωτάτη. Ἐκεῖνος εἶναι τὸ ἄπειρον καὶ παντέλειον Ὅν καὶ ἡμεῖς εἰμεθα πεπερασμένα καὶ ἀτελῆ ὄντα, διὰ τοῦτο δὲ διὰ τῶν ἀσθενῶν μας διανοητικῶν δυνάμεων εἶναι δυσκολώτατον νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ¹.

Συνήθως διακρίνομεν δύο τρόπους γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ ὅλων τῶν ἀποκεκελυμμένων διὰ τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀληθειῶν. Οἱ δύο οὗτοι τρόποι εἶναι ἡ φ υ σ ι κ ῆ καὶ ἡ ὑ π ε ρ φ υ σ ι κ ῆ γ ν ῶ σ ι ς τοῦ Θεοῦ. Ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποίαν προσπα-

1. Κατὰ τὸν ἱερὸν Δαμασκηνόν: « ἄπειρον τὸ θεῖον καὶ ἀκατάληπτον, καὶ τοῦτο μόνον αὐτοῦ καταληπτόν, ἡ ἀπειρία καὶ ἀκαταληψία » (Ἐκθ. Ὁρθ. Πίστεως 1, 4).

θοῦμεν νὰ ἀποκτήσωμεν διὰ τῶν λογικῶν ἀποδείξεων περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνη λόγος εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον, λέγεται φυσικὴ γνῶσις. Τελειοτέραν ὁμως γνῶσιν τοῦ Θεοῦ ἀποκτῶμεν διὰ τῆς βαθείας πίστεως καὶ διὰ τοῦ φωτισμοῦ τῆς διανοίας μας ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ταύτην ὀνομάζομεν ὑπερφυσικὴν γνῶσιν, διότι ἀποκτῶμεν ταύτην δι' ὑπερφυσικοῦ τρόπου, ἥτοι διὰ τῆς βοηθείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἡμπορεῖ νὰ ἐμβαθύνῃ μόνον εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν θείων καὶ ἀποκεκαλυμμένων ἀληθειῶν καὶ νὰ διατυπώσῃ ταύτας κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἐπιστημονικὰς μεθόδους, ἀλλὰ τὸ κύριον μέσον, μὲ τὸ ὁποῖον οἰκειοποιούμεθα αὐτάς, εἶναι ἡ πίστις καὶ ὁ ἄνθεν φωτισμὸς τῆς διανοίας μας. Τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν Θεὸν γνωρίζει μόνον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τοῦτο ἀπεκάλυψεν εἰς ἡμᾶς καὶ ἐφώτισεν, ἵνα γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν καὶ ὅσα ὁ Θεὸς ἔκαμεν ὑπὲρ ἡμῶν διὰ τοῦ Χριστοῦ : « Ἡμῖν ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος Αὐτοῦ· τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ...τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν » (1 Κορ. β' 10 – 12).

Ἀλλὰ καὶ ὅταν φωτιζόμενοι ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, πάλιν ἡ γνῶσις αὕτη, ὅπως λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, εἶναι ἀτελής ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, τῆς ὁποίας θὰ ἀξιωθῶμεν εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν, ὅτε θὰ βλέπωμεν τὸν Πλάστην καὶ Πατέρα μας « πρόσωπον πρὸς πρόσωπον » (1 Κορ. 13' 12), ἐν ᾧ ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας τῆς πεπερασμένης καὶ ἐφημέρου υπάρξεώς μας ἐπικοινωνοῦμεν μετὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς πίστεως, οὐχὶ δὲ διὰ τινος αἰσθητοῦ τρόπου : « διὰ πίστεως περιπατοῦμεν, οὐ δι' εἰδους » (2 Κορ. ε' 7).

9. ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου ἀναφέρομεν, ὅτι πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεόν, ὁ ὁποῖος εἶναι παντοδύναμος καὶ δημιουργὸς τοῦ κόσμου. Ἡ ἀποδοχὴ λοιπὸν τῆς υπάρξεως ἑνὸς Θεοῦ στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν πίστιν· ἐν τούτοις συνήθως προβαλλονται καὶ αἱ ἀκόλουθοι ἀποδείξεις, αἱ ὁποῖαι μόνον ὡς ἐνδείξεις μάλ-

λον περὶ τῆς ὑπάρξεως Θεοῦ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν. Διὰ τῶν ἀποδείξεων τούτων ἐνισχύεται ἡ πίστις εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἀνασκευάζονται τὰ ἀντίθετα ἐπιχειρήματα τῆς ἀθείας καὶ ἀπιστίας.

α) Κοσμολογικὴ ἀπόδειξις. Εἶναι λογικὸν ἀξίωμα καὶ νόμος φυσικός, ὅτι πάντα τὰ ὄντα καὶ φαινόμενα ὀφείλονται εἰς κάποιαν αἰτίαν καὶ ὅτι μόνον του καὶ ἀφ' αὐτοῦ οὐδὲν γίνεται, διότι αὐτόματος ζωὴ καὶ γένεσις δὲν ὑπάρχει. Κατὰ ταῦτα καὶ τὸ θαυμάσιον καὶ ἄπειρον αὐτὸ σύμπαν δὲν ἐδημιουργήθη μόνον του ἢ ἐκ τύχης, ἀλλ' ὑπὸ ἐνὸς σοφοῦ καὶ παντοδυνάμου Δημιουργοῦ. Ἡ ὕπαρξις τοῦ κόσμου προϋποθέτει ἀναγκαίως τὴν ὕπαρξιν ἐνὸς Δημιουργοῦ. Ἡ θεὰ τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς ἀπεράντου κόσμου ἀνυψώνει ἡμᾶς πρὸς τὸν Δημιουργόν του καὶ γεννᾷ ἐντὸς ἡμῶν τὴν πρὸς Αὐτὸν πίστιν : « Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποιήσιν δὲ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα », διακηρύττει ὁ ψαλμωδὸς (18,1). Ὁμοίως καὶ ὁ Ἀπ. Παῦλος λέγει « τὰ ἀόρατα αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε αἰδῖος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεότης » (Ρωμ. α' 20). Εἰς δὲ μέγας φιλόσοφος τῶν νεωτέρων χρόνων, ὁ Κάντ, ἔλεγεν « ὁ ἀστεροεὶς οὐρανὸς ὑπεράνω ἡμῶν καὶ ὁ ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος, ἰδοὺ δύο πράγματα, τὰ ὁποῖα γεμίζουν πάντοτε τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ βαθύτατον σεβασμὸν καὶ ἐκπληξιν ». Ἡ εἰς τὴν ὕπαρξιν τοῦ κόσμου στηριζομένη ἀπόδειξις αὕτη περὶ Θεοῦ ὀνομάζεται κοσμολογικὴ ἀπόδειξις.

β) Τελεολογικὴ ἀπόδειξις. Οἱ ἀναλλοίωτοι νόμοι τῆς φύσεως, αἱ καλλοναὶ τῆς καὶ ἡ ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦσα ἁρμονία καὶ τάξις καὶ σκοπιμότης προκαλοῦσι πάντοτε τὴν κατάπληξιν καὶ τὸν θαυμασμόν μας. Ἐκθαμβὸς ἐμπρὸς εἰς τὰ κάλλη καὶ τὰ μεγαλεῖα τῆς φύσεως ἀναφωνεῖ ὁ ψαλμωδὸς « Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας » (Ψαλμ. 103,24). Ἀλλ' οἱ ἀσάλευτοι νόμοι τῆς φύσεως καὶ ἡ ἁρμονία, ἡ τάξις καὶ ἡ σκοπιμότης αὐτῆς προϋποθέτουσιν, ὅτι εἰς νοῦς πάνσοφος ἐδημιούργησε πάντα ταῦτα. Κάθε τι εἰς τὴν φύσιν ἔχει τὸν σκοπὸν του, τὸν ὅποιον ἡμεῖς πολλὰκις δὲν γνωρίζομεν. Οὐδὲν μάταιον καὶ ἄσκοπον ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει καὶ πάντα λειτουργοῦσιν ἐν ἁρμονίᾳ καὶ τάξει. Ἀλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ἡ τάξις αὕτη καὶ ἁρμονία καὶ σκοπιμότης προῆλθον μόναι των καὶ ἐκ τύχης ; Εἰς ἀρχαῖος φιλόσοφος

έγει, ὅτι εἶναι εὐκολώτερον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι, ἐὰν ρίψωμεν μερικά γράμματα τῆς ἀλφαβήτου κατὰ τύχην ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, θὰ προκύψωσι τὰ « Χρονικά τοῦ Αἰνείου », παρὰ νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ θαυμάσιος αὐτὸς κόσμος ἐδημιουργήθη διὰ τῆς τυχαίας συν-οχῆς τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης. Εἶναι κατὰ ταῦτα πολὺ ἰσχυρὰ καὶ πειστικὴ ἢ περὶ Θεοῦ τελεολογικὴ αὕτη ἀπόδειξις (τέλος = σκοπός), τὴν ὁποίαν ἐξάγομεν ἀπὸ τὴν σκοπιμότητα καὶ τὴν τάξιν ἐν τῷ σύμπαντι.

γ) Ἡθικὴ ἀπόδειξις. Ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει εἰς πανίσχυρος ἠθικὸς νόμος συνήθως χαρακτηριζόμενος ὡς συνειδησις, ὁ ὁποῖος παρακινεῖ αὐτὸν νὰ πράττῃ πάντοτε τὸ καλὸν καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τὸ κακόν. Ὁ ἠθικὸς αὐτὸς νόμος εἶναι αὐστηρὸς καὶ ἰσχυρὸς, ὥστε διατάσσει ἡμᾶς νὰ πράττωμεν τὸ καλὸν μὲ πᾶσαν θυσίαν, μᾶς ἐλέγχει δὲ δριμέως, ἐὰν πράξωμέν τι κακόν (τύψεις τῆς συνειδήσεως). Αἱ τύψεις δὲ αὗται τῆς συνειδήσεως κάμνουσι τὸν ἄνθρωπον νὰ ὑποφέρῃ, ὅπως πονεῖ καὶ ὑποφέρει, ὅταν πάθῃ καμμίαν μεγάλην συμφορὰν. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι, ὅπως τιμωρεῖται ὁ ἄνθρωπος, ὅταν παραβαίνει τοὺς φυσικοὺς νόμους, τοιοῦτοτρόπως τιμωρεῖται καὶ ὑποφέρει ἀπὸ τὰς τύψεις τῆς συνειδήσεως, ὅταν περιφρονῇ τὸν ἠθικὸν νόμον καὶ παραβαίνει τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ. Πλὴν τῆς φυσικῆς τάξεως ὑπάρχει ἐν τῇ ζωῇ καὶ ἠθικὴ τάξις. Ἄλλ' ἢ ἠθικὴ τάξις καὶ αὐτὸς ὁ κοινὸς νοῦς ἀπαιτοῦσιν, ἵνα οἱ μὲν καλοὶ καὶ δίκαιοι ζῶσιν εὐτυχεῖς, οἱ δὲ κακοὶ ὑποφέρουσιν ἐν τῇ ζωῇ των. Ἄλλ' εἰς τὸν βίον βλέπομεν. ὅτι συμβαίνει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ ἀντίθετον, ἥτοι οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἅγιοι πολλάκις ὑποφέρουσιν καὶ διώκονται, οἱ δὲ ἄδικοι καὶ φαῦλοι εὐδοκιμοῦσι καὶ ἀπολαμβάνουσιν ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς. Τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ἄδικον· διὰ τοῦτο ἀναγκαίως πρέπει νὰ ἐπέλθῃ ἀνταπόδοσις καὶ ἀποκατάστασις τοῦ δικαίου εἰς ἄλλην τινὰ ζωὴν. Δὲν πρέπει οὔτε ὁ δίκαιος νὰ μένῃ ἄνεν ἀμοιβῆς τῆς ἀρετῆς του, οὔτε ὁ ἐγκληματίας ἄνεν τιμωρίας τοῦ ἐγκλήματός του. Διὰ νὰ συμβῇ ὁμως τοῦτο, πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὑπάρχει εἰς πανάγαθος, παντοδύναμος καὶ παντογνώστης Θεός, ὁ ὁποῖος, γνωρίζων ἀκριβῶς ὅλα, ἀκόμη καὶ τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, θὰ ἀνταποδώσῃ εἰς ἕκαστον κατὰ τὰ ἔργα του. Τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τὸν αὐστηρὸν καὶ ἔμφυτον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἠθικὸν νόμον ἀναγκαζόμεθα, ὅπως δεχθῶμεν τὴν ὑπαρξίν ἑνὸς δικαίου καὶ παντοδυνάμου

καὶ παντογνώστου Θεοῦ, φρουροῦ τῆς ἠθικῆς τάξεως καὶ κριτοῦ τῶν πάντων κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Αὕτη εἶναι ἡ ἠθικὴ ἀπόδειξις περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ.

δ) Ἱστορικὴ ἀπόδειξις. Τὴν ἀπόδειξιν ταύτην περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ ἀρνύμεθα ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου γένους μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν ὑπῆρξε λαός, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε θρησκείαν καὶ δὲν ἐπίστευεν εἰς Θεὸν ἢ θεοὺς κατὰ ἓνα οἰονδήποτε τρόπον. Ἡ πίστις εἰς Θεὸν εἶναι, ὡς καὶ προηγουμένως εἴπωμεν, φαινόμενον καθολικόν. Ἡ φορὰ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ Ἄνω εἶναι ἰσχυροτάτη καὶ ἔμφυτος ἐν αὐτῷ. Ἀλλ' ἐὰν δὲν ὑπῆρχε πράγματι Θεός, διατί ἔχομεν ἐν ἡμῖν μίαν τοιαύτην ἰσχυρὰν ὁρμήν καὶ τάσιν πρὸς Αὐτόν; Ἐὰν δὲν ὑπῆρχον πέραν τῶν ὠκεανῶν θερμότερα μέρη, πῶς τὰ ἀποδημητικὰ πτηνὰ θὰ ἐπέττων ἐπὶ ἡμέρας ὑπεράνω τῶν θαλασσῶν, ἕως ὅτου φθάσωσιν εἰς τὰ θερμότερα ταῦτα μέρη, πρὸς τὰ ὁποῖα ὁδηγεῖ αὐτὰ τὸ ἐνστικτόν των; Ὅπως τὰ πτηνὰ ἐξ ἐνστίκτου πετώσιν ἀπὸ τὰ ψυχρὰ μέρη εἰς τὰ θερμότερα, τοιοῦτοτρόπως καὶ αἱ ἀνθρώπιναι ψυχαὶ φέρονται ἐκ φύσεως πρὸς τὸν ἀόρατον Θεόν, ἀναζητοῦσαι πλησίον Αὐτοῦ τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν ἀνάπαυσιν καὶ τὴν χαράν. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν εἰ μὴ νὰ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι ὑπάρχει Θεός, ὁ ὁποῖος ἐλκύει τὰς ἀνθρωπίνους ψυχὰς πρὸς ἑαυτόν. Οὕτω μόνον ἐξηγεῖται, διατί ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς γῆς εἶχον πάντοτε θρησκείαν καὶ ἐπίστευον εἰς Θεόν. Ἡ καθολικὴ αὕτη πίστις εἰς Θεὸν ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξιν Θεοῦ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ πίστις τῶν ἀνθρώπων εἰς Θεὸν εἶναι καὶ λογικῶς βάσιμος καὶ δεδικοιολογημένη. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἀποδείξεις αὗται χρειάζονται κυρίως πρὸς ἀνασκευὴν καὶ ἀπόκρουσιν τῶν ἐπιθέσεων καὶ ἐπιχειρημάτων τῆς ἀπιστίας καὶ ἀθείας. Διότι ὁ χριστιανός, ὁ ὁποῖος ἀγαπᾷ δι' ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς του τὸν Θεόν καὶ ζῇ πλησίον αὐτοῦ καὶ αἰσθάνεται τὴν παρουσίαν αὐτοῦ εἰς πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου, ὁ τοιοῦτος χριστιανός βεβαίως δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀποδείξεων, διὰ νὰ πιστεῇ εἰς τὸν Θεόν του. Ἐν τούτοις καὶ τοῦ χριστιανοῦ ἡ πίστις ἐνισχύεται καὶ αὐξάνει μὲ τὴν θέαν τοῦ ωραίου τούτου κόσμου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἁρμονίας καὶ τάξεως καὶ μὲ τὴν διαπίστωσιν τοῦ γεγονότος, ὅτι ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς γῆς πανταχοῦ καὶ πάντοτε εἶχον θρησκείαν τινὰ καὶ ἐπίστευον εἰς Θεόν.

10. ΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ἐλέχθη προηγουμένως, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν κατὰ τὴν οὐσίαν Αὐτοῦ οὐδὲ νὰ περιλάβωμεν Αὐτὸν ἐντὸς τῆς πεπερασμένης ἡμῶν διανοίας. Διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν πλήρη καὶ ἀκριβῆ γνώσιν περὶ Θεοῦ, ὥστε νὰ περιγράψωμεν ἐν ἀκριβεῖα πῶς εἶναι ὁ Θεὸς κατὰ τὴν οὐσίαν του καὶ ποῖαι εἶναι αἱ ιδιότητές του (Ἐξόδ. λγ' 20 καὶ 1 Τιμ. ζ' 16). Ὁ Ἀπ. Παῦλος λέγει, ὅτι εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν μερικὴν μόνον γνώσιν τοῦ Θεοῦ δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν, καὶ μόνον εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν θὰ εἶναι πλήρης ἡ περὶ Θεοῦ γνώσις ἡμῶν: «ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται... Βλέπομεν γὰρ ἄρτι ὡς δι' ἑσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» (1 Κορ. ιγ' 10,12 καὶ 1 Ἰωάν. γ' 2).

Ἡ Ἁγία Γραφή ἐν σχέσει πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ λέγει ἀπλῶς, ὅτι εἶναι «πνεῦμα» (Ἰωάν. δ' 24), προφυλάττουσα οὕτως τοὺς χριστιανούς ἀπὸ ἀνθρωπομορφικὰς καὶ ὑλικὰς παραστάσεις τοῦ Θεοῦ, ὅπως συνέβαιναν εἰς τοὺς εἰδωλολάτρους. Καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀποφαίνονται ὁμοίως, ὅτι ὁ Θεὸς ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ εἶναι ἀκατάληπτος, ἀνέκφραστος, ἄπειρος, ὑπερούσιος, ἐπέκεινα νοῦ καὶ νοήσεως¹.

Ἀλλ' ἐὰν ὁ Θεὸς ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ εἶναι ἀκατάληπτος καὶ ἀπερίγραπτος, δυνάμεθα ὅμως νὰ γνωρίσωμεν κατὰ τὴν φράσιν τῶν Πατέρων «τὰ περὶ τὸν Θεόν», δηλαδὴ ἐκείνας τὰς ιδιότητας αὐτοῦ, αἱ ὁποῖαι ἐκδηλώνονται εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον καὶ ἰδίως πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ὅπως ἀπὸ τὰ ἔργα του γνωρίζομεν τὰ προσόντα ἐνὸς τεχνίτου, τοιοῦτοτρόπως ἐκ τῶν δημιουργημάτων Αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους δωρεῶν σχηματίζομεν ἰδέαν περὶ τῶν ιδιοτήτων τοῦ Δημιουργοῦ. Αἱ ιδιότητες αὗται διακρίνονται εἰς φυσικὰς, λογικὰς καὶ ἠθικὰς.

1. Τὴν ἰδίαν δυσκολίαν περὶ τὴν κατανόησιν καὶ περιγραφὴν τοῦ Θεοῦ ἐκφράζει καὶ ὁ Πλάτων λέγων «Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντός εὐρεῖν τε ἔργον καὶ εὐρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν» (Τιμ. 28 c).

11. ΦΥΣΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Αί φυσικαὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ πανταχοῦ παρουσία του, ἡ παντοδυναμία καὶ ἡ αἰωνιότης του.

α) Πανταχοῦ παρουσία. Τὰ φυσικὰ ὄντα ὑπόκεινται πάντοτε εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος καὶ εἰς τοὺς περιορισμοὺς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Ὁ Θεὸς δὲν ὑπόκειται εἰς τοὺς περιορισμοὺς τούτους, ἀλλ' εἶναι ἀπόλυτον ὃν καὶ ὡς τοιοῦτος εἶναι πανταχοῦ παρὼν, παντοδύναμος καὶ αἰώνιος.

Ὅταν λέγωμεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρὼν, ἐννοοῦμεν ὅτι οὗτος ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ ὄντα, πλὴν ὅμως δὲν περικλείεται καὶ δὲν περιορίζεται εἰς αὐτά, ἀλλ' ὑπάρχει πανταχοῦ. Εἶναι δὲ πανταχοῦ παρὼν ὁ Θεός, διότι εἶναι αὔλον ὃν, πνεῦμα ἀπόλυτον, καὶ ὡς πνεῦμα δὲν κατέχει ὠρισμένον ὥρον, ὅπως τὰ ἄλλα ὄντα, ἀλλὰ πληροῖ τὸ σύμπαν μὲ τὴν παρουσίαν του. Ἡ Ἀγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις διακηρύττουν τὴν πανταχοῦ παρουσίαν τοῦ Θεοῦ. Ἰδίως ἡ ἀλήθεια αὕτη περὶ τοῦ Θεοῦ ἐκφράζεται εἰς τὸν 138ον Ψαλμὸν διὰ τῶν στίχων « Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν Ἀδην, πάρει· ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθον καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὁδηγήσει με καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου ».

β) Παντοδυναμία. Ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεται μὲ τὴν δημιουργίαν τοῦ θαυμασίου κόσμου καὶ μὲ τὰς ἀπείρους ἐνεργείας Αὐτοῦ, διὰ τῶν ὁποίων κατευθύνει τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν καὶ τὴν ζωὴν ἐκάστου ἐξ ἡμῶν. Ἐν ᾧ οἱ ἄνθρωποι καὶ πάντα τὰ ὄντα ἔχουσι περιορισμένην δύναμιν ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτῶν καὶ οὐδέποτε δύνανται νὰ πράξωσι πᾶν ὅ,τι θελήσωσιν ἢ διανοηθῶσιν, ὁ Θεὸς δύνανται τὰ πάντα καὶ οὐδὲν ὅριον ὑπάρχει εἰς τὴν δυνάμιν του. Διὰ τοῦτο πολλάκις ἐν τῇ Ἀγ. Γραφῇ χαρακτηρίζεται ὁ Θεὸς παντοκράτωρ, φοβερός, ἰσχυρός, μόνος δυνάστης καὶ κύριος καὶ δεσπότης τῶν πάντων : « Οἶδα ὅτι πάντα δύνασαι, ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐδὲν », λέγει ὁ Ἰώβ, ἐξυμνῶν τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ· ὁμοίως καὶ ἐν Λουκ. α' 37 λέγεται παρὰ τοῦ ἀγγέλου πρὸς τὴν Θεοτόκον : « οὐκ ἀδυνατήσῃ παρὰ τῷ Θεῷ πᾶν ρῆμα ».

γ) Αἰωνιότης. Ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ ἔχουσιν ἀρχὴν καὶ τέλος, μόνον ὁ Θεὸς δὲν ὑπόκειται εἰς τοὺς περιορισμοὺς

τοῦ χρόνου, ἀλλ' εἶναι αἰώνιος καὶ ἀναλλοίωτος, ἀναρχος καὶ ἀτελεύτητος, μὴ ἔχων οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος. Ὁ Θεός, κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, εἶναι « ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος » (Ἀποκ. α' 4) καὶ παρ' αὐτῷ « οὐκ ἐνι παραλλαγὴ ἡ τροπῆς ἀποσκίασμα » (Ἰακ. α' 17). Ἐπίσης ὁ ψαλμωδὸς ἀναφωνεῖ « πρὸ τοῦ ὅρου γενηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ » (89,2). Καὶ ἡ μακροτάτη χρονικὴ περίοδος εἶναι διὰ τὸν Θεὸν μία ἀσήμεντος στιγμὴ ἢ, ὅπως λέγει πάλιν ὁ ψαλμωδός, « χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου ὡς ἡ ἡμέρα ἡ χθές, ἥτις διήλθεν » (89,4, πρβλ. καὶ 2 Πέτρ. γ' 8).

12. ΛΟΓΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον ἀπόλυτος, αἰώνιος, παντοδύναμος καὶ πανταχοῦ παρὼν, ἀλλ' εἶναι καὶ προσωπικόν. Ὁν καὶ ὡς τοιοῦτον ἔχει συνειδήσιν, βούλησιν, νοῦν καὶ ἐλευθερίαν. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸν νοῦν ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται ἐκ τῶν ἔργων του ὡς παντογνώστης καὶ πάνσοφος, ὡς πρὸς δὲ τὴν θέλησίν του, ὅτι εἶναι ἅγιος, δίκαιος καὶ πλήρης ἀγάπης.

α) Πα γ γ ν ω σ ί α. Περὶ τοῦ Θεοῦ λέγομεν, ὅτι εἶναι παντογνώστης, διότι γνωρίζει τὰ πάντα τελείως, ἥτοι καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ κατὰ τὰς σχέσεις καὶ κατὰ τὰς ιδιότητάς των, ἔτι δὲ καὶ τὰ ἀόρατα καὶ τὰ μέλλοντα ὡς καὶ τοὺς κρυφίους λογισμοὺς καὶ τὰς κρυφίας πράξεις τῶν ἀνθρώπων : « Σὺ συνῆκας τοὺς διαλογισμοὺς μου ἀπὸ μακρόθεν... ἰδοὺ, Κύριε, σὺ ἔγνως τὰ πάντα, τὰ ἔσχατα καὶ τὰ ἀρχαῖα », ἀναφωνεῖ ὁ Δαβὶδ (Ψαλμ. 138, 2. 4).

Πολλοὶ ὑποστηρίζουσιν, ὅτι, ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς προγινώσκει ὅλα τὰ μέλλοντα γεγονότα, ταῦτα θὰ συμβαίνωσι πάντοτε, ὅπως ὁ Θεὸς προεῖδε καὶ προώρισε ταῦτα· συνεπῶς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράξῃ τι, ἀλλὰ θὰ ἐνεργῇ πάντοτε καὶ θὰ πράττῃ τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προωρισμένα καὶ προεγνωσμένα. Ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὁμῶς πρόγνωσις τοῦ μέλλοντος δὲν καταργεῖ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεὸς ἀπλῶς προγινώσκει τὴν χρῆσιν, ἣν θὰ κάμῃ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐλευθερίας του, καὶ ὅπως ἡ πρόγνωσις τῆς ἐξελίξεως τῆς ἀσθενείας παρὰ τινος ἱατροῦ δὲν εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἀσθενείας ταύτης, οὕτω καὶ ἡ πρόγνωσις τῶν μελλόντων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἡ αἰτία αὐτῶν.

β) Πανσοφία. Ἡ ἐν τῷ σύμπαντι ἁρμονία, τάξις καὶ σκοπιμότης, ἡ σταθερότης τῶν φυσικῶν νόμων, ἡ διακυβέρνησις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῆς ζωῆς τοῦ κόσμου καὶ ἡ Πρόνοια τοῦ περὶ πάντων, ὅλα ταῦτα μαρτυροῦσι τὴν πανσοφίαν τοῦ Θεοῦ. "Ὅλα ἐν τῷ κόσμῳ, μικρὰ καὶ μεγάλα, διαλαλοῦσι τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ. Τὰ πάντα ἔχουσι δημιουργηθῆ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν σοφίᾳ. Αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐρευναι καθ' ἑκάστην ἀνακαλύπτουσι νέας μυστικὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, καὶ ὅσον βαθύτερον προχωρεῖ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως καὶ τῶν δυνάμεων τῆς, τόσον περισσότερον θαυμάζει καὶ ἀναγνωρίζει τὴν σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ. Δικαίως ὁ Ψαλμῶδὸς ἀναφωνεῖ « ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας » (Ψαλμ. 103, 24). 'Ο ποιητὴς Σίλλερ ἔλεγε « τὸ σύμπαν εἶναι ἡ σκέψις τοῦ Θεοῦ », καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καθ' ἑκάστην ἐργάζονται εἰς τὸ νὰ ἀνεύρωσι τὴν σκέψιν τοῦ Θεοῦ εἰς ἕκαστον ὃν καὶ φαινόμενον. "Ὅλα ἔχουσι δημιουργηθῆ κατὰ τάξιν καὶ δι' ὠρισμένους σκοποὺς καὶ εἶναι πεπρωκισμένα μὲ τὰ μέσα καὶ τὰ ὄργανα, δι' ὧν πραγματοποιοῦσι τοὺς σκοποὺς τούτους. Ἐπίσης ὑπάρχει στενὴ συνάφεια καὶ ἀλληλεξάρτησις μεταξύ τῶν ὄντων καὶ φαινομένων καὶ ὅλα ἀποτελοῦσι μίαν ἄλυσιν ποικίλων μέσων καὶ σκοπῶν, ὑπηρετοῦντα ἄλλως ἀνωτέρους σκοποὺς, συμφώνως πρὸς τὰ ἀνεξερεύνητα σχέδια καὶ τὰς προαιωνίους βουλὰς τοῦ Θεοῦ. Πράγματι ἀξίζει νὰ ἀναφωνῇ τις ἔκθαμβος πρὸ τῆς σοφίας τοῦ μεγάλου Θεοῦ « ὦ ! βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ! Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου ; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο ; » (Ρωμ. ια' 33, 34).

13. ΗΘΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ἡθικαὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ λέγονται ὅσαι ἀναφέρονται εἰς τὴν ποιότητα τῆς βουλήσεώς του. Αὗται εἶναι :

α) Ἡ ἀγιότης. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀπολύτως ἅγιος, μὴ ἔχων οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὸ κακόν, καὶ ἀπολύτως ἀγαθός, οὕτως ὥστε ἡ θέλησίς του ταυτίζεται πρὸς αὐτὴν τὴν ἀγαθότητα. Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ πολλάκις ὁ Θεὸς χαρακτηρίζεται ὡς « ὁ ἅγιος ». Ὁ προφήτης Ἡσαΐας εἰς ἓν ὄραμά του εἶδε τοὺς ἀγγέλους πέριξ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ ὑμνοῦντας Αὐτὸν οὕτως « ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σα-

βαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ » (Ἡσ. ζ' 3). Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς λέγει περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι εἶναι ἅγιος αὐτός, διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἄνθρωποι, τὰ πλάσματά του, ὀφείλουσι νὰ εἶναι ἅγιοι, « ἅγιοι γίνεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι » (Λευϊτ. ιθ' 2, 1 Πέτρ. α' 16). Ὁ Θεὸς δὲ δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὸ κακόν, διότι ἡ κακία καὶ τὰ πάθη εἶναι σημεῖον ἀτελείας καὶ ἀδυναμίας, ἐν ᾧ ὁ Θεός, ὡς εἵπομεν, εἶναι τέλειον καὶ παντοδύναμον Ὁν.

β) Ἡ δικαιοσύνη. Μετὰ τῆς ἀγιότητος τοῦ Θεοῦ συνδέεται στενῶς ἡ δικαιοσύνη Αὐτοῦ. Ἐπειδὴ εἶναι ἅγιος ὁ Θεός, ἐπιθυμεῖ, ἵνα βασιλεύῃ ἡ ἠθικὴ τάξις ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἑαυτοῦ πλασμάτων. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἀμείβει μὲν τοὺς τηροῦντας τοὺς ἠθικοὺς νόμους του, τιμωρεῖ δὲ τοὺς παραβαίνοντας αὐτούς, ἀποδίδων ἐν δικαιοσύνῃ ἐκάστω κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Συνηθέστατα ὁ Θεὸς χαρακτηρίζεται ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ ὡς δίκαιος καὶ ἀδέκαστος κριτὴς : « Λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος », λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, « ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτὴς » (2 Τιμ. δ' 8). Ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου λέγεται περὶ τοῦ Θεοῦ « Ναί, Κύριε, ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ἀληθινὰ καὶ δίκαια αἱ κρίσεις σου » (ις' 7, ιθ' 2). Ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται βεβαίως καὶ ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ κατὰ ποικίλους τρόπους διὰ τῆς τιμωρίας τῶν φαύλων καὶ προστασίας τῶν ἐναρέτων, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως θὰ ἀποδώσῃ ὁ Θεὸς τὸ δίκαιον εἰς ἕκαστον ἀναλόγως τῶν ἔργων του. Διὰ τοῦτο ἡ ἡμέρα ἐκείνη, καθ' ἣν θὰ κριθῇ διὰ παντὸς ἡ αἰωνία τύχη μας, λέγεται « ἡμέρα ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως διακαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ » (Ρωμ. β' 5).

γ) Ἡ ἀγάπη. Ὁ Χριστιανισμὸς θεωρεῖται θρησκεία τῆς ἀγάπης, οὐ μόνον διότι πρωτίστως αὐτὴν τὴν ἀρετὴν ἀπαιτεῖ ἀπὸ τοὺς ὁπαδούς του, ἀλλὰ καὶ διότι διδάσκει, ὅτι ἡ σπουδαιότερα ἰδιότης τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἀγάπη : « Ὁ μὴ ἀγαπῶν οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν » (1 Ἰωάν. δ' 8). Ἡ ἀγάπη αὕτη τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεται εἰς τὰς πρὸς τὰ ἔκτος αὐτοῦ σχέσεις καὶ ἐνεργείας του. Ἐξ ἀγάπης ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα σοφῶς, διότι ἠθέλησε νὰ μεταδώσῃ καὶ εἰς ἄλλα ὄντα ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα Αὐτὸς ἔχει, προικίσας ταῦτα δι' ὅλων τῶν ἰδιοτήτων καὶ ὀργάνων, διὰ τῶν ὁποίων θὰ δύνανται νὰ εἶναι εὐτυχῇ. Ἰδίως ὁμως

ἡ ἀπολύτρωσις τοῦ κόσμου διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπεκάλυψε τὴν ἄπειρον ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, μολονότι ἦσαν οὗτοι ἁμαρτωλοὶ καὶ ἀσεβεῖς. Ἐξ ἀγάπης ὁ Θεὸς πρὸς τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον παρέδωκε τὸν Υἱόν του τὸν μονογενῆ, ἵνα σταυρωθῇ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν : « Οὕτω γὰρ ἡγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον » (Ἰωάν. γ' 16, Ρωμ. ε' 8). Ἐξ ἀγάπης ὁ Θεὸς συγχωρεῖ τὸν μετανοοῦντα ἁμαρτωλὸν καὶ δέχεται αὐτὸν μετὰ χαρᾶς, ὅπως ὁ φιλόστοργος πατὴρ ἐδέχθη τὸν ἄσωτον υἱόν, κατὰ τὴν γνωστὴν παραβολὴν τοῦ Κυρίου (Λουκ. ιε' 11). Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται ἐπίσης καὶ εἰς τὴν πρόνοιαν Αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν ἐλαχίστων μέχρι σημείου, ὥστε, ὅπως λέγει ὁ Κύριος, χωρὶς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ δὲν δύναται νὰ πάθῃ τι οὔτε ἐν στρουθίον : « καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν (τῶν στρουθίων) οὐ πεσεῖται ἐπὶ τὴν γῆν ἄνευ τοῦ πατρὸς ὑμῶν » (Ματθ. ι' 29).

δ) Ἀληθινὸς καὶ πιστός. Ὁ Θεός, κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, εἶναι αὐτὴ ἡ ἀλήθεια καὶ τὴν ἀλήθειαν ὑποστηρίζει καὶ προστατεύει ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων : « Ὁ Θεὸς ἀληθὴς ἐστίν », ἀναγινώσκομεν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον (γ' 33), καὶ ὁ Κύριος λέγει περὶ τοῦ Θεοῦ : « ὁ πέμψας με ἀληθὴς ἐστίν » (Ἰωάν. η' 26). Διὰ τοῦτο ὀρθῶς λέγεται πάντοτε, ὅτι ἡ ἀλήθεια προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ ψεῦδος ἐκ τοῦ διαβόλου, ὅστις διὰ τοῦ ψεύδους μόνον δύναται νὰ παρασύρῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ κακόν. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον ἀληθινός, ἀλλὰ καὶ πιστός, ἥτοι ἐκπληροῖ πάντοτε τόσον τὰς ἐπαγγελίας Αὐτοῦ πρὸς τοὺς δικαίους, ὅπως συνέβη μὲ τὰς ἐπαγγελίας πρὸς τὸν Ἀβραάμ καὶ τοὺς ἀπογόνους του, αἱ ὁποῖαι πᾶσαι ἐξεπληρώθησαν, ὅσον καὶ τὰς ἀπειλάς του ἐναντίον τῶν ἀδίκων καὶ φαύλων. Καὶ ἂν οἱ ἄνθρωποι ἀπιστήσωσιν, ὁ Θεὸς μένει πιστός καὶ δὲν μεταβάλλει τὰς βουλὰς καὶ ἀποφάσεις του, διότι δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ ἑαυτόν : « εἰ ἀπιστῶμεν », γράφει ὁ Ἀπ. Παῦλος, « ἐκεῖνος πιστός μένει· ἀρνήσασθαι γὰρ ἑαυτὸν οὐ δύναται » (2 Τιμ. β' 13 πρβλ. 1 Ἰωάν. α' 9 « ὁ Θεὸς πιστός ἐστὶ καὶ δίκαιος » καὶ Ἀποκ. ιθ' 11).

14. Ο ΤΡΙΑΔΙΚΟΣ ΘΕΟΣ

Ἐν ἀπὸ τὰ βασικὰ Χριστιανικὰ δόγματα εἶναι, ὅτι ὁ Θεὸς εἶ-

ναι μὲν εἰς κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ τριαδικὸς κατὰ τὰς ὑποστάσεις, ἤτοι τρισυπόστατος. Ἐξ ὅλων τῶν θρησκευτῶν μόνον ὁ Χριστιανισμὸς ἔχει τὸ δόγμα τοῦτο περὶ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι μὲν εἷς, ἀλλὰ τρία πρόσωπα συγχρόνως, ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Τὸ δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδος εἶναι ἀκατάληπτον διὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, διδάσκεται ὅμως τοῦτο σαφῶς εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Οὕτως, ὅταν ὁ Κύριος ἀπέστείλε τοὺς μαθητάς του εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη, εἶπε « πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος » (Ματθ, κη' 19). Ἐπίσης, ὅταν ὁ Κύριος ἐβαπτίζετο, ἐπεφάνη ἡ Ἁγία Τριάς, ὁ μὲν Υἱὸς βαπτιζόμενος, τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐν εἰδει περιστερᾶς καὶ ὁ Πατήρ λέγων « οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδόκησα » (Ματθ. γ' 17). Ἐν 1 Ἰωάν. ε' 7 ὡσαύτως λέγεται : « τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατήρ, ὁ Λόγος καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἓν εἰσιν ».

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, διατυπώθεισαν δι' ἀποφάσεων Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τὰ τρία πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος δὲν ἀποτελοῦσιν ὅψεις μιᾶς θεότητος, ὅπως ἐδίδασκον οἱ αἰρετικοὶ Σαβελλιανοὶ—δηλαδή ὁ εἷς καὶ αὐτὸς Θεὸς παρουσιάζεται ἐν τῷ κόσμῳ ἄλλοτε ὡς Πατήρ, ἄλλοτε ὡς Υἱὸς καὶ ἄλλοτε ὡς Ἅγιον Πνεῦμα—ἀλλ' εἶναι τρία πρόσωπα ἀσυγχύτως καὶ ἀχωρίστως ἡνωμένα κατὰ ἀκατάληπτον τρόπον οὕτως, ὥστε οὔτε τρεῖς Θεοὶ εἶναι, ἀλλ' οὔτε συγγέονται εἰς ἓν πρόσωπον. Καὶ ἐν ᾧ εἶναι καὶ τὰ τρία πρόσωπα ὁμοούσια καὶ ἔχουσι τὰς αὐτὰς ιδιότητες, διακρίνονται ἀλλήλων κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν Πατήρ εἶναι ἀγέννητος, ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς. Εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν πρὸς τὰ ἐκτὸς συμμετέχουσι μὲν καὶ τὰ τρία πρόσωπα, διότι πᾶσα τοιαύτη ἐνέργεια εἶναι ἐκδήλωσις τῆς μιᾶς θεότητος, ἀλλ' ἕκαστον πρόσωπον κατὰ τὴν ἰδίαν τάξιν ἥ, ὅπως λέγει ὁ Μ. Ἀθανάσιος, « ὁ Πατήρ δι' Υἱοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ποιεῖ τὰ πάντα » (Ἐπιστ. πρὸς Σεραπ. Α' 28).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΠΕΡΙ ΚΟΣΜΟΥ

15. Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει σαφῶς, ὅτι δημιουργὸς τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου σύμπαντος εἶναι ὁ Θεός. Ἡ Ἁγία Γραφή ἀρχίζει διὰ τῶν λέξεων « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν » (Γεν. α' 1). Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὰ πάντα : « πῶς γὰρ οἶκος κατασκευάζεται ὑπὸ τινος, ὁ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας Θεός », λέγεται ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ (γ' 4, πρβλ. καὶ 2 Μακ. ζ' 28, Σοφ. Σολ. ια' 18, Πράξ. ιζ' 24, 1 Κορ. η' 6). Ἐντεῦθεν πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεώς μας εἶναι ἡ ὁμολογία, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.

Ὁ θεόπνευστος Μωϋσῆς παραθέτει εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς Πεντατεύχου του μίαν ἀπλὴν ἅμα καὶ μεγαλοπρεπῆ διήγησιν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ τὴν πίσιν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ. Κατὰ τὴν διήγησιν αὐτὴν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὰ πάντα οὐχὶ ἐκ προϋπαρχούσης τινὸς ἀμόρφου ὕλης, ἀλλ' ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ διὰ μόνου τοῦ λόγου Αὐτοῦ, διὰ τοῦ δημιουργικοῦ ἐκείνου προστάγματος : « γενηθήτω ». Εἰς τὴν δημιουργίαν δὲ τοῦ κόσμου, κατὰ τὴν διήγησιν αὐτὴν, προέβη ὁ Θεὸς κλιμακδόν, ἀρχίσας ἀπὸ τὰ ἀτελέστερα καὶ ἀπλούστερα καὶ ἔπειτα προχωρήσας πρὸς τὰ τελειότερα καὶ συνθετώτερα, τελευταῖον πλάσας τὸ τελειότερον ὅλων τῶν πλασμάτων, τὸν ἄνθρωπον.

Ὁ κόσμος οὗτος, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ἀποτελούμενος ἀπὸ ὁρατὰ καὶ ἀόρατα ὄντα, διακρίνεται εἰς πνευματικὸν καὶ εἰς ὕλικόν κόσμον. Ὁ ὕλικός κόσμος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ὄντα, τὰ ὁποῖα ὑποπίπτουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις

μας καὶ ὑπόκεινται εἰς ἀναλλοιώτους καὶ μηχανικοὺς νόμους, τοὺς καλουμένους φυσικοὺς νόμους. Τὸν φυσικὸν τοῦτον κόσμον ἐρευνῶσι διαρκῶς οἱ ἐπιστήμονες, εἰσχωροῦντες ὅλον ἐν βαθύτερον εἰς τὰ μυστικά τῆς φύσεως καὶ ἀνακαλύπτουντες διαρκῶς νέας δυνάμεις αὐτῆς, τὰς ὁποίας θέτουν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ διὰ τὸ καλὸν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, μολοντί πολλὰς τρομακτικὰς δυνάμεις αὐτῆς χρησιμοποιοῦσι δυστυχῶς οἱ ἄνθρωποι πρὸς ἀλληλοκαταστροφὴν (ἀτομικὴν ἐνέργειαν, ὑδρογονοβόμβαν καὶ ἐξῆς). Διὰ τῶν ἐξαιρέτων ἐπιτυχιῶν του εἰς τὰς ἐρεῦνας ταύτας ὁ ἀνθρώπος ἐξωραίζει τὴν ζωὴν, ἀποκτᾷ διαφόρους ἀνέσεις καὶ εὐκολίας καὶ καθίσταται διαρκῶς κυρίαρχος τῆς φύσεως, συμφῶνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους « Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς » (Γεν. α' 28).

Ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας μας, ὅτι ὁ θαυμάσιος οὗτος κόσμος ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης. Ὅλιγοι εἶναι ἐκεῖνοι καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων καὶ ἐπιστημόνων, οἱ ὅποιοι, ὕλισται ὄντες, ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου καὶ ὑποστηρίζουσιν, ὅτι ὅλα προέρχονται ἐκ τῆς ὕλης καὶ εἶναι δυνάμεις καὶ ἐκδηλώσεις αὐτῆς. Τὰς θεωρίας ταύτας τῶν ὕλιστῶν οὐδεὶς σοβαρὸς ἐπιστήμων δέχεται σήμερον, διότι δι' αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῶσιν ἡ σκέψις, ἡ θέλησις, ἡ ἠθικότης καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ὕλη οὐτε σκέπτεται οὔτε θέλει οὔτε ἐλευθερεῖται, ἀλλ' ὑπόκειται εἰς ἀπαρασβάτους καὶ αἰώνιους νόμους.

Μεταξὺ θρησκείας καὶ ἐπιστήμης οὐδεμία ἀσυμφωνία καὶ σύγκρουσις ὑπάρχει, διότι ἀμφότεραι ἐρευνῶσι καὶ ὑποστηρίζουσι τὴν ἀλήθειαν. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι θρησκεία τῆς ἀληθείας, τοῦ φωτός, τῆς προόδου, σκορπίσας τὰ σκότη καὶ τὰς πλάνας καὶ διαδώσας τὸν πολιτισμὸν ὅπουδῆποτε ἐξηπλώθη οὗτος. Δὲν εἶναι δὲ δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ ἀσυμφωνία καὶ σύγκρουσις μεταξὺ αὐτῶν, διότι ἡ περὶ ἑκάστης αὐτῶν εἶναι διάφορος. Ἡ μὲν ἐπιστήμη ἀσχολεῖται μόνον μὲ ὅσα ὑποπίπτουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας καὶ μὲ ὅσα ἐξ ἐμπειρίας καὶ διὰ τῶν παρατηρήσεων εἶναι γνωστά. Ἀντιθέτως ἡ θρησκεία ἀσχολεῖται μὲ τὰ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν ἢ μὲ τὸν ὑπερφυσικὸν κόσμον.

Ἡ θρησκεία δὲν ἀσχολεῖται λόγου χάριν μὲ τὰ προβλήματα τῆς

γεωλογίας, τῆς ἀστρονομίας, τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῶν μαθηματικῶν, ἀλλ' ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους. Οὔτε ἡ ἐπιστήμη πρέπει νὰ εἰσέρχεται εἰς τὰ ἐδάφη τῆς θρησκείας οὔτε ἡ θρησκεία εἰς τὰ τῆς ἐπιστήμης. Οἱ ἀληθεῖς δὲ ἐπιστήμονες γνωρίζουσι τοῦτο καὶ μετ' εὐλαβείας καὶ ταπεινοφροσύνης κλίνουν γόνυ καὶ οὗτοι πρὸ τοῦ μεγάλου Θεοῦ, ὅπως καὶ οἱ κοινοὶ καὶ ἀγράμματοι θνητοί. Οἱ τοιοῦτοι διεκρίθησαν πάντοτε διὰ τὴν εὐσέβειάν των καὶ τὴν βαθεῖαν θρησκευτικότητα. Ὅταν ὁ μέγας εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος Παστέρ ἀνέγνωσε τὴν ἐπιγραφὴν ἐνὸς γαλλικοῦ ἐργαστηρίου ζωϊκῆς Βιολογίας « ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει οὔτε θρησκείαν οὔτε πατρίδα », ἀπήντησεν, ὅτι « τοῦτο εἶναι ὀρθὸν διὰ τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' οἱ ἐπιστήμονες ἔχουσι καὶ θρησκείαν καὶ πατρίδα ».

16. Η ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ὁ Θεός, δημιουργήσας τὸ σύμπαν, δὲν ἐγκατέλειπεν αὐτὸ εἰς τὴν τύχην του, ἀλλὰ προνοεῖ διαρκῶς περὶ πάντων καὶ κυβερνᾷ τὰ πάντα, οὕτως ὥστε ἕκαστον ὄν νὰ ὑπηρετῇ τοὺς θείους σκοποὺς, διὰ τοὺς ὁποίους ἐδημιουργήθη. Μία τάξις φιλοσόφων, οἱ Δεῖσταί, ὑποστηρίζουσιν, ὅτι ὁ Θεός, ἀφ' οὗ ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, δὲν ἐπεμβαίνει πλέον εἰς αὐτόν, ἀλλὰ μακρόθεν παρακολουθεῖ ἀπλῶς πῶς λειτουργεῖ καὶ ἐξελίσσεται κατὰ τοὺς ἀσαλεύτους φυσικοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους Αὐτὸς ἔθεσεν ἐν τῷ κόσμῳ. Κατὰ τοὺς Δεῖστας, ὅπως ὁ ὠρολογιοποιός, ἅμα ρυθμίσει τὸ ὠρολόγιον, δὲν ἐπεμβαίνει, ἀλλ' ἐργάζεται τοῦτο μόνον του πλέον, τοιοιυτρόπως καὶ ὁ Δημιουργός, ἀφ' οὗ ἔθεσε τὸν κόσμον εἰς κίνησιν μετὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους, δὲν ἀναμιγνύεται πλέον εἰς τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Ὁ κόσμος ὅμως δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ εἶναι ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν καὶ διακυβέρνησιν τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐπίβλεψις αὕτη καὶ φροντίς τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ κόσμου, ὅπως ἕκαστον ὄν ζήσει καὶ ἀναπτυχθῇ κατὰ τοὺς τεθέντας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὰ ὄντα μερικοὺς καὶ γενικοὺς σκοποὺς τῆς ὑπάρξεώς των, καλεῖται θεία Πρόνοια. Ἡ θεία αὕτη Πρόνοια ἐκδηλοῦται εἴτε ὡς φροντίς πρὸς συντήρησιν τῶν ὄντων, εἴτε ὡς πρόνοια πρὸς καθοδήγησιν καὶ βοήθειαν αὐτῶν, ἰδίως τῶν ἀνθρώπων, ἵνα πραγματοποιήσωσι τοὺς θείους σκοποὺς, διὰ τοὺς ὁποίους προωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

α) Ἡ Συντήρησις τοῦ κόσμου. Ἐφ' ὅσον ὁ κόσμος δὲν ἐδημιουργήθη ἐξ ἑαυτοῦ, ἔχει ἀνάγκην πάντοτε τῆς συντηρητικῆς Προνοίας τοῦ Δημιουργοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔχει τὴν ζωὴν καὶ ἐξαρτᾶται. Ἡ συντήρησις τοῦ κόσμου εἶναι συνέχεια τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, διότι τοιουτοτρόπως προφυλάσσονται καὶ διατηροῦνται τὰ ὄντα εἰς τὴν ζωὴν, ἐφ' ὅσον αὕτη εἶναι ἀκόμη ἀναγκαία διὰ τινὰ οἰοῦνδήποτε σκοπὸν. Τὴν τοιαύτην συντηρητικὴν Πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ ἐξυμνεῖ ὁ Δαυὶδ εἰς τὸν 103 Ψαλμὸν καὶ μάλιστα διὰ τῶν στίχων « ἀνοίξαντός σου τὴν χεῖρα τὰ σύμπαντα πλησθήσονται χρηστότητος, ἀποστρέψαντος δέ σου τὸ πρόσωπον, ταραχθήσονται· ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν ». Ἐν δὲ τῇ Σοφίᾳ Σολομῶντος ἀναγινώσκομεν « Ἄγαπᾷς γὰρ τὰ ὄντα πάντα καὶ οὐδὲν βδελύσσει, ὧν ἐποίησας· οὐδὲ γὰρ ἂν μισῶν τι κατεσκεύασας. Πῶς δὲ ἔμεινεν ἂν τι, εἰ μὴ σὺ ἠθέλησας; ἢ τὸ μὴ κληθὲν ὑπὸ σοῦ διετηρήθη; » (ια' 25). Ὁ Ἀπ. Παῦλος ἐν τῇ ὁμιλίᾳ του πρὸς τοὺς Ἀθηναίους λέγει, ὅτι τὰ πάντα συντηροῦνται ἐν τῇ ζωῇ διὰ τῆς θείας δυνάμεως : « ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν » (Πράξ. ιζ' 28, Κολ. α' 17, Ἑβρ. α' 3, ἰδίως Ματθ. ς' 26). Καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐξυμνοῦσι διαρκῶς τὴν ἀδιάλειπτον Πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ πρὸς συντήρησιν τῶν ὄντων. Ὁ Μέγας Βασίλειος π.χ. λέγει « Οὐδὲν ἀπρονόητον, οὐδὲ ἡμελημένον παρὰ τῷ Θεῷ· πάντα σκοπεύει ὁ ἀκοίμητος ὀφθαλμός, πᾶσι πάρεστι, σκορπίζων ἐκάστω τὴν σωτηρίαν. Πολλάκις οὖν καὶ ἐν τοῖς μικροτάτοις ἡ σοφία αὐτοῦ καὶ ἡ πρόνοια διαφαίνεται » (Mign. 32, 1372, πρβλ. καὶ ἱεροῦ Χρυσοστ. Mign. 52, 492 - 498).

β) Ἡ Κυβέρνησις τοῦ κόσμου. Ὁ Θεὸς δὲν προνοεῖ μόνον διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ κυβερνᾷ καὶ κατευθύνει αὐτὸν πρὸς τὸν ὕψιστον σκοπὸν, δι' ὃν ἐδημιουργήθη, καὶ ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν, εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ πάντων καὶ ἡ δόξα Αὐτοῦ (1 Κορ. γ' 22, ιε' 28). Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὁ Θεὸς εἶναι Θεὸς ζῶν καὶ πανάγαθος, φροντίζων διὰ τὸ καλὸν τῶν πλασμάτων του, κυβερνῶν καὶ κατευθύνων τὰ πάντα σοφῶς. Ἄνευ τοῦ θελήματος τοῦ πανσόφου Δημιουργοῦ οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ γίνεται. Κατὰ τοὺς ὡραίους λόγους τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου « τὰ τοίνυν ἔργα φύσει τοιαῦτα, ὡς ἀπο-

λάμπειν, ὥς ἀποστίλβειν, ὥς ἀνακηρύττειν τοῦ πεποιηκότος τὴν ὁσιότητα » (Ming. 55, 471).

Ἄνευ δὲ τῆς πίστεως εἰς θεῖαν Πρόνοιαν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχη θρησκευτικὴ ζωὴ. Πρὸς τίνα σκοπὸν νὰ προσεύχηται τις πρὸς τὸν Θεὸν καὶ νὰ καταφεύγῃ εἰς Αὐτὸν εἰς πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου του, ἐὰν ὁ Θεὸς δὲν ἀναμιγνύεται εἰς τὰ πράγματα τοῦ κόσμου καὶ δὲν προνοῇ καὶ φροντίζει δι' αὐτόν ; Ἐὰν δὲν ὑπῆρχε θεία Πρόνοια, καὶ αὕτῃ ἢ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σωτηρία τοῦ κόσμου θὰ ἦτο ἀπραγματοποίητος, διότι αὕτη προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἀπειρον ἀγάπην καὶ εὐσπλαχνίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀμαρτωλὴν ἀνθρωπότητα.

Ἡ θεία Πρόνοια, ἐνεργοῦσα πανσόφως ἐν τῇ ζωῇ τοῦ κόσμου, λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τοὺς ὑπὸ τοῦ ἰδίου Θεοῦ τεθέντας νόμους ὡς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου. Πλὴν ὅμως εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις καὶ δι' εἰδικούς καὶ ἀνωτέρους σκοποὺς ἀνακόπτει ὁ Θεὸς προσωρινῶς τὴν λειτουργίαν τῶν φυσικῶν νόμων, ὅποτε κάμνει διάφορα θαύματα. Λέγονται δὲ θαύματα, ὅσα γεγονότα ὑπερβαίνουν τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν καὶ γίνονται ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ὑπάρχοντας φυσικοὺς νόμους διὰ τῆς θείας μόνον παντοδυναμίας. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ὁ Θεὸς ἐνισχύῃ διὰ τῆς θείας χάριτός του τὸν ἀνθρώπον καὶ παρακινή αὐτόν, ἵνα πράττῃ τὸ ἀγαθόν, διὰ τῆς τοιαύτης ἐπεμβάσεως του εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου δὲν καταργεῖ τὴν ἐλευθερίαν του, διότι ὁ Θεὸς οὐδένα βιάζει ἢ ἀναγκάζει, ἀλλ' ἀπλῶς βοηθεῖ καὶ συνεργάζεται μετὰ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὸ καλὸν καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ ὁ ἀνθρώπος παρὰ τὴν θεῖαν ἐνίσχυσιν ἐκλέξῃ τὸ κακόν, πάλιν ὁ ἀγαθὸς Θεὸς φροντίζει νὰ κατευθύνῃ τὴν πορείαν τῶν πραγμάτων κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε διὰ τῶν κακῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου οὐδέποτε ματαιώνονται αἱ θεῖαι βουλαὶ καὶ οἱ σκοποὶ τῆς δημιουργίας.

Ὑπάρχουσι πολλοὶ ἀνθρώποι, οἱ ὅποιοι, βλέποντες τὰς ἀδικίας καὶ τὰς ἀθλιότητας τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ὡς καὶ τὰς καταστροφὰς ἐκ διαφόρων φυσικῶν φαινομένων, ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξιν θείας Προνοίας περὶ τοῦ κόσμου καὶ ἰδίως περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐὰν ὁ Θεὸς, κατὰ τὴν φράσιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἐδημιούργησε τὰ πάντα « καλὰ λίαν » καὶ ἐὰν προνοῇ περὶ πάντων, διατὶ ὑπάρχει τοσαύτη κακία καὶ δυστυχία ἐν τῇ ζωῇ ; Διατὶ πολλάκις ἀμοίβονται ἐν αὐτῇ

καὶ εὐημεροῦσιν οἱ φαῦλοι καὶ οἱ ἀναιδεῖς, ὑποφέρουσι δὲ καὶ διώκονται οἱ δίκαιοι; Διὰ τὴν νὰ ὑπάρχῃ τὸ λεγόμενον φυσικὸν κακόν, ἥτοι αἱ ἀσθένειαι, τὸ γῆρας, ὁ θάνατος, οἱ σεισμοί, τὰ νοσογόνα μικρόβια, τὰ δηλητήρια καὶ τὰ τοιαῦτα; Ἄλλὰ διὰ μὲν τὰς ἀθλιότητας καὶ τὰς ἀδικίας τῆς ζωῆς ὑπεύθυνος εἶναι μόνον ὁ ἄνθρωπος, τοῦ ὁποίου, ὡς εἴπομεν, ὁ Θεὸς σέβεται τὴν ἐλευθερίαν καὶ δὲν βιάζει αὐτὸν εἰς τὸ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, διότι τότε τὸ ἀγαθόν, γινόμενον ἀναγκαστικῶς καὶ διὰ τῆς βίας, οὐδεμίαν ἀξίαν θὰ εἶχεν, ὁ δὲ ἄνθρωπος θὰ ἔπαυε νὰ εἶναι μία ἐλευθερά προσωπικότης. Αἱ δὲ ἐν τῇ φύσει ἀνωμαλίες καὶ καταστροφαὶ ἔκ τινων φυσικῶν δυνάμεων ὀφείλονται, κατὰ τὴν πίστιν ἡμῶν, οὐ μόνον εἰς τὰ γνωστὰ εἰς ἡμᾶς φυσικὰ αἷτια, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἁμαρτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς κατηράσθη τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν περιβάλλουσιν αὐτὸν φύσιν (Γεν. γ' 17, Ρωμ. η' 20). Ἐξ ἄλλου ὅμως πολλά, ἅτινα νομίζονται ὡς φυσικὰ κακά, δὲν εἶναι πραγματικά, ἀλλ' ἔχουσι βαθύν τινα σκοπὸν ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον σκοπὸν οὗτος δὲν γνωρίζει καὶ δὲν βλέπει. Ἀπὸ πολλὰ δηλητηριώδη καὶ ἐπιβλαβῆ πράγματα γίνονται φάρμακα ὠφελιμώτατα (ὅπως ἀπὸ τὴν μούχλαν ἐγένετο ἡ πενικιλίνη). Ἐπίσης ὁ πόνος μέλους τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος εἶναι εὐεργετικώτατος καὶ ἀναγκαϊότατος διὰ τὴν συντήρησιν καὶ τὴν εὐτυχίαν τῆς ζωῆς. Ὄταν ὁ ὀργανισμὸς μας πάθῃ κακόν τι (ἔλκος, καρκίνον, ἀρθριτισμούς, κοίλοπόνους, πονοδόντους καὶ ἐξῆς), οὐδέποτε θὰ ἐγνωρίζομεν τοῦτο, ἐὰν δὲν ἡσθανόμεθα πόνον. Ὁ πόνος προειδοποιεῖ διὰ τὴν ὑπάρχουσιν πάθησιν ἢ διὰ τὴν ἀναπτυσσομένην ἀσθένειαν, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ λάβῃ ἐγκαίρως τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς θεραπείαν τῆς ἀσθενείας του. Ἄνευ τῆς προειδοποιήσεως ταύτης ὑπὸ τῶν πόνων, τὸ σῶμα καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου θὰ διέτρεχον μέγαν κίνδυνον ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν. Ὁ πόνος λοιπὸν εἶναι σπουδαῖος φρουρὸς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἐν ᾧ συνήθως παραπονούμεθα καὶ γογγύζομεν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, διότι ἐπιτρέπει νὰ ὑποφέρωσιν ἐξ αἰτίας του οἱ ἄνθρωποι.

Ἄλλὰ καὶ τὰ ἐκ τῆς φύσεως ἐμπόδια καὶ βάσανα εἶναι πολλάκις χρήσιμα καὶ εὐεργετικά, διότι κεντρίζουσι τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν ὑποτάξῃ τὴν φύσιν καὶ τὰς δυνάμεις τῆς καὶ προαγάγῃ τοιοῦτοτρόπως τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν εὐτυχίαν του. Διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν του ἐφευρέσεων ὁ ἄνθρωπος

ἔχει μειώσει πολὺ τὰ ἐκ τῆς φύσεως κακὰ καὶ ἔχει θέσει τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του (οἶον ἀλεξικέραυνον, ἀντισεισμικὰς κατοικίας, ὕδατοφράκτας κατὰ πλημμυρῶν, προόδους καταπληκτικὰς εἰς τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην, δι' ὧν αἱ ἀθεράπευτοι ἀσθένειαι ἐμειώθησαν καὶ ὁ ἄνθρωπος ζῇ σήμερον κατὰ μέσον ὅρον βίον μακροβιώτερον ἢ ἄλλοτε). Συνεπῶς πολλὰ δεινὰ, προερχόμενα ἐκ διαφόρων φυσικῶν αἰτίων, συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις συνεπῶς δὲν πρέπει νὰ γογγύζη κατὰ τοῦ Θεοῦ δι' αὐτά, ἀλλὰ νὰ ἔχη τὴν βαθεῖαν πάντοτε πεποίθησιν, ὅτι τὰ πάντα διακυβερνᾷ καὶ κατευθύνει ἐν σοφίᾳ ὁ Θεός, ἐπ' ἀγαθῶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἰδίᾳ τῶν δικαίων καὶ εὐσεβῶν, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀπ. Παύλου « τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν » (Ρωμ. η' 28).

17. ΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ

Εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς πάντων, « ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ». Μεταξὺ τῶν ἀοράτων ὄντων εἶναι οἱ ἄγγελοι, οἱ ὅποιοι εἶναι πνευματικά, ἀσώματα καὶ ἐλεύθερα ὄντα, ὡς ἔργον ἔχοντα νὰ δοξάζωσι τὸν Θεὸν καὶ νὰ ἀναγγέλωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ θελήματα Αὐτοῦ. Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ γίνεται πολλάκις λόγος περὶ ἀγγέλων, παρουσιαζομένων εἰς τοὺς ἀνθρώπους κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ἵνα μεταδώσωσιν εἰς αὐτοὺς τὰ θελήματά του. Κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ λόγου χάριν ἄγγελοι εἰδοποίησαν τὸν Λῶτ, ἵνα ἐγκαταλείψῃ μετὰ τῆς οἰκογενείας του τὰ Σόδομα (Γεν. ιθ' 22). Ὁ προφήτης Ἡσαΐας εἰς ἐν ὄραμά του εἶδεν ἀγγέλους κύκλῳ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ δοξάζοντας Αὐτὸν ('Ησ. ζ' 3). Καὶ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ πολλάκις γίνεται λόγος περὶ ἀγγέλων. Ἀγγελος ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Ζαχαρίαν τὴν γέννησιν τοῦ Ἰωάννου καὶ ὁ αὐτὸς ἄγγελος εὐηγγελίσθη εἰς τὴν Μαρίαν, ὅτι θὰ γεννήσῃ τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου. Ἀγγελοι ὡσαύτως κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος ἀνέπεμψαν πρὸς τὸν Ὑψιστον τὸ « δόξα ἐν ὑψίστοις » (πρβλ. καὶ Πράξ. ιβ' 7, Ματθ. α' 20, β' 13, δ' 11 καὶ ἐξῆς).

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἡ Ἐκκλησία διδάσκει, ὅτι οἱ ἄγγελοι ἐδημιουργήθησαν πρὸ τῆς κτίσεως τοῦ κόσμου ('Ιωβ λη' 7)

καὶ εἶναι πνευματικὰ καὶ ὁσώματα ὄντα, ἀλλ' ἡ φύσις αὐτῶν δὲν εἶναι ἀναλλοίωτος, διότι, ὡς πλάσματα τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτοὶ ὑποκείνται εἰς μεταβολήν, δυνάμενοι νὰ προκόπτωσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κατὰ τὴν ἀγιότητα ἢ νὰ περιπίπτωσι καὶ εἰς ἁμαρτίαν : « ἔχοντες ἐξουσίαν καὶ μένειν καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον τρέπεσθαι », λέγει ὁ ἱερὸς Δαμασκηνὸς (Ἑκδοσ. Ὁρθοδ. πίστεως Β' 3). Οἱ ἄγγελοι, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἔχουσιν ἀκόμη ὡς ἔργον νὰ προστατεύωσι τοὺς εὐσεβεῖς ὡς φύλακες τῶν καὶ ὁδηγοὶ εἰς πάσας τὰς περιστάσεις τοῦ βίου τῶν.

Πλὴν τῶν ἀγαθῶν ἀγγέλων ὑπάρχουσι καὶ οἱ πονηροὶ ἄγγελοι ἢ οἱ δαίμονες, οἱ ὅποιοι πρὶν ἦσαν καλοὶ ἄγγελοι, ἀλλ' ἀπὸ ἀλαζονείαν καὶ φιλοδοξίαν ἡμάρτησαν καὶ ἐγίναν ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ. Οἱ δαίμονες διεξάγουσιν ἀδιάλειπτον ἀγῶνα κατὰ τοῦ θείου θελήματος, πειράζοντες καὶ παρακινοῦντες τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν παρακοὴν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς ἀνταρσίαν κατ' Αὐτοῦ. Εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην βλέπομεν, ὅτι οἱ δαίμονες ταράσσονται μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῆς γῆς, διότι διὰ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος ἐμελλε νὰ συντριβῇ ἡ δύναμις τῶν καὶ ἡ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἐξουσία καὶ ἐπιρροή. Πολλοὶ δαιμονιζόμενοι ἐθεραπεύθησαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὰ Εὐαγγέλια, περιήρχετο τὴν Γαλιλαίαν « κηρύσσων εἰς τὰς συναγωγὰς καὶ τὰ δαιμόνια ἐκβάλλων » (Μάρκ. α' 39).

18. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

α) Φύσις καὶ προορισμὸς αὐτοῦ. Ἐν ᾧ οἱ ἄγγελοι εἶναι ἐντελῶς καθαρὰ πνεύματα, οἱ ἄνθρωποι ἴστανται εἰς τὸ μέσον τῶν δύο κόσμων τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ ὕλικου, μετέχοντες συγχρόνως ἀμφοτέρων διότι ἀποτελοῦνται ἀπὸ ὕλην καὶ πνεῦμα, ἢ ἄλλως ἀπὸ σῶμα καὶ ἀπὸ ψυχῇ. Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ἐπλάσθη τελευταῖος ἐξ ὅλων τῶν δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' εἶναι τὸ, τελειότερον δημιούργημα Αὐτοῦ. Τὰ ἄλλα δημιουργήματα ὁ Θεὸς ἐδημιούργησεν, κατὰ τὴν γνωστὴν διήγησιν τῆς Γενέσεως, διὰ μόνου τοῦ λόγου του, διὰ τὸν ἄνθρωπον ὅμως λαμβάνει ἰδιαιτέραν πρόνοιαν. Καὶ τὸ μὲν σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἐπλάσε, λαβὼν πηλὸν ἐκ τῆς γῆς, τὴν δὲ ψυχὴν ἐμφυσήσας εἰς τὸ σῶμα του πνοὴν ζωῆς. Αἱ ἐκφράσεις αὗται τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἶναι ἀνθρωπομορφι-

καί, διότι ὁ Θεός, ὡς ἀπόλυτον πνεῦμα, οὔτε χεῖρας ἔχει, ἵνα λάβῃ πηλὸν καὶ πλάσῃ τὸ σῶμα οὔτε στόμα, ἔχει, ἵνα δι' αὐτοῦ ἐμφυσήσῃ εἰς τὸ σῶμα πνοὴν ζωῆς. Διὰ τῶν ἀνθρωπομορφικῶν τούτων ἐκφράσεων ἡ Ἀγία Γραφή διδάσκει τὴν ὑψίστην ταύτην ἀλήθειαν, ὅτι κατὰ μὲν τὸ σῶμα συγγενεύομεν πρὸς τὰ ὑλικά ὄντα καὶ εἴμεθα χῶμα, κατὰ δὲ τὴν ψυχὴν προερχόμεθα ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ εἴμεθα συνεπῶς θείας καταγωγῆς ὄντα.

Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι φυλακὴ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὅπως ἔλεγον πολλοὶ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι καὶ πολλοὶ αἰρετικοί, οὐδὲ ὄργανον καὶ ἔδρα τῆς ἁμαρτίας, ἀλλ' ὄργανον καὶ ὑπηρετῆς τῆς ψυχῆς ἢ, ὅπως λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, τὸ σῶμα εἶναι «ναὸς τοῦ ἐν ἡμῖν Ἀγίου Πνεύματος» (1 Κορ. 5' 19).

Ἐντεῦθεν οἱ χριστιανοὶ ὀφείλουσι νὰ περιποιῶνται τὸ σῶμα των καὶ νὰ διαφυλάττωσιν αὐτὸ ὑγιές καὶ ἐγνόν, διότι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ ἡ θεία ψυχὴ καὶ τὸ τὴν ψυχὴν ζωογονοῦν Ἅγιον Πνεῦμα: «Οὐκ οἶδατε», λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, «ὅτι ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐστε καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρῃ, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός» (1 Κορ. 3' 16).

Κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφὴν ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, δηλαδὴ μὲ τοιαῦτα προσόντα, ὅποια ἔχει καὶ ὁ Θεός, ὥστε διὰ τῶν προσόντων τούτων νὰ τείνῃ πάντοτε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ νὰ γίνῃ ὁμοῖος πρὸς Αὐτόν. Τὰ θεῖα ταῦτα προσόντα εἶναι ὁ νοῦς του, ἡ θέλησις, τὸ συναίσθημα, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἠθικὴ ροπὴ καὶ φύσις. Ὁ Κύριος ἐτόνισεν ἰδιαιτέρως τὴν ἀπειρον ἀξίαν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς εἰπὼν «τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδίσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;» (Ματθ. 15' 26). Ἀκολουθοῦντες τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐτόνιζον τὴν θεῖαν καταγωγὴν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ συνίστων εἰς τοὺς πιστοὺς, ἵνα ἐπιμελῶνται ἰδιαιτέρως τῆς ἀθανάτου ψυχῆς των: «Γνωθὶ σαύτου τὴν φύσιν», λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος, «ὅτι θνητὸν μὲν τὸ σῶμα, ἀθάνατος δὲ ἡ ψυχὴ· ἐπιμελοῦ ψυχῆς, πράγματος ἀθανάτου». Διὰ τῆς ἀθανάτου ψυχῆς του ὁ ἄνθρωπος συγγενεῖ πρὸς τὸν πνευματικὸν καὶ ὑπερφυσικὸν κόσμον καὶ προορίζεται διὰ τὴν αἰωνίαν ἐν τῷ Θεῷ ζωὴν.

Καὶ ἡ ἐπιστήμη σήμερον, μὴ δυναμένη νὰ ἐξηγήσῃ τὰ πνευ-

ματικά και ψυχικά φαινόμενα ἐκ τῆς ὕλης μόνον, δέχεται τὴν διπλὴν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς. Ὅσοι ὕλισται ἀποκρούουσι τὴν πνευματικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, πειρῶνται νὰ ἀποδώσωσιν εἰς τὴν ὕλην ὅλα τὰ πνευματικὰ φαινόμενα καὶ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, πλὴν ὅμως τοῦτο δὲν δύναται νὰ στηριχθῇ καὶ νὰ ἀποδειχθῇ, διότι οὐδὲν πείραμα δύναται νὰ δείξῃ, ὅτι ἡ ὕλη ἔχει σκέψιν, θέλησιν, συναίσθημα καὶ ἐλευθερίαν.

β') Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω καὶ ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία καὶ ἡ ἐπιστήμη διδάσκουσι τὴν διπλὴν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀθάνατος. Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς ἀποτελεῖ βασικὴν ἀλήθειαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν τελειώνει μὲ τὸν θάνατον, ἀλλὰ συνεχίζεται αἰώνιως καὶ μετὰ θάνατον, διότι ἀκριβῶς ὁ ἄνθρωπος ἔχει ψυχὴν ἀθάνατον. Ἡ Χριστιανικὴ ζωὴ στηρίζεται εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐλπίδα εἰς μίαν μετὰ θάνατον αἰώνιαν ζωὴν, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ δίκαιοι θὰ ζῶσιν εὐτυχεῖς πλησίον τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ Σωτῆρος. Αἱ περὶ δευτέρας Παρουσίας τοῦ Κυρίου, περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, περὶ μελλούσης κρίσεως καὶ ἀναπαροδόσεως διδασκαλία τῆς Ἀγίας Γραφῆς προϋποθέτουν τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Ἐὰν ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἀθάνατος καὶ ἡ ζωὴ μας τελειώνη εἰς τὸν τάφον, τότε διατὶ κοπιᾶζομεν καὶ θυσιάζομεν τὰ πάντα διὰ τὸ καλὸν καὶ τὸ δίκαιον; Ἐὰν, ὅπως λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, δὲν ὑπάρχῃ συνέχεια τῆς ἐνταῦθα ζωῆς τῆς ψυχῆς μας, τότε πρέπει νὰ φροντίζομεν νὰ τρώγομεν καὶ νὰ πίνωμεν καὶ νὰ διασκεδάζομεν, διότι αὖριον ἀποθνήσκομεν: «εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, φάγομεν καὶ πίνωμεν, αὖριον γὰρ ἀποθνήσκομεν» (1 Κορ. ιε' 32). Ἀλλοίμονον, λέγει ὁ ἴδιος Ἀπόστολος, ἐὰν ὁ βίος μας ἐτελείωνεν ἐδῶ καὶ δὲν εἴχομεν ἐλπίδα διὰ μίαν ἄλλην ζωὴν, τότε θὰ εἴμεθα οἱ δυστυχέστεροι ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα: «εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἐν Χριστῷ ἐλπικότες ἐσμέν μόνον, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν» (1 Κορ. ιε' 19).

Τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἀποδεικνύομεν καὶ λογικῶς διὰ τῶν ἑξῆς ἀποδείξεων:

1. Πάντες οἱ ἄνθρωποι ὅλων τῶν ἐποχῶν ἐπίστευον καὶ πιστεύουσιν εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς· διὰ τοῦτο ὅλοι ἔθαπτον τοὺς νεκροὺς μὲ τιμὰς καὶ περιεποιῶντο τοὺς τάφους των ποικιλοτρόπως, διότι ἐπίστευον, ὅτι τοιοῦτοτρόπως ἡύχαριστοῦντο αἱ ψυχαὶ των.

Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς πολλῶν ἀρχαίων τάφων ἀνευρέθησαν εἰς αὐτοὺς πολλὰ σπουδαῖα εὐρήματα, τὰ ὅποια δεικνύουν πόσον ἐτίμων ὅλοι οἱ λαοὶ τοὺς νεκροὺς των καὶ πῶς ἐπίστευον, ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν ζῶσι καὶ μετὰ θάνατον. Ἡ καθολικὴ αὕτη πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς δεικνύει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν βασιμότητα τῆς πίστεως ταύτης (Ἱστορικὴ ἀπόδειξις).

2. Οἱ ἄνθρωποι ἔχουσιν ἔμφυτον τὴν τάσιν πρὸς τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀπειρον. Οὐδὲν ἀγαθὸν τοῦ κόσμου τούτου δύναται νὰ ἱκανοποιῇ αὐτὸν πλήρως, ἀλλὰ πάντοτε ζητεῖ τὸ τελειότερον. Τοῦτο δεικνύει τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς των, ἡ ὁποία ἐπιζητεῖ μίαν τελείαν καὶ αἰωνίαν ζωὴν, ἵνα ἱκανοποιηθῇ καὶ ἐπιτύχῃ τοῦ προορισμοῦ της. Τὸ ἀνικανοποίητον τῶν βαθυτέρων καὶ εὐγενεστέρων τάσεων τῆς ψυχῆς μαρτυρεῖ, ὅτι αὕτη δὲν εἶναι πλασμένη διὰ τὸν πρόσκαιρον αὐτὸν κόσμον, ἀλλὰ διὰ τὴν αἰωνιότητα (Τελεολογικὴ ἀπόδειξις).

3. Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ βλέπομεν, ὅτι συνήθως ὑποφέρουν, δυστυχοῦν καὶ διώκονται οἱ καλοὶ καὶ δίκαιοι, ἐν ᾧ ἀντιθέτως οἱ φαῦλοι, οἱ ἐγωῖσταί, οἱ ἐγκληματαῖοι ὄχι μόνον δὲν τιμωροῦνται, ἀλλὰ καὶ εὐδοκίμοῦν καὶ εὐημεροῦν. Τοῦτο ἀντίκειται καὶ πρὸς τὴν λογικὴν καὶ πρὸς τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου, διότι λογικὸν καὶ δίκαιον εἶναι ἡ μὲν ἀρετὴ νὰ βραβεύηται, ἡ δὲ κακία νὰ τιμωρῇται. Καὶ ἐπειδὴ δὲν γίνεται τοῦτο εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον, ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ ἄλλη μέλλουσα ζωὴ καὶ ἀνταπόδοσις. Ἀλλὰ διὰ νὰ γίνῃ ἡ ἀποκατάστασις τοῦ δικαίου τούτου πρέπει νὰ ζῇ καὶ μετὰ θάνατον ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ. (Ἠθικὴ ἀπόδειξις).

4. Ἡ ψυχὴ τέλος εἶναι ἀθάνατος, διότι εἶναι ἐπλήρῃ καὶ αὐλὸς ὡς πρὸς τὴν φύσιν της. Ὁ θάνατος εἶναι ἡ ἀποσύνθεσις καὶ ἡ διάλυσις εἰς τὰ στοιχεῖα τοῦ ἐνὸς ὕλικου ὄντος. Ἀλλ' ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ὕλη, ὥστε νὰ ἀποσυντεθῇ καὶ νὰ ἐκλείψῃ. Εἶναι αὐλὸς καὶ πνευματική, ἐπομένως ἀθάνατος (Ὀντολογικὴ ἀπόδειξις).

γ) Ἡ πρώτη κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ πτώσις αὐτοῦ εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Ὁ ἄνθρωπος, πλασθεὶς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, ἐπροικίσθη διὰ θείων ἰδιοτήτων, διὰ τῶν ὁποίων ἠδύνατο νὰ τελειοποιῇ ἑαυτὸν συνεχῶς ὑπὸ τὴν ἀγάπην καὶ προστασίαν τοῦ Δημιουργοῦ του καὶ νὰ ζῇ εὐδαίμων εἰς τὴν γῆν ταύτην. Δὲν ἦτο λοιπὸν ἀπ' ἀρχῆς, οὔτε ἐπλάσθη τέλειος, ἀλλ' εἶχεν

ὅλας τὰς δυνατότητας νὰ προκόπτη ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς, ἀσκού-
μενος εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ ζῶν πάντοτε κατὰ τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ
Θεοῦ. Πρὸς ἄσκησιν τῶν πρωτοπλάστων εἰς τὴν ἀρετὴν ἔδωκεν
ὁ Θεὸς πρὸς αὐτοὺς ὠρισμένας ἐντολάς, τὰς ὁποίας ὠφείλον νὰ τη-
ρῶσι πιστῶς καὶ πάντοτε, ὥστε νὰ δεικνύωσι διὰ τοῦ βίου των,
ὅτι συμμορφώνονται πρὸς τὸ ἅγιον θέλημά Του καὶ εἶναι ἄξια τέκνα
τοῦ οὐρανίου Πατρὸς των. Ἡ πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους δοθεῖσα
ἐντολὴ ἦτο, ὡς γνωστόν, ὅπως μὴ φάγωσι καρποὺς ἀπὸ τὸ δέν-
δρον τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ὁ Ἀδὰμ ὅμως καὶ ἡ
Εὐὰ, πειρασθέντες ὑπὸ τοῦ διαβόλου καὶ ἐξ ἀλαζονείας καὶ ἐγωῖσμου
παρήκουσαν εἰς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ἔφαγον ἀπὸ τοὺς ἀπη-
γορευμένους καρποὺς. Ἡ παράβασις αὕτη ἦτο ἀπιστία πρὸς τὸν
Θεὸν καὶ πίστις εἰς τὸν διάβολον καὶ εἰς τὰς συκοφαντίας του ἐναν-
τίον τοῦ Θεοῦ. Ἦτο περιφρόνησις ρητῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ καὶ λή-
θη τῶν μεγάλων πρὸς αὐτοὺς θείων εὐεργεσιῶν. Ἀποτέλεσμα τῆς
παρακοῆς ἦτο, ὅτι ἔχασαν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἐσκοτίσθη ὁ νοῦς
των καὶ ἡ θέλησίς των κατέστη ἀσθενὴς καὶ ἀνίκανος νὰ θέλῃ καὶ νὰ
πράττῃ τὸ ἀγαθόν. Τοιοῦτοτρόπως τὸ πρῶτον ἀμάρτημα διεδέχθησαν
ἄλλα, καὶ οὕτως οἱ πρωτόπλαστοι ἀπεμακρύνοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ
μᾶλλον ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ἐβυθίζοντο εἰς τὴν ἀμαρτίαν. Ἐπειδὴ ὁ Ἀδὰμ
καὶ ἡ Εὐὰ εἶναι οἱ προπάτορες καὶ οἱ γενάρχαι τοῦ ἀνθρωπίνου γέ-
νους, ἡ πρώτη ἐκείνη παράβασις τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ ὀνομάζε-
ται συνήθως προπατορικὸν ἀμάρτημα. Τὸ ἀμάρτημα ἐκεῖνο ἐκλη-
ρονόμησαν ἀναγκαίως πάντες οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὐας
καὶ ἔκτοτε οἱ ἄνθρωποι γεννῶνται ἀμαρτωλοὶ καὶ μὲ τὰς ἰδικάς των
προσωπικὰς ἀμαρτίας ἐπαυξάνουσι τὴν ἠθικὴν ἀθλιότητα τοῦ ἀν-
θρωπίνου γένους. Εἰς τὴν ἠθικὴν ταύτην κατάπτωσιν ὀφείλεται καὶ
τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ἀπομακρυνόμενοι διαρκῶς περισσότερο
ἀπὸ τὸν Θεόν, ἐλησμόνησαν ἐν τέλει τὸν Θεὸν καὶ ἤρχισαν νὰ λα-
τρεύωσι τὰ κτίσματά του, ἀστέρας καὶ ὄρη καὶ θαλάσσας καὶ διά-
φορα ἡμέρα καὶ ἄγρια ζῶα. Μὲ τὴν τοιαύτην ἠθικὴν καὶ θρησκευτι-
κὴν κατάπτωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐφαίνετο, ὅτι οἱ σκοποὶ
τῆς Δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐματαιώ-
θησαν, διότι οἱ ἄνθρωποι, ἀντὶ νὰ ζῶσιν εὐτυχεῖς καὶ ἐν τῇ ἀρετῇ
πλησίον τοῦ Θεοῦ, ἐβυθίζοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν δυστυ-
χίαν καὶ ἀθλιότητα εἰς σημεῖον, ὥστε πολλοὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων φι-

λοσόφων ἔλεγον, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης θά ἐκφυλισθῇ καὶ θά ἐξαφανισθῇ, ἐὰν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς δὲν ἀνελάμβανε τὴν ἀπολύτρωσίν της. Ἄλλ' αἱ βουλαὶ καὶ τὰ σχέδια τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μένωσιν ἀπραγματοποίητα καὶ νὰ ματαιώνωνται ἀπὸ τὰ φαῦλα ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Ὁ πολυεύσπλαχνος Θεὸς δὲν ἀφῆκε τὰ πλάσματά του νὰ ἀφανισθῶσιν ἐντελῶς εἰς τὴν κακίαν καὶ εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀλλ' ἔδωκεν εἰς αὐτὰ πάλιν τὴν εὐκαιρίαν καὶ τὰς δυνατότητας νὰ σωθῶσι καὶ νὰ ἐπανέλθωσι πλησίον του. Ὅτε ἤλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σώσῃ αὐτὸν ἐκ τῆς δουλείας εἰς τὴν ὁμαρτίαν, ἀναλαβὼν Αὐτὸς ἐπὶ τῶν ὤμων του τὸ βάρος τῶν ὁμαρτιῶν μας καὶ σταυρωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἐξιλεώσῃ τὴν θεῖαν δικαιοσύνην. Ἡ ἐν τῷ Χριστῷ ἀπολύτρωσις ἀποκατέστησε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ πρὸ τῆς πτώσεως κατάστασιν καὶ ἐπανεφέρειν αὐτὸν πλησίον τοῦ οὐρανίου Πατρὸς του. Διὰ τοῦ Ἀδὰμ ἐπῆλθεν ἡ ὁμαρτία καὶ ὁ θάνατος, λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, ἐν ᾧ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ νέου Ἀδὰμ, ἐπῆλθεν ἡ ἀναγέννησις καὶ ἡ θεία ἐν τῷ Χριστῷ ζωὴ πάντων τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων: «Ὡσπερ γάρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται» καὶ ἐν συνεχείᾳ λέγει: «καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ (τοῦ Ἀδὰμ), φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου (τοῦ Ἰησοῦ)» (1 Κορ. ιε' 22. 49, πρβλ. καὶ Ρωμ. ε' 15).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΕΩΣ

Ἄρθρα β'-ζ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: β'. *Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινόν, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο.*

γ'. *Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα.*

δ'. *Σταυρωθέντα τε ἐπὶ ἡμῶν ἐπὶ Πορτίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα.*

ε'. *Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς.*

ς'. *Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς.*

ζ'. *Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.*

19. Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ. ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΟΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΛΕΥΣΙΝ ΤΟΥ

Ἡ ἀνθρωπότης, ἀπομακρυνθεῖσα ἀπὸ τὸν Θεὸν διὰ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς του παρὰ τῶν πρωτοπλάστων, ἔζη μίαν ἄνευ Θεοῦ ζωὴν ἐντὸς τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς εἰδωλολατρείας. Τὰ θεῖα χαρίσματα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐξησθένησαν καὶ ἡ ροπή πρὸς τὸ κακὸν ἐγένετο ὁλονὲν ἰσχυροτέρα. Ἡ διαφθορά τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἦτο τόσο μεγάλη, ὥστε ἦτο ἀδύνατον πλέον νὰ μεταβάλλῃ ζωὴν ὁ ἀνθρώπος διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων καὶ προσπαθειῶν, διότι ἡ βούλησις του ἐξησθένησε καὶ ἡ εὐνοία καὶ ἡ κοινωνία μετὰ τοῦ Θεοῦ — ὁ μόνος οὗτος ὁρος τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ζωῆς — ἀπεσύρθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Ἡ ἀγάπη ὅμως τοῦ Θεοῦ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀφήσῃ τὰ ἑαυτοῦ πλάσματα εἰς τοιαύτην κατάστασιν, διὰ τοῦτο, ὅταν

ἦλθεν ὁ κατάλληλος χρόνος, ἔστειλε τὸν Υἱὸν Του πρὸς σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁ κατάλληλος οὗτος χρόνος ἦλθεν, ἀφ' οὗ προπαρεσκευάσθη ἡ ἀνθρωπότης ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος τῆς καὶ ἡσθάνθη ἰσχυρῶς τὴν ἀθλίαν κατάστασίν της καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς Ἀνωθεν σωτηρίας. Ἡ προπαρσκευὴ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐγένετο ὡς ἀκολουθῶς: Ἐν πρώτοις ἐξέλεξε ὁ Θεὸς ἓνα λαόν, τὸν Ἰσραηλιτικόν, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ὄργανον καὶ ὡς θεματοφύλαξ τῆς πίστεως εἰς ἓνα Θεὸν καὶ ὅλων τῶν πρώτων θείων ἀποκαλύψεων πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς προπαρεσκευάσθη διὰ τῶν Πατριαρχῶν, διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν εἰς τὴν ἔλευσιν καὶ ὑποδοχὴν τοῦ Μεσσίου, τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου. Ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀβραάμ τὴν ἐπαγγελίαν, ὅτι ἐκ τῶν ἀπογόνων του θὰ προέλθῃ ὁ Μεσσίας, ὁ ὁποῖος θὰ φέρῃ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν εὐλογίαν εἰς πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς.

Πλὴν τῶν ἐπαγγελιῶν τούτων περὶ τοῦ Μεσσίου ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας διὰ τοῦ Μωϋσέως τὸν Νόμον, τοὺς προφήτας καὶ ἄλλους ἁγίους, διὰ τῶν ὁποίων οἱ Ἰουδαῖοι συνεκρατοῦντο εἰς τὴν ἀληθινὴν πίστιν. Τοιοῦτοτρόπως ὑπῆρχεν εἰς λαόν, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰδωλολατρικῆς ἀνθρωπότητος ἐπίστευε καὶ ἐλάτρευεν οὐχὶ τὰ ἄστρα, τὰ ζῶα, τὰς θαλάσσας καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, ἀλλ' αὐτὸν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Δημιουργὸν τοῦ κόσμου. Οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐλευσεως τοῦ Κυρίου καὶ πολὺ ἐνωρίτερον ἦσαν ἐσκορπισμένοι εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ εἶχον συναγωγὰς εἰς ὅλας τὰς πόλεις ἐκείνας, ὅπου ὑπῆρχον τὸ ὀλιγώτερον δέκα Ἰουδαϊκαὶ οἰκογένειαι. Διὰ μέσου τῶν Ἰουδαίων τούτων τῆς Διασπορᾶς πολλοὶ Ἑθνικοί, βλέποντες τὴν λαμπρὰν λατρείαν καὶ τὰ αὐστηρὰ ἥθη τῶν Ἰουδαίων, προσήρχοντο εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν πίστιν καὶ ἐγίνοντο προσήλυτοι. Ἀλλά, παρὰ τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην εὐνοίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτοὺς, οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κυρίου εἶχον διαστρέψει καὶ μεταβάλει τὴν θρησκείαν τὴν εἰς θρησκείαν ἐξωτερικῶν καὶ μηχανικῶν τύπων καὶ τελετῶν καὶ ἀντὶ ἐνὸς πνευματικοῦ ἀρχηγοῦ καὶ σωτῆρος ἀνέμενον ἓνα Μεσσίαν κοσμικόν, ἥτοι ἓνα ἀνδρεῖον καὶ ἀνίκητον Βασιλέα, ὁ ὁποῖος θὰ ὑπέτασεν ὅλους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ θὰ ἐδόξαζε τὸ Ἰσραηλιτικὸν ἔθνος.

Ἡ θεία Πρόνοια δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περιορισθῇ εἰς ἓνα λαὸν μόνον, ἀλλ' ἐπεξετάθη καὶ εἰς τοὺς Ἑθνικοὺς κατὰ πολλοὺς τρόπους (Πραξ. ιδ' 16). Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἑθνικῶν παρουσιάσθησαν φωτεινὰ πνεύματα, μεγάλοι φιλόσοφοι, οἱ ὅποιοι ἐδίδασκον καθαρὰς καὶ ὑψηλὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἰδέας καὶ διεκήρυττον τὸ ψεῦδος καὶ τὴν πλάνην τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων. Ἡ φιλοσοφία, κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἦτο διὰ τοὺς Ἑθνικοὺς παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν, ὅπως ἦτο ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος διὰ τοὺς Ἰουδαίους. Ὁ Σωκράτης, ὁ μέγιστος τῶν φιλοσόφων, βλέπων τὴν ἠθικὴν κατάπτωσιν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἔλεγεν, ὅτι μόνον, ἐὰν ὁ Θεὸς κηδόμενος τῶν ἀνθρώπων ἔστελλεν ἄνωθεν ἓνα Σωτῆρα, θὰ ἠδύναντο οὗτοι νὰ σωθῶσιν.

Ἐπίσης αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ συνθῆκαι ἦσαν λίαν εὐνοϊκαὶ διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος καὶ Ἀναδημιουργοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ ἄνθρωποι ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην τῆς ἀπολυτρώσεως, διὰ τοῦτο κατέφευγον ἄθρόως εἰς τὰς λεγομένας ἀπολυτρωτικὰς μυστηριακὰς θρησκείας τῆς Ἰσίδος καὶ τοῦ Ὀσίριδος, τῆς Κυβέλης, τοῦ Μίθρα καὶ ἑξῆς, αἱ ὁποῖαι ὑπισχνοῦντο εἰς τοὺς μυσμένους εἰς αὐτὰς τὴν λύτρωσιν καὶ τὴν μετὰ θάνατον αἰωνίαν ζωὴν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου ὑπῆρχε μία πολιτικὴ διοίκησις ἀνὰ τὰς περὶ τὴν Μεσόγειον χώρας — ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία — εἰς πολιτισμὸς καὶ μία γλῶσσα, καὶ πάντα ταῦτα βεβαίως ἠνύοουν πολὺ τὴν διάδοσιν τῆς νέας θρησκείας.

Ἀφ' οὗ λοιπὸν παρεσκευάσθη καταλλήλως ἡ ἀνθρωπότης ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας, ἦλθεν ὁ ἀναμενόμενος Σωτὴρ τοῦ κόσμου, ἡ ἐλπίς καὶ ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, γεννηθεὶς ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου κατὰ τὰς Ἀγίας Γραφάς, καὶ ἐπὶ αὐτοκράτορος τῆς Ρώμης Ὁκταβιανοῦ.

20. Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

Κατὰ τὰ Εὐαγγέλια, μετὰ τὴν βάπτισίν του ὁ Κύριος, ἐκλέξας δώδεκα μαθητάς, περιέτρεχε τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας τῆς Ἰουδαίας κηρύττων τὸ εὐαγγέλιον τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐκήρυττεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πατὴρ ὅλων τῶν ἀνθρώπων, πλήρης ἀγά-

πης πρὸς ὅλους, ἰδιαιτέρως πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς, τοὺς συναισθανομένους τὴν ἰδίαν των ἁμαρτωλότητα, καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουσι νὰ πιστεύωσιν εἰς Αὐτὸν καὶ νὰ ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν καὶ ἀλλήλους δι' ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς των. Ἐδίδασκεν ἐπίσης, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πνεῦμα καὶ οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουσι νὰ λατρεύωσιν Αὐτὸν πνευματικῶς διὰ τῆς διαρκοῦς ἐπικοινωνίας μετ' Αὐτοῦ, διὰ τῆς ἀδιαλείπτου προσευχῆς καὶ δι' ἁγίου βίου. Ἀπὸ τοὺς θέλοντας νὰ ἀκολουθήσωσιν Αὐτὸν ἀπῆτει μετάνοιαν, πίστιν, αὐτοθυσίαν καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὰ πλούτη καὶ τὰ ἐγκόσμια ἀγαθὰ, διότι οἱ ἄνθρωποι, παρασυρόμενοι ὑπὸ τούτων, λησμονοῦσι τὸν Θεὸν καὶ ἀφοσιώνονται εἰς τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου. Ὁ Κύριος ἐνίσχυε καὶ ἐπεκύρωνε τὴν ὑπέροχον διδασκαλίαν του μὲ τὰ θαύματά του καὶ μὲ τὸν τέλειον καὶ ἅγιον βίον του. Διὰ τῶν θαυμάτων του ἀπεκαλύπτετο, ὅτι ἦτο Θεός, κύριος τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, συνεπῶς οἱ ἄκροαταὶ του ὤφειλον νὰ δίδωσι προσοχὴν εἰς τοὺς λόγους του καὶ νὰ πιστεύωσιν εἰς Αὐτόν. Συγχρόνως ὁ βίος του ὑπῆρξε καθ' ὅλα ἅγιος: « Ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὗρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ » (Ἡσ. νγ' 9, 1 Πέτρ. β' 22), εἶχε προείπει ὁ προφήτης, καὶ οἱ λόγοι οὗτοι ἐπραγματοποιήθησαν ἀπολύτως. Ὁ ἴδιος εἶπε περὶ ἑαυτοῦ « τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας ; » (Ἰωάν. η' 46), καὶ εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτοῦ οὔτε οἱ σύγχρονοι οὔτε οἱ μετὰ ταῦτα αἰῶνες ἠδυνήθησαν νὰ ἀπαντήσωσιν, ἵνα διαψεύσωσιν Αὐτόν. Ὅπως ἐδίδασκε, τοιοῦτον βίον ἔζη. Τὰ ἔργα συνεφώνουν πρὸς τοὺς λόγους του καὶ οὐδεμία ἐσωτερικὴ σύγκρουσις παρετρεῖτο εἰς τὴν ζωὴν του. Καὶ ὁ βίος καὶ ἡ διδασκαλία του ἐνεποιοῦν τοιαύτην κατάπληξιν, ὥστε ἔλεγον οἱ ἄκροαταὶ του « οὐδέποτε οὕτως εἶδομεν » ἢ « οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος, ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος » (Μάρκ. β' 12, Ἰωάν. ζ' 46). Ἐν τέλει ὁ Κύριος ἐτερμάτισε τὸν ἅγιον βίον του διὰ μιᾶς ἀπεριγράπτου αὐτοθυσίας, παθῶν καὶ σταυρωθεὶς ὡς κακοῦργος ἐν τῷ μέσῳ δύο ληστῶν χάριν τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτοὺς.

21. ΤΑ ΠΑΘΗ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ Η ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ

Οἱ ἄρχοντες τῶν Ἰουδαίων, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς, ἐφθόνουν καὶ ἐμίσουν τὸν Κύριον, διότι τὰ πλήθη ἠκολούθουν Αὐτόν καὶ

διότι ἤλεγχε τὴν κακίαν καὶ τὴν ὑποκρισίαν των. Ἐντεῦθεν συλλαβόντες Αὐτὸν κατεδίκασαν εἰς θάνατον καὶ ἐσταύρωσαν Αὐτόν. Διὰ τῆς παραβάσεως ὑπὸ τῶν προπατόρων τῆς πρώτης ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, τῆς δοθείσης εἰς αὐτοὺς πρὸς ἄσκησιν καὶ δοκιμασίαν, εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον ἡ ὁμαρτία καὶ ὁ θάνατος. Ὁ ἄνθρωπος θὰ ἦτο καταδεδικασμένος εἰς αἰώνιον τιμωρίαν, ἐὰν ὁ Θεός, ἐν τῇ πανσοφίᾳ αὐτοῦ καὶ τῇ ἀπειρῷ του ἀγάπῃ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, δὲν εὑρίσκε μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου νὰ ἱκανοποιηθῇ ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς παραβάσεως αὐτοῦ προσβληθεῖσα δικαιοσύνη του, ἡ ὁποία ἀπῆτει τὴν τιμωρίαν τοῦ ὁμαρτήσαντος ἀνθρώπου, καὶ νὰ ἐξαλειφῶσι συγχρόνως τὰ ἀποτελέσματα τοῦ προπατορικοῦ ὁμαρτήματος καὶ οὕτω σωθῇ ὁ ἄνθρωπος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος, ὡς φέρων ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐνοχὴν τοῦ προπατορικοῦ ὁμαρτήματος, δὲν ἠδύνατο διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ δυνάμεων οὔτε τὴν θεῖαν δικαιοσύνην νὰ ἱκανοποιήσῃ οὔτε καὶ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ προπατορικοῦ ὁμαρτήματος, νὰ ἐξαλείψῃ, ὁ Θεὸς ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον τὸν μονογενῆ Αὐτοῦ Υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὁ ὁποῖος, ὡς ἄνθρωπος, ἐξεπλήρωσε τὰ ἀδύνατα παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τὴν σωτηρίαν του. Διότι ἡ θυσία τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἀναμαρτήτου ἀνθρώπου, ἦτο θυσία, ἣτις ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἱκανοποίησε τὴν θεῖαν δικαιοσύνην, τὴν ἀπαιτοῦσαν τὴν τιμωρίαν τοῦ ὁμαρτήσαντος ἀνθρώπου. Ἡ σταυρικὴ θυσία τοῦ Κυρίου ἦτο ἀναγκαῖα διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, διότι δι' αὐτῆς ἱκανοποιήθη ἡ θεία δικαιοσύνη καὶ ὁ Θεὸς κατηλλάγη μετὰ τῶν ἀνθρώπων: «ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ» (Ρωμ. ε' 10). Κατὰ τὴν Ἀγ. Γραφήν (1 Πέτρ. γ' 19) καὶ κατὰ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ὁ Κύριος, ὅταν τὸ σῶμά του εὑρίσκετο ἐν τῷ τάφῳ, κατέβη εἰς τὸν ᾠδην καὶ ἐκήρυξεν ἐκεῖ εἰς τοὺς προκεκοιμημένους ἀνθρώπους, ἵνα καὶ οὗτοι πιστεῦσωσι καὶ σωθῶσι καὶ τοιουτοτρόπως συμπληρωθῇ τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἀπαντας δὲ τοὺς ἐν τῷ ᾠδῃ πιστεύσαντας εἰς Αὐτὸν ἀνεβίβασεν εἰς τὰς οὐρανίους μονὰς τοῦ Πατρὸς Του (1 Πέτρ. γ' 19).

Τὴν τρίτην ἡμέραν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὡς κύριος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ἀνέστη ἐκ νεκρῶν. Ζῶν ἔτι εἶχε προεῖπει τὰ πάθη καὶ τὴν Ἀνάστασίν Του καὶ ἐχαράκτήρισεν ἀμφοτέρω ὡς ἀναγκαῖα διὰ τὴν

σωτηρίαν τοῦ κόσμου διὰ τῶν ἐξῆς λόγων πρὸς τοὺς μαθητάς του: «ὅτι δεῖ αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπελθεῖν καὶ πολλὰ παθεῖν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων καὶ ἀποκτανθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι» (Ματθ. 15' 21, κ' 18). Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου εἶναι ἐγγύησις καὶ ἀπόδειξις, ὅτι θὰ ἀναστηθῶσι καὶ οἱ ἄνθρωποι (1 Κορ. 15' 12).

Τὰ πάθη καὶ ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου εἶχον προεικονισθῇ καὶ διὰ διαφόρων γεγονότων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Κατὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τὸ πάθημα τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ, παραμείναντος ἐπὶ τριήμερον ἐντὸς τῆς κοιλίας τοῦ κήτους, προεικόνιζε τὴν τριήμερον ταφὴν τοῦ Κυρίου, τὴν δὲ σταύρωσίν του, προεικόνιζεν ἡ ὕψωσις τοῦ ὄφεως ἐπὶ ξύλου ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ὅπως οἱ δηχθέντες ὑπὸ τῶν δηλητηριωδῶν ὀφειῶν Ἰουδαῖοι ἐθεραπεύοντο, μόλις ἐβλεπον ἐπὶ τοῦ ξύλου τὸν ὄφιν τοῦ Μωϋσέως, τοιοῦτοτρόπως ὑψώθη ὁ Κύριος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἵνα πᾶς ὁ ἀτενίζων εἰς αὐτὸν μετὰ πίστεως σωθῇ ἀπὸ τοῦ δηλητηρίου τῆς ἑμαρτίας (Ματθ. 15' 40, Ἰωάν. γ' 14).

22. Η ΑΝΑΛΗΨΙΣ ΚΑΙ Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

Τεσσαράκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν Ἀνάστασιν του ἀνελήφθη ὁ Κύριος εἰς οὐρανοὺς ἐνώπιον τῶν μαθητῶν του μὲ τὸ δεδοξασμένον καὶ ὀθάνατον σῶμά του καὶ ἐκάθησεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, προσλαβὼν τὴν δόξαν, τὴν ὁποίαν εἶχε πρὸ τῆς θείας ἐνσαρκώσεως. Οἱ μαθηταὶ του ἐκπληκτοὶ ἠπένιζον τὸν ἐνδοξον διδάσκαλον καὶ Σωτῆρὰ των ἀναλαμβάνοντες εἰς οὐρανοὺς. Τότε δύο ἄγγελοι παρουσιασθέντες διεβεβαίωσαν αὐτοὺς, ὅτι ὁ ἀναληφθεὶς Κύριος θὰ ἐπανέλθῃ ἐν δόξῃ: «τί ἐσθήκατε», εἶπον εἰς τοὺς μαθητάς, «βλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν» (Πράξ. α' 11). Καὶ κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων, θὰ παρουσιασθῇ πάλιν ὁ Κύριος ἐν δόξῃ, περιστοιχούμενος ὑπὸ τῶν ἀγγέλων, κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου, ἵνα κρίνῃ τοὺς πάντας κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Ἡ δευτέρα αὕτη ἐμφάνισις καλεῖται Δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν πρώτην, ὅτε ὡς ταπεινὸς καὶ πτωχὸς ἄνθρω-

προς ἐγεννήθη εἰς τὴν κώμην Βηθλεὲμ ἐντὸς σπηλαίου καὶ ἀνεκλήθη εἰς μίαν φάτην τῶν ἀλόγων. Ἡ δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου συνδέεται μὲ τὴν τελικὴν κρίσιν πάντων τῶν ἀνθρώπων συμφώνως πρὸς τὰ ἔργα αὐτῶν, ὁπότε οἱ μὲν δίκαιοι θὰ ἀξιωθῶσι νὰ ζῶσι πλησίον τοῦ Θεοῦ ἐν δόξῃ καὶ μακαριότητι, οἱ δὲ φαῦλοι θὰ ὑποφέρωσι καὶ θὰ βασανίζωνται μακρὰν τοῦ Θεοῦ αἰωνίως εἰς τὴν Κόλασιν, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἐκτενέστερον εἰς τὸ περὶ μελλούσης ζωῆς κεφάλαιον.

23. Αἱ ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΡΙΔΕΣ

Ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν, στηριζομένη εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων, διδάσκει, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος, μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, γεννηθεὶς ἀπὸ αὐτῆς τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρός, ὥστε εἶναι ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Θεὸς ἀληθινός. Αὐτὸς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ἀληθινός, ὅταν κατέβη ἐπὶ τῆς γῆς πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν, προσέλαβε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ἐγίνε τέλειος κατὰ πάντα ἄνθρωπος, ὅπως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ χωρὶς ἁμαρτίαν (Ἰωάν. η' 46, 2 Κορ. ε' 21, 1 Πέτρ. β' 22). Πιστεύομεν λοιπόν, ὅτι ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ ἠνώθησαν αἱ δύο φύσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη, ἀλλὰ κατὰ τοιοῦτον φυσικὸν τρόπον, ὥστε οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ὑπέστη ἀλλοίωσιν. Διὰ τοῦτο παραδεχόμεθα καὶ ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι Θεάνθρωπος, ἤτοι ἐν αὐτῷ ἔχομεν ἐν πρόσωπον μὲ δύο φύσεις, τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, αἱ ὁποῖαι ἠνώθησαν ἀσυγχύτως, ἀδιαιρέτως, ἀτρέπτως καὶ ἀχωρίστως.

Ὅπως ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Χριστῷ δύο φύσεις, τοιοῦτοτρόπως διακρίνονται ἐν αὐτῷ δύο θελήσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀντιτίθενται καὶ δὲν συγκρούονται πρὸς ἀλλήλας, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις ὑποτάσσεται ἐκουσίως πάντοτε εἰς τὴν θείαν θέλησιν (Ματθ. κς' 39).

Διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐγιναν πολλοὶ ἔριδες καὶ συζητήσεις. Ἦδη ὁ γέρων Συμεὼν εἶχε προείπει τοῦτο, χαρακτηρίσας τὸν Ἰησοῦν ὡς «σημεῖον ἀντιλεγόμενον» (Λουκ. β' 34). Αἱ ἔριδες αὗται ὀνομάζονται Χριστολογικαί. Αἱ σπουδαιότεραι δὲ τούτων εἶναι, ὅσαι προῆλθον ἀπὸ τὰς αἵρετικὰς διδασκαλίας τοῦ Ἀρείου, τοῦ Νεστορίου, τοῦ Εὐτυχοῦς, τῶν Μονοθελητῶν. Ὁ Ἀρειος, πρεσβύτερος ὢν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι κτίσμα τοῦ

Πατὴρ καὶ ὡς κτίσμα δὲν εἶναι αἰώνιος, ἀλλ' ἦτο καιρὸς, κατὰ τὸν ὁποῖον δὲν ὑπῆρχε. Τοιουτοτρόπως ὁ Ἄρειος δὲν ἐδέχετο, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ αἰώνιος, μετέτρεπε δὲ τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν εἰς εἰδωλολατρείαν, διότι, ἂν ὁ Χριστὸς εἶναι κτίσμα, τότε οἱ χριστιανοὶ εἶναι κτισματολάτραι, ὅπως ἦσαν οἱ εἰδωλολάτραι. Ἄλλος αἰρετικὸς, ὁ Νεστόριος, ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ἐχώριζε τὰς δύο ἐν Χριστῷ φύσεις καὶ ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ Παρθένος Μαρία δὲν ἐγέννησε τὸν προαιώνιον Λόγον καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον Χριστόν. Συνεπῶς ἡ Παρθένος δὲν ὑπῆρξε Θεοτόκος, ἀλλὰ Χριστοτόκος. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Νεστόριον ὁ Εὐτυχής, πρεσβύτερος ὢν ἐν Κων/πόλει, ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε μόνον θεῖαν φύσιν, ἡ ὁποία ἀπερρόφησε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Αἱ δύο τελευταῖαι αἵρέσεις, αἱ ὁποῖαι ὑπεστήριζον, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε μίαν φύσιν, ἢ τὴν ἀνθρωπίνην ἢ τὴν θεῖαν φύσιν, λέγονται Μονοφυσιτικαὶ αἵρέσεις. Ἀλλὰ πλὴν τούτων παρουσιάσθησαν ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι ὑπεστήριζον, ὅτι ὁ Κύριος εἶχε μίαν μόνον θέλησιν, εἴτε τὴν θεῖαν εἴτε τὴν ἀνθρωπίνην (Μονοθελητισμός), ἐν ᾧ Αὐτὸς εἶχε τελείαν ἀνθρωπίνην καὶ τελείαν θεῖαν θέλησιν, αἱ ὁποῖαι, ὅπως εἶπομεν, δὲν συνεκρούοντο πρὸς ἀλλήλους, διότι ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις ἡκολούθει ἐκουσίως πάντοτε τὴν θεῖαν θέλησιν καὶ ὑπετάσσετο εἰς αὐτήν.

Ἡ Ἐκκλησία διεξήγαγε σφοδρὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν αἰρέσεων τούτων, αἱ ὁποῖαι διέστρεφον τὴν ἀληθῆ περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν τῆς. Αὕτη καθοδηγούμενη ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως διέτυπωσε τὴν περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν εἰς τὴν Α', Β', Γ', Δ' καὶ Ε' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Καὶ ἡ διδασκαλία αὕτη τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία διτυπώθη εἰς δόγματα διὰ τῶν Οἰκουμενικῶν τούτων Συνόδων, περιλαμβάνεται ἐν συντομίᾳ εἰς τὰ ἄρθρα β' - ζ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως τὰ ὁποῖα παρεθέσαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κεφαλαίου τούτου.

24. ΤΟ ΑΠΟΛΥΤΡΩΤΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

Ὁ Κύριος ἡμῶν ὡς ἀποστολὴν καὶ ἔργον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον εἶχε τὴν ἀπολύτρωσιν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ἁμαρ-

τίας καὶ τὴν καταλλαγὴν τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐξεπλήρωσε διὰ τῆς διδασκαλίας του, διὰ τοῦ ἁγίου βίου του, διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ τῆς Ἀναστάσεως καὶ διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα συνεχίσῃ τὸ ἀπολυτρωτικὸν τοῦ ἔργου.

Οἱ βασιλεῖς, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ προφῆται τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐχρίοντο, ὅταν ἀνελάμβανον τὰ ἀξιώματα ταῦτα, καὶ διὰ τοῦτο ἐκαλοῦντο «Χριστοὶ τοῦ Κυρίου». Ὅπως ἐκεῖνοι, καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἶναι ὁ Μεσσίας (ἑβραϊκὴ λέξις σημ. κεχρισμένος), δηλαδὴ ὁ Χριστός, διότι ἐχρίσθη ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ προφήτου «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με...» (Λουκ δ' 18, Ἡσ. ξα' 1). Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος πλὴν τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦς, τοῦ δοθέντος ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ (Λουκ. α' 31), ἔφερε πάντοτε καὶ τὸ ὄνομα «Χριστός».

Ὡς Μεσσίας ὁ Κύριος συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὸν καὶ τὰ τρία ὑψίστα ἀξιώματα ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, τὸ τοῦ Προφήτου, τοῦ Ἀρχιερέως καὶ τοῦ Βασιλέως. Τὸ τριπλοῦν αὐτὸ ἀξίωμα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τριπλοῦν Τοῦ ἔργου διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου, γενόμενος διὰ τοὺς πιστεύοντας εἰς Αὐτὸν «σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις» (1 Κορ. α' 30), διότι ἐδίδασκε τὰς ὑψίστας περὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἀληθείας, ἡγίασε τὴν ἀνθρωπότητα, ἐδικαίωσε ταύτην καὶ ἀπελύτρωσε διὰ τοῦ σταυρικοῦ του θανάτου.

α) Τὸ Προφητικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου. Οἱ προφῆται τῶν Ἰσραηλιτῶν εἶχον ἔργον καὶ ἐντολὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ νὰ διδάσκωσι τὸν λαὸν νὰ ἱξαγγέλλωσιν εἰς αὐτὸν τὰς βουλάς τοῦ Ὑψίστου καὶ νὰ προλέγωσι τὰ μέλλοντα, φωτιζόμενοι ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐνίοτε οὗτοι μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ ἔκαμνον θαύματα. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα ἐξεπλήρωσε καὶ ὁ Κύριος. Καὶ Αὐτός, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ, ἐδίδασκε καθ' ὅλην τὴν ζωὴν του καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ διδάσκῃ τὴν ἀνθρωπότητα διὰ τῆς Ἐκκλησίας του (Ἰωάν. ζ' 16, ι' 30, ιδ' 7). Αὐτός ὁ ἴδιος ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι εἶναι τὸ φῶς τοῦ κόσμου καὶ ὅτι ὁ ἀκολουθῶν Αὐτὸν δὲν ζῇ εἰς τὸ σκότος καὶ εἰς τὴν πλάνην, ἀλλὰ γνωρίζει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ἀγαθόν. Ὡς Θεὸς δὲ ἀληθινός, ὁ Κύριος, ἐγνώριζε καὶ πολλάκις προέλεγε τὰ μέλλοντα νὰ συμβῶσιν εἰς Αὐτὸν ἢ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν του καὶ εἰς

τὸν κόσμον ἅπαντα. Εἰς τὰ Εὐαγγέλια διασφύζονται οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου, διὰ τῶν ὁποίων περιγράφονται μὲ εἰκόνας καὶ μὲ δραματικὸν ὕφος αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τοῦ κόσμου (πρβλ. Μάρκ. ιγ').

β) Τὸ Ἀρχιερατικὸν ἄξιωμα τοῦ Κυρίου. Ὁ Ἀρχιερεὺς τῶν Ἰουδαίων εἰσήρχετο ἅπαξ τοῦ ἔτους εἰς τὰ Ἅγια τῶν Ἀγίων κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἐξιλασμοῦ καὶ προσέφερε θυσίαν πρὸς ἐξιλέωσιν τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν του καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ. Ἡ ἀρχιερατικὴ αὕτη θυσία προεικόνιζε τὴν θυσίαν τοῦ μεγάλου Ἀρχιερέως, τοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ κόσμου (Ἑβρ. β' 17, δ' 14). Ὁ ἄνθρωπος μόνος του, ἐπειδὴ ἦτο ὁ ἴδιος ἁμαρτωλὸς καὶ ἔνοχος, ἦτο ἀνίκανος μὲ οἰανδήποτε θυσίαν νὰ ἐξαλείψῃ τὰς ἁμαρτίας του καὶ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν θεῖαν δικαιοσύνην, ἣ ὁποία ἀπῆτει τὴν τιμωρίαν τῆς ἁμαρτωλῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ δικαιοσύνη λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ἔπρεπε νὰ ἱκανοποιηθῇ διὰ τῆς θυσίας ἀναμαρτήτου ὄντος, διότι εἰς ἁμαρτωλὸς, ἐφ' ὅσον δὲν δύναται νὰ σώσῃ ἑαυτὸν, πῶς θὰ σώσῃ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, θυσιάζων ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας των; Ἐπειδὴ τοιοῦτος ἀναμάρτητος ἄνθρωπος δὲν ὑπῆρξε ποτέ, διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὁ Θεός, κινούμενος ἐκ τῆς ἀπείρου ἀγάπης του καὶ πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀκόμη, ἐξαπέστειλε τὸν μονογενῆ Υἱόν, ἵνα θυσιασθῇ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων. Ὁ Κύριος διὰ τῆς αὐτοθυσίας του ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐπέτυχε τὴν καταλλαγὴν τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν λύτρωσιν τούτων ἐκ τῆς δουλείας εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Κατὰ τὸν σταυρικὸν του θάνατον βεβαίως ἔπαθε μόνῃ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Κυρίου, διότι ἡ θεία φύσις εἶναι ἀπαθής¹. Ἐκτοτε πάντες οἱ πιστεύοντες εἰς τὸν Κύριον καὶ βαπτιζόμενοι εἶναι ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τὴν ἐνοχλήν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καὶ εἶναι τέκνα τοῦ Θεοῦ. Οὕτως ἀνεδέιχθη ὁ Κύριος ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου. Πλὴν Αὐτοῦ καὶ μακρὰν Αὐτοῦ δὲν

1. Εἰς τὴν Ὁμολογίαν τοῦ Κριτοπούλου ἡ διδασκαλία αὕτη διατυπῶνται ὡς ἑξῆς: «Καὶ τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν ὑφίσταται — αὐτοῦ γὰρ τῷ μῶλωπι ἡμεῖς πάντες ἰάθημεν — τῆς θεότητος αὐτοῦ παντελῶς ἀπαθοῦς μενούσης... σταυρωθεὶς τοίνυν καὶ πάντα τὰ τοῖς τέταρσις Εὐαγγελισταῖς ἐμπεριεχόμενα διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν ὑποστάς, θνήσκει τὸ ἀνθρώπινον, τῆς ὑπεραγίας αὐτοῦ ψυχῆς διαιρεθείσης τῆς σωτηρίου σαρκός, τῆς θεότητος δὲ ἀδιαίρετου μεινάσης καὶ παντελῶς ἀπαθοῦς».

υπάρχει σωτηρία: «Οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἢ σωτηρία», κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀπ. Πέτρου (Πράξ. δ' 12).

γ) Τὸ Βασιλικὸν ἄξιωμα τοῦ Κυρίου. Ὁ Κύριος ἡμῶν εἶναι καὶ Βασιλεὺς τοῦ κόσμου, βασιλεύων εἰς τὰς ψυχὰς πάντων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι πιστεύουσι καὶ εἶναι ἀφωσιωμένοι εἰς Αὐτόν. Διὰ τούτους τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου εἶναι νόμος τῆς ζωῆς των. Ἦδη αἱ προφητεῖαι περιέγραφον τὸν Μεσσίαν καὶ ὡς βασιλέα καὶ ἄρχοντα, ὁ ὁποῖος ἐμελλε νὰ καθίσῃ εἰς τὸν θρόνον τοῦ Δαβὶδ (Ἑσ. θ' 7, Μάρκ. ια' 10). Πράγματι ὁ Κύριος ὡς ἄνθρωπος κατήγετο ἐκ τοῦ γένους τοῦ Δαβὶδ (Λουκ. α' 32, Ρωμ. α' 3), πλὴν ἡ βασιλεία Αὐτοῦ δὲν ἦτο κοσμική, ὅπως περιέμενον τὸν Μεσσίαν οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ πνευματική. Ὡς γνωστόν, ὅταν ὁ Πιλάτος ἠρώτησε τὸν Κύριον ἐὰν εἶναι βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, οὗτος ἀπήντησεν «ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰωάν. ιη' 36). Ὁ Κύριος, ὡς Βασιλεὺς, κυβερνᾷ ἀοράτως τὴν Ἐκκλησίαν Αὐτοῦ διὰ τῶν ποιμένων καὶ τῶν διδασκάλων, οἱ ὅποιοι ὠρίσθησαν ὑπ' Αὐτοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (Ματθ. κη' 19,20. Ἰωάν. ιε' 12,17).

25. Η ΘΕΙΑ ΧΑΡΙΣ

Τὴν λύτρωσιν ταύτην, τὴν ὁποίαν ἐχάρισεν εἰς τὸν κόσμον ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οἰκειοῦνται οἱ πιστοὶ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Χάρις λέγεται ἡ ἰδιαίτερα ἀγάπη, τὴν ὁποίαν ἐπιδεικνύει ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀνθρώπους, χωρὶς νὰ εἶναι οὗτοι ἄξιοι αὐτῆς. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος δέχεται τὴν θεῖαν ταύτην ἀγάπην δωρεάν, χωρὶς νὰ εἶναι ἄξιος ταύτης, διὰ τοῦτο λέγεται χάρις καὶ ἐνίοτε δωρεά. Ἀλλὰ καὶ ἡ κατάστασις, τὴν ὁποίαν φέρει ὁ ἀξιωθείς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀναγεννηθεὶς χριστιανός, ὀνομάζεται χάρις. Οἱ χριστιανοὶ ὀφείλουσιν εἰς τὴν θεῖαν ταύτην χάριν πᾶν ὅ,τι εἶναι καὶ πᾶν ὅ,τι ἔχουσιν. Ἄνευ τῆς θείας χάριτος οὐδὲν δύνανται νὰ πράξωσιν ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας. Ἡ χάρις γεννᾷ εἰς τὴν ψυχὴν τὸν πόθον πρὸς σωτηρίαν καὶ ἐνισχύει τὸν πιστὸν εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν: «τῇ γὰρ χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ πίστεως καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν, Θεοῦ τὸ δῶρον», λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος (Ἐφ. β' 8, Ρωμ. θ' 12). Πᾶς χριστιανὸς ὀφείλει νὰ λέγῃ, ὅπως ὁ μέγας

αὐτὸς Ὁ Ἀπόστολος, « χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι, ὃ εἰμι » (1 Κορ. ιε' 10). Ἡ θεία χάρις βεβαίως δὲν ἐξαναγκάζει τινὰ νὰ κάμνη τὸ καλόν, ἐνισχύει ὅμως τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νὰ θέλῃ οὗτος καὶ νὰ πράττῃ αὐτό. Συνεπῶς ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τόσον τῆς θείας χάριτος, ὅσον καὶ τῆς ἐλευθερίας βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, οἰκαιοθελῶς δεχομένου τὴν ἐπενέργειαν τῆς θείας χάριτος καὶ πιστεύοντος εἰς τὸν Χριστόν.

Ἐν ᾧ τοιαύτη εἶναι ἡ Ὁρθόδοξος διδασκαλία περὶ θείας χάριτος, ἄλλοι χριστιανοὶ — ἰδίως ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος καὶ οἱ ἀκολουθήσαντες αὐτὸν Προτεστάνται — ὑπεστήριξαν τὸν λεγόμενον ἀ π ό λ υ τ ο ν π ρ ο ο ρ ι σ μ ό ν, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς ἀποστέλλει τὴν σῶζουσαν θείαν χάριν εἰς ὅσους Αὐτὸς θέλει καὶ ὅτι, ὡς παντοδύναμος καὶ Κύριος τῶν πάντων, ἄλλους προώρισεν εἰς σωτηρίαν καὶ ἄλλους εἰς ἀπώλειαν. Μία τοιαύτη διδασκαλία, ἡ ὁποία καταργεῖ ἐντελῶς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀντίκειται πρὸς τὴν ἀγάπην καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται ὡς αὐθαίρετος Δεσπότης, ἄλλους σῶζων καὶ ἄλλους καταδικάζων, χωρὶς νὰ λαμβάνη ὑπ' ὄψιν ἂν εἶναι δίκαιοι ἢ φαῦλοι.

Ἡ Ἁγία Γραφή ὅμως καὶ ἡ Ἑρὰ Παράδοσις διδάσκουσι σαφῶς, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πατὴρ ὅλων, δίκαιος καὶ πλήρης ἀγάπης πρὸς πάντας καὶ θέλει τὴν σωτηρίαν πάντων: « ὁ Θεὸς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν » (1 Τιμ. β' 4). Ἡ βία δὲν εἶναι ιδιότης τοῦ Θεοῦ, διότι οὗτος δὲν ἐξαναγκάζει οὐδένα νὰ πράττῃ τὸ καλόν. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ πράξῃ τι πρὸς σωτηρίαν καὶ ἀναγέννησίν του, δεχόμεθα, ὅτι ἡ σωτηρία εἶναι ἀποτέλεσμα δύο παραγόντων, τῆς θείας χάριτος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

26. ΕΝΝΟΙΑ, ΕΚΠΟΡΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Ἄρθρον ἡ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν.

Τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος. Δέν εἶναι ἀπλῆ δύναμις, ἀλλὰ πρόσωπον ἰσότημον καὶ ὁμοούσιον πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, μαζὶ μὲ αὐτοὺς προσκυνούμενον καὶ δοξαζόμενον ὑπὸ τῶν πιστῶν. Ὅσα ἔλεγεν ὁ Ἀρειος περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐδίδασκε καὶ ὁ Μακεδόνιος, ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι δηλαδὴ εἶναι κτίσμα τοῦ Πατρὸς. Ἡ διδασκαλία ὁμῶς τοῦ Μακεδονίου κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (381 μ.Χ.), ἡ ὁποία καὶ συνέταξε τὰ ἀπὸ τοῦ ὁγδοοῦ μέχρι τοῦ δωδεκάτου ἄρθρα τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Κατὰ τὸ ὁγδοον ἄρθρον ὁμολογοῦμεν καὶ δεχόμεθα, ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι κύριον, πηγὴ θείας ζωῆς καὶ ὅτι ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ συμπροσκυνεῖται μαζὶ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐγίνε ζήτημα πολλῶν συζητήσεων καὶ ἐρίδων μεταξὺ τῆς ἡμετέρας Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς. Ἡ Ἐκκλησία μας, συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, διδάσκει, ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία διέστρεψε τὸ δόγμα τοῦτο, προσθέσασα εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως τὴν λέξιν *filioque* (= καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ). Ἡ προσθήκη αὕτη ἐγίνε πολὺ βραδύτερον καὶ δέν ὑπῆρχεν εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, ὅπως συνετά-

χθη τοῦτο ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος σημαίνει τὴν προαιώνιον ὕπαρξιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐὰν ὁμως δεχθῶμεν, ὅτι τοῦτο ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, περιπίπτομεν εἰς διαρχίαν, δηλαδὴ δεχόμεθα δύο πηγὰς τῆς θεότητος, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐνέπνευσε τοὺς μεγάλους ἄνδρας τῆς Παλ. Διαθήκης τῆς Κ. Διαθήκης καὶ μετὰ ταῦτα τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὠμίλησαν οὗτοι κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἀποκαλύψωσι τὰς βουλὰς του πρὸς τοὺς ἀνθρώπους : « ὑπὸ πνευματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν Θεοῦ ἄνθρωποι » (2 Πέτρ. α' 21). Τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐπεφοίτησεν ἐπὶ τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς καὶ ἀνέδειξεν αὐτοὺς, ὁλίεις καὶ ἀγραμμάτους ὄντας, σοφοὺς καὶ ἀτρομήτους κήρυκας τοῦ Εὐαγγελίου. Τοῦτο φωτίζει καὶ ἁγιάζει τοὺς χριστιανούς, ὥστε νὰ ὁμολογῶσι πίστιν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν : « Οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν· εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ » (1 Κορ. ιβ' 3). Ἡ ἀναγέννησις τῶν χριστιανῶν, ἡ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ὅλαι αἱ ἀρεταὶ των εἶναι καρπὸς τῆς ἐπενεργείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος : « ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματός ἐστιν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια » (Γαλ. ε' 22). Τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐνοικεῖ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὁδηγεῖ ταύτην εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς πάντα τὰ ἔργα αὐτῆς, ὥστε νὰ ἐπιτελῇ καλῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ θείαν ἀποστολὴν της.

27. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ. ΕΝΝΟΙΑ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΑΥΤΗΣ

"Ἀξίον ὅ" τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως : Εἰς μίαν, ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν.

α') Ἡ λέξις Ἐκκλησία, παραγομένη ἐκ τοῦ ρήματος ἐκκαλῶ, σημαίνει κοινωνίαν ἢ συνάθροισιν ἀνθρώπων ὡς καὶ τὸν τόπον τῆς συναθροίσεώς των. Εἰς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν Ἐκκλησία λέγεται ἡ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἰδρυθεῖσα θρησκευτικὴ κοινωνία, ἡ ἀποτελουμένη ἐκ πάντων τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων καὶ ἀναγνωρίζοντων αὐτὸν ὡς σωτῆρα καὶ ἀρχηγὸν τοῦ βίου των. Ἡ Ἐκκλησία αὕτη εἶναι ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν ποιμαί-

νοντα κληρον, τὸν ἀνάγοντα τὴν ἀρχὴν τοῦ δι' ἀδιακόπου διαδοχῆς εἰς τοὺς Ἀποστόλους καὶ ἀπὸ τὸν ποιμαινόμενον λαόν. Περιλαμβάνει δὲ τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας οὐ μόνον τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ζῶντας καὶ ἐναντίον τοῦ κακοῦ εἰσέτι ἀγωνιζομένους πιστοὺς — ὁπότε λέγεται αὕτη στρατευομένη Ἐκκλησία — ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν οὐρανῷ προαπελθόντας καὶ εὕρισκομένους πιστοὺς, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦσι τὴν θριαμβεύουσαν Ἐκκλησίαν (1 Κορ. ιε' 25, Ἑβρ. ιβ' 22).

Καὶ ἡ στρατευομένη Ἐκκλησία καὶ ἡ θριαμβεύουσα ἀποτελοῦσι μίαν ἀχώριστον καὶ ἐνιαίαν κοινωνίαν, διότι ἡ μεταξὺ ζώντων καὶ τεθνεώτων χριστιανῶν σχέσις καὶ ἐπικοινωνία εἶναι διαρκῆς, καὶ οἱ μὲν ἐν οὐρανῷ ἅγιοι πρεσβεύουσι παρὰ τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν, οἱ δὲ ἐν τῷ κόσμῳ πιστοὶ τελοῦσι μνημόσυνα ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων, τιμῶσι τὴν μνήμην τῶν ὁγίων, ἐπικαλοῦνται τὴν μεσιτείαν αὐτῶν παρὰ τῷ Θεῷ εἰς πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου τῶν καὶ ἀπενέμουσι τιμητικὴν προσκύνῃσιν εἰς τὰς ἁγίας αὐτῶν εἰκόνας. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι καὶ ὁρατὴ καὶ ἀόρατος κοινωνία. Καὶ ἀόρατος μὲν χαρακτηρίζεται, διότι εἶναι μία πνευματικὴ κοινωνία, τῆς ὁποίας εἶναι ἀόρατος ἡ κεφαλὴ τῆς, ὁ Χριστός, ἀόρατον εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ζωοποιοῦν καὶ προφυλάσσειν αὐτὴν ἀπὸ πᾶσαν πλάνην, καὶ ἀόρατοι εἶναι αἱ θεῖαι δυνάμεις, διὰ τῶν ὁποίων αὕτη βαθμιαίως μεταμορφώνει τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν εἰς βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Συνήθως ἀόρατος Ἐκκλησία θεωρεῖται ἡ θριαμβεύουσα Ἐκκλησία, ἡ ἐν τῷ οὐρανῷ, τῷ ἀοράτῳ κόσμῳ εὕρισκομένη. Ὁρατὴ δὲ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, καθόσον ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πιστοὺς καὶ εἶναι ὁρατὰ καὶ γνωστὰ τὰ μέσα καὶ ἡ δρᾶσίς τῆς πρὸς ἁγιασμόν καὶ σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Ἰδρυτὴς καὶ ἀρχηγός τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Κύριος, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς διδασκαλίας του, διὰ τῶν ἔργων του καὶ μάλιστα διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεώς του ἔθεσε τὰ θεμέλια αὐτῆς, ἀφοῦ ἐξέλεξεν ἀπ' ἀρχῆς δώδεκα μαθητὰς ὡς τὸν πρῶτον πυρῆνα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς συνεχιστὰς τοῦ θεοῦ τοῦ ἔργου (Ματθ. κη' 18 — 20).

Ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ δὲν ἔχομεν ὁρισμὸν τινὰ τῆς φύσεως, τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μόνον περιγραφὰς αὐτῆς διὰ εἰκόνων καὶ συμβολικῶν παραστάσεων. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ἐκκλησία χαρακτηρίζεται ὡς οἶκος Θεοῦ καὶ κατοικία τοῦ ἁγίου Πνεύματος (1 Κορ. γ' 16), ὡς σῶμα Χριστοῦ, τὸ ὅποion ὡς μέλη

ἔχει τοὺς διαφόρους χριστιανούς (Ρωμ. ιβ' 4 – 5, Ἐφ. ε' 30), ὡς οἰκοδομή, τῆς ὁποίας ἀκρογωνιαίος λίθος εἶναι ὁ Χριστός, θεμέλιον οἱ προφῆται καὶ οἱ Ἀπόστολοι, λίθοι δὲ ζῶντες οἱ πιστοὶ (Ματθ. ις' 18, 1 Κορ. γ' 9 – 14, Ἐφ. β' 20), καὶ τέλος ἄμπελος, τῆς ὁποίας κλήματα εἶναι οἱ χριστιανοί, ρίζα καὶ κορμὸς ὁ Χριστός καὶ γεωργὸς ὁ οὐράνιος Πατήρ (Ἰωάν. ιε' 1).

β') Σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ συνέχισις τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος. Τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπιτυγχάνει ἡ Ἐκκλησία, διδάσκουσα καὶ κηρύττουσα εἰς τὸν κόσμον τὸ Εὐαγγέλιον, παρέχουσα τὴν θεῖαν χάριν διὰ τῶν ἱερῶν Μυστηρίων τῆς εἰς τοὺς πιστοὺς καὶ ποιμένουσας καὶ κυβερνῶσας τούτους. Τὰ ὄργανα, διὰ τῶν ὁποίων ἡ Ἐκκλησία ἐπιτελεῖ τὸ θεῖον τοῦτο ἔργον, εἶναι οἱ κληρικοί, οἱ ὁποῖοι ἀναλαμβάνουσι διὰ τῆς τελετῆς τῆς χειροτονίας τὴν ἐξουσίαν διὰ τὰ ποιμαντικά των καθήκοντα. Ἀλλὰ καὶ τὰ λαϊκὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας ὑπηρετοῦσι ταύτην εἰς τὰ ἔργα αὐτῆς, ἀναλαμβάνοντα κατ' ἐντολήν της διαφόρους ὑπηρεσίας καὶ μάλιστα κηρύττοντα καὶ ταῦτα τὸν θεῖον λόγον.

Ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖται μὲν ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' εἶναι θεῖον καθίδρυμα καὶ ὡς τοιοῦτον ὑπερβαίνει τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, ὥστε αὕτη δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ ἐπακριβῶς τί εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Διὰ τοῦτο περιελήφθη καὶ ἡ περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλία εἰς τὰ δόγματα πίστεως, τὰ ἐν συντομίᾳ περιλαμβανόμενα εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως. Ἐν τῷ Συμβόλῳ τῆς Πίστεως ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία, ἁγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολική.

Μία εἶναι ἡ Ἐκκλησία, διότι εἰς εἶναι ὁ ἰδρυτὴς καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς, ὁ Χριστός, μία ἡ ζωοποιοῦσα αὐτὴν Ἀρχή, τὸ ἅγιον Πνεῦμα, μία εἶναι ἡ πίστις καὶ ἡ διδασκαλία αὐτῆς (Ἐφ. δ' 8). Μέχρι τοῦ ἐνάτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, ὅτε ἔγινε τὸ Σχίσμα μετὰ τῆς ἡμετέρας καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ Ἐκκλησία ἦτο μία, ἀδιαίρετος εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Σήμερον δυστυχῶς ὑπάρχουσι πολὺλαι Ἐκκλησίαι, αἱ ὁποῖαι ὁμῶς κακῶς φέρουσι τὸ ὄνομα Ἐκκλησία, διότι δὲν ἔχουσιν ὅλας τὰ γνωρίσματα αὐτῆς. Ἡ ἀληθινὴ καὶ ἁγία Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶναι μόνον ἡ ἰδική μας Ὀρθόδοξος καθολικὴ Ἐκκλησία, διότι μόνη αὕτη διετήρησεν ἀναλλοίωτον τὴν διδασκαλίαν, τὴν τάξιν καὶ τὴν λατρείαν τῆς μιᾶς ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας τῶν ἐννέα πρώτων αἰώνων. Αἱ ἄλλαι Ἐκκλησίαι περιέχουσιν

ἴχνη μόνον τῆς ἀληθινῆς Ἐκκλησίας (*vestigia Ecclesiae*), διότι ἀπεσπάρσθησαν ἀπὸ αὐτὴν καὶ διέστρεψαν τὴν διδασκαλίαν τῆς. Περὶ τῶν διαφορῶν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω ἐν ἰδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ.

Ἀ γ ί α εἶναι ἡ Ἐκκλησία, διότι ἅγιος εἶναι ὁ Ἀρχηγός τῆς, ὁ Χριστός, ἁγία ἡ ζωοποιοῦσα αὐτὴν Ἀρχή, τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἅγιοι εἶναι οἱ σκοποὶ τῆς καὶ τὰ μέσα τῆς πραγματοποιήσεώς των (1 Κορ. 5' 11). Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἁγία καὶ ἄσπιλος καὶ οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει διὰ τὴν ἀγιότητά τῆς, ἐὰν ἔχῃ πλείστα μέλη ὁμαρτωλὰ καὶ ἀνάξια. Διότι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ ἀγρός, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν παραβολὴν, ἔχει καὶ σίτον καὶ ζιζάνια, ἢ εἶναι τὸ δίκτυον, τὸ ὅποιον συνέλαβε καὶ καλοὺς καὶ σαπρούς ἰχθῦς (Ματθ. 13' 24. 47).

Κ α θ ο λ ι κ ῇ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, διότι ἔχει ὡς προορισμὸν νὰ περιλάβῃ εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς πάντας τοὺς λαοὺς τῆς γῆς, κηρύττουσα εἰς πάντας τὸ Εὐαγγέλιον, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου « πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα, ὅσα ἐνετειλόμην ὑμῖν » (Ματθ. 28' 9).

Ἀ π ο σ τ ο λ ι κ ῇ δὲ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, διότι ἐθεμελιώθη καὶ διεδόθη διὰ τοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων. Οὗτοι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπ' αὐτοὺς ἤρχισαν τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἱδρυσαν ἐν Ἱερουσαλὴμ τὴν πρώτην Ἐκκλησίαν. Διὰ τοῦτο ἡ Πεντηκοστὴ θεωρεῖται ὡς γενέθλιος ἡμέρα τῆς Ἐκκλησίας. Ἀποστολικῇ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, διότι οἱ ποιμαίνοντες ταύτην κληρικοὶ ἀνάγουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν διὰ τῆς διαδοχικῆς χειροτονίας μέχρι τῶν Ἀποστόλων, οἱ ὅποιοι ἐχειροτόνησαν τοὺς πρώτους τῆς Ἐκκλησίας Ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους.

28. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΜΥΣΤΗΡΙΩΝ

Ἄρθρον 1' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως : Ὁμολογῶ ἐν πίστει καὶ ἐν ἀγάπῃ.

Ἡ Ἐκκλησία, ὡς προελέχθη, εἶναι τὸ κέντρον καὶ τὸ ὄργανον, διὰ τῶν ὁποίων συνεχίζεται τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Κυρίου

ἐν τῷ κόσμῳ. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐπιτελεῖ ἡ Ἐκκλησία, διδάσκουσα καὶ ποιμαίνουσα τὴν κοινωनीαν τῶν πιστῶν καὶ μεταδίδουσα εἰς αὐτοὺς δι' ὠρισμένων ἱερῶν τελετῶν τὴν θεῖαν χάριν, ἀπαραίτητον, ὡς προείπομεν, διὰ τὴν ἀναγέννησιν καὶ σωτηρίαν τῶν χριστιανῶν. Ἡ λέξις μυστήριον, παραγομένη ἐκ τοῦ ρήματος μύω (=κλείω τὸ στόμα ἢ τοὺς ὀφθαλμούς), σημαίνει ἀπόρρητον καὶ μυστικόν τι πρᾶγμα ἢ γεγονός. Οἱ μουύμενοι εἰς τὰ μυστήρια τῶν Ἐθνικῶν εἶχον κλειστοὺς τοὺς ὀφθαλμούς κατὰ τὰ στάδια τῆς μύσεως, διὰ νὰ μὴ βλέπωσι τὸ τελούμενα, καὶ μετὰ τὴν μύσιν ὤφειλον νὰ κλείωσι τὸ στόμα καὶ νὰ μὴ λέγωσιν, ὅσα εἶδον καὶ ἤκουσαν εἰς τὰ μυστήρια. Ἐν τῇ Χριστιανικῇ θρησκείᾳ μυστήρια λέγονται πρῶτον αἱ ὑψηλαὶ ἀλήθειαι τῆς πίστεως ἢ τὰ δόγματα, διότι ὑπερβαίνουν τὰς διανοητικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἶναι προσίται μόνον διὰ τῆς πίστεως, ἀπεκαλύφθησαν δὲ αὗται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, δι' ὃ καὶ ἀποκεκαλυμμένα ἀλήθειαι ὀνομάζονται. Τοιαῦτα μυστήρια εἶναι τὸ δόγμα τῆς ἁγίας Τριάδος, ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ Σωτῆρος καὶ Θεοῦ ἡμῶν, ἡ σταυρώσις του καὶ Ἀνάστασις, ἡ μέλλουσα ζωὴ καὶ ἡ μέλλουσα κρίσις. Μυστήρια δεύτερον λέγονται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αἱ ἱεραὶ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων συσταθεῖσαι τελεταὶ ἐκεῖναι, διὰ τῶν ὁποίων κατὰ ὑπερφυσικὸν τρόπον μεταδίδεται εἰς τοὺς πιστοὺς ἡ ἀόρατος θεία χάρις.

Εἰς τὰ Μυστήρια διακρίνονται τὸ ἀόρατον ἢ ἐσωτερικὸν στοιχεῖον καὶ τὰ ὁρατὰ ἢ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα. Τὸ ἀόρατον καὶ ἐσωτερικὸν στοιχεῖον εἶναι ἡ εἰς τοὺς πιστοὺς μεταδιδόμενη θεία χάρις, διὰ τῆς ὁποίας οὗτοι ἀναγεννῶνται καὶ ἁγιάζονται, τὰ ὁρατὰ δὲ καὶ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα εἶναι αἱ τελεταὶ καὶ τὰ πρὸς τέλει τοῦ Μυστηρίου χρησιμοποιούμενα ὑλικά.

Οἱ ὅροι, οἱ προαπαιτούμενοι διὰ τὴν μετάδοσιν τῆς θείας χάριτος καὶ διὰ τὸ κῦρος τῶν Μυστηρίων, εἶναι ἡ κανονικὴ καὶ διὰ κανονικῶν κληρικῶν τέλεισι τοῦ Μυστηρίου καὶ ἡ κατάλληλος προπαρασκευὴ καὶ ἡ πίστις τοῦ μετέχοντος εἰς τὰ Μυστήρια χριστιανοῦ. Τὰ Μυστήρια τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας εἶναι ἑπτὰ: τὸ Βάπτισμα, τὸ Χρῖσμα, ἡ θεία Εὐχαριστία, ἡ Μετάνοια ἢ ἐξομολόγησις, ἡ Ἱερωσύνη, ὁ Γάμος καὶ τὸ Εὐχέλαιον. Μερικὰ ἐξ αὐτῶν λέγονται ὑποχρεωτικὰ καὶ τοιαῦτα εἶναι τὸ Βάπτισμα, τὸ Χρῖσμα, ἡ Μετάνοια καὶ ἡ Εὐχαριστία, τὰ δὲ ἄλλα λέγονται προαιρετικά,

εἶναι δὲ ἡ Ἱερωσύνη, ὁ Γάμος καὶ τὸ Εὐχέλαιον. Μυστήριά τινα λέγονται ἐπὶ ν α λ α μ β α ν ὁ μ ε ν α, διότι δύναται τις νὰ μετὰσχη αὐτῶν καὶ δευτέραν φορὰν ἢ καὶ πολλάκις, καὶ τοιαῦτα εἶναι ἡ Μετάνοια, ἡ θεία Εὐχαριστία, ὁ Γάμος, τὸ Εὐχέλαιον, ἐν ᾧ τὰ λοιπὰ λέγονται μὴ ἐπὶ ν α λ α μ β α ν ὁ μ ε ν α, διότι μόνον ἅπαξ ἐπιτρέπεται ἡ μετάληψις εἰς αὐτά. Ἐν τοῖς ἐπομένοις θὰ ἐξετάσωμεν ἑνταῦθα ἕκαστον Μυστήριον ἀπὸ δογματικῆς πλευρᾶς μόνον, διότι τὸ τελετουργικὸν μέρος καὶ τὰ συναφῇ ζητήματα ἐξετάζονται εἰς τὸ μάθημα τῆς Λειτουργικῆς.

29. ΤΟ ΒΑΠΤΙΣΜΑ

Τὸ σπουδαιότερον Μυστήριον τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας εἶναι τὸ Βάπτισμα, διότι μόνον ἄφ' οὗ βαπτισθῇ τις γίνεται μέλος τῆς Ἐκκλησίας καὶ θεωρεῖται χριστιανός. Κατὰ τὸ Βάπτισμα διὰ τῆς τριττῆς καταδύσεως καὶ ἀναδύσεως εἰς ἡγιασμένον ὕδωρ εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας Τριάδος ὁ βαπτιζόμενος ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν διὰ τὸ προπατορικὸν ὁμάρτημα καὶ ἀπὸ τὰς προσωπικὰς του ἁμαρτίας καὶ ἀναγεννᾶται διὰ τῆς θείας χάριτος (Πράξ. β' 38).

Τὸ Βάπτισμα συνέστησεν ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, εἰπὼν εἰς τοὺς μαθητάς του πρὸ τῆς ἀναλήψεώς του « πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος » (Ματθ. κη' 19). Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ ὑποψήφιοι διὰ τὸ βάπτισμα κατηχοῦντο προηγουμένως, ἥτοι ἐδιδάσκοντο τὰς ἀληθείας τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ἔπειτα ἐβαπτίζοντο. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ Βάπτισμα εἶναι ἀπαραίτητον διὰ νὰ γίνῃ τις χριστιανός καὶ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν τῆς προπατορικῆς ὁμαρτίας, ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος, ἵνα μὴ εἶναι ἀβάπτιστα τὰ νήπια, ἐὰν τυχὸν ἀποθάνωσιν, εἰσῆχθη ὁ νηπιοβαπτισμός, ἡ δὲ κατήχησις τοῦ βαπτισθέντος γίνεται βραδύτερον ὑπὸ τοῦ ἀναδόχου ἢ ὑπὸ τῶν γονέων.

Ἡ εἰς τὸ ἡγιασμένον ὕδωρ τριττὴ ἀνάδυσις καὶ κατάδυσις τοῦ βαπτιζομένου νηπίου συμβολίζει τὴν τριήμερον ταφὴν καὶ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου. Διὰ τοῦ βαπτίσματος ὁ χριστιανὸς θάπτει τὸν παλαιὸν ὁμάρτωλὸν ἄνθρωπον, ἀνίσταται καὶ γίνεται νέος ἄνθρωπος (Ρωμ. ζ' 4). Κανονικὸν καὶ ἔγκυρον θεωρεῖται τὸ Βάπτισμα,

ὅταν τελῇται ἡ τρίτῃ κατάδυσις καὶ ἀνάδυσις εἰς ἡγιασμένον ὕδωρ ὑπὸ ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου. Ὅταν ὁμως δὲν ὑπάρχη κληρικὸς καὶ ὁ μέλλων νὰ βαπτισθῇ κινδυνεύῃ νὰ ἀποθάνῃ, τότε ἐξαιρετικῶς τὸ Βάπτισμα γίνεται καὶ ὑπὸ μὴ κληρικῶν δι' ἀπλοῦ ραντισμοῦ ἢ διὰ τρίττης ἀνυψώσεως εἰς τὸν ἀέρα ἐν ὀνόματι πάλιν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

30. ΤΟ ΧΡΙΣΜΑ

Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ ἀμέσως μετὰ τὸ Βάπτισμα ἀκολουθεῖ τὸ Μυστήριον τοῦ Χρίσματος. Δι' αὐτοῦ μεταδίδονται εἰς τὸν χριόμενον τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς ἐνίσχυσίν του καὶ τελειοποίησιν εἰς τὴν καινὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν, τὴν ὁποίαν ἤρχισε διὰ τοῦ Βαπτίσματος. Ὡς γνωστὸν, μετὰ τὴν βάπτισιν τοῦ Κυρίου ἐν τῷ Ἰορδάνῃ κατήλθεν ἐπ' Αὐτοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ χριστιανὸς μετὰ τὸ Βάπτισμα λαμβάνει διὰ τοῦ Χρίσματος τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀπὸ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων γνωρίζομεν, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι μετέδιδον τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἐπὶ τοὺς βαπτισθέντας (Πράξ. η' 14, ιθ' 2). Βραδύτερον ἢ ἐπιθεσις τῶν χειρῶν ἀντικατεστάθη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς χρίσεως διὰ τοῦ ἁγίου Μύρου. Τὸ ἅγιον Μύρον ἀποτελεῖται ἀπὸ ἔλαιον καὶ ἀπὸ τεσσαράκοντα περίπου ἀρωματώδεις οὐσίας, συμβολίζουσας τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Παρασκευάζεται δὲ τοῦτο κατὰ τὴν Μ. Τετάρτην καὶ καθαγιάζεται εἰς τὸν Πατριαρχικὸν ναὸν τῆς Κων/πόλεως τὴν Μ. Πέμπτην εἰς τελετὴν, εἰς τὴν ὁποίαν συλλειτουργοῦσιν ὁ Πατριάρχης καὶ ἄλλοι ἀρχιερεῖς. Ἐκάστη Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ παρασκευάξῃ καὶ νὰ καθαγιάξῃ τὸ Μύρον πρὸς ἰδίαν χρῆσιν. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον παραλαμβάνει ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἅγιον Μύρον.

Τὸ Μυστήριον τοῦ Χρίσματος τελεῖται ὑπὸ ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου διὰ τῆς σταυροειδοῦς χρίσεως τοῦ χριστιανοῦ εἰς διάφορα μέλη τοῦ σώματος. Εἰς ἐκάστην τοιαύτην χρῆσιν ἐπαναλαμβάνεται ἡ εὐχὴ « Σφραγίς δωρεᾶς Πνεύματος ἁγίου ἀμήν ». Οἱ λόγοι οὗτοι ὡς καὶ τὸ Μυστήριον τοῦ Χρίσματος στηρίζονται καὶ εἰς ἄλλα χωρία

τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἰδίως ὅμως εἰς ὅσα λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος ἐν 2 Κορ. α' 21 : « ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν καὶ χρίσας ἡμᾶς Θεός, ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς καὶ δοὺς τὸν ἄρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν », δηλαδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος μᾶς ἐνισχύει νὰ μένωμεν πιστοὶ εἰς τὸν Χριστόν, χρίσας ἡμᾶς καὶ δώσας ὡς ἄρραβῶνα τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν (πρβλ. καὶ Πρὸξ. η' 14 — 17, ἱθ' 2 — 6, 1 Ἰωάν. β' 20).

31. Ἡ ΘΕΙΑ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ

Ἡ θεία Εὐχαριστία (ἄλλως θεία Κοινωνία, θεία Μετάληψις) εἶναι ἐπίσης σπουδαιότατον Μυστήριον, ὅπως καὶ τὸ Βάπτισμα. Κατὰ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν ὁ χριστιανός, ἀφ' οὗ προπαρασκευασθῇ ἐσωτερικῶς δι' εἰλικρινοῦς μετανοίας, μεταλαμβάνει ὑπὸ τὰ εἶδη τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ὅπως τὸ Βάπτισμα, τοιούτοτρόπως καὶ τὸ Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας συνέστησεν ὁ ἴδιος ὁ Κύριος κατὰ τὸν μυστικὸν δεῖπνον, ὅτε διὰ τελευταίαν φορὰν συνέφαγε μετὰ τῶν μαθητῶν του (Ματθ. κς' 26, Μάρκ. ιδ' 25. Λουκ. κβ' 19, Ἰωάν. ζ' 48).

Ἡ θεία Εὐχαριστία δὲν εἶναι μόνον κοινωνία τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου καὶ ἔνωσης μετ' Αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ θυσία, διότι κατ' αὐτὴν γίνεται ἡ ἀναίμακτος ἀναπαράστασις τῆς σταυρικῆς θυσίας τοῦ Κυρίου (1 Κορ. ια' 26). Τὸ Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας εἶναι οὐσιώδους σημασίας διὰ τὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ, διότι δι' αὐτοῦ ἐνοῦται μετὰ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι ὁμοίως τρέφονται μετὰ τὴν αὐτὴν θείαν τροφήν, μετὰ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου : « Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα », εἶπεν ὁ Κύριος, « καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ », (Ἰωάν. ζ' 56). Ὁ δὲ Ἀπ. Παῦλος λέγει, ὅτι πάντες οἱ χριστιανοὶ εἶναι ἓν σῶμα, διότι πάντες ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἄρτου τρέφονται : « εἰς ἄρτος ἓν σῶμα, οἱ πολλοὶ ἐσμεν· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχουμεν » (1 Κορ. ι' 17). Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅμως εἶναι φανερόν, πόσον πρέπει νὰ εἶναι προπαρασκευασμένος ψυχικῶς δι' εἰλικρινοῦς μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως ἐνώπιον τοῦ Πνευματικοῦ καὶ ποσὸν καθαρὸς καὶ ἅγιος πρέπει νὰ εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ κοινωνήσῃ

καὶ θὰ δεχθῇ ἐντός του αὐτὸ τὸ ἅγιον σῶμα καὶ αὐτὸ τὸ τίμιον αἷμα τοῦ Κυρίου. Ὁ μεταλαμβάνων ἀναξίως καὶ ἀπροετοιμαστως εἶναι, κατὰ τὸν Ἀπ. Παῦλον, ἐνοχος μεγάλου ὁμαρτήματος καὶ ἐπισύρει τὴν καταδίκην καὶ τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ: «Ὅς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον ἢ πίνη τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἐνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω· ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως κρῖμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου» (1 Κορ. ια' 27).

32. Η ΜΕΤΑΝΟΙΑ

Ἡ Μετάνοια εἶναι Μυστήριον, τὸ ὁποῖον ἐξαλείφει τὰς μετὰ τὸ Βάπτισμα διαπραττομένας ὁμαρτίας. Κατὰ τὸ Μυστήριον τοῦτο ὁ χριστιανὸς ἐξομολογεῖται ἐνώπιον τοῦ ἱερέως τὰς ὁμαρτίας του, μετανοεῖ πικρῶς καὶ εἰλικρινῶς δι' αὐτὰς καὶ λαμβάνει ἀπὸ τὸν Θεὸν διὰ τοῦ ἱερέως τὴν συγχώρησιν αὐτῶν. Τὸ Μυστήριον τοῦτο καλεῖται **Μετάνοια**, διότι δι' αὐτοῦ ὁ χριστιανὸς μεταβάλλει νοῦν, φρόνημα, βίον, ἐξομολογήσις δὲ, διότι ἐξομολογεῖται, ἥτοι ἀνακοινώνει τὰ ὁμαρτήματά του ἐνώπιον τοῦ ἱερέως, ὁ ὁποῖος συνήθως ὀνομάζεται **Πνευματικὸς**.

Ἐκ τούτων πᾶς τις βλέπει πόσον ἀπαραίτητος εἶναι ἡ Μετάνοια εἰς τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ. Οὗτος ὡς ἄνθρωπος καὶ μετὰ τὸ Βάπτισμα πολλάκις ὁμαρτάνει καί, ἐπειδὴ ζῇ βίον ἀνήσυχον καὶ ὀδυνηρὸν ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ὁμαρτημάτων του, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἀνακουφισθῇ, ἐκφράζων τὸν πόνον του καὶ τὴν λύπην του δι' αὐτὰ καὶ ζητῶν συγχώρησιν καὶ ἐνίσχυσιν ἀπὸ τὸν πολυεύσπλαχνον Θεόν, ὥστε νὰ ἐπανακτήσῃ πάλιν τὴν προτέραν ἐν Χριστῷ θεῖαν ζωὴν. Ἀλλ' ἵνα φέρῃ τὰ ἅγια αὐτὰ ἀποτελέσματα τὸ Μυστήριον τῆς Μετανοίας, πρέπει ἡ ἐξομολόγησις τῶν ὁμαρτιῶν νὰ εἶναι εἰλικρινής, διὰ νὰ δυνηθῇ ὁ Πνευματικὸς νὰ διαγνώσῃ τὴν πηγὴν καὶ τὴν σοβαρότητα τῶν ὁμαρτημάτων, ὥστε νὰ δώσῃ τὰς προσηκούσας ὁδηγίας καὶ συμβουλὰς πρὸς τὸν ἐξομολογούμενον. Πολλάκις ὁ Πνευματικὸς ἐπιβάλλει εἰς τοῦτον τὰ λεγόμενα ἐπιτίμια, ἥτοι ὠρισμένας πράξεις πρὸς ἄσκησιν, ὥστε νὰ μὴ ἐπαναλάβῃ τὰ ὁμαρτήματα καὶ νὰ τραπῇ εἰς βίον ἅγιον. Τοιαῦτα

ἐπιτίμια εἶναι λόγου χάριν νηστεία αὐστηρά ἐπὶ ὠρισμένον χρονικόν διάστημα, ἐλεημοσύνη, προσευχαί, ἀποχή ἀπὸ τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν ἐπὶ ὠρισμένον χρόνον καὶ ἑξῆς. Ἵνα ἀνταποκριθῇ πρὸς τὸ σπουδαῖον αὐτὸ ἔργον ὁ Πνευματικός, πρέπει νὰ ἔχῃ βαθεῖαν καὶ πολυμερῆ μόρφωσιν καὶ νὰ εἶναι καὶ ὁ ἴδιος πολὺ εὐσεβής, ὥστε νὰ ἐλκύῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ἐξομολογουμένων χριστιανῶν. Μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν καὶ τὴν παροχὴν τῶν ἀπαραιτήτων συμβουλῶν ὁ Πνευματικός ἀναγινώσκει τὴν συγχωρητικὴν εὐχήν, διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖ τὸν Θεόν, ἵνα χαρίσῃ τὴν ἄφεσιν τῶν ὁμαρτιῶν εἰς τὸν ἐξομολογηθέντα καὶ μετανοήσαντα χριστιανόν.

Ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς μετανοίας τονίζεται πολλάκις καὶ ἐν τῇ Παλ. Διαθήκῃ καὶ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ. Εἰς τὸ βιβλίον τῶν Ψαλμῶν ἔχομεν θαυμασίους Ψαλμοὺς μετανοίας, ἐκ τῶν ὁποίων γνωστότατος εἶναι ὁ καθ' ἑκάστην Κυριακὴν ψαλλόμενος 50ὸς Ψαλμός, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει διὰ τοῦ στίχου « Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου ». Οἱ προφῆται ὁμοίως παρεκίνουν διαρκῶς τοὺς Ἰσραηλίτας εἰς μετάνοιαν, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν ὀργὴν καὶ τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ διὰ τὰς ὑπ' αὐτῶν παραβάσεις τῶν θείων ἐντολῶν. Ἐν δὲ τῇ Κ. Διαθήκῃ βλέπομεν, ὅτι καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς καὶ ὁ Κύριος ἤρχισαν τὸ κήρυγμά των πρὸς τὸν λαόν με τὴν προτροπὴν πρὸς μετάνοιαν λέγοντες « Μετανοεῖτε, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν » (Ματθ. γ' 2, δ' 17).

33. Η ΙΕΡΩΣΥΝΗ

Τὸ Μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης εἶναι ἡ ἱερὰ ἐκείνη τελετὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ Ἐπισκόπου ἐπὶ τὸν χειροτονούμενον καὶ διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατέρχεται ἐπ' αὐτὸν ἡ θεία χάρις, διὰ τῆς ὁποίας λαμβάνει οὗτος τὴν ἐξουσίαν νὰ ποιμαίνει τοὺς πιστοὺς, νὰ διδάσκῃ αὐτοὺς καὶ νὰ τελῇ τὰ ἱερὰ Μυστήρια καὶ πᾶσαν ἱερὰν ἀκολουθίαν. Ἡ τελετὴ αὕτη τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἱερωσύνης λέγεται καὶ Χειροτονία, διότι γίνεται διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἐπὶ τὸν ὑποψήφιον. Ἡ ἐπιθεσις τῶν χειρῶν ἀποτελεῖ τὸ κύριον ὁρατὸν σημεῖον ἐν τῷ Μυστηρίῳ τῆς Ἱερωσύνης. Ἡ Ἱερωσύνη ἀνάγει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς αὐτὸν τὸν Κύ-

ριον. Οὗτος, ἐκλέξας τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς πᾶσαν ἐξουσίαν, ἵνα συνεχίσωσι τὸ ἔργον του (Ἰωάν. κ' 22). Οἱ Ἀπόστολοι πάλιν, χειροτονήσαντες ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς τὰς ἰδίας ποιμαντικὰς ἐξουσίας, οἱ διάδοχοί των εἰς ἄλλους καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, οὕτως ὥστε οἱ ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας ἀνάγουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν διαδοχικῶς μέχρι τῶν Ἀποστόλων (Ἀποστολικὴ διαδοχὴ).

Ἀπ' ἀρχῆς οἱ βαθμοὶ τῆς Ἱερωσύνης ἦσαν τρεῖς, ὁ τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ διακόνου. Τοῦ ἐπισκόπου ἡ χειροτονία γίνεται διὰ τριῶν ἐπισκόπων. Ὁ ἐπίσκοπος εἶναι ἡ ἀνωτέρα ἐξουσία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Αὐτὸς χειροτονεῖ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ποιμαίνει τὸν λαόν του, διδάσκει καὶ τελεῖ πάντα τὰ Μυστήρια. Τὰς ἰδίας ἐξουσίας ἀσκεῖ κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐπισκόπου καὶ ὁ πρεσβύτερος εἰς τὴν ἐνορίαν του, πλὴν δὲν δύναται νὰ τελῇ τὸ μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης καὶ τὰς τελετὰς τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ Μύρου καὶ τῶν ἐγκαινίων τῶν ναῶν. Ὁ διάκονος διακονεῖ, ἤτοι εἶναι βοηθὸς τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων, μὴ δυνάμενος νὰ τελῇ μόνος οὐδεμίαν ἱερὰν τελετὴν.

Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας ἔχομεν καὶ Πατριάρχας, Ἀρχιεπισκόπους, Μητροπολίτας, Ἀρχιμανδρίτας, Πρωτοσυγκέλλους, Οἰκονόμους, ἀλλὰ τὰ ὀνόματα ταῦτα εἶναι τίτλοι, δηλοῦντες ἀπλῶς διοικητικὰ ἀξιώματα καὶ τιμητικὰς διακρίσεις, οὐχὶ δὲ βαθμοὺς Ἱερωσύνης, διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἀποκτῶνται δι' εἰδικῆς τινος Χειροτονίας.

Ἡ Ἱερωσύνη ἀποτελεῖ ὑψηλὸν λειτουργημα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, διὰ τοῦτο οἱ μέλλοντες νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν κλῆρον πρέπει νὰ ἔχωσι πολλὰ προσόντα. Τὰ προσόντα ταῦτα τῶν κληρικῶν περιγράφονται λεπτομερῶς εἰς τὰς ποιμαντορικὰς ἐπιστολὰς ὑπὸ τοῦ Ἀπ. Παύλου (1 Τιμ. γ' 2 — 4, 2 Τιμ. β' 24, Τιτ. α' 6 — 10).

34. Ο ΓΑΜΟΣ

Ὁ γάμος εἶναι ἱερὸν Μυστήριον, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ μέλλοντες νὰ συζευχθῶσι λαμβάνουσι παρὰ τοῦ ἱερέως τὴν θεῖαν χάριν, ἡ ὁποία ἁγιάζει τὴν ἐνωσίν των καὶ ἐνισχύει αὐτοὺς πρὸς ἀμοιβαίαν ὑποστήριξιν, πρὸς ἁγίαν κατὰ Χριστὸν κοινὴν ζωὴν καὶ πρὸς τεκνογονίαν. Τὸ Μυστήριον τοῦτο, διὰ τοῦ ὁποίου καθαγιαζεται εἰς φυσικὸς δεσμὸς μεταξύ ἄρρενος καὶ θήλεος, εἶναι σπουδαῖον καὶ ἀπὸ

θηρσκευτικῆς καὶ ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως. Ἦδη ὁ Θεὸς κατὰ τὴν δημιουργίαν καθιέρωσεν αὐτὸν διὰ τῶν λόγων του « οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτὸν » (Γεν β' 18) καὶ « αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς » (Γεν. α' 28). Καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ βλέπομεν, ὅτι ὁ μὲν Κύριος ἀνεγνώρισε τὴν ἱερὰν σημασίαν τοῦ γάμου, λαβὼν ὁ ἴδιος ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸν ἐν Κανᾷ γάμον, ὁ δὲ Ἀπ. Παῦλος παρομοιάζει τὴν ἑνωσιν τοῦ ἀνδρὸς μετὰ τῆς γυναικὸς πρὸς τὴν ἑνωσιν τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀναφέρει τὰ καθήκοντα τῶν συζύγων πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὰ τέκνα των (Ἐφ. ε' 22). Ἀπὸ κοινωνικῆς δὲ πλευρᾶς ὁ γάμος εἶναι σπουδαῖος, διότι δι' αὐτοῦ δεικνύεται τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ ἰδρύεται ἡ οἰκογένεια, ἡ ὁποία εἶναι τὸ θεμέλιον τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

Ὁ γάμος ἐπιτρέπεται καὶ εὐλογεῖται ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ὅταν τηρῶνται ὠρισμένα προϋποθέσεις, αἱ ὁποῖαι ὀρίζονται ὑπὸ διαφόρων κανόνων καὶ διατάξεων. Εἰς τινὰ Χριστιανικὰ κράτη ἰσχύει ὁ πολιτικὸς γάμος, γινόμενος ἀπλῶς διὰ ληξιαρχικῆς πράξεως ἐν τῇ Δημαρχίᾳ καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἱεροτελεστίας. Τοῦτο εἶναι ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ πρὸς τὰ ἥθη τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, διὰ τοῦτο καὶ ἐκεῖ, ὅπου ἰσχύει καὶ ἐπιβάλλεται ὁ πολιτικὸς γάμος, οἱ Ὁρθόδοξοι ὀφείλουσι νὰ τελῶσι κατόπιν καὶ τὸν θρησκευτικὸν γάμον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ των.

Ὁ διὰ τῆς τελετῆς τοῦ Μυστηρίου καθγιασθεὶς γάμος εἶναι ἀδιάλυτος διὰ βίου, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου « ὁ οὖν ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω... » (Ματθ. ιθ' 6). Σήμερον δυστυχῶς τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν ἔχουσι χαλαρωθῆ, ἡ ἱερότης καὶ οἱ ὑψηλοὶ σκοποὶ τοῦ γάμου παραγνωρίζονται, διὰ τοῦτο τὰ διαζύγια εἶναι εὐκόλα καὶ πάμπολλα. Ὁ Κύριος ἐπέτρεψε τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου διὰ λόγους ἀπιστίας μόνον, διότι τότε ἡ ὁμαλὴ συμβίωσις εἶναι ἀδύνατος (Ματθ. ε' 32). Καὶ ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν, ἔχουσα ὑπ' ὅψιν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου, ἐπιτρέπει τὸ διαζύγιον μόνον εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, ὅτε ἡ συμβίωσις κατανατᾷ ἀδύνατος. Ἐντεῦθεν μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου διὰ διαζυγίου ἢ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐνὸς τῶν συζύγων ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία δίδει τὴν ἄδειαν διὰ δεύτερον γάμον, σπανιώτατα δὲ καὶ εἰς πολὺ ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις καὶ διὰ τρίτον γάμον.

35. ΤΟ ΕΥΧΕΛΑΙΟΝ

Καὶ τὸ Εὐχέλαιον εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ ἑπτὰ Μυστήρια. Κατ' αὐτὸ χορηγεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν χριόμενον δι' ἡγιασμένου ἐλαίου ἡ θεία χάρις πρὸς θεραπείαν αὐτοῦ ἀπὸ πάσης σωματικῆς καὶ ψυχικῆς νόσου. Καὶ τὸ Μυστήριον τοῦτο ἀνάγει τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν Κύριον, διότι οἱ Ἀπόστολοι, ἀποσταλέντες εἰς τὸ κήρυγμα κατ' ἐντολὴν τοῦ Κυρίου, « ἤλειφον ἐλαίῳ πολλοὺς ἀρρώστους καὶ ἐθεράπευον » (Μάρκ. 5' 13). Ὅμοίως καὶ ὁ ἀδελφός Θεὸς Ἰάκωβος συνιστᾷ τὴν χρῆσιν τοῦ ἀσθενοῦς δι' ἐλαίου λέγων « ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν ; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος· κἄν ὁμαρτίας ἢ πεποικῶς, ἀφεθήσεται αὐτῷ » (Ἰακ. ε' 14).

Τὸ Μυστήριον τοῦ Εὐχελαίου δὲν τελεῖται μόνον διὰ τοὺς ἀσθενεῖς, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ὑγιεῖς, καὶ μάλιστα πρὸ τῆς προσελεύσεώς των εἰς τὴν θεῖαν Κοινωνίαν, ἵνα μεταλάβωσι προπαρασκευασμένοι καὶ ψυχικῶς καὶ σωματικῶς. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον τὸ Εὐχέλαιον θεωρεῖται ὡς συμπληρωματικὸν μυστήριον τῆς Μετανοίας ἢ ἐξομολογήσεως, δι' οὗ ἐπίσης, ὡς εἵπομεν, προπαρασκευάζεται ὁ μέλλων νὰ μεταλάβῃ τῆς θείας Κοινωνίας χριστιανός. Ἐπειδὴ πολλοὶ χριστιανοὶ μεταλαμβάνουσι τὴν Μ. Πέμπτην, τὸ Εὐχέλαιον συνήθως τελεῖται παρ' ἡμῖν τὴν Μ. Τετάρτην ἐν τῷ ἱερῷ Ναῷ. Τὰ κύρια ὀρατὰ στοιχεῖα τοῦ Εὐχελαίου, ὅπως καὶ διὰ τοῦ ὀνόματος δηλοῦται, εἶναι ἡ ἀναγινωσκόμενη εὐχὴ καὶ τὸ ἔλαιον, διὰ τοῦ ὁποῦ ὁ χριστιανὸς χρίεται εἰς διάφορα μέλη τοῦ σώματός του σταυροειδῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΕΛΛΟΥΣΗΣ ΖΩΗΣ

36. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΜΕΛΛΟΥΣΗΣ ΖΩΗΣ

Ἄρθρα ια' καὶ ιβ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως : ια'. *Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν.*
ιβ'. *Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.* Ἀρχή.

Διὰ τῶν δύο τελευταίων ἄρθρων τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως ὁμολογοῦμεν τὴν πίστιν ἡμῶν εἰς τὴν πέραν τοῦ τάφου αἰωνίαν ζωὴν μας. Ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ἀποδίδει μεγαλυτέραν βαρύτητα καὶ σημασίαν εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἢ εἰς τὴν παροῦσαν : « οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν » (Ἑβρ. ιγ' 14). Ἡ παροῦσα ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι προσωρινὴ καὶ βραχεῖα καὶ πλήρης δοκιμασιῶν καὶ μόχθων, ἰδίως διὰ τοὺς δικαίους καὶ ἁγίους, οἱ ὅποιοι οὐδεμίαν ἱκανοποίησιν εὐρίσκουσιν εἰς τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου. Αἱ ἐλπίδες ἡμῶν δὲν στηρίζονται εἰς τὸν μάταιον καὶ ἐφήμερον αὐτὸν κόσμον, ἀλλ' εἰς τὴν αἰωνίαν ζωὴν : « μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια » (2 Κορ. δ' 18).

Ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας ἡμῶν περὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου καὶ περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς ὀνομάζεται ἐσχατολογία (ὡς λόγος περὶ τῶν ἐσχάτων, περὶ τοῦ τέλους) ἢ καὶ τελείωσις τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Περιλαμβάνει δὲ αὕτη δύο μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον καλεῖται μερικὴ κρίσις, διότι ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τύχην ἐκάστου ἀνθρώπου, τὸ δὲ δεύτερον καλεῖται καθολικὴ κρίσις, διότι ἀναφέρεται εἰς τὴν τελικὴν κρίσιν ὅλων τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν τοῦ Κυρίου, ὅτε θὰ κρίνη οὗτος πάντας κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

α') Μερική κρίσις. Ἐν ἀπὸ τὰ φοβερὰ ἀποτελέσματα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος εἶναι ὁ θάνατος. Ὁ Ἀπ. Παῦλος λέγει « δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος » (Ρωμ. ε' 12). Ἀλλ' ὁ θάνατος αὐτὸς ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου εἰς τὸν παρόντα κόσμον καὶ σημαίνει ἀπλῶς μετὰστασιν ἐκ τῆς παρούσης ἐφημέρου ζωῆς εἰς τὴν μέλλουσαν αἰωνίαν ζωὴν. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἀθάνατος, διότι ἔχει ἀθάνατον ψυχὴν, συνεπῶς ἡμέραν τινὰ θὰ ἀναστηθῇ ἐκ νεκρῶν. Ἡ ἀνάστασις πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ μέλλουσα κρίσις αὐτῶν ἀποτελοῦσι σπουδαίαν καὶ θεμελιώδη ἀλήθειαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Περί τούτων ὠμίλησεν ὁ Κύριος σαφῶς εἰπὼν « ἔρχεται ὥρα ἐν ἣ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσουσι τῆς φωνῆς αὐτοῦ (τοῦ Κυρίου) καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως » (Ἰωάν. ε' 28). Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου εἶναι μία τρανὴ ἀπόδειξις τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ τῆς ἀθανασίας τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος « εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν ἐν ὑμῖν τινες, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν ; εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται » (1 Κορ. ιε' 12, 1 Θεσ. δ' 14).

Μετὰ τὸν θάνατον αἱ ψυχαὶ τῶν ἀποθανόντων εὐρίσκονται εἰς μίαν μέσην κατάστασιν καὶ ζῶσιν ὑπὸ τὴν μερικὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ. Ἀφ' οὗ ἀποθάνῃ ὁ ἀνθρώπος, ἔχει βεβαίως κριθῇ πλέον ἢ τύχη του, ἡ ὁποία θὰ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸν βίον, τὸν ὁποῖον ἐζησεν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον. Ἐν τούτοις ἡ ψυχὴ δὲν ἀπολαμβάνει ἀκόμη ὅλην τὴν ἀμοιβὴν ἢ ὅλην τὴν τιμωρίαν, τὴν ὁποίαν θὰ ἔχη μετὰ τὴν καθολικὴν κρίσιν. Ἐν τῇ μετὰ θάνατον μέσῃ καταστάσει αὐτῶν αἱ εὐσεβεῖς ψυχαὶ ζῶσιν ἐν χαρᾷ καὶ εὐτυχίᾳ, διότι προαισθάνονται καὶ προαπολαύουσι τὴν μέλλουσαν εὐδαιμονίαν πλησίον τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποίαν ἀναμένουσι μετὰ τὴν τελικὴν κρίσιν. Ἀντιθέτως αἱ ψυχαὶ τῶν ἀσεβῶν ζῶσιν ἐν διαρκεῇ λύπῃ καὶ ἀγωνίᾳ, προαισθανόμεναι καὶ αὐταὶ τὴν μέλλουσαν αἰωνίαν τιμωρίαν τῶν μετὰ τὴν καθολικὴν κρίσιν.

Ἐπειδὴ ὑπάρχει στενὴ καὶ ἀδιάκοπος ἐπικοινωνία μεταξύ τῶν ζώντων χριστιανῶν καὶ τῶν τεθνεώτων, οἱ ζῶντες προσεύχονται διὰ τοὺς κεκοιμημένους χριστιανούς, τελοῦντες τὰ ὑπὲρ αὐτῶν μνη-

μόσυνα, καὶ τιμῶσι καὶ τὴν μνήμην τῶν Ἀγίων, τοὺς ὁποίους ἐπικαλοῦνται, ἵνα μεσιτεύωσι παρὰ τῷ Θεῷ ὑπὲρ αὐτῶν. Διὰ τῶν τελομένων μνημοσύνων δεικνύομεν τὴν πρὸς τοὺς ἀλησμονήτους νεκροὺς ἀγάπην μας, ἐπικαλούμενοι τὴν εὐσπλαχνίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα συγχωρήσῃ αὐτοὺς καὶ δείξῃ πρὸς αὐτοὺς πᾶσαν ἐπιείκειαν.

β') Καθολικὴ κρίσις. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου θὰ ἔλθῃ ἡ δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου, ἵνα κρίνῃ τοὺς πάντας κατὰ τὰ ἔργα των. Ἡ δευτέρα αὕτη Παρουσία τοῦ Κυρίου θὰ εἶναι πολὺ διάφορος ἀπὸ τὴν πρώτην Παρουσίαν του, κατὰ τὴν ὁποίαν παρουσιάσθη ὑπὸ πολὺ ταπεινὰς καὶ πτωχικὰς συνθήκας, ὅπως εἶναι γνωστὰ αὗται εἰς πάντας ἀπὸ τὰς διηγήσεις τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων. Ὅπως λέγει ἡ Ἀγία Γραφή, κατὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν ὁ Κύριος θὰ ἔλθῃ ἐν δόξῃ, περιστοιχούμενος ὑπὸ πλήθους ἀγγέλων, καὶ ὡς κριτῆς τοῦ κόσμου θὰ κρίνῃ ἐν δικαιοσύνῃ πάντας τοὺς ἀνθρώπους (Ματθ. κε' 31).

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγ. Γραφῆς κατὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν θὰ ἀναστηθῶσι τὰ σώματα τῶν ἀποθανόντων (Ίωάν. ε' 28) καὶ θὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῶν ψυχῶν (Ίωάν. ε' 28). Ὅμοιως τὰ σώματα τῶν ζώντων κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ τὴν δευτέραν Παρουσίαν τοῦ Κυρίου θὰ μεταβληθῶσιν εἰς οὐράνια σώματα, ὅπως λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, καὶ θὰ εἶναι, ὅπως ἐκεῖνα, ἅτινα θὰ ἀναστηθῶσιν ἐκ νεκρῶν (1 Κορ. ιε' 36 — 51). Τοῦτο δὲ γίνεται, διότι κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφὴν τὰ σώματα, μετὰ τῶν ὁποίων αἱ ψυχαὶ ἔζησαν καὶ ἔδρασαν εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν καλῶς ἢ κακῶς, πρέπει νὰ μετάσχῃ καὶ αὐτὰ τῶν ἀμοιβῶν ἢ τῶν τιμωριῶν μαζί μὲ τὰς ψυχὰς των: « τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσῃται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος ὅσα ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε φαῦλον » (2 Κορ. ε' 10).

Ἡ δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου θὰ σημάνῃ τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Ἀφ' οὗ περιέγραψεν ὁ Κύριος τὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα θὰ συμβῶσι κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ θὰ προηγηθῶσι τῆς δευτέρας Παρουσίας, ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταί, πότε θὰ γίνωσιν ὅλα αὐτά. Ὁ Κύριος ἡμῶν δὲν ἀπεκάλυψεν τὸν χρόνον τῆς δευτέρας Παρουσίας καὶ τῆς συντελείας τοῦ κόσμου εἰπών, ὅτι μόνον ὁ Πατὴρ γνωρίζει τοῦτο. Οἱ ἄνθρωποι λοιπὸν πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε ἑτοιμοί, ἵνα ἐμφανισθῶσιν ἐνώπιον τοῦ βήματος τοῦ δικαίου Κριτοῦ, διότι δὲν εἶναι γνω-

στὸς ὁ χρόνος τῆς δευτέρας Παρουσίας: « Γρηγορεῖτε οὖν », λέγει ὁ Κύριος, « ὅτι οὐκ οἴδατε ποίᾳ ἡμέρᾳ ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται » (Ματθ. κδ' 1 - 45, Μάρκ. ιγ' 1 - 37).

Ἡ ἡμέρα τῆς δευτέρας Παρουσίας τοῦ Κυρίου καὶ τῆς κρίσεως τοῦ κόσμου χαρακτηρίζεται συνήθως ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ ὡς « ἡμέρα Κυρίου, ἡμέρα κρίσεως, ἡμέρα ὀργῆς » ἢ ὅπλως « ἡμέρα ἐκείνη » (1 Κορ. α' 8, 2 Κορ. α' 14, Φιλ. α' 6, Ρωμ. β' 16, 1 Θεσ. ε' 2, 2 Θεσ. α' 10). Κατ' αὐτὴν θὰ κριθῇ ἡ τελικὴ τύχη πάντων τῶν ἀνθρώπων συμφώνως πρὸς τὸν βίον των εἰς τὸν κόσμον τοῦτον καὶ οἱ μὲν δίκαιοι, ὅπως λέγει ὁ Κύριος εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς δευτέρας Παρουσίας, θὰ κληρονομήσωσι τὴν ἡτοιμασμένην δ' αὐτοὺς βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ θὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ, τὸ ἡτοιμασμένον διὰ τὸν διάβολον καὶ τοὺς ἀγγέλους του (Ματθ. κε' 31 - 46). Καὶ οἱ μὲν δίκαιοι θὰ ἀπολαύωσιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ παντοτεινὴν καὶ ἀπερίγραπτον μακαριότητα πλησίον Αὐτοῦ, οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ θὰ αἰσθάνωνται τὰς φοβερὰς τύψεις τῆς συνειδήσεώς των, διότι μὲ τὰς ἁμαρτίας των εἰς τὸν ἐφήμερον αὐτὸν κόσμον ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ τιμωροῦνται αἰώνως, στερούμενοι τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐν γαλήνῃ καὶ εὐδαιμονίᾳ ζωῆς. Καὶ αἱ ἀμοιβαὶ τῶν δικαίων καὶ αἱ τιμωρίαι τῶν ἁμαρτωλῶν εἶναι αἰώνιοι, διὰ τοῦτο δὲ κατεδικάσθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς αἰρετικοί, ὅσοι ἐδίδασκαν, ὅτι οἱ κακοὶ θὰ τιμωρηθῶσιν ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα καὶ ἀκολουθῶς καὶ αὐτοὶ θὰ συγχωρηθῶσιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Ἀγία Γραφή διδάσκει ὡσαύτως, ὅτι μετὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν θὰ ἐπέλθῃ καὶ ἡ ἀνακαίνισις τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἀπελευθερουμένου ἀπὸ τὰς ἀνωμαλίας καὶ τὰς ἀτελείας του : « καινοὺς οὐρανούς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ » (2 Πέτρ. γ' 13) ἢ, ὅπως λέγει καὶ ὁ Ἀπ. Παῦλος : « καὶ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς » (Ρωμ. η' 21, Ματθ. ε' 18, κδ' 35, 1 Κορ. ζ' 31).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

37. ΑΙ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΔΙΑΦΟΡΑΙ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΛΑΤΡΕΙΑΝ

Ἐξεθέσαμεν ἕως τώρα τὴν διδασκαλίαν τῆς ἡμετέρας Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία διетήρησε ταύτην ἀναλλοίωτον καὶ γνησίαν διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ὅπως παρέλαβε ταύτην ἀπὸ τὸν Κύριον καὶ τοὺς Ἀποστόλους. Τὴν αὐτὴν διδασκαλίαν ἠκολούθουν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ μέχρι τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, διότι ἦτο τότε μία ἐνιαία καὶ ἀδιαίρετος Χριστιανικὴ Ἐκκλησία καθ' ὅλην τὴν Οἰκουμένην. Ἀλλὰ τὸν ἑνατον αἰῶνα, ὡς γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, ἐγίνε τὸ μέγα Σχίσμα μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἐπειτα ἐπηκολούθησαν καὶ ἄλλα σχίσματα καὶ διαιρέσεις, οὕτως ὥστε σήμερον ὑπάρχουσι πολλαὶ Χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι εἰς τὸν κόσμον, ζῶσαι κεχωρισμένως καὶ διαφέρουσαι ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην ὅχι μόνον κατὰ τὴν λατρείαν καὶ τὰ ἔθιμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν. Βεβαίως ἡμεῖς, ἐπειδὴ ἡμεῖς πιστεύομεν, ὅτι μόνον ἡ ἰδική μας Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἀληθινὴ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, δὲν ἀναγνωρίζομεν τὰς ἄλλας ὡς ἀληθινὰς Χριστιανικὰς Ἐκκλησίας, ἐφ' ὅσον ἔχουσι διαστρέψει τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγ. Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως. Αἱ διαφοραὶ ἡμῶν πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας ποικίλουσι καὶ ἄλλαι μὲν εὐρίσκονται πολὺ ἐγγύς, ἄλλαι δὲ πολὺ μακρὰν ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθ. Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Αἱ κυριώτεραι διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν θεϊαν λατρείαν μετὰ τῶν ἡμῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν εἶναι αὗται :

1. Πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Ἡ ἰδική μας Ἐκκλησία καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ ἀποδέχονται τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ὡς πηγὰς τῆς Χριστιανικῆς πίστεως. Ἀλλ' ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, στηριζομένη δῆθεν εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν.

διδάσκει πολλά, τὰ ὅποια οὐ μόνον δὲν περιέχονται εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ἀλλὰ καὶ ἀντίθετα εἶναι πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν διδασκαλίαν ταύτης. Τοῦτο ἔκαμε τοὺς Προτεστάντας, ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς, νὰ ἀπορρίψωσιν ἐντελῶς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ ἐστήριζον τὰς πλάνας καὶ τὰς καινοτομίας των. Ἐν τούτοις ἡ Ἱερὰ Παράδοσις, διὰ τοὺς λόγους τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον (σελ. 22), εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν πίστιν μας, ὅσον καὶ ἡ Ἀγία Γραφή. Οἱ Προτεστάνται ἠδύναντο νὰ μὴ παραδεχθῶσι τὰς εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν στηριχθείσας πεπλανημένας διδασκαλίας τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ μὴ ἀπορρίψωσιν ὅλην τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἀπέρριψαν οὗτοι τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν καὶ ἐδέχθησαν ὡς πηγὴν τῆς διδασκαλίας των μόνον τὴν Ἀγίαν Γραφήν, τὴν ὁποίαν ὅμως ἕκαστος ἡγέτης καὶ διδάσκαλος τῶν Προτεστάντων ἡρμήνευεν ὅπως αὐτὸς ᾔθελε, διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ διηρέθησαν ἀναμεταξύ των καὶ ἀπετέλεσαν πολλὰς Ἐκκλησίας, διαφερούσας πρὸς ἀλλήλας ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν, τὴν διοίκησιν καὶ τὴν θεῖαν λατρείαν.

2. Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας μας, πρὸς τὴν ὁποίαν συμφωνεῖ καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ διὰ δύο παραγόντων, διὰ τῆς θείας χάριτος καὶ διὰ τῆς ἐλευθέρως θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Οὕτε ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ πράξῃ καλόν τι καὶ νὰ σωθῇ χωρὶς τὴν βοήθειαν τῆς θείας χάριτος, ἀλλ' οὔτε ἡ θεία χάρις βιάζει τινὰ νὰ πράττῃ τὸ καλόν, ἐὰν ὁ ἴδιος δὲν θέλῃ. Ἡ συνεργασία τῶν δύο τούτων παραγόντων εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἀνθρωπίνην σωτηρίαν.

Οἱ Προτεστάνται διδάσκουσιν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος σώζεται μόνον διὰ τῆς θείας χάριτος, διότι ἡ ἁμαρτία, κατ' αὐτούς, ἔχει διαφθείρει καὶ ἐξασθενήσει τὸσον πολὺ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὥστε αὕτη εἶναι ἀνίκανος διὰ πᾶν ἀγαθόν. Ἡ σωτηρία, λέγουσιν οἱ Προτεστάνται, εἶναι δῶρον τοῦ Θεοῦ πρὸς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἔχουσιν ἀπόλυτον πίστιν εἰς τὴν εὐσπλαχνίαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ προβάλλῃ τὰ καλὰ ἔργα του ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πρὸς σωτηρίαν του, ὅπως ὁ Φαρισαῖος τῆς παραβολῆς, καὶ νὰ καυχᾶται δι' αὐτά, διότι τὰ καλὰ ἔργα δὲν σώζουσιν τὸν ἄνθρωπον. Ἡ τοιαύτη διδασκαλία τῶν Προτεστάντων ἀντίκειται καὶ πρὸς τὴν Ἀγ. Γραφήν καὶ πρὸς τὴν Ἱερὰν

Παράδοσιν, αἱ ὁποῖαι διδάσκουσι σαφῶς, ὅτι οἱ ἄνθρωποι θά κριθῶσι κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν· διὰ τοῦτο μαζί μέ τήν θεϊάν χάριν καί ταῦτα εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τήν σωτηρίαν των. Εἰς τρία μέρη τῆς Ἀγίας Γραφῆς, εἰς Ψαλμ. 62,13, εἰς Ματθ. 15' 27 καί Ρωμ. β' 6, ἐπαναλαμβάνεται τὸ ρητόν «ὁ θεὸς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ», τὸ ὁποῖον δεικνύει, ὅτι ἕκαστος θά σωθῇ, ἐὰν πραττῇ καλὰ ἔργα, εἰς τὰ ὁποῖα παρακινεῖ ἡμᾶς καί ἐνισχύει ἡ θεία χάρις.

3. Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ Ἀγίου Πνεύματος Ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία διδάσκει, ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς, καί ἡ πίστις αὕτη περιελήφθη εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως. Οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ διέστρεψαν τὴν διδασκαλίαν ταύτην, προσθέσαντες εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως τὴν φράσιν «καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ» (*Filioque*), καί λέγουσι «τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον». Εἰς τὴν πλάνην ταύτην περιέπεσαν οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ, διότι πρὸς καταπολέμησιν τοῦ Ἀρείου ἠθέλησαν νὰ ὑποστηρίξουσιν, ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ἴσος καί ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα καί οὐχὶ κτίσμα τοῦ Πατρὸς, ὅπως ἔλεγον οἱ Ἀρειανοί. Ἐὰν δεχθῶμεν τὴν προσθήκην «καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ», τότε δεχόμεθα δύο Θεοὺς ὡς πηγὰς τοῦ ὁγίου Πνεύματος καί περιπίπτομεν εἰς τὴν διθείαν ἢ πολυθείαν. Ἡ Ἀγία Γραφή λέγει «Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται...» (Ἰωάν. 15' 26).

4. Ἡ Ἐκκλησία. Αἱ ἐν τῷ κόσμῳ Χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι διαφέρουσιν ἀλλήλων πολὺ ὥς πρὸς τὴν περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλίαν. Ἐν πρώτοις οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ λίαν ἐσφαλμένως διδάσκουσιν, ὅτι ὁ Πάπας εἶναι κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι ἐξ αὐτοῦ συνεπῶς ἀπορρέουσι καί ἀρύονται κῦρος πᾶσαι αἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐξουσίαι. Τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον συνήθως *Πρωτεῖον τοῦ Πάπα*. Ἐπὶ πλέον οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ διδάσκουσι, ὅτι ὁ Πάπας εἶναι ἀλάθητος, ὅταν ἀποφαίνεται περὶ ζητημάτων τῆς πίστεως, καί ἀνώτερος καί ἀπὸ αὐτὰς τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους.

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἔχουσι χάσει πᾶσαν ἰδέαν περὶ Ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν πίστιν των οἱ κληρικοὶ δὲν λαμβάνουσι διὰ τοῦ Μυστηρίου τῆς Χειροτονίας τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τὸν Θεὸν νὰ διοικῶσι, νὰ διδάσκωσι καί νὰ τελῶσι τὰ ἱερά Μυστήρια. Οὗτοι ἀποκρούουσι

τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀποστολικῆς διαδοχῆς, δηλαδή, ὅτι ἡ Ἱεραρχία διὰ τῆς διαδοχικῆς Χειροτονίας ἀνάγει τὰς ἐξουσίας τῆς εἰς αὐτοὺς τοὺς Ἀποστόλους, καὶ διδάσκουσιν, ὅτι πᾶς χριστιανός, ἐὰν ἔχη κατάλληλον θρησκευτικὴν καὶ θεολογικὴν μόρφωσιν, δύναται νὰ διορισθῇ ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν Κοινότητα ὡς ἱερεὺς. Οἱ κληρικοὶ ἐκλέγονται ἀπὸ τὴν Κοινότητα καὶ διορίζονται ὡς ὑπάλληλοι αὐτῆς. Πολλοὶ ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων ταυτίζουσιν Ἐκκλησίαν καὶ Κράτος, ὑποτάσσοντες τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸ Κράτος οὕτως, ὥστε καὶ οἱ Κανόνες καὶ αἱ διατάξεις τῆς Ἐκκλησίας τῶν καὶ τὰ ἄρθρα τῆς πίστεώς τῶν πρέπει νὰ ἔχωσιν ἐπικυρωθῇ, ἀπὸ τὸ Κοινοβούλιον καὶ νὰ ἔχωσι γίνεαι νόμος τοῦ Κράτους. Τὴν περὶ Ἐκκλησίας καὶ Ἱερωσύνης Ὀρθόδοξον διδασκαλίαν ἐξεθέσαμεν εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον καὶ εἶδομεν πόσον ἀντιτίθεται αὕτη εἰς τὰς τοιαύτας διδασκαλίας τῶν Προτεσταντῶν καὶ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν.

5. Τὰ Μυστήρια. Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἔχει, ὅπως ἡμεῖς, ἑπτὰ Μυστήρια, ἀλλὰ διαφέρει, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀμέσως, ὡς πρὸς τὸ τυπικὸν τῆς τελέσεως καὶ ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ αὐτῶν εἰς πολλὰ σημεῖα. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι διαφέρουσι καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἡμᾶς ὡς πρὸς τὰ Μυστήρια. Ἄλλοι μὲν δὲν ἔχουσι κανὲν Μυστήριον, φρονοῦντες, ὅτι ἡ θεία χάρις μεταδίδεται εἰς τοὺς πιστεύοντας διὰ μόνου τοῦ Θεοῦ λόγου. Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ σώζῃ τοὺς πιστεύοντας, αἱ δὲ ἱεραὶ τελεταὶ τῶν Μυστηρίων εἶναι ἄχρηστοι. Ἄλλοι, ἡ Ἀγγλικανικὴ καὶ πολλοὶ Εὐαγγελικαὶ Ἐκκλησίαι τῶν Λουθηρανῶν, δέχονται μόνον τὰ δύο σπουδαιότερα Μυστήρια, τὸ ἱερὸν Βάπτισμα καὶ τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν, τὰ δὲ ἄλλα Μυστήρια θεωροῦσιν ἀπλῶς ὡς χρησίμους τελετάς.

Ὡς πρὸς ἕκαστον Μυστήριον ὑπάρχουσιν αἱ ἐξῆς διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν:

α) Τὸ Βάπτισμα. Κατὰ τὴν πίστιν ἡμῶν, πρὸς τὴν ὁποίαν συμφωνεῖ καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, διὰ τοῦ Βαπτίσματος ἐξαλείφεται ἡ ἐνοχὴ διὰ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα καὶ πᾶσα προσωπικὴ ἁμαρτία καὶ παραμένει μετ' αὐτὸ μία ἀπλή κλῆσις πρὸς τὸ κακόν, μὴ λογιζομένη ὡς ἁμαρτία. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι — ὅσοι ἔχουσι τὸ Βάπτισμα — διδάσκουσιν, ὅτι δι' αὐτοῦ ἀπαλλάσσεται ὁ χριστιανὸς ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ἀλλὰ ἢ ἐν τῷ ἄνθρωπῳ ἁμαρτία δὲν ἐξαλείφεται, ἀπλῶς μόνον συγχω-

ρεϊται καὶ δὲν ὑπολογίζεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλη ἐπουσιώδης διαφορὰ εἶναι, ὅτι οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι τελοῦσι τὸ Βάπτισμα διὰ ραντισμοῦ καὶ ἀπλῆς ἐπιχύσεως, οὐχὶ δὲ διὰ τριττῆς καταδύσεως καὶ ἀναδύσεως, ὅπως οἱ Ὁρθόδοξοι.

β) Τὸ Χρῖσμα. Οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ ὅσοι ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων (οἱ Ἀγγλικανοὶ λ.χ.) ἔχουσι τὸ Μυστήριον τοῦτο δὲν τελοῦσιν αὐτὸ ἀμέσως μετὰ τὸ Βάπτισμα, ὅπως οἱ Ὁρθόδοξοι, ἀλλὰ εἰς μὲν τὰ ἄρρενα κατὰ τὸ 14ον ἔτος, εἰς δὲ τὰ θήλεα κατὰ τὸ 12ον ἔτος τῆς ἡλικίας των. Ὡς λόγον τῆς τοιαύτης ἀναβολῆς τοῦ Μυστηρίου τοῦ Χρίσματος προβάλλουσιν, ὅτι πρέπει πρῶτον νὰ διδαχθῇ ὁ πιστὸς τὰς Χριστιανικὰς ἀληθείας καὶ ὕστερον ἐν συνειδήσει πλέον νὰ δεχθῇ τὸ Χρῖσμα. Παρ' ἡμῖν τὸ ἔργον τῆς διδασκαλίας τοῦ βαπτισθέντος καὶ χρισθέντος βρέφους ἀναλαμβάνει ὁ ἀνάδοχος.

γ) Ἡ θεία Εὐχαριστία. Καὶ ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία καὶ ἡ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν διδάσκουσιν, ὅτι ἡ θεία Εὐχαριστία εἶναι θυσία ἅμα καὶ Μυστήριον, κατὰ τὸ ὅποιον διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταβάλλονται εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου οὕτως, ὥστε οἱ κοινωνοῦντες μεταλαμβάνουσιν αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ὑπὸ τὰ εἶδη τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι διδάσκουσιν, ὅτι δὲν γίνεται μεταβολὴ τις, ἀλλὰ ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος εἶναι ἀπλῶς σύμβολα τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου καὶ ὅτι ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ γίνεται ἀπλὴ ἀνάμνησις τοῦ μυστικοῦ Δείπνου, κατὰ τὸν ὅποιον διὰ τελευταίαν φορὰν συνέφαγεν ὁ Κύριος μετὰ τῶν μαθητῶν του. Ἄλλη διαφορὰ εἶναι, ὅτι ἡ μὲν ἰδική μας Ἐκκλησία, συμφώνως πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, μεταχειρίζεται ἐνζυμον ἄρτον, οἱ δὲ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι μεταχειρίζονται ἄζυμον. Ἐπίσης ἐν ᾧ οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι μεταλαμβάνουσι καὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ προσφέρουσι πρὸς μετάληψιν εἰς τοὺς λαϊκοὺς μόνον τὸν ἄρτον, ἐν ᾧ οἱ λειτουργοῦντες ἱερεῖς μεταλαμβάνουσιν ἀμφοτέρων, καὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου.

δ) Ἡ Μετάνοια. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι δὲν θεωροῦσι ταύτην ὡς ἱερὸν Μυστήριον, ἀλλ' ὡς ἀπλὴν τελετὴν πρὸς ἠθικὴν ἐνίσχυσιν τῶν πιστῶν. Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἀποδίδει ἰδιαίτεραν καὶ σπουδαίαν σημασίαν εἰς τὰ ἐπιτίμια, ἤτοι εἰς τὰς ποινάς, τὰς ὁποίας ἐπιβάλλ-

λοι οἱ ἱερεὺς εἰς τὸν μετανοοῦντα πιστόν, θεωροῦσα ταύτας ὡς ἀπαραιτήτους διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς θείας δικαιοσύνης καὶ σωτηρίας τῶν πιστῶν. Μετὰ τῆς τοιαύτης ἀντιλήψεως περὶ τῶν ἐπιτιμιῶν συνδέονται αἱ περὶ συγχωροχαρτίων καὶ καθαρτηρίου πυρὸς ἰδέαι τῶν Δυτικῶν, διὰ τὰς ὁποίας θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω. Ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία διδάσκει, ὅτι τὰ τοιαῦτα ἐπιτίμια χρειάζονται καὶ ἐπιβάλλονται πρὸς ἄσκησιν μόνον τοῦ μετανοοῦντος καὶ βελτίωσίν του.

ε) Ἡ Ἱερωσύνη. Οἱ Ὀρθόδοξοι, οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ πολλοὶ Προτεστάντικαὶ Ἐκκλησίαι (Ἀγγλικανοὶ, Λουθηρανοὶ) ἔχουσι τοὺς τρεῖς βαθμοὺς τῆς Ἱερωσύνης. Διαμαρτυρόμενοί τινες ἔχουσι μόνον πρεσβυτέρους, καὶ ἡ Ἐκκλησία των λέγεται πρεσβυτεριανή (ἡ Ἐκκλησία τῆς Σκωτίας). Παρὰ τοῖς Ὀρθοδόξοις ἐπιτρέπεται ὁ γάμος εἰς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ἀλλὰ μόνον πρὸ τῆς χειροτονίας των. Μετὰ τὴν χειροτονίαν δὲν ἐπιτρέπεται ὁ γάμος εἰς αὐτοὺς. Οἱ Ἐπίσκοποι εἶναι πάντοτε ἄγαμοι. Ἡ ἀγαμία τῶν Ἐπισκόπων ἐπεβλήθη ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος μετὰ Χριστόν, ἐν ᾧ προηγουμένως δὲν ἴσχυεν αὕτη. Ἐν τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ κληρικοὶ καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν εἶναι ἄγαμοι, ἐν ᾧ οἱ Προτεστάνται κληρικοὶ καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν δύνανται νὰ εἶναι ἔγγαμοι. Ἡ χειροτονία τῶν αἱρετικῶν καὶ σχισματικῶν ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ὅταν οὗτοι δέχωνται τὴν Ἱερωσύνην ὡς Μυστήριον καὶ ὅταν δὲν ἔχη διακοπὴν εἰς αὐτοὺς ἢ Ἀποστολικὴ διαδοχή, ὅταν δηλαδὴ καὶ παρ' αὐτοῖς ἡ Ἱεραρχία ἀνάγῃ τὴν ἐξουσίαν της διὰ τῆς διαδοχῆς τῆς χειροτονίας μέχρι τῶν Ἀποστόλων.

ς) Ὁ Γάμος. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπιτρέπει τὸ διαζύγιον διὰ λόγους ἀπιστίας κυρίως, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ δι' ἄλλους λόγους, οἱ ὅποιοι καθιστῶσι τὴν συμβίωσιν τῶν συζύγων ἀδύνατον. Ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ἐπέτρεψε τὸ διαζύγιον διὰ λόγους ἀπιστίας (Ματθ ε' 32, 1θ' 9). Ἐν τούτοις οἱ Δυτικοὶ δὲν χορηγοῦσιν ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει τὸ διαζύγιον, ἀλλ' ἐὰν διὰ διαφόρους λόγους ἔχη καταστῇ ὁ βίος τῶν συζύγων ἀδύνατος, ἐπιτρέπουσιν εἰς τοὺς συζύγους νὰ ζῶσι κεχωρισμένοι. Ἀντιθέτως οἱ Διαμαρτυρόμενοι χορηγοῦσι πολὺ εὐκόλως τὰ διαζύγια, διότι παρ' αὐτοῖς ὁ γάμος δὲν ἀποτελεῖ Μυστήριον καὶ γίνεται συνήθως μόνον δι' ἀπλῆς ληξιαρχικῆς πράξεως εἰς τὴν Δημαρχίαν.

ζ) Τὸ Εὐχέλαιον. Παρὰ τὴν Παράδοσιν τῆς ὀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ παρὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ τελοῦσι τὸ Μυστήριον τοῦτο μόνον κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς ἐτοιμοθανάτων χριστιανῶν ὡς τελευταῖον ἐφόδιον διὰ τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν τούτων. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν ἐπαναλαμβάνεται παρ' αὐτοῖς τὸ Μυστήριον τοῦτο. Παρ' ἡμῖν, ὡς προελέχθη, τελεῖται συνήθως τὴν Μ. Τετάρτην εἰς τὸν Ἑσπερινόν, διότι τὴν Μ. Πέμπτην οἱ χριστιανοὶ συνηθίζουσι νὰ κοινωνῶσιν. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλην οἰανδήποτε ἑκτακτον περίστασιν, ὅταν θελήσῃ ὁ πιστός, τελεῖται Εὐχέλαιον. Ὡς ἐφόδιον δὲ διὰ τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν ὥρισε τὸ Μυστήριον τῆς Ἐξομολογήσεως, μετὰ τὸ ὁποῖον μεταλαμβάνει τὸν ἐτοιμοθάνατον χριστιανόν. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἀναγινώσκουσι μόνον ὀλίγας εὐχὰς καὶ τεμάχια τῆς Ἀγίας Γραφῆς παρὰ τὴν κλίνην τοῦ ἐτοιμοθανάτου χριστιανοῦ.

6. Διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς (περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν). Οἱ Ρωμαιοκαθολικοί, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, διδάσκουσιν, ὅτι οἱ Ἅγιοι ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν ἐπραξαν περισσότερα ἀγαθὰ ἔργα, παρ' ὅσα ἐχρειάζοντο διὰ τὴν σωτηρίαν των. Τὰ περισσεύοντα ταῦτα ἀγαθὰ ἔργα ἀποταμιεύονται καὶ ἀποτελοῦσι τὸν λεγόμενον ὑπὸ τῶν Δυτικῶν θησαυρὸν τῶν ἀξιομισθίων τῶν Ἀγίων. Δὲν ἀρκοῦνται δηλαδὴ οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ εἰς τὴν ἄπειρον ἀξίαν καὶ ἀξιομισθίαν τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐξαλείφονται αἱ ἁμαρτίαι τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, ἀλλὰ προσθέτομιν εἰς ταύτην καὶ τὰ ὑπὲρ ἑκτακτὰ ἔργα τῶν Ἀγίων. Ἐπὶ πλέον διδάσκουσιν οἱ Ρωμαιοκαθολικοί, ὅτι οἱ Πᾶπαι δύνανται νὰ διαθέτωσι μερικὰ ἀπὸ τὰ περισσεύοντα ταῦτα ἔργα τῶν Ἀγίων ὑπὲρ ἄλλων χριστιανῶν πρὸς ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν των. Οὕτω προέκυψαν τὰ συγχωροχάρτια, τὰ ὁποῖα ἐπωλοῦντο εἰς τοὺς χριστιανούς, ἵνα δι' αὐτῶν ἐπιτύχωσι τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν των. Τὰ συγχωροχάρτια (indulgentia) ταῦτα παρείχον τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν περισσευμάτων ἐκ τῶν ἀγαθῶν ἔργων τῶν Ἀγίων. Ὡς γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησ. Ἱστορίαν, ἡ τοιαύτη πώλησις τῶν συγχωροχαρτίων ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς ἀφορμὰς τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Λουθήρου καὶ τῶν ὁπαδῶν του ἐναντίον τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ὁμως φανερόν, ὅτι ἡ τοιαύτη διδασκαλία

περί θησαυροῦ τῶν περισσευόντων ἔργων τῶν Ἀγίων καὶ τῆς ἀξιομισθίας αὐτῶν ἀντίκειται πρὸς τὴν σαφὴ διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἡ ὁποία λέγει « ὅταν ποιήσητε πάντα τὰ διαταχθέντα ὑμῖν, λέγετε, ὅτι δοῦλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν, ὅτι ὃ ὀφείλομεν ποιῆσαι πεποιθήκαμεν » (Λουκ. ιζ' 10). Καὶ οἱ Ἅγιοι πάντες σφύζονται διὰ τῆς θείας χάριτος καὶ τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ, οὐδεὶς δὲ ἐξ αὐτῶν ἔπραξεν ἢ ἡδύνατο νὰ πράξῃ περισσότερα, παρ' ὅσα ἐχρειάζετο διὰ τὴν σωτηρίαν του. Καὶ οἱ μέγιστοι Ἅγιοι εἶχον τὴν συναίσθησιν, ὅτι δὲν ἦσαν τέλειοι καὶ ὅτι δὲν ἔπραξαν κἂν ὅ,τι καὶ ὅσα χρειάζονται διὰ τὴν σωτηρίαν : « Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον ἢ ἤδη τετελείωμαι, διώκω δὲ εἰ καὶ καταλάβω », λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος διὰ τὸν ἑαυτὸν του κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του (Φιλ. γ' 12).

Ἀντίθετον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως εἶναι καὶ τὸ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς δόγμα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Κατ' αὐτὸ ὅσοι χριστιανοὶ ἀπέθανον αἰφνιδίως καὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μετανοήσωσι καὶ νὰ ἐξομολογηθῶσι, παρὰ τὴν διάθεσίν των, δὲν μεταβαίνουνσιν οὗτοι εἰς τὴν κόλασιν, ἀλλ' εἰς τὸ καθαρτήριον πῦρ, ὅπου βασανίζονται ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα ἀνολόγως τῶν ἁμαρτιῶν καὶ κατόπιν εἰσέρχονται εἰς τὸν παράδεισον. Ἐκ τῶν βασάνων τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς δύνανται νὰ ἀπαλλαγῶσιν οἱ χριστιανοὶ διὰ τῶν προσευχῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ μάλιστα διὰ τῶν συγχωροχαρτίων, ὁγοραζομένων παρὰ τῶν οἰκείων τῶν ἀποθανόντων. Τὰ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς ὡς καὶ τῶν περὶ ἀξιομισθίας τῶν Ἀγίων δόγματα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀπορρίπτουσιν οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι.

7. **Ἡ θεία λατρεία.** Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει τὴν αὐτὴν περίπου θεῖαν λατρείαν πρὸς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν, διότι καὶ αἱ δύο Ἐκκλησίαι ἔχουσι τὰ αὐτὰ ἱερὰ Μυστήρια, τοὺς τρεῖς βαθμοὺς τῆς Ἱερωσύνης, τοὺς αὐτοὺς Ἁγίους, τοὺς ἀναδειχέντας κατὰ τοὺς ἐννέα πρώτους αἰῶνας τῆς κοινῆς ζωῆς των, καὶ τὰς αὐτὰς ἑορτὰς πρὸς τιμὴν καὶ εἰς μνήμην αὐτῶν. Μόνον ὡς πρὸς τὴν Παρθένον καὶ Θεομήτορα Μαρίαν οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ διαφέρουσιν ἀπὸ τοὺς Ὁρθόδοξους, διότι ἐκήρυξαν ὡς δόγμα τὴν ἀσπίλον σύλληψιν τῆς Θεοτόκου καὶ τὴν εἰς Οὐρανούς ἐν σώματι Ἀνάληψίν της, ἐν ᾧ οἱ Ὁρθόδοξοι ἀποκρούουσι καὶ τὰ δύο ταῦτα δόγματα περὶ τῆς Παναγίας, ὅλλα καὶ αὐτοὶ ὁμως τιμῶσι καὶ ὑμνοῦσι ταύτην ὡς ὑπερα-

γίαν, ὡς τιμιωτέραν καὶ ἐνδοξοτέραν καὶ τῶν ἀγγέλων, ὡς καθαρώ-
τατον ναόν, ὡς εὐλογημένην ὑπὲρ πάσας τὰς γυναῖκας, διότι ἡξιώθη
νὰ γίνη μήτηρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἐπὶ πλέον οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ
πολλάκις ὑποθάλλουσι τὴν μηχανικὴν καὶ ἐξωτερικὴν λατρείαν, διδά-
σκοντες, ὅτι ὁ χριστιανὸς δύναται νὰ σωθῇ ἀπλῶς καὶ διὰ τῆς δυνά-
μεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων, τῶν ἱερῶν λειψάνων, τῆς ἱερᾶς ἀποδημίας εἰς
τὴν ἱεράν των πόλιν, τὴν Ρώμην, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐξ ἀντιδράσεως
πρὸς τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς οἱ Προτεστάνται ἀπεγύμνωσαν τὴν
θρησκευτικὴν ζωὴν των ὅλων τῶν λατρευτικῶν ἐκείνων τελετῶν, διὰ
τῶν ὁποίων διαθερμαίνεται αὕτη καὶ ἐξυψοῦται ἡ ψυχὴ πρὸς τὸν
Θεόν. Διότι οἱ Προτεστάνται δὲν τιμῶσιν Ἁγίους, δὲν ἔχουσιν ἑορ-
τὰς καὶ ὕμνους ἁγίων, δὲν ἀπονέμουσι τὴν προσήκουσαν τιμὴν
οὔτε πρὸς αὐτὴν τὴν Παναγίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ θρησκευτικὴ ποίη-
σις τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν ἔχει συνθέσει οὐρανίους
ὕμνους καὶ δεήσεις. Ἐπίσης οἱ Προτεστάνται δὲν ἔχουσιν ἱερὰς τελε-
τὰς, οἱ ναοὶ των στεροῦνται εἰκόνων καὶ παντὸς διακόσμου καὶ ἔχουσι
μεταβληθῇ σχεδὸν εἰς γυμνὰς αἰθούσας διαλέξεων, εἰς τὰς ὁποίας
ἀναγιγνώσκεται ἡ Ἁγία Γραφή, κηρύσσεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ
ἐλάχιστοι μόνον ὕμνοι ψάλλονται. Αἱ ἑορταὶ τῶν Προτεстанτῶν,
οἱ ὕμνοι καὶ οἱ εἰκόνες των ἀναφέρονται μόνον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ
Χριστοῦ καὶ εἰς διάφορα γεγονότα τοῦ ἐπιγείου βίου του.

Η Θ Ι Κ Η

38. ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ ἔχει ὡς ὑπόθεσιν καὶ ἐρευνᾷ τὴν καινὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν, τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ πραγματοποιήσῃ διὰ τοῦ βίου του πᾶς ἀληθινὸς χριστιανός. Εἰς τὸ μάθημα δηλαδὴ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς διδασκόμεθα συστηματικῶς τί πρέπει νὰ πράττωμεν καὶ τί πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν, ἐὰν θέλωμεν νὰ φθάσωμεν τὴν τελείαν καὶ καινὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν, ἡ ὁποία εἶναι τὸ ἰδεῶδες τῶν ἠθικῶν ἀγώνων τῶν χριστιανῶν. Ἡ τοιαύτη τελεία ζωὴ χαρακτηρίζεται καινὴ μὲν, διότι ἡ ζωὴ τοῦ χριστιανοῦ, ὁ ὁποῖος ζῇ κατὰ Χριστόν, δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν καὶ ὁμοιότητα πρὸς τὴν προηγουμένην μὴ Χριστιανικὴν ζωὴν του. Τὸ ἦθος, τὸ φρόνημα, αἱ διαθέσεις καὶ τὰ ἐνδιαφέροντά του εἶναι ἐντελῶς νέα καὶ διάφορα ἢ πρὶν, διότι ἔχει ἀναγεννηθῇ τελείως, εἶναι νέος ἄνθρωπος, « καινὴ κτίσις », κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Ἀπ. Παύλου (2 Κορ. ε' 17, Γαλ. 5' 15). Κατὰ Χριστόν δὲ ζωὴ λέγεται αὕτη, διότι ἔχει διαπλασθῇ κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα ἢ κατὰ τὴν μορφήν τοῦ Χριστοῦ, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἀρύεται καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναπτύξεώς της. Ὁ Θεός, κατὰ τὸν Παῦλον, « προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ » (Ρωμ. η' 29) πάντας τοὺς πιστεύοντας εἰς τὸν Χριστόν. Διὰ τοῦτο ἐν βασικὸν γνῶρισμα τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς ἀποτελεῖ τοῦτο, ὅτι εἶναι Χριστοκεντρικὴ. Ἡ Χριστιανικὴ δηλαδὴ Ἠθικὴ θεωρεῖ τὸν ἠθικὸν βίον τῶν χριστιανῶν ὡς ἐκπηγάζοντα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἀναπτυσσόμενον διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς βοηθείας τοῦ Χριστοῦ καὶ ὡς ἀποβλέποντα εἰς τὸ νὰ φθάσῃ τὸ πρότυπον ἢ τὴν μορφήν τοῦ Χριστοῦ, μετὰ τοῦ ὁποῖου ἐνοῦται εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὁ ἀναγεγεννημένος χριστιανός, ὥστε δύναται νὰ λέγῃ καὶ αὐτός « ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστὸς » (Γαλ. β' 20). Ἡ ἠθικὴ

ζωή, ή όποία έκπηγάζει από τόν Χριστόν είναι θεία ζωή, ή όποία αναπτύσσεται διά τής διαρκούς έπικοινωνίας μετά του Χριστού, διά πίστεως και αγάπης προς Αυτόν, εκλείπει δέ και μαραινεται μόλις άποκόψη τόν δεσμόν της μετά του Χριστού, όπως μαραινούνται τά κλήματα, μόλις άποκοπώσιν από τόν κορμόν τής άμπελου: « Έγώ είμι ή άμπελος, ύμεις τά κλήματα », είπεν ό Χριστός. « Ό μένων έν έμοί κάγώ έν αύτώ, ούτος φέρεi καρπόν πολύν, ότι χωρίς έμοϋ ού δύνασθε ποιείν ούδέν » ('Ιωάν. ιε' 5).

Έφ' όσον ό Χριστός είναι τό κέντρον ή ή έστία, εκ τής όποιας ανάπτει, διαθερμαίνεται και αναπτύσσεται ή ήθική ζωή του χριστιανού, είναι πρόδηλος ό θρησκευτικός χαρακτήρ τής Χριστιανικής 'Ηθικής. Άλλο λοιπόν γνώρισμα ταύτης, είναι ότι συνδέεται στενώς με την θρησκείαν, με τό δόγμα. Αί άλλαι κατά άνθρωπον ή φιλοσοφικά 'Ηθικά στηρίζονται εις την ήθικήν φύσιν του ανθρώπου, εις την συνείδησιν του και εις την λογικήν, και επί τη βάσει αύτών παράγουσι τούς ήθικούς κανόνas και τό ήθικόν ιδεώδες του ήθικού βίου των ανθρώπων. Βεβαίως ή Χριστιανική 'Ηθική δέν άντιτίθεται ούτε παράγινωρίζει την ήθικήν φύσιν του ανθρώπου, την συνείδησιν του και την λογικήν του, τας όποιας θεωρεί και ταύτας ως χαρίσματα του Πλάστου προς τόν άνθρωπον. Έάν δέν έδέχετο ή Χριστιανική 'Ηθική, ότι ό άνθρωπος έχει ήθικήν φύσιν και ήθικήν συνείδησιν, τότε θα ήτο άδύνατον νά προβάλλη τας άρχάς της, διότι ό άνθρωπος, ό μη έχων ήθικήν φύσιν, θα ήτο άναισθητος και άδιάφορος προς αύτάς. Άλλ' ή Χριστιανική 'Ηθική δέν στηρίζεται εις τόν άνθρωπον, άλλ' εις κάτι πολϋ ύψηλότερον και άσφαλέστερον. Αύτη στηρίζεται εις τόν Θεόν, εις τό δόγμα, εις την θρησκείαν. Δι' αύτήν τό ύψιστον άγαθον είναι ό Θεός, ή πηγή τής ζωής και εύτυχίας διά τόν άνθρωπον. Διά την Χριστιανικήν 'Ηθικήν, τό ήθικόν άγαθόν είναι ή έκφρασις του θελήματος του Θεού, ήτοι ήθικώς είναι καλόν τι, όταν συμφωνή προς τό άγιον θέλημα του Θεού, όπως τουτο άπεκαλύφθη έν τη 'Αγία Γραφή και έν τη 'Ιερᾷ Παραδόσει, κακόν δέ, όταν δέν συμφωνή προς αύτό. 'Η ήθικότης του ανθρώπου εξετάζεται από τής άπόψεως του Θεού μόνον, διά τουτο θεωρείται και είναι άμαρτία (ήθικώς κακόν) πᾶν ό,τι δέν έκφράζει τό άγιον θέλημα του Θεού και δέν συμφωνεί προς αύτό. Τά θεία θελήματα ή αί έντολαί του Θεού είναι τά ήθικά διδάγματα και τά παραγγέλματα τής Χριστιανικής 'Ηθικής. Τοϋτο έτόνισε

καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος, τοῦ ὁποίου ὁ βίος ὑπῆρξεν ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἠθικῆς, μία ἀπόλυτος ταύτισις καὶ συμμόρφωσις πρὸς τὸ ὅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ Πατρὸς του : « ἐμὸν βρῶμά ἐστιν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με » καὶ « οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρὸς » (Ἰωάν. δ' 34, ε' 30). Ὁ χριστιανὸς δὲ ζῇ ἠθικῶς, διότι τοῦτο ἀπαιτεῖ ὁ Θεὸς καὶ διότι ὁ Θεὸς εἶναι ἠθικὸς καὶ ἅγιος : « ἅγιοι γίνεσθε ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι », εἶπεν ὁ Ἰδιος ὁ Θεός (Λευϊτ. ιθ' 2, 1 Πέτρ. α' 16). Ἐντεῦθεν λέγομεν, ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ συνδέεται στενῶς μὲ τὸ δόγμα, μὲ τὴν θρησκείαν. Τὰ ἔργα ἐκάστου εἶναι ὁ καρπὸς τῆς πίστεώς του, τῆς θρησκείας του. Θρησκεία καὶ ἠθικὴ ἡ δόγμα καὶ ἠθικὴ εἶναι τόσον ἀλληλένδετοι, ὥστε δὲν δύναται νὰ νοηθῇ θρησκεία ἀνευ ἠθικῆς καὶ ἠθικὴ ἀνευ θρησκείας. Ὅπως λέγει εἰς σπουδαῖος θεολόγος, ὁ Harnack, « ἠθικὴ καὶ θρησκεία ἐφάπτονται ἀλλήλων, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ, καὶ δύναται νὰ χαρακτηρίσῃ τις τὴν θρησκείαν ὡς τὴν ψυχὴν τῆς ἠθικῆς, τὴν δὲ ἠθικὴν ὡς τὸ σῶμα τῆς θρησκείας ». Βασικὰ λοιπὸν γνωρίσματα τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς ἀποτελοῦσι τὰ δύο ταῦτα, ὅτι εἶναι Χριστοκεντρικὴ καὶ ὅτι συνδέεται στενῶς μὲ τὰ δόγματα τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, τὰ ὁποῖα ἐδιδάχθημεν εἰς τὴν ἱερὰν Κατήχησιν.

39. ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Ἐκ τῶν δογμάτων καὶ τῶν ἀληθειῶν τούτων τῆς πίστεώς μας ἀπορρέουσι τὰ ἰδιαίτερα καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ καὶ αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ τοῦ βίου του. Μία τοιαύτη κεντρικὴ ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ, μετὰ τῆς ὁποίας συνδέεται ἡ ἠθικὴ του διδασκαλία, εἶναι, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς καὶ κυβερνήτης τῶν ὅλων, προνοεῖ περὶ τούτων καὶ ὅτι εἶναι Πατὴρ ὅλων καὶ πλήρης ἀγάπης τοιαύτης πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὥστε αὐτὸν τὸν Υἱόν του, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σώσῃ διὰ τοῦ βίου του, διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ διὰ τῆς Ἀναστάσεώς του πάντας τοὺς εἰς Αὐτὸν πιστεύοντας. Ἀφ' οὗ πιστεύομεν εἰς ἕνα τοιοῦτον Θεόν, ὁ ὁποῖος ἠγάπησε τόσον πολὺ τὸν ἄνθρωπον, ὥστε τὰ πάντα ἐδέχθη νὰ πράξῃ, ἵνα σώσῃ αὐτὸν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἶναι εὐνόητον ποῖα εἶναι αἱ ὑποχρεώσεις καὶ τὰ καθήκοντα ἡμῶν. Τὰ καθήκοντα ταῦτα πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι βαθεῖα πίστις, ἰσχυρὰ ἀγάπη καὶ ἀκλόνητος ἐλπίς εἰς Αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀρετῶν, λέγει ὁ Ἀπ.

Παῦλος, μεγίστη εἶναι ἡ ἀγάπη: « Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μεῖζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη » (1 Κορ. ιγ' 13). Τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν καὶ ἀγάπην δεικνύομεν, ὅταν τηρῶμεν τὰς ἐντολὰς του. Θέλημά του δὲ καὶ ἐντολὴ εἶναι, ἵνα πιστεύωμεν εἰς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν καὶ ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους: « καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ἵνα πιστεύσωμεν τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους » (1 Ἰωάν. γ' 23). Αἱ βασικαὶ λοιπὸν ἠθικαὶ ἀρχαὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς εἶναι ἡ πίστις, ἡ ἐλπίς καὶ ἡ ἀγάπη καὶ μάλιστα ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπορρέουσι καὶ διαθερμαίνονται πᾶσαι αἱ Χριστιανικαὶ ἀρεταί.

Ὅταν ὁ Κύριος ἠρωτήθῃ ὑπὸ νομικοῦ, ποία ἡ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολὴ ἐν τῷ Νόμῳ, ἀπεκρίθη εἰς αὐτὸν « ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου καὶ ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου· αὕτη ἐστὶν ἡ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολὴ· δευτέρα δὲ ὁμοία αὐτῇ· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν· ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται » (Ματ. κβ' 37 - 40). Ἄλλ' ὁ Νόμος καὶ οἱ προφῆται εἶναι ὅλη ἡ θρησκεία καὶ ὅλη ἡ Ἠθικὴ μαζί, κατὰ συνέπειαν ἡ οὐσία καὶ ἡ βάσις τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς εἶναι ἡ ἀγάπη, καὶ αὕτη ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία ὀρθῶς χαρακτηρίζεται παρὰ πολλῶν ὡς θρησκεία τῆς ἀγάπης.

Ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ ρίζα, ἐκ τῆς ὁποίας ἐκφύονται πᾶσαι αἱ Χριστιανικαὶ ἀρεταί. Χωρὶς ἀγάπην δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀρετὴ πραγματικὴ, ὅπως λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος εἰς τὸν ὑπέροχον αὐτοῦ ὕμνον τῆς ἀγάπης ἐν 1 Κορ. ιγ' 1 - 13: « ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἤχων ἢ κύμβαλον ἀλλαλάζον· καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὅρη μεθιοτάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι· καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθίσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι ». Ὅπου ὑπάρχει ἀγάπη, ἐκεῖ ὑπάρχουσιν ὅλαι αἱ ἀρεταί, ἐκεῖ καὶ τὸ ὄνομα τῆς κακίας ἀκόμη εἶναι ἀγνωστον, κατὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον « Εἰ γὰρ πάντες ἡγάπων καὶ ἡγαπῶντο... πάντα ἂν ἐκποδῶν ἐγεγόνει τὰ πονηρὰ καὶ μέχρις ὀνόματος ἂν ἡγνωθῇ ἡ κακία » (Ε.Π. 61, 27).

Τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην δεικνύει ὁ χριστιανός, ὅταν σέβη-

ται την ζωήν του, την τιμήν του καὶ τὴν περιουσίαν του καὶ ὅταν ἐργάζηται εἰλικρινῶς καὶ μετ' αὐτοθυσίας διὰ τὴν προκοπὴν του ἐν παντί καὶ διὰ τὴν εὐτυχίαν του. Εἶναι αὐτονόητον, ὅτι πρέπει ἡ ἀγάπη του νὰ εἶναι πλήρης πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς οἰκείους του, πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς του καὶ τὴν πατρίδα του, ἅτινα ἴστανται ἐγγύτερον εἰς τὴν ψυχὴν του. Ἡ ἀγάπη πρέπει νὰ ἐπεκτείνεται καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀκόμη, ἰδιαίτερος δὲ πρὸς τοὺς γυμνοὺς καὶ ἀσθενεῖς, πρὸς τοὺς ξένους καὶ τοὺς ἐν φυλακῇ, τοὺς ὁποίους ὁ Χριστὸς ἐχαράκτηρισεν ὡς ἀδελφούς του ἐλαχίστους (Ματθ. κε' 40). Ἡ ἀγάπη εἶναι μία καινὴ Χριστιανικὴ ἀρετὴ καί, ὅπως εἶπεν ὁ Κύριος, εἶναι τὸ γνώρισμα τῶν ὁπαδῶν του, τῶν χριστιανῶν: « ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἡγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἀλλήλοις » (Ἰωάν. ιγ' 34).

Ὅταν ἔχη τις τὸν Χριστὸν ὡς κέντρον τῆς ζωῆς του, ὅταν τρέφῃ πίστιν, ἀγάπην, ἐλπίδα πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, τότε ἔχει πραγματοποιήσει τὴν τελείαν καὶ καινὴν ἐν Χριστῷ ζωήν, τότε εἶναι νέος ἄνθρωπος καὶ τέκνον τοῦ Θεοῦ. Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ προβάλλει καὶ τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἀρχίζει καὶ ἀναπτύσσεται ἡ τελεία αὕτη καὶ καινὴ κατὰ Χριστὸν ζωὴ. Ἀρχίζει αὕτη διὰ τῆς μετανοίας καὶ ἐπιστροφῆς εἰς τὸν Χριστὸν. Διὰ τῆς μετανοίας ὁ χριστιανὸς ἐκφράζει τὴν συντριβὴν του διὰ τὸν μέχρι τοῦδε ἁμαρτωλὸν βίον καὶ τὴν ἀπόφασίν του, ὅτι θὰ προσπαθῇ καὶ θὰ ἀγωνισθῇ νὰ γίνῃ καλὸς χριστιανός. Ἀκολουθῶς ὁ χριστιανός, ἵνα προκόψῃ εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωήν, ὀφείλει νὰ μελετᾷ διαρκῶς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, αὐτὸν τὸν ἄρτον τῆς ψυχῆς, καὶ διάφορα ἄλλα ἠθικὰ καὶ θρησκευτικὰ βιβλία, νὰ συναναστρέφεται μετὰ χρηστῶν ἀνθρώπων, νὰ φοιτᾷ ἀνελλιπῶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ μάλιστα νὰ προσεύχεται ἀδιαλείπτως. Ἡ προσευχὴ εἶναι ἡ γλῶσσα, μετὰ τὴν ὁποίαν ὁμιλεῖ ὁ μικρὸς ἄνθρωπος μετὰ τὸν ἄπειρον Θεόν. Ἐν τῇ προσευχῇ θὰ διαφωτισθῇ ὁ χριστιανὸς τί πρέπει νὰ πράττῃ καὶ τί νὰ ἀποφεύγῃ. Αὕτη εἶναι ἡ ρίζα τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ζωῆς τοῦ ἀγίου, ἅγιος δὲ ἔχει χρέος νὰ εἶναι πᾶς πραγματικὸς χριστιανός.

Ἐν τῇ τελείᾳ αὐτῇ ζωῇ ὁ χριστιανὸς εὐρίσκεται διὰ παντός πλησίον τοῦ Θεοῦ, ζῇ ἐν τῷ Θεῷ ἢ, ὅπως ἔλεγον οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας, θεοῦται: « αὐτὸς ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν »

λέγει ὁ Μ. Ἀθανάσιος¹. Πλησίον δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπὸ τὴν σκέπη τῆς χάριτος του καὶ ἀγάπης εὐρισκόμενος εἶναι ἀπολύτως εὐδαιμών ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀπολαύων τῆς γαλήνης καὶ μακαριότητος ἐκείνης, τὴν ὁποῖαν κανὲν ἀγαθὸν τοῦ κόσμου τούτου δὲν ἡμπορεῖ νὰ χαρίσῃ εἰς αὐτόν. Ζῇ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἀλλ' ἐξυψοῦται ὑπεράνω τοῦ κόσμου καὶ ἔχει εἰσέλθει ἀπὸ τοῦδε εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, διότι ὁ Θεός, τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν καὶ ἡ πηγὴ τῆς θείας καὶ εὐδαιμόνης ζωῆς του, ἔλκει αὐτόν καὶ γοητεύει τόσο πολύ, ὥστε ὅλα ὑποχωροῦσι καὶ ἀφανίζονται, ἵνα καταλάβῃ τὴν θέσιν τούτων ὅλων ὁ Χριστός, τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Δι' αὐτόν πλέον ζωὴ εἶναι ὁ Χριστός: «ἐμοὶ τὸ ζῆν Χριστός», λέγει καὶ αὐτός, ὅπως ὁ Ἀπ. Παῦλος (Φιλ. α' 21).

Ἄλλ' ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἀποβλέπει μόνον εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ προβάλλει καὶ ἐν κοινωνικὸν ἰδεῶδες, πρὸς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ τείνωσιν αἱ προσπάθειαι τῶν ἀνθρώπων. Δὲν εἶναι αὕτη ἀτομικιστικὴ Ἠθικὴ, ἀλλὰ καὶ κοινωνικὴ. Τὸ κοινωνικὸν τοῦτο ἰδεῶδες εἶναι ἡ ἰδρυσις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, δηλαδὴ ἡ πραγματοποίησις μιᾶς τοιαύτης κοινωνίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ ἄνθρωποι θὰ ζῶσιν ὅλοι ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ, ὥσαν νὰ ἀποτελῶσιν ὅλοι μίαν οἰκογένειαν. Σκοπὸς ἀκριβῶς τῆς ἀποστολῆς τοῦ Κυρίου ἦτο κυρίως ἡ ἰδρυσις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ μεταμόρφωσις καὶ τῆς κοινωνίας εἰς τοιοῦτον βαθμὸν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ὥστε ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ ζῶσι κατὰ τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ: «εὐαγγελίσασθαί με δεῖ», ἔλεγεν ὁ Κύριος, «τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐπὶ τοῦτο ἀπεστάλην» (Λουκ. δ' 43). Διὰ τοῦτο καὶ τὸ κήρυγμά του ἐχαρακτήριζον οἱ μαθηταὶ του «εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ» (Ματθ. δ' 23, Μάρκ. α' 14). Καὶ ἡ βασιλεία αὕτη τοῦ Θεοῦ, ἰδρυθεῖσα ἤδη μὲ τὴν ἔλευσίν του ἐπὶ τῆς γῆς, ἀποτελεῖται καὶ θὰ ἀποτελῇται ἀπὸ ἀνθρώπους ἐσωτερικῶς ἀναγεγεννημένους, οἱ ὁποῖοι σιγὰ-σιγὰ θὰ ἀναπλάσωσι τὴν ὅλην κοινωνίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου. Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ δὲν δύναται νὰ παραβλέπῃ τὰς κοινωνικὰς συνθήκας τῆς βιώσεως τῶν ἀνθρώπων, διότι εἶναι πασιδῆλος ἡ ἐπίδρασις των εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀτόμων. Αὕτη ἀπαιτεῖ, ὅπως διεισδύσῃ βαθμιαίως εἰς ὅλους τοὺς θεσμοὺς καὶ

1. Μ. Ἀθανάσιου, περὶ ἐνανθρωπήσεως 54.

τάς μορφάς τοῦ κοινωνικοῦ βίου τὸ θεῖον πνεῦμα. Τοιουτοτρόπως καὶ τὰ ἄτομα θὰ ζῶσι κατὰ τὴν τελείαν καὶ καινὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν καὶ ἅπαντα ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία θὰ μεταβληθῇ εἰς βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτε οἱ ἄνθρωποι ὅλοι θὰ ζῶσιν ὡς ἀδελφοὶ ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ πρὸς ἀλλήλους. Μὲ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ τῆς γῆς, ἤρχισεν οὐ μόνον ἡ ἐξύψωσις καὶ ἡ θέωσις τῶν ἀτόμων, ἀλλ' ἡ ἀνακαίνισις καὶ ἡ ἀναδημιουργία τῶν πάντων: «ὥστε εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα» (2 Κορ. ε' 17).

40. Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΙ ΑΛΛΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ. ΣΥΓΚΡΙΣΙΣ ΑΥΤΩΝ

Μετὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀληθειῶν τῆς ἀγίας ἡμῶν πίστεως καὶ τῆς Μυστηριακῆς ζωῆς τῶν χριστιανῶν, ἔχοντες συνάμα ὑπ' ὄψιν τὰς γενικὰς ἠθικὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς ὡς καὶ τὴν μέχρι τοῦδε ἐπίδρασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος, δυνάμεθα εὐκολώτερον τώρα νὰ κατανοήσωμεν τὴν τελειότητα τῆς θρησκείας μας καὶ τὴν ἀνυπερέβλητον καὶ ἀσυναγώνιστον ὑπεροχὴν τῆς ὑπὲρ τὰς συγχρόνους θρησκείας, περὶ τῶν ὁποίων ἐκάμαμεν λόγον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως. Διὰ νὰ νικήσῃ ὁ Χριστιανισμὸς τὰς ἀρχαίας θρησκείας καὶ νὰ θριαμβεύσῃ καὶ σήμερον ἐναντι τῶν λοιπῶν θρησκειῶν τοῦ κόσμου, σημαίνει, ὅτι ἔχει κάτι διάφορον καὶ ἰδιαίτερον, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ διακρίνεται ἀπὸ τὰς ἄλλας θρησκείας καὶ ἑλκύει εἰς ἑαυτὸν τοὺς ἀνθρώπους πάσης ἐποχῆς. Ποῦ ἔγκειται λοιπὸν ἡ δύναμις καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ;

Ἐν πρώτοις ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πατὴρ ὅλων, πλήρης ἀγάπης καὶ στοργῆς πρὸς ὅλα τὰ πλάσματα του ἀνεξαρτήτως καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ πάσχοντας, πρὸς τοὺς διωκομένους καὶ περιφρονουμένους τοῦ κόσμου τούτου. Ὁ Θεὸς « ἀγάπη ἐστὶ », λέγει τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, καὶ τόσον ἡγάπησε τὸν κόσμον, ὥστε τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἀπέστειλε, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἵνα διὰ τοῦ βίου καὶ τῆς θυσίας του ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ σώσῃ τὴν ἁμαρτωλὸν ἀνθρωπότητα. Ἡ ἀνθρωπότης διὰ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῆς ἤγετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν καταστροφὴν, αἱ ἁμαρτίαι καὶ ἡ κατάπτωσις ἡῶσαν οὕτως, ὥστε, ὅπως διδάσκει πάλιν ἡ Ἀγία

Γραφή, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἁμαρτωλός, καὶ ἂν ἀκόμη μίαν μόνον ἡμέραν ζήσει ἐπὶ τῆς γῆς. Τόσον ἡ φύσις αὐτοῦ ἔρρεπε πρὸς τὸ κακόν, τόσον ἡ δύναμις τῆς ἁμαρτίας ἦτο τεραστία καὶ καταστρεπτική! Ἡ δύναμις τοῦ κακοῦ ἠδύνατο μόνον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ ὑπερνικηθῇ, καὶ μόνος ὁ Θεὸς ἠδύνατο νὰ ἀπολυτρώσῃ τὴν ἁμαρτωλὸν ἀνθρωπότητα. Πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς ὁ Θεὸς γίνεται ἄνθρωπος, ζῇ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀνθρώπων, πάσχει καὶ τελικῶς θυσιάζεται ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, ἅψ' οὐ ἀνέλαβε καὶ ὑπέστη Αὐτὸς τὴν ποινὴν καὶ τιμωρίαν διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Ὁ βίος καὶ ἡ θυσία τοῦ Κυρίου δεικνύουν ἅψ' ἑνός, πόσον μεγάλη ἦτο ἡ πτώσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἅψ' ἐτέρου πόσον ἄπειρος εἶναι ἡ ἀγάπη καὶ ἡ φιλάνθρωπία τοῦ Θεοῦ! Οὐδεμία ἄλλη θρησκεία λαμβάνει ὑπὸ τόσον σοβαρὰν ἔποψιν τὴν ἁμαρτίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐδεμία διδάσκει πίστιν εἰς τοιοῦτον Θεόν, ὁ ὁποῖος θυσιάζεται ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τείνει χεῖρα προστασίας καὶ σπεύδει πρὸς τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον. Αὐτὸς πρῶτος καὶ ὄχι ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀπολύτρωσις μαρτυρεῖ πράγματι, ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει τὴν πρωτοβουλίαν καὶ αὐτὸς ὡς εὐσπλαχνος Πατὴρ σπεύδει εἰς συνάντησιν τοῦ ἁσώτου υἱοῦ καὶ εἰς ἀναζήτησιν τοῦ ἀπολωλὸτος προβάτου. Οὔτε ὁ Ἀλλάχ τῶν Μουσουλμάνων, οὔτε ὁ Βράχμα τοῦ Ἰνδικοῦ πανθεϊσμοῦ εἶναι τόσον ἐγγὺς πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ πλήρης ἀγάπης πρὸς αὐτόν, οἷος εἶναι ὁ Θεός, εἰς τὸν ὁποῖον πιστεύουν καὶ προσεύχονται οἱ χριστιανοί.

Ἀλλ' ὅσον ἡ θυσία καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς πάντας εἶναι ἄπειρος καὶ ἄρρητος, τόσον εἶναι αὐστηραὶ καὶ βαρεῖαι αἱ ἠθικαὶ ἀπαιτήσεις αὐτοῦ. Ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει σαφῶς καὶ ἀπεριφράστως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ εἶναι τέλειος, ὡς αὐτὸς ὁ Θεός, καὶ ἐσωτερικῶς καθαρὸς καὶ ἅγιος, διότι ἅγιος εἶναι ὁ Θεός. Διὰ τῆς βαθείας πίστεως καὶ διὰ τῆς Θείας χάριτος δύναται ὁ πιστὸς νὰ φθάσῃ εἰς τὴν τελειότητα ταύτην. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἀδιαφορήσῃ πρὸς τὴν τοιαύτην θυσίαν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ οὐρανίου Πατρὸς, ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει, ὅτι αἰωνία θά εἶναι ἡ τιμωρία του ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, ὅταν θὰ γίνῃ ἀποκατάστασις τῶν πάντων καὶ θὰ ἀνταποδοθῇ εἰς ἕκαστον κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Οὐδεμία ἄλλη θρησκεία προβάλλει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοιοῦτον ἀπόλυτον ἰδεῶδες διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἂν φιλοσοφικὰ τινὰ συστήματα ἐπλησίασαν τὸ ἰδεῶδες τοῦτο τῆς ὁμοιώσεως πρὸς τὸν Θεόν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ χορηγήσουν

εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἀπαιτουμένην δύναμιν πρὸς πραγματοποίησίν του. Εἰς τὸν Χριστιανισμόν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔχει τις τὴν δύναμιν νὰ πράξῃ πᾶν, ἐὰν ἀπολύτως πιστεῦῃ εἰς αὐτόν: «πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ», λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Φιλ. δ' 13). Καὶ ὁ ὑπέροχος βίος τῶν πρώτων χριστιανῶν καὶ τὸ πλήθος τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ δι' ἀνθρώπων ἀγραμμάτων καὶ ἀσήμενων μαρτυροῦν ὅποια θεία δύναμις καὶ θεία ζωὴ εἰσέδυσαν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ!

Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἀπαιτεῖ μόνον τελειότητα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, ὅστις τὰ πάντα καὶ τὸν κόσμον ὅλον ἀκόμη ὀφείλει νὰ θυσιάσῃ διὰ νὰ σώσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ προβάλλει ὡς ιδεῶδες καὶ μίαν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἱστορία ἔχει νόημα καὶ κατεύθυνσιν. Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Τοιοῦτον ὑψηλὸν κοινωνικὸν ιδεῶδες οὐδεμία ἄλλη θρησκεία διανοήθη οὔτε ἐδίδαξέ ποτε.

Ἄλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ κέντρον καὶ τὴν δύναμιν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, τὸ πρόσωπόν του, τὸ ἀπολύτως ἅγιον καὶ ὑπερφυσικόν, ἐκ τοῦ ὁποῖου, ὡς ἀπὸ τινος ζωογόνου ἐστίας, ἀπέρρευσαν καὶ ἐκπέμπονται αἱ ἀκτίνες τοῦ φωτός καὶ τῆς ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος φύσει προσκολλᾶται καὶ ἀφοσιοῦται εἰς πρόσωπα παρὰ εἰς ιδέαν τινά. Καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ πίστις εἰς αὐτόν — οὐχὶ ἀπλῶς εἰς τὴν διδασκαλίαν του — εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐνίσχυσαν τοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς Ἀγίους πάντων τῶν αἰώνων νὰ ἀναδειχθοῦν ἥρωες τῆς πίστεως καὶ εἰς τὸν βίον ἄμεμπτοι. Ὁ χριστιανός, ὅστις ἐνοῦται διὰ τῆς πίστεως μὲ τὸν Κύριον, μορφοῦται καὶ ἀναπτύσσεται κατὰ τὸ πρότυπόν του καὶ κατὰ τὴν ζωὴν αὐτοῦ οὕτως, ὥστε δύναται νὰ λέγῃ μετὰ τοῦ Ἀποστόλου «ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός». Ποία ἄλλη θρησκεία ἔχει τοιοῦτον ἰδρυτὴν καὶ θεμελιωτὴν; Τίς ἰδρυτὴς θρησκείας συνήρπασε τοὺς ὁπαδοὺς του τόσον, ὅσον ὁ Ἰησοῦς Χριστός; Ἄλλ' ἡ ἀπόστασις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὰς ἄλλας θρησκείας εἶναι τοσαύτη, ὅσον ἀπέχουν ἡ ἱστορία ἀπὸ τὸν μῦθον, ἡ ἀλήθεια καὶ πραγματικότης ἀπὸ τὸ ψεῦδος καὶ τὴν πλάνην. Καὶ αἱ ἄλλαι βεβαίως θρησκεῖαι ἔχουν σπινθηρὰς τινὰς τῆς ἀληθείας κατὰ θεῖαν Πρόνοιαν, ὡς εἵπομεν ἐν τῇ

ἐκθέσει αὐτῶν, ἀλλ' ὁ Χριστιανισμὸς περιέχει πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, εἶναι ἀπόλυτος θρησκεία, ἱκανοποιούσα ὅλας τὰς βαθυτέρας ἀπαιτήσεις τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πάσης ἐποχῆς, εἰς οἷονδήποτε βαθμὸν ἀναπτύξεως καὶ ἂν εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Διὰ τῆς οἰκειώσεως τῶν Χριστιανικῶν ἀληθειῶν καὶ ἔχουσα ὡς κέντρον τῆς ζωῆς αὐτῆς τὸν Χριστὸν μόνον θὰ δυνηθῇ ἡ ἀνθρωπότης νὰ φθάσῃ τὴν ὑψίστην εὐδαιμονίαν. Οὐ μόνον δὲ αἱ μὴ Χριστιανικαὶ θρησκείαι οὐδόλως ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸν ὑψηλὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ πᾶσα προσπάθεια τῶν ἀνθρώπων πρὸς βελτίωσιν καὶ ὀργάνωσιν τῆς παρούσης ζωῆς ἄνευ τοῦ Χριστοῦ εἶναι καθαρὰ ματαιοπονία: «χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν», εἶπεν ὁ Κύριος (Ἰωάν. ιε' 5).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΟΡΙΣΜΟΣ, ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ, ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

Ἡ λέξις λειτουργία ἐσήμαινε κατὰ τὴν ἀρχαίαν προχριστιανικὴν ἐποχὴν διακονίαν τοῦ λαοῦ, ἥτοι πᾶσαν ὑπηρεσίαν ἢ ἔργον δημόσιον, ἀγαθοεργίαν ἢ κοινωφελῇ πράξιν, ὥς ἡ γυμνασιαρχία, ἡ χορηγία, ἡ τριηραρχία κ.τ.λ. Εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην μετεχειρίσθησαν οἱ Ὁ ἑρμηνευταὶ τὴν λέξιν ταύτην πρὸς δήλωσιν πόσης ὑπηρεσίας τῶν λευϊτῶν εἰς τὴν σκηνὴν καὶ εἰς τὸν νόον τοῦ Σολομῶντος (Ἑξοδος κη' 43, κθ' 30, Ἀριθ. δ') κ.τ.λ. Εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην ἡ λέξις λειτουργία σημαίνει ὑπὸ μὲν τὴν εὐρυτέραν ἐννοίαν πᾶσαν θρησκευτικὴν ὑπηρεσίαν παρεχομένην εἴτε εἰς τὴν τέλεσιν τῆς χριστιανικῆς λατρείας εἴτε εἰς τὸ ἔργον τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς ἀγάπης (Πράξ. ιγ' 2,2 Κορ. θ' 9, 12), ὑπὸ δὲ τὴν στενωτέραν ἐννοίαν τὴν τέλεσιν τῶν τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ μάλιστα τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας (Πράξ. ιγ' 2). Τέλος εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν ἡ λέξις ἐπεκράτησε νὰ σημαίνῃ πᾶσαν λατρευτικὴν πράξιν καὶ ἰδιαιτέρως τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας.

Κατὰ ταῦτα Λειτουργικὴ καλεῖται τὸ μάθημα, τὸ ὁποῖον πραγματεύεται περὶ τῶν ἐξωτερικῶν πράξεων τῆς λατρείας καὶ μάλιστα τῆς σπουδαιοτάτης ὅλων, τῆς θείας λειτουργίας.

Ἡ Λειτουργικὴ διαλαμβάνει ἐπίσης καὶ τὰ περὶ τῶν ἱερῶν ναῶν, ἱερῶν ἀμφίων καὶ ἀντικειμένων, εἰκόνων, ἑορτῶν, ὕμνων, ὥς καὶ τὰ τῆς ἱστορίας τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῆς, καθὼς καὶ πᾶν ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὴν θεῖαν λατρείαν.

Διαιρέσεις της Λειτουργικής. Τὸ ὅλον θέμα διαιρεῖται εἰς τρία μέρη: Εἰς τὸ πρῶτον μέρος ἐκτίθενται τὰ περὶ τῶν χαρακτηριστικῶν καὶ τῆς ἱστορίας τῆς χριστιανικῆς λατρείας, τοῦ τόπου καὶ τρόπου αὐτῆς, εἰς τὸ δεύτερον μέρος τὰ περὶ τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ τοῦ χρόνου τῆς τελέσεως αὐτῆς, ἥτοι περὶ τῶν χριστιανικῶν ἑορτῶν, καὶ εἰς τὸ τρίτον μέρος τὰ περὶ τῆς ἱερᾶς Ὑμνολογίας τῆς Ὁρθόδοξου ἡμῶν Ἐκκλησίας καὶ λατρείας.

Σκοπὸς τῆς Λειτουργικῆς. Ἡ γνῶσις τῶν ἀνωτέρω ἀποβλέπει εἰς τὴν εὐσυνείδητον καὶ εὐλαβῇ ἡμῶν συμμετοχὴν εἰς τὴν λατρείαν πρὸς ἁγιασμόν τῆς ψυχῆς μας. Διὰ τοῦ μαθήματος τῆς Λειτουργικῆς διανοίγονται τρόπον τινὰ οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ ἀνθρώπου, διὰ νὰ ἀντιληφθῇ τὴν σημασίαν τῶν τελουμένων καὶ κατανοήσῃ τὸ ὕψος τῆς θείας λατρείας. Οὕτω δὲ διὰ τῆς συνειδητῆς αὐτοῦ συμμετοχῆς εἰς τὴν θείαν λατρείαν ἐπιτυγχάνεται ὁ ἁγιασμός τῆς ψυχῆς του.

Ἀξία καὶ χρησιμότης τῆς Λειτουργικῆς. Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ Λειτουργικὴ εἶναι μάθημα χρησιμώτατον καὶ αἱ παρεχόμεναι διὰ τοῦ μαθήματος τούτου γνώσεις ἔχουν διὰ κάθε πιστὸν μεγίστην ὄξιαν.

Ὁ διδασκόμενος τὴν Ὁρθόδοξον Λειτουργικὴν θὰ μάθῃ περὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τοῦ ὕψους τῆς Ὁρθόδοξου λατρείας, τῆς ὁποίας αἱ ἀρχαὶ φθάνουν εἰς τοὺς πρῶτους χριστιανικοὺς χρόνους. Ἀκριβῶς δὲ δι' αὐτὸ καὶ οἱ ξένοι ἐκφράζονται δι' αὐτὴν μετὰ θαυμασμοῦ: «Εἰς τὴν Ὁρθόδοξον λειτουργίαν εὐρίσκει τις τὸν ἐν τῇ λατρείᾳ συνδυασμόν τοῦ ἀνθρωπίνου μεγαλείου καὶ τοῦ θεοῦ μυστηρίου... Οὐδεμία θρησκευτικὴ τελετὴ εἶναι τόσον περιεκτικὴ ὅλων τῶν γηγένων ἐνδιαφερόντων καὶ ὅλων τῶν οὐρανίων ἐλπίδων» (Κάρολος Heimsath).

2. ΠΗΓΑΙ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

Αἱ πηγαὶ τῆς Λειτουργικῆς διαιροῦνται εἰς τρεῖς ομάδας, ἥτοι α) τὰς γραπτὰς πηγὰς, β) τὰς ἀγράφους καὶ γ) τὰς ἀρχαιολογικάς.

α) Αἱ γραπτὰι πηγαί. Εἰς τὰς γραπτὰς πηγὰς περιλαμβάνεται πᾶν ὅ,τι εἶναι γνωστὸν εἰς ἡμᾶς περὶ τῆς χριστιανικῆς λατρείας ἐγγράφως. Τοιαῦται γραπτὰι πηγαὶ εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάρχουν πολλὰ

στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα διειτηρήθησαν καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, ὅπως εἶναι αἱ ὥραι τῆς ἡμερησίας προσευχῆς, αἱ ἀρχαιότεραι χριστιανικαὶ ἑορταί, αἱ ψαλμοὶ καὶ αἱ προσευχαὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς Συναγωγῆς κ.λ.π.

2) Ἡ Κανὼν ἡ Διαθήκη, εἰς τὴν ὁποίαν περιέχονται παραγγέλματα περὶ τῆς ἀληθοῦς καὶ ἐν πνεύματι λατρείας καὶ πληροφορίας περὶ τῆς λατρείας, ἥτις ὠργανώθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων (ΐω. δ' 23, 24, Ματθ. κς' 28, κη' 19).

3) Αἱ γράπτως παραδοθεῖσαι Λειτουργίαι, ἐκ τῶν ὁποίων γνωστότεραι καὶ πληρέστεραι εἶναι ἡ Λειτουργία, τὴν ὁποίαν περιέχει τὸ Ἡ' βιβλίον τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, αἱ Λειτουργίαι Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, ὡς καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη τοῦ Μ. Βασιλείου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τῶν Προηγιασμένων δώρων καὶ μερικαὶ ἄλλαι.

4) Τὰ Λειτουργικὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας: τὸ Εὐαγγέλιον, ὁ Ἀπόστολος, τὸ Εὐχολόγιον, τὰ Μηναια, ἡ Παρακλητικὴ ἡ Ὁκτώηχος, τὸ Τριώδιον, τὸ Πεντηκοστάριον, τὸ Ψαλτήριον καὶ τὸ Ὡρολόγιον.

5) Οἱ κανόνες τῶν τοπικῶν καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, διὰ τῶν ὁποίων ρυθμίζονται ζητήματα σχετιζόμενα μετὰ τὴν λατρείαν, καὶ

6) Αἱ μαρτυρίαι, αἱ σχετικαὶ μετὰ τὴν λατρείαν. Ἦτοι αἱ μαρτυρίαι τῶν ἀποστολικῶν πατέρων, καὶ μάλιστα τῆς Διδασκῆς τῶν ἐξώδεκα Ἀποστόλων (ἡ ὁποία ἐγράφη κατὰ τὰ τέλη τοῦ σ' μ.Χ. αἰῶνος), τοῦ Ἰουστίνου (εἰς τὴν Α' Ἀπολογία τοῦ ὁποίου περιέχεται διάγραμμα τῆς θείας λατρείας), τοῦ Τερτυλλιανοῦ καὶ τοῦ Κυπριανοῦ, τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων (πρὸ παντός εἰς τὰς Μυσταγωγικὰς Κατηχήσεις του, εἰς τὰς ὁποίας περιέχεται συστηματικὴ περιγραφὴ καὶ ἐρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας καὶ τῶν μυστηρίων τοῦ Βαπτίσματος καὶ τοῦ Χρίσματος), τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ἄλλων.

β) Αἱ ἀγραφοὶ πηγαί. Εἰς τὰς ἀγράφους πηγὰς ἀνήκει τὸ λειτουργικὸν ἔθιμον, τὸ ὁποῖον διαφέρει κατὰ τόπους καὶ ἐποχάς.

γ) Αἱ ἀρχαιολογικαὶ πηγαί. Εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς ταύτας πηγὰς ἀνήκουν οἱ χώροι τῆς λατρείας (ἐρείπια παλαιῶν χριστιανικῶν ναῶν), τὰ ἱερὰ ἄμφια καὶ σκεύη, τὰ ἔργα τῆς τέχνης (εἰκόνες ἢ γλυπτά), αἱ ἐπιγραφαί, αἱ ὁποῖαι διαφωτίζουν ἐνίοτε μερικὰ ζητήματα τῆς ἱστορίας τῆς χριστιανικῆς λατρείας, αἱ κατακόμβαι καὶ ἄλλα ἀρχαῖα χριστιανικὰ κοιμητήρια καὶ τάφοι χριστιανῶν.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ, ΤΟΠΟΣ
ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΑΥΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

3. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

Διὰ τὸ καθορισθῶν σαφῶς τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς χριστιανικῆς λατρείας, εἶναι ἀνάγκη νὰ συγκριθῇ αὕτη πρὸς τὰς μορφὰς τῆς λατρείας τῶν πολυθεϊστικῶν θρησκειῶν, ἰδιαιτέρως δὲ πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ.

Ι. Σύγκρισις πρὸς τὴν λατρείαν τῶν πολυθεϊστικῶν θρησκειῶν. Ἡ χριστιανικὴ λατρεία διαφέρει ἀπὸ τὰς πολυθεϊστικὰς μορφὰς τῆς λατρείας· εὐρίσκεται δὲ αὕτη εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς αὐτάς. Ἐκεῖ λατρεία φανταστικῶν θεῶν, ἐδῶ λατρεία τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖ ἡ ἐπίμονος ζήτησις εὐτελῶν καὶ γελοίων πραγμάτων, ἐδῶ ἡ ἀνύψωσις τοῦ νοῦ πρὸς τὸν Θεόν. Ἐκεῖ αἱ ζωοθυσίαι καὶ αἱ ἀνθρωποθυσίαι ὑπὸ πλῆθος μορφῶν. Ἐδῶ αἱ θυσίαι αὗται κατηργήθησαν, ἐξαίρεται δὲ ἡ θυσία τοῦ ἐγωῖσμοῦ εἰς τὸν Θεόν καὶ ἡ προσφορά εἰς αὐτὸν ἀγνῆς καρδίας. Γενικῶς αἱ μὴ μονοθεϊστικαὶ μορφαὶ τῆς λατρείας παρουσιάζουν τὸ γνῶρισμα νοῦ εὐρισκομένου εἰς τὸ σκότος τῆς ἀγνοίας, ἀντιθέτως ἡ χριστιανικὴ λατρεία εἶναι λατρεία λογικῇ (Ρωμ. ιβ' 1).

ΙΙ. Σύγκρισις πρὸς τὴν Ἰουδαϊκὴν λατρείαν. Ἐὰν συγκρίνωμεν τὴν χριστιανικὴν λατρείαν πρὸς τὴν Ἰουδαϊκὴν, εὐρίσκομεν τὰ ἑξῆς ἰδιαιτέρα χαρακτηριστικά:

α) Ἡ χριστιανικὴ λατρεία ἐμφανίζει χαρακτῆρα τριδικόν. Ὅλοι αἱ δυνατότητες τῆς χριστιανικῆς λατρείας τότε μόνον πραγματοποιοῦνται, ὅταν βασιζῶνται εἰς τὸν τύπον : *« Δόξα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι »*.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν θεοκεντρικὸν χαρακτῆρα προσλαμβάνει ἐπὶ πλέον ἡ χριστιανικὴ λατρεία καὶ χριστοκεντρικόν. Κέντρον δηλ. εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν εἶναι τὸ πρόσωπον τοῦ Κυρίου, τοῦ ὁποίου τὰ κύρια συμβάντα τῆς ζωῆς ἐνθυμούμεθα κατὰ τοὺς κυρίους σταθμούς τοῦ χριστιανικοῦ ἔτους (Χριστογέννητα, Θεοφάνεια, Πάσχα κ.τ.λ.)·

β) Ἡ χριστιανικὴ λατρεία σκοπὸν ἔχει τὸν ἐξ ἑσώτερου καὶ ἐξ ἑσωτερικοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ὅλης ζωῆς αὐτοῦ. Καὶ δὲν εἶναι μὲν ἄγνωστος καὶ εἰς τὴν ἰουδαϊκὴν λατρείαν ὁ ἁγιασμός, ἀλλὰ εἰς αὐτὴν τονίζεται μᾶλλον ὁ ἐξωτερικὸς καθαρισμὸς τοῦ σώματος ἀπὸ παντὸς ἀκαθάρτου μολυσμοῦ σύμφωνα μὲ τὰς διακρίσεις τοῦ νόμου περὶ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων, παραμένει δὲ ἐντελῶς ἀκαθόριστος ἡ ἔννοια περὶ ἐσωτερικοῦ ἁγιασμοῦ. Οἱ προφῆται ὁμιλοῦν περὶ ἐσωτερικῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Θεόν, ἀνευ τῆς ὁποίας αἱ θυσίαι καθίστανται περιτταὶ καὶ ἡ τήρησις τῶν ἐορτῶν ἀνωφελὴς. Ἐν τούτοις ὅμως οἱ Ἰσραηλῖται δὲν κατῴρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς ἐπαρκῆ ἀντίληψιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἁγιασμοῦ, ὁ ὁποῖος τόσον ἐπιδιώκεται εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, ἥτις διὰ τῶν καθωρισμένων εὐχῶν καὶ ἀκολουθιῶν διὰ πᾶσαν περίοδον τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς καὶ διὰ κάθε συμβάν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως (γέννησις, γάμος, ἀσθένεια, θάνατος) διεισδύει εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ ζητεῖ νὰ συνυφανθῇ μετ' αὐτῆς·

γ) Ἡ θυσία εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιτυγχάνεται ὁ ἁγιασμός, προσλαμβάνει ἔννοιαν πνευματικὴν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι καὶ αἱ ζωοθυσίαι τῶν Ἰουδαίων, αἱ ὁποῖαι προσεφέροντο πρὸς ἐξιλέωσιν, ἐγίνοντο δεκταί, ἐφ' ὅσον ἐξεδηλοῦτο δι' αὐτῶν ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῶν λατρευτικὴ διάθεσις. Ἀλλὰ εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ἡ θυσία προσλαμβάνει ἐξ ὁλοκλήρου ἔννοιαν πνευματικὴν. Τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ κέντρον αὐτῆς, ἀποτελεῖ ἀναίμακτον ἀναπαράστασιν τῆς ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ θυσίας καὶ ἐνσαρκώνει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς τελείας καὶ θεαρέστου θυσίας· καὶ

δ) Ἡ χριστιανικὴ λατρεία ἐμφανίζει χαρακτῆρα π α ν α θ ρ ω π ι ο ν, ἐνῷ ἡ ἰουδαϊκὴ λατρεία ἦτο καθαρῶς ἐθνικὴ. Ὁ πανανθρώπινος χαρακτήρ τῆς λατρείας, εἰς τὴν ὁποίαν καταργοῦνται αἱ διακρίσεις τῆς ἐθνικότητος, ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὸν χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Ἡ λατρεία αὕτη χρησιμοποιεῖ ἐξ ἴσου ὅλους τοὺς τόπους διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸν Θεὸν τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκὸς καὶ γνωρίζει πῶς νὰ εὕρῃ Αὐτὸν πανταχοῦ.

4. Η ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

Ἡ λατρεία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας παρουσιάζει τὰ ἐξῆς δύο κύρια χαρακτηριστικά :

α) Εἶναι κατ' ἐξοχὴν μ υ σ τ α γ ω γ ι κ ῇ. Ζητεῖ ν' ἀναβιβάσῃ τὸν πιστὸν ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν. Ἡ θεία Εὐχαριστία, ἡ ὁποία τελεῖται κατὰ τὴν θεϊαν λειτουργίαν, ἀναφέρεται ἐκ τοῦ ἐπιγείου εἰς τὸ ἐπουράνιον θυσιαστήριον « ὅποιος ὁ φιλόθεος Θεὸς ἡμῶν, ὁ προσδεξάμενος τὰ ἁγιασθέντα δῶρα εἰς τὸ ἅγιον καὶ ἐπεφουράνιον καὶ νοερὸν Αὐτοῦ θυσιαστήριον », λέγει ὁ διάκονος εἰς υἱὰν ἐκ τῶν δεήσεων μετὰ τὸν καθαγιασμόν τῶν τιμίων δώρων.

Χαρακτηριστικαὶ τῆς τάσεως ταύτης εἶναι καὶ αἱ φράσεις : « Ἐν σῶμει τὰς καρδίας », « Πᾶσαν τὴν βιοτιζήν ἀποθώμεθα μέμνηται », διὰ τῶν ὁποίων καλεῖ ὁ λειτουργὸς τοὺς πιστοὺς νὰ ἀποχωρισθοῦν ἐντελῶς ἀπὸ τὰ γήινα καὶ ν' ἀνυψώσουν τὸν νοῦν πρὸς τὸν οὐρανὸν σενενοῦντες τὴν φωνὴν των μετὰ τὴν φωνὴν τοῦ ἀγγελικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος ψάλλει ἀσιγήτως τὸ « Ἁγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος, Σαβαώθ ».

Ἐνῷ δὲ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ζητεῖ διὰ τῆς λατρείας ν' ἀναβιβάσῃ τὸν νοῦν τῶν πιστῶν εἰς τὸν οὐρανόν, ἀντιθέτως ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ζητεῖ νὰ καταβιβάσῃ τὸν οὐρανὸν εἰς τὴν γῆν. Διὰ τοῦτο καὶ χρησιμοποιεῖ περισσότερον παρὰ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία τὴν λεγομένην ἐξωτερικὴν ἐποπτείαν. Ἐχει τὰ ἀγάλματά της, ἔχει τὴν φάτνην τῆς Βηθλέμ, τὴν ὁποίαν προβάλλει, χρησιμοποιεῖ ἄγαλμα εἰκονίζον τὸν Ἰησοῦν, τὸ ὁποῖον προβάλλει εἰς ἀναπαράστασιν τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου, καὶ προσπαθεῖ δι' ὅλων αὐτῶν νὰ ὑλοποιήσῃ ἐμπρὸς εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν πιστῶν τὰς ἀοράτους πραγματικότητας τῆς λατρείας. Ἐχει βέβαια καὶ ἡ Ὁρθόδοξος λατρεία τὴν ἐξωτερικὴν τῆς ἐποπτείας, τὰ ἱερὰ της ἀντικείμενα, τὰς εἰκόνας της, ἀλλὰ πρὸ

παντός ἔχει τὴν ἐσωτερικὴν ἐποπτεῖαν, ἔχει ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ὑποβοηθοῦν εἰς τὴν ἀνύψωσιν ἡμῶν ἀπὸ τὰ ὑλικά πρὸς τὰ ἐπουράνια· καὶ

β) Εἶναι λατρεία ὁ μαδική. Ὁ λειτουργὸς προσφέρει τὴν λατρείαν ἐξ ὀνόματος ὅλων τῶν πιστῶν, οἱ ὅποιοι καὶ συμμετέχουν ἐπίσης εἰς τὴν λατρείαν. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ προσευχαί, πλήν ἑκείνων, αἱ ὁποῖαι ἀφοροῦν τὸν ἱερέα, εἶναι εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν. Ἀκούεται αἴφνης : « *Ἐτι προσφέρομέν σοι τὴν λογικὴν...λατρείαν καὶ παρακαλοῦμέν σε καὶ δεόμεθα καὶ ἱκετεύομεν* (ἄ' πρόσωπον πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ)· *κατάπεμψον τὸ Πνεῦμα σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς...* » (ὅχι μόνον ἐπ' ἐμέ). Παρουσιάζεται τοιοῦτοτρόπως ὁ λειτουργὸς νὰ ἐκπροσωπῇ τὸ ὅλον ἐκκλησίασμα.

Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτό. Εἰς τὸ τμήμα τῆς θείας λειτουργίας, τὸ ὁποῖον ἀρχίζει μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ « Πιστεύω », μέχρι τῆς στιγμῆς κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἱερεὺς λέγει : « *Καὶ ἔσται τὰ ἔλεῃ τοῦ μεγάλου Θεοῦ...* », ἔχομεν μίαν ὁλόκληρον εὐχὴν. Μέσα εἰς τὴν εὐχὴν αὐτὴν, τὴν ὁποίαν κατὰ μέγα μέρος λέγει ὁ ἱερεὺς, ἔχει τὴν θέσιν του καὶ ὁ λαός, ὁ ὁποῖος παρεμβαίνει κατὰ τὰ ἐνδιάμεσα τῆς διακοπτομένης εὐχῆς καὶ ἀπαντᾷ εἰς τὰς ἐκφωνήσεις τοῦ ἱερέως συμπροσφέρων τρόπον τινὰ μαζί με τὸν ἱερέα. Τοιοῦτοτρόπως συνεστήθη καὶ ἡ λεγομένη « συναπτή ». Ὁ διάκονος ἐκφωνεῖ τὰς αἰτήσεις, ὁ λαὸς ἀπαντᾷ τὸ « *Κύριε, ἐλέησον* » καὶ ὁ ἱερεὺς ἐπισυνάπτει τὴν εὐχὴν μετὰ τῆς ἐκφωνήσεως. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συμπροσεύχεται ὅλον τὸ ἐκκλησίασμα. Αὐτὸ δὲν παρατηρεῖται τόσον πολὺ εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπὶ πλέον ὑπάρχουν ἐν χρήσει ἐκτὸς τῶν ψαλτῶν λειτουργικῶν καὶ αἱ μυστικαὶ λειτουργίαι, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ ἱερεὺς μόνος του εἰς ἓν παρεκκλήσιον μυστικῶς ἀναπέμπτει τὴν θείαν λειτουργίαν.

5. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

1) Ἡ μορφή τῆς λατρείας κατὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους. Ἡ λατρεία τῶν χριστιανῶν κατὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους συνίστατο, ὡς μαρτυροῦν αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, εἰς τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν ἰουδαϊκὴν προσευχὴν καὶ εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας εἰς ἰδιωτικὰς οἰκίας (Πράξ. β' 46). Τὸ μυστήριον ἐτελεῖτο κατ' ἀκριβῆ ἀπομίμησιν τῶν λαβόντων χώραν κατὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον. Ἦτο δηλαδὴ συνδεδεμένον μετὰ κοινής

ἐστιάσεως κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος « ἐσθιόντων τῶν μαθητῶν » ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὸν καθηγιασμένον ἄρτον καὶ μετὰ τὸ δεῖπνον προσέφερε τὸ εὐλογηθὲν ποτήριον. Τῆς κοινῆς ταύτης ἐστιάσεως προετάχθη ἰδιαίτερα προσευχή καὶ διδασχὴ. Αὐτὸ προκύπτει ὅχι μόνον ἐκ τῶν ἐν Τρωάδι συμβάντων, ὅπου ὁ Παῦλος « *συνηγμένων τῶν μαθητῶν... κλάσας ἄρτον... παρέτεινε τὸν λόγον* » (διαλεγόμενος) *μέχρι μεσονυκτίου* » (Πράξ. κ' 7), ἀλλὰ καὶ ἐκ ρητῆς πληροφορίας τῶν Πράξεων, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ « *ἦσαν προσκαρτεροῦντες τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς καὶ τῇ διδασχῇ* » (β' 42). Πρὸς τοῦτοις ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ ὠρισμένοι ὕμνοι, ἀφοῦ μετὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον ὁ Κύριος καὶ οἱ Ἀπόστολοι ὑμνήσαντες ἐξῆλθον. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὰς πρὸς Ἑφεσίους (ε' 19) καὶ Κολασσαεῖς (γ' 16) ἐπιστολάς του ὁμιλεῖ περὶ ψαλμῶν καὶ ὕμνων καὶ ᾠδῶν πνευματικῶν. Αἱ συγκεντρώσεις πρὸς τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας ἐλάμβανον χώραν κατ' ἀρχὰς μὲν καθημερινῶς, κατόπιν δὲ περιορίσθησαν μόνον τὴν Κυριακὴν (Πράξ. β' 46, κ' 7), ἡ ὁποία διεκρίθη ἀπὸ τὰς ἄλλας ἡμέρας. Ἡ κοινωνία ἐγένετο καὶ ἀπὸ τὰ δύο εἶδη. Αὐτὸ ἐξάγεται καὶ ἐκ τῶν φράσεων τοῦ Παύλου: « *οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν...* » καὶ « *ὁ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως κοῖμα ἐναντῷ ἐσθίει καὶ πίνει* » (1 Κορινθ. ι' 21 καὶ ια' 27, 29).

Ὡς πρὸς τὸ Βάπτισμα, ἐτελεῖτο ὅπουδῆποτε εὕρισκετο ὕδωρ (Πράξ. η' 12 - 13). Ὁ τύπος τῆς ἐπικλήσεως ἦτο τριαδικὸς (Ματθ. κη' 18 - 20). Ἐτελεῖτο δὲ ἡ βάπτισις διὰ καταδύσεως, ἡ ὁποία ἦτο σύμφωνος καὶ πρὸς τὸν συμβολισμόν τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου, τὸν ὁποῖον τονίζει ὁ Παῦλος διὰ τὸ Βάπτισμα (Ρωμ. σ' 4, Κολ. β' 12).

Μετὰ τοῦ Βαπτίσματος συνεδέετο καὶ ἡ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν, διὰ τῆς ὁποίας ἐτελεῖτο τὸ μυστήριον τοῦ Χρίσματος (Πράξ. η' 12 - 17, Ἑβρ. σ' 1 - 2). Ἡ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν χρησιμοποιεῖται καὶ εἰς τὴν χειροτονίαν τῶν λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας (Πράξ. σ' 6, 1 Τιμ. δ' 14, 2 Τιμ. α' 6). Τέλος ἔχομεν κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν καὶ τὴν κρίσιν τῶν ἀσθενῶν δι' ἐλαίου μετ' εὐχῆς ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων (Ἰακ. ε' 14 - 15).

2) Ἡ μορφή τῆς λατρείας ἀπὸ τοῦ β' μέχρι τοῦ δ' αἰῶνος. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἐπικρατεῖ εἰς τὰς εὐχὰς τοῦ Λειτουργικοῦ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ὁ αὐτοσχεδιασμός καὶ ἡ ἐλευθέρᾳ ἐμπνευσις τοῦ λειτουργοῦ. Αὐτὸ ἐξάγεται καὶ ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἰουστι-

νου περὶ εὐχαριστηρίου προσευχῆς κατὰ τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν : « Ὁ προεστὼς εὐχὰς ὁμοίως καὶ εὐχαριστίας ὅση δύναμις αὐτῷ ἀναπέμπει ». Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει καὶ ὅτι ἕκαστος ἐπίσκοπος εἶχεν ἀπόλυτον ἐξουσίαν νὰ ὀργανώσῃ τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας του κατὰ τὴν προτίμησιν αὐτοῦ. Πανταχοῦ τὰ κεντρικὰ σημεῖα καὶ ὁ σκελετὸς τῆς λατρείας παρουσιάζονται ὁμοιομόρφως. Τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸ Βάπτισμα πανταχοῦ χρησιμοποιεῖται τὸ ὕδωρ ὡς στοιχεῖον αὐτοῦ καὶ ὁ τριαδικὸς τύπος τῆς ἐπικλήσεως μένει ἀμετάβλητος πανταχοῦ. Πανταχοῦ ἐπικρατοῦν ἀπὸ τοῦ β' αἰῶνος αἱ ἐξορκισμοί, ἡ ἀπόταξις καὶ ἡ σύναξις. Πανταχοῦ χρησιμοποιοῦνται ὠρισμένοι λεκτικοὶ τύποι εἰς τὴν λατρείαν (ὡς τὸ « Ἀμήν », τὸ « Ἀλληλούϊα », τὸ « Κύριε, ἐλέησον », τὸ « Εἰρήνη ὑμῖν », τὸ « Ἀνοσχῶμεν τὰς καρδίας »). Πανταχοῦ τιμῶνται ἐκ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος ἡ Κυριακὴ, ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευὴ καὶ ἐκ τῶν ἑορτῶν τὸ Πάσχα καὶ ἡ Πεντηκοστή. Πανταχοῦ ἡ λειτουργία καὶ ἡ Χειροτονία παρουσιάζουν τὸν αὐτὸν γενικῶς τύπον. Ἡ λειτουργικὴ ἐνότης καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἀναφερομένων περὶ τὴν λατρείαν εἰς τὴν Α' Ἀπολογίαν τοῦ Ἰουστίνου : « Τὸ μὲν Βάπτισμα, λέγει, ἐγένετο ἀγομένων τῶν πιστευνόντων ἐνθα ὕδωρ ἐστὶν » (Κεφ. 61). Ἐζητεῖτο δὲ πρὶν Ὁμολογία Πίστεως καὶ ὑπόσχεσις, ὅτι θὰ ἔζων οἱ βαπτιζόμενοι καθὼς ἐδιδάχθησαν καὶ ἐπίστευσαν. Ἐγένετο δὲ τὸ Βάπτισμα « ἐπ' ὀνόματι τοῦ Πατρὸς τῶν ὅλων καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου ».

Ἡ δὲ θεία λειτουργία ἠκολούθει κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου περιγραφὴν τῆς πρωινῆς λατρείας τῆς Κυριακῆς τὸ ἐξῆς διάγραμμα :

1) Ἀνάγνωσις περικοπῶν ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, 2) διδασχὴ ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ, 3) ὁμαδικὴ προσευχή, 4) ἀσπασμοί, 5) προσφορὰ ἄρτου καὶ οἴνου, 6) εὐχὴ τοῦ λειτουργοῦ, 7) καθαγιασμός καὶ 8) θεία κοινωνία.

3) Ἡ ἐξέλιξις εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ἀπὸ τοῦ δ' μέχρι τοῦ θ' αἰῶνος. Ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος ἀρχίζει νέα ἐξέλιξις εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν. Εἰς τὴν ἐξέλιξιν δὲ αὐτὴν συνετέλεσαν τὰ ἐξῆς :

α) Ἡ ἐξασφάλισις εἰρήνης διὰ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Αἱ δημιουργηθεῖσαι νέαι συνθῆκαι ἐπέτρεψαν τὴν διεξαγωγὴν τῆς λατρείας εἰς ναοὺς μεγαλοπρεπεῖς καὶ μετὰ πάσης λαμπρότητος·

β) 'Η καταπολέμησις τῶν αἰρετικῶν, εἰς ἀντιπερισπασμὸν τῶν ὁποίων εἰσάγεται εἰς τὴν λατρείαν ἡ ἀπαγγελία τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Ἐπειδὴ δὲ οἱ αἰρετικοὶ ἐχρησιμοποιοῦν ὡς μέσον διαδόσεως τῶν δοξασιῶν των καὶ τὸ ἔντεχνον ἄσμα, ἠναγκάσθη καὶ ἡ Ἐκκλησία νὰ πράξῃ τὸ ἴδιον·

γ) Ὁ πλουτισμὸς τοῦ ἑορτολογίου διὰ νέων ἑορτῶν, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ὁποίου ἐδόθη ὠθησις εἰς τὴν Ὑμνολογίαν πρὸς νέας ποιητικὰς συνθέσεις, καὶ

δ) Ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτεύουσας τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ χωρισμὸς τῶν δύο τμημάτων τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Τὸ γεγονός αὐτὸ σχετίζεται μὲ τὴν σημειωθείσαν τότε ἐν Ρώμῃ μεγάλην λειτουργικὴν μεταρρύθμισιν, καθ' ἣν ἐγκατελείφθη ἡ γλῶσσα τῆς Ρωμαϊκῆς λειτουργίας καὶ εἰσήχθη ἀντ' αὐτῆς ἡ λατινικὴ.

Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ συνετέλεσεν ὄχι μόνον εἰς τὸν χωρισμὸν καὶ τὴν διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύο λειτουργιῶν, Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ νὰ διαμορφωθῶσιν εἰς μὲν τὴν Ἀνατολὴν α) ὁ λεγόμενος Συριακὸς τύπος, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάγεται ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, β) ὁ Ἀιγυπτιακὸς τύπος, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάγεται ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Μάρκου καὶ γ) ὁ Βυζαντινὸς τύπος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκουν αἱ ἐν χρήσει εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν Λειτουργίαι τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τῶν Προηγιασμένων δώρων, εἰς δὲ τὴν Δύσιν ὁ Ρωμαϊκὸς τύπος (Λειτουργία τῆς Ρώμης), ὁ Ἀμβροσιανὸς τύπος (Λειτουργία Μεδιολάνων) καὶ ὁ Ἰσπανογαλλικὸς τύπος.

4) Ἡ ἐξέλιξις εἰς τὴν λατρείαν ἀπὸ τοῦ 9^{ου} αἰῶνος καὶ ἐντεύθεν. Ἡ λατρεία ὡς πρὸς τὰς βάσεις αὐτῆς παραμένει ἡ αὐτὴ καὶ μετὰ τὸν 9^{ον} αἰῶνα, ὅπως εἶχε διαμορφωθῇ κατὰ τὴν προηγουμένην ἐποχὴν. Προσετέθησαν μόνον νέαι ἑορταὶ εἰς τὰς ὑπαρχούσας πρὸς τιμὴν νέων ἁγίων καὶ μαρτύρων καὶ ἐσημειώθη νέα ἀκμὴ τῆς Ὑμνολογίας. Ἡ ἀκμὴ αὐτὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ἔδωκεν ὠθησιν ἡ εἰκονομαχία, διετηρήθη μέχρι τοῦ 14^{ου} αἰῶνος, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου καὶ σημειοῦται ἡ παρακμὴ αὐτῆς. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι αἱ διάφοροι Ἀκολουθίαι συνεπληρώθησαν καὶ ἔλαβον τὴν ὀριστικὴν πλέον διαμόρφωσίν των, ἡ δὲ ἀνάδειξις νέων ἁγίων κατέστη σπανιωτάτη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄
ΤΟΠΟΣ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

6. ΓΕΝΕΣΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΝΑΟΥ

1) Προϊστορία τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ. Κατὰ τὴν προχριστιανικὴν ἐποχὴν ὁ ναὸς (ἡ λέξις παράγεται ἐκ τοῦ ρήματος ναῖω=κατοικῶ) ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ. Διότι ὑπῆρχε γενικῶς ἡ πίστις, ὅτι τὸ θεῖον κατοικεῖ εἰς κάποιον ὠρισμένον τόπον καὶ μάλιστα συνήθως εἰς μέρη ὑψηλά, κατὰφυτα καὶ καθαρὰ. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ ἐκαλεῖτο ὁ ναὸς «οἶκος Θεοῦ» ἢ «εὐκτίστης οἶκος», «προσευκτήριον», «οἶκος προσευχῆς», ἐπεὶδὴ ἐχρησίμευε καὶ ὡς τόπος προσευχῆς.

Τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν περὶ τοῦ ναοῦ εἶχον καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐξῆλθε ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Αὐτὸ φαίνεται ἐκ τῆς ἐρωτήσεως τῆς Σαμαρείτιδος πρὸς Αὐτόν: «Οἱ πατέρες ἡμῶν (τῶν Σαμαρειτῶν) ἐν τῷ ὄρει τούτῳ (τῷ Γαριζεῖν) προσεκύνησαν· καὶ ἡμεῖς (οἱ Ἰουδαῖοι) λέγετε ὅτι ἐν Ἱερουσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος ὅπου δεῖ προσκυνεῖν ». Καὶ ὁ Κύριος εὕρισκε τότε τὴν εὐκαιρίαν νὰ διακηρύξῃ τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα, ὅτι δηλ. δὲν εἶναι σωματικόν τι συνδεδεμένον πρὸς ὠρισμένον τόπον καὶ ὅτι «οἱ ἀληθινοὶ προσκυνεῖται προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» (Ἰω. δ' 20 — 24). Ὁμοίως ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὴν ὁμιλίαν του ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου διεκήρυξε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι «ὁ Θεός... οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ» (Πράξ. ιζ' 24).

Ἄλλ' ἐὰν ὁ Θεὸς δὲν ἔχῃ ἀνάγκην ὑλικοῦ ναοῦ, ἔχει ὅμως ἀνάγκην τούτου ὁ ἄνθρωπος, διὰ νὰ ἐκδηλώσῃ ἐντὸς αὐτοῦ τὰ συναισθηματά του, ἥτοι νὰ λατρεύῃ τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐγένινεν αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη εἰς τὴν νέαν θρησκείαν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τῆς συνάξεως εἰς κάποιον ὠρισμένον χώρον πρὸς τέλεσιν τῆς λατρείας, χωρὶς βεβαίως

ὁ χώρος αὐτὸς νὰ θεωρῇται ὡς τὸ μόνον τοῦ Θεοῦ κατοικητήριον.

Δὲν εἶχον ὅμως καθορισθῇ ἀκριβῶς καὶ αὐστηρῶς οἱ τόποι τῶν λατρευτικῶν συνάξεων. Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις χριστιανικὴ κοινότης, ἡ ἀποτελουμένη ἀπὸ χριστιανούς ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ προσελθόντας, ἐξηκολούθει νὰ φοιτᾷ, καθὼς καὶ πρότερον, εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος, ἐπιμελῶς τηροῦσα τὰς εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς τῆς καθωρισμένης ὥρας τῆς προσευχῆς (Πράξ. β' 46, γ' 1). Καὶ οἱ Ἀπόστολοι δέ, ὡσάκις εὐρίσκοντο ἐν Ἱεροσολύμοις, εἰς τὸ « ἱερόν » καὶ εἰς τὴν στοὰν τὴν κειμένην εἰς τὸ προαύλιον αὐτοῦ, ἐσύχναζον καὶ ἐκήρυττον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐδίδασκον (Πράξ. γ' 11, ε' 12). Ἐκτὸς τῆς ἐπισκέψεως εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος ἐγίνοντο καὶ εἰδικαὶ συναθροίσεις τῶν χριστιανῶν εἰς τὰς αἰθούσας ἰδιωτικῶν οἰκῶν χάριν λατρευτικῶν σκοπῶν.

Πρῶτος τοιοῦτος οἶκος πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀναμφιβόλως τὸ Ὑπερῶν (ὁ ἄνω ὄροφος) τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὅπου ἐτελέσθη ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος καὶ κατῆλθε τὸ ἅγιον Πνεῦμα κατὰ τὴν Πεντηκοστήν εἰς τοὺς Ἀποστόλους. Δὲν ἦτο ὅμως καὶ ὁ μόνος οἶκος. Εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου, εἰς τὸ τμήμα τῶν ἀσπασμῶν, γίνεται λόγος περὶ « κατ' οἶκον ἐκκλησιῶν », αἱ ὁποῖαι ἀπαντῶνται εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν, τὴν Ἐφεσον, τὴν Κόρινθον, τὰς Κολοσσάς, τὴν Ρώμην καὶ εἰς ἄλλα μέρη εἰς δῆλωσιν τῶν πιστῶν τῶν συναθροιζομένων πρὸς τέλεσιν τῆς θ. λειτουργίας εἰς τὰς αἰθούσας ἰδιωτικῶν οἰκιῶν. Αἱ αἰθουσαι αὐταί, κατέχουσαι τὸ κεντρικὸν μέρος τῆς οἰκοδομῆς, ἦσαν λίαν εὐρύχωροι, καθὼς συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ πλήθους τῶν συνερχομένων πιστῶν (Πράξ. β' 41 - 44, δ' 4, 1 Κορινθ. ιε' 6).

Τὰς τοιαύτας λατρευτικὰς συνάξεις ἐξυπηρετεῖ καὶ ἡ διαρρύθμισις τῶν οἰκιῶν τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀνταποκρινόμενη πλήρως εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἀνάγκας τῶν χριστιανῶν.

2) Οἱ πρῶτοι χριστιανικοὶ ναοί. Ἐφ' ὅσον ὁ κύκλος τῶν συνάξεων εἰς ἰδιωτικὰς οἰκίας ἠρῦνετο καὶ ἐπυκνοῦτο, ὥστε νὰ καθίστανται ἀνεπαρκεῖς αἱ αἰθουσαι ἰδιωτικῶν οἰκῶν, οἱ χριστιανοὶ ὑπεχρέωθησαν ν' ἀναζητήσουν τὴν ἀπαιτουμένην εἰς αὐτοὺς εὐρυχωρίαν εἰς εἰδικὰ κτίρια. Δὲν εἶναι ὅμως γνωστὸν κατὰ ποῖον ἀκριβῶς χρόνον οἱ χριστιανοὶ ἤρχισαν νὰ καθιεροῦν εἰδικούς χώρους διὰ τὰς λατρευτικὰς συνάξεις των. Ὑπάρχουν ὅμως θετικαὶ ἀποδείξεις, ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος ὑπῆρχον χριστιανικοὶ ναοί.

Εἰς τοιαῦτα εἰδικὰ κτίρια ἀναφέρονται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως αἱ μαρτυρίαι Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, τοῦ Ὠριγένης, τοῦ Κυπριανοῦ, τοῦ Τερτυλιανοῦ καὶ ἄλλων. Ἐξαιρέτως δὲ μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξιν καὶ τὸ πλῆθος τοιούτων χώρων κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα ἡ ἱστορία τοῦ μεγάλου διωγμοῦ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ. Κατὰ τὸν διωγμὸν αὐτὸν αἱ Ἐκκλησίαι αὗται κατεδαφίσθησαν.

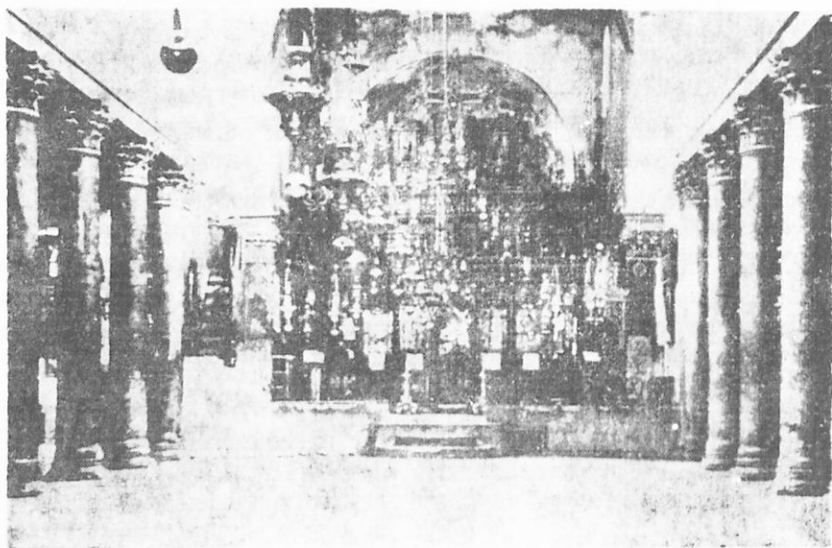
Ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, πρώτου χριστιανοῦ αὐτοκράτορος, ἀρχίζει ἐπισήμως ἡ ἀνέγερσις χριστιανικῶν ναῶν. Ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῆς μητρὸς του ἀνηγέρθησαν μεγαλοπρεπεῖς ναοὶ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, εἰς τὴν Βηθλεέμ, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰς τὴν Νικομήδειαν κ.λ.π. Εἰς μερικὰς περιοχὰς μετεβάλλοντο καὶ ἔθνικοι ναοὶ ἢ ἄλλα οἰκοδομήματα εἰς χριστιανικὰς Ἐκκλησίας, ὅπως τὸ ἐν Ρώμῃ Πάνθεον, ὃ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν Παρθενῶν καὶ ἄλλοι. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα νέοι μεγάλοι καὶ λαμπροὶ χριστιανικοὶ ναοὶ οἰκοδομοῦνται, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μεγαλοπρεπέστερος εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἦτο ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τοῦ ναοῦ τούτου τὰ θεμέλια μὲν εἶχε καταθέσει ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ὅταν δὲ ἐκάθ' ἐπὶ Ἀναστασίου, ἔκτισεν ἐκ νέου τοῦτον ὁ φιλόκαλος αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς διὰ τῶν ἀρχιτεκτόνων Ἀνθεμίου καὶ Ἰσιδώρου. Ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ ναοῦ τούτου ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ, παρατηρῶν κατὰ τὰ τελεσθέντα ἐγκαίνια τὸ ἔργον τοῦτο τῆς χριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἀνέκραξε: « *Νενίκηκά σε, Σολομῶν* ».

3) Ὀνομασίαι τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ. Τὰ ὀνόματα τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ ἦσαν διάφορα, ἀνέκαθεν ὁμως καὶ κατὰ πρῶτον λόγον ἐκαλεῖτο οὗτος « *ἐκκλησία* » ἐκ τῶν συναθροιζομένων εἰς αὐτὸν πιστῶν. Ὅχι ἐσυνήθης κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἦτο καὶ ἡ ὀνομασία « *οἶκος Θεοῦ* ». Ἡ ἔκφρασις αὕτη ἔχει ληφθῇ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης « *οἶκος Κυρίου* ». Πλὴν τῶν ὀνομασιῶν τούτων φέρονται καὶ ἄλλαι, ὅπως ἡ ὀνομασία « *νευριαζόν* », ὡς καθιερωμένον εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν. Συνήθης ἦτο καὶ ἡ ὀνομασία « *ἐκκλησία οἶκος* » ἢ « *προσευκτήριον* », λαμβανομένου ὑπ' ὅψιν τοῦ σκοποῦ διὰ τὸν ὁποῖον προωρίζοντο. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐκαλοῦντο αἱ Ἐκκλησίαι καὶ « *ναοὶ τοῦ Ὑψίστου* ». Λίαν συνήθης ἦτο καὶ ἡ ὀνο-

μασία « βασιλική » με τὴν ἔννοιαν τοῦ μεγαλοπρεποῦς, τοῦ λαμπροῦ, τοῦ ἐξαισίου.

4) Ρυθμοί. 1) Ὁ ρυθμὸς τῆς Βασιλικῆς. Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ ἐμφανίζεται πρῶτος ὁ ρυθμὸς τῆς καλουμένης Βασιλικῆς.

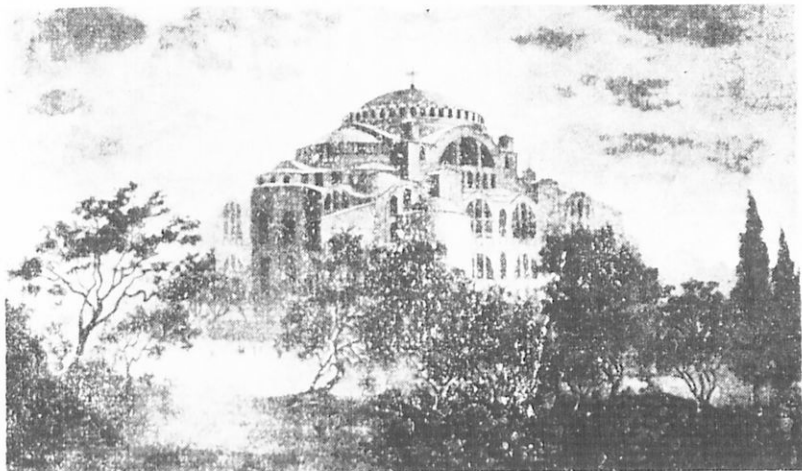
Αἱ Βασιλικαὶ ἦσαν ἐπιμήκη ὀρθογώνια οἰκοδομήματα κατ' ἀπομίμησιν ἴσως τῶν δημοσίων ρωμαϊκῶν Βασιλικῶν (οἰκοδομημάτων τὰ ὅποια ἐχρησίμευον, διὰ νὰ δικάζουν οἱ Ρωμαῖοι) με μικρὰς μόνον

1. Ἡ ἐν Βηθλεὲμ Βασιλικὴ τῶν Γεννεθλίων (Ἐσωτερικόν)

μεταβολάς, τὰς ὁποίας ἐπέβαλλον αἱ ἀνάγκαι τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Διέκρινε κυρίως τὰς χριστιανικὰς Βασιλικὰς ἀπὸ τὰς ρωμαϊκὰς Βασιλικὰς ἡ ξυλίνη στέγη καὶ ἡ ἔσωτερικὴ των διαρρύθμισις διὰ σειρῶν κιόνων εἰς τρεῖς, σπανιώτερον δὲ εἰς πέντε σ τ ο ἰ ὲ ς ἡ κλίτη. Ἐκ τῶν τριῶν κλιτῶν τὸ μέσον ἦτο κατὰ τὸ ὕψος καὶ τὸ πλάτος περίπου διπλάσιον, καθὼς παρατηροῦμεν εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ Βασιλικὴν τοῦ Ἀγίου Πέτρου εἰς τὴν Ρώμην. Αἱ στοαὶ αὗται ἀπολήγουν ἀνατολικῶς εἰς ὑψηλότερον ἐγκάρσιον χῶρον, εἰς τὸ μέσον

τοῦ ὁποίου σχηματίζεται ἡ «*ἀψὶς*» ἢ «*κόρυψη*», ἡ ὁποία καταλήγει ἄνω εἰς τεταρτοσφαίριον, κοσμούμενον διὰ μωσαϊκοῦ. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῦτον ἐγκάρσιον χῶρον ἀνήρχοντο οἱ κληρικοὶ διὰ βαθμίδων· διὰ τοῦτο καλεῖται καὶ (ἅγιον) «*Βήμα*». Ὁ χῶρος αὐτὸς ἐχωρίζετο τοῦ λοιποῦ ναοῦ διὰ κιγκλίδων. Δυτικῶς αἱ στοαὶ ἀπέληγον εἰς τὸν «*νάβηζα*», στενὸν διαμέρισμα, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐγίνετο ἡ εἴσοδος εἰς τὸν κυρίως ναὸν διὰ πυλῶν. Ἐξῶθεν τοῦ νάρθηκος ὑπῆρχε συνήθως τετράπλευρος χῶρος φέρων κατὰ τὰς πλευρὰς

2. Ἡ Ἁγία Σοφία Κωνσταντινουπόλεως
(Ρυθμοῦ Βασιλικῆς μετὰ τρούλλου)

αὐτοῦ σειρὰς κίονων καὶ ἀνοικτὸς πρὸς τὰ ἄνω, καλούμενος «*αἶθριον*». Εἰς τὸ μέσον τοῦ αἰθρίου ἦτο ἡ «*κορίνη*» ἢ «*φιάλη*».

Ἐκτὸς τῆς Βασιλικῆς τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἀναφαίνονται καὶ ναοὶ εἰς σχῆμα κύκλου ἢ ὀκταγώνου, στεγαζόμενοι διὰ τρούλλου καὶ κτιζόμενοι ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν μαρτύρων κατὰ τὸ πρότυπον τῶν Μουσουλείων, οἰκοδομημάτων τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον πρὸς ἐνταφιασμὸν ἐπισήμων Ρωμαίων.

2) Ἡ Β α σ ι λ ι κ ῆ με τ ἄ τ ρ ο ὕ λ λ ο υ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπενόησαν οἱ Βυζαντινοὶ ἀρχιτέκτονες τὴν ἐφαρμογὴν τρούλλου στηριζομένου ὄχι εἰς τοὺς τοίχους, ἀλλὰ ἐπὶ ἰδιαιτέρων στηρι-

γμάτων (κίωνων ἢ πεσσῶν) εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη νέος τύπος, ἡ Βασιλική μετὰ τρούλλου. Τὸ νέον σύστημα ἐφηρμόσθη εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντι-

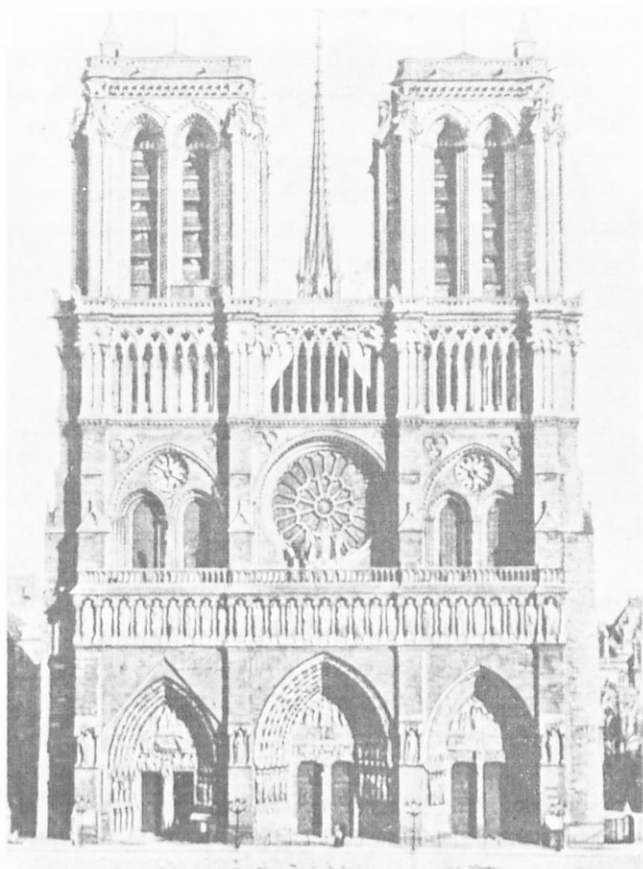

3. Παναγία ἡ Γοργοεπήκοος· σημερινὸς Ἅγιος Ἐλευθέριος Ἀθηνῶν
(Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ)

νουπόλεως, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ θαυμάσιον καὶ τελειότερον δημιούργημα τῆς τέχνης ταύτης.

Τὸ μέγα πλεονέκτημα τοῦ νέου σχεδίου συνίσταται ἀφ' ἑνὸς μὲν

εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ὀρθογωνίου σχήματος τοῦ ναοῦ, ἀπαραίτητον διὰ τὴν λατρείαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν δημιουργίαν νέου κέντρου φωτός, ἐξακοντιζομένου ἐκ τῶν εἰκοσιτεσσάρων παραθύ-

4. Ἡ Παναγία τῶν Παρισίων
(Γοτθικοῦ ρυθμοῦ)

ρων τοῦ γιγαντιαίου θόλου τοῦ ναοῦ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ νομίζη τις, ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ ἔχει ὑπεράνω αὐτοῦ τὸν οὐρανόν.

Ἡ ἐντύπωσις τὴν ὁποίαν προκαλεῖ καὶ σήμερον ὁ ναὸς οὗτος, ὅστις εἶναι ἄφθαστος εἰς κάλλος καὶ ἔχει διὰ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς τὴν ἰδίαν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἄλλοτε εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα διὰ τοὺς Ἰσραηλίτας ὁ περίφημος ναὸς τοῦ Σολομῶντος, εἶναι καταπληκτικὴ.

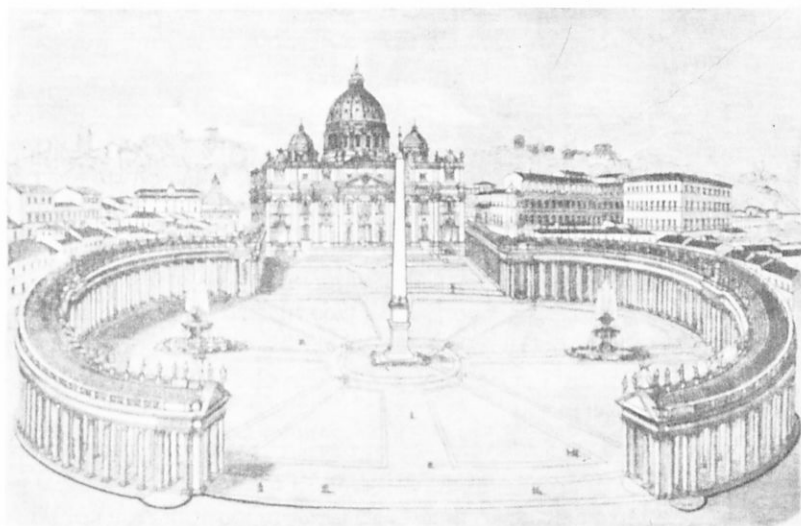
3) Ὁ Βυζαντινὸς ρυθμός. Κατὰ τὸν 9^{ον} αἰῶνα ἀποκρυσταλλοῦται κατόπιν ἀμφιταλαντεύσεων καὶ ἀποπειρῶν εἰς συνδυαστικούς τύπους ὁ λεγόμενος σταυροειδὴς ναὸς μετὰ τρουλλοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποβαίνει κατὰ τὸν 10^{ον} καὶ 11^{ον} αἰῶνα κλασσικὸς εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ τύπου τούτου εἶναι ἡ διάπλασις τῶν θόλων τῆς ὀροφῆς εἰς σχῆμα σταυροῦ, εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν κεραιῶν τοῦ ὁποῖου ὑφύεται ἐπὶ κυκλικῷ ἢ πολυγωνικῷ τυμπάνῳ ὁ τρουλλός, στηριζόμενος ἐπὶ τεσσάρων κίονων. Τοιοῦτοι ναοὶ εἶναι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας (μονῆς Ὁσίου Λουκά), οἱ ἐν Ἀθήναις ναοὶ τῶν Ἁγίων Θεοδώρων καὶ τῆς Καπνικαρέας καὶ ἄλλοι ἐν Ἑλλάδι.

4) Ὁ Ρωμανικὸς ρυθμός ἢ Λομβαρδικός. Ὁ ρυθμὸς οὗτος ἀνεφάνη εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τὸν 11^{ον} αἰῶνα. Εἰς τὸν ρυθμὸν τοῦτον εὐρύνεται τὸ πρὸς τὴν κόγχην μέρος, τὸ ὅλον τοῦ ναοῦ λαμβάνει τὸ σχῆμα T, ὁ δὲ κυρίως ναὸς διαιρεῖται, καθὼς καὶ εἰς τὰς Βασιλικάς, εἰς τρία κλίτη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μέσον εἶναι εὐρύτερον. Αἱ Ρωμανικοὺ ρυθμοὶ Ἐκκλησίαι εἶναι συνήθως μακραὶ καὶ χαμηλαί. Τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν, λόγῳ τοῦ πάχους τῶν τοίχων καὶ τῶν στενῶν παραθύρων, εἶναι μᾶλλον σκοτεινόν.

5) Ὁ Γοτθικὸς ρυθμός. Ὁ ρυθμὸς οὗτος ἐμφανίζεται κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἐκ τῆς Γαλλίας διεδόθη ὁ μέγας τύπος εἰς τὴν Γερμανίαν. Κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ρυθμοῦ τούτου εἶναι οἱ ὑψηλοὶ τοῖχοι, τὸ ὀγκῶδες σχῆμα, τὰ μεγάλα χρωματιστὰ παράθυρα καὶ οἱ θόλοι, οἱ ὁποῖοι ἀπολήγουν εἰς ὀξύ. Τοιοῦτοτρόπως τὸ οἰκοδόμημα γίνεται μέγα καὶ φωτεινόν. Περίφημος ναὸς Γοτθικοῦ ρυθμοῦ εἶναι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων καὶ ὁ καθεδρικὸς ναὸς τῆς Κολωνίας εἰς τὴν Γερμανίαν. Εἰς τὰς Ἀθήνας Γοτθικοῦ ρυθμοῦ εἶναι ὁ ναὸς τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φιλελλήνων.

6) Ὁ ρυθμὸς τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὁ ρυθμὸς οὗτος, ὁ ὁποῖος ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Μέσην καὶ Κάτω Ἰταλίαν, φέρει τὰ χα-

ρακτηριστικά αρχαιότερων ρυθμῶν. Παρατηροῦνται εἰς τὸν ρυθμὸν αὐτὸν συνδυασμοὶ τοῦ Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ μετὰ τῆς Βασιλικῆς. Κατὰ τὸ σχέδιον τοῦτο ἐκτίσθη ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Πέτρου (1506- 1667)

5. Ὁ Ἅγιος Πέτρος τῆς Ρώμης
(Ρυθμὸς Ἀναγεννήσεως)

εἰς τὴν Ρώμην, διακρινόμενος διὰ τὸν παμμέγιστον θόλον του, τὸν ὁποῖον ἐσχεδιάσεν ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος τὸ 1546.

7. ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΝΑΟΥ

Τὰ ἀπλούστατα κατ' ἀρχὰς κτίρια διὰ τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ἤρχισαν νὰ διαιρῶνται εἰς διάφορα μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων διεκρίθησαν κυρίως τρία : ὁ ν ἄ ρ θ η ξ , ὅπου ἔμενον οἱ κατηχούμενοι, ὁ κ υ ρ ῖ ω ς ν α ὸ ς , ὅπου παραμένουν οἱ πιστοί, καὶ τὸ Ἰ ε ρ ὸ ν ἡ ἅ γ ι ο ν Β ἡ μ α , ὅπου ἴσταται ὁ κληρὸς.

α) Ὁ ν ἄ ρ θ η ξ ἡ π ρ ὶ ν α ο ς . Νάρθηξ ἡ πρόναος καλεῖται τὸ πρὸς δυσμὰς μέρος τοῦ ναοῦ, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἄλλοτε παρηκολούθουν τὸ πρῶτον μέρος τῆς θείας λειτουργίας, τὴν λεγομένην λ ε ι τ ο υ ρ -

γίαν τῶν κατηχομένων, οἱ κατηχούμενοι καὶ οἱ μετανοοῦντες.

Ὁ νάρθηξ ἐπεκοινώνει μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ τριῶν συνήθως θυρῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μεσαία, ἡ καὶ σπουδαιότερα, ἐκαλεῖτο « βασιλική ». Πλησίον τῶν θυρῶν τούτων ἴσταντο οἱ κατηχούμενοι καὶ οἱ μετανοοῦντες. Σήμερον εἰς πολλοὺς ναοὺς ὁ νάρθηξ παραλείπεται. Ὅπου δὲ ὑπάρχει, διατηρεῖται διὰ τὴν ἱστορίαν.

Εἰς τὰς ἀρχαίας Βασιλικὰς ὑπῆρχε πρὸ αὐτοῦ ὁ ἕξω νάρθηξ (πρόναος ἢ αἶθριον), χῶρος περιβαλλόμενος ὑπὸ κιόνων, βασταζόντων ἐπικλινεῖς στέγας. Εἰς τὸν ἕξωνάρθηκα ὑπῆρχε κρήνη (ἢ ἄλλως καλουμένη φιάλη), μαρμαρίνη συνήθως λεκάνη, στηριζομένη ἐπὶ ἐνὸς κιονίσκου, ὅπως νίπτωνται ἐκεῖ οἱ πιστοί, εἰσερχόμενοι εἰς τὸν ἱερὸν ναόν. Ἡ νίψις αὕτη ἦτο σύμβολον τῆς ἐσωτερικῆς καθάρσεως ἀπὸ τὸν ρύπον τῆς ἁμαρτίας. Γνωστὴ εἶναι ἡ καρκινική ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῆς φιάλης τῆς Ἀγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία ἀποδίδεται εἰς Γρηγόριον τὸν Θεολόγον: « ΝΙΨΟΝΑΝΟΜΗΜΑΤΑΜΗΜΟΝΑΝΟΨΙΝ ».

Εἰς τὸν πρόναον ἡ ἕξωνάρθηκα ἀντὶ τῆς κρήνης εἰσῆχθησαν βραδύτερον εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὰ βαπτιστήρια ἡ κολυμβήθραι. Ἀλλὰ τὸ βαπτιστήριον ἦτο ἰδίως ἀξιοσημείωτον καὶ λαμπρὸν οἰκοδόμημα εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, σχήματος πολυγώνου ἢ κυκλοτεροῦς.

β) Ὁ κυρίως ναός. Εἰς τὸν κυρίως ναὸν διακρίνονται ὁ ἄμβων, ἡ σολέα ἢ τὸ σολεῖον, ὁ δεσποτικὸς θρόνος, ὁ γυναικωνίτης, τὰ ἀναλόγια ἢ ἀναλογεῖα, τὸ εἰκονοστάσιον καὶ τὰ καθίσματα ἢ στασιδία.

1) Τὰ στασιδία. Καλοῦνται τοιοῦτοτρόπως τὰ ξύλινα καθίσματα, τὰ προσηρμοσμένα συνήθως κατὰ μῆκος τῶν τοίχων τῶν ναῶν, εἰς τὰ ὁποῖα καταλαμβάνουν θέσιν οἱ εἰσερχόμενοι εἰς τὸν ναὸν πιστοί, στηρίζοντες τοὺς ἀγκῶνας ἐπὶ τῶν ἐκατέρωθεν ἐρείσμάτων ἢ καθήμενοι εἰς ὠρισμένας στιγμὰς τῆς θείας λατρείας, χρησιμοποιοῦντες τὸ κινητὸν φύλλον, τὸ εὕρισκόμενον εἰς τὸ μέσον τοῦ στασιδίου.

2) Ὁ ἀρχιερατικὸς θρόνος ἦτο ὁ « δεσποτικόν ». Κεῖται οὗτος πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸν ναόν. Ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου, εἰς τὸν ὁποῖον εἰκονίζεται ὁ δεσπότης Χριστός,

ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἴσταται ὁ χοροστατῶν ἐπίσκοπος ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ.

3) Ὁ γυναικωνίτης. Τῆς λέξεως γίνεται χρῆσις εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν εἰς δῆλωσιν τοῦ ἰδιαίτερου μέρους τῶν Ἐκκλησιῶν, ὅπου παραμένουν αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν θείαν λατρείαν.

Ἡ συνήθεια τῆς παραμονῆς τῶν γυναικῶν εἰς ἰδιαίτερον χώρον εἶναι παλαιότης, ἀναγομένη εἰς τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους. Ὁ γυναικωνίτης, κείμενος εἰς τὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ κλίτος, ἐχωρίζετο συνήθως διὰ ξυλίνου διαφράγματος ἀπὸ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἀργότερον ἡ θέσις τοῦ γυναικωνίτου μετεφέρθη εἰς τὸ ὑπερῶον κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ, τὴν δυτικὴν, ἢ μόνον εἰς τὰς δύο πλαγίας, βορείαν καὶ νοτίαν, ἢ καὶ τὰς τρεῖς. Ἐξακολουθεῖ δὲ καὶ σήμερον ἡ διατήρησις του εἰς τὸ ὑπερῶον. Πλὴν αἱ γυναῖκες ἴστανται καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ ναοῦ μετὰ τῶν ἀνδρῶν.

4) Ὁ ἄμβων. Κεῖται οὗτος ἀπέναντι τοῦ δεσποτικοῦ θρόνου στηριζόμενος ἐπὶ ἐνὸς τῶν ἀριστερῶν κιόνων τοῦ ναοῦ. Ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ἀναγινώσκεται τὸ Εὐαγγέλιον καὶ κηρύσσεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ.

Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ σημερινὸς ἄμβων δὲν εἶναι ὁμοίος

6. Εἰκὼν ἐνθρόνου Χριστοῦ τοῦ 1664
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἄμβωνα, ὁ ὁποῖος διέφερεν αὐτοῦ κατὰ τὴν θέσιν, τὸ σχῆμα καὶ τὸν σκοπὸν. Ὁ παλαιὸς ἄμβων, σχήματος τετραγώνου ἢ ὀκταγώνου μὲ δύο κλίμακας ἐκατέρωθεν (τὴν μὲν ἐξ ἀνατολῶν, τὴν δὲ ἐκ δυσμῶν), ἦτο εἰς τὸ μέσον τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἐπ' αὐτοῦ ἀνεγινώσκοντο περικοπαὶ ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ἐψαλλον οἱ ψάλλται καὶ ἐγένετο τὸ θεῖον κήρυγμα.

Ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τούτου ἀπηγγέλλοντο ὑπὸ τοῦ διακόνου τὰ « εἰρηνικά » καὶ διετάσσοντο οἱ κατηχούμενοι ν' ἀπέλθουν. Ἐτελείτο ἐπ' αὐτοῦ ἡ αὐτοκρατορική στέφισ, σφραγιζομένου διὰ Μύρου σταυροειδῶς τοῦ Βασιλέως ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου. Ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος αὐτοῦ τέλος ἤρχισεν ἀργότερα κηρυττόμενος καὶ ὁ θεῖος λόγος.

5) Τὰ ἀναλόγια ἢ ἀναλογεῖα. Καλοῦνται τοιοῦτοτρόπως τὰ ξύλινα βήματα, τὰ κείμενα δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τοῦ ναοῦ πλησίον τοῦ εἰκονοστασίου, τὰ ὅποια χρησιμεύουν ὡς θέσεις τῶν ψαλτῶν. Ἡ χρῆσις τοῦ ἀναλογίου ἐπεβλήθη εἰς τὸν ναὸν ἀπὸ τοῦς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐτέθη τούτο εἰς τὸν εὐρισκόμενον εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ ἄμβωνα. Βραδύτερον ὅμως ὅταν εἰσῆχθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡ ἀντιφωνικὴ ψαλμωδία, ἡ ὁποία ἐχώρισε τοὺς ψάλλοντας εἰς δύο χορούς, ἐποθετήθησαν νέα ἀναλόγια, ἀνὰ ἓν εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν χορῶν, πρὸς χρῆσιν τῶν ἀγνωστῶν καὶ τῶν ψαλτῶν.

6) Τὸ εἰκονοστάσιον (κοινῶς τέμπλον). Χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις εἰς δήλωσιν τοῦ διαφράγματος, τὸ ὁποῖον χωρίζει τὸ ἱερὸν Βῆμα ἀπὸ τὸν κυρίως ναόν. Τοῦτο, ὡς ἄλλο τείχος, καλύπτει τὸν τινὰ τὰ συντελούμενα ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ Βήματος ἱερά, ἐνῶ στρέφει πρὸς τὸ μέρος τῶν προσευχομένων πιστῶν τὰς εἰκόνας του, τὰ ὁρατὰ καὶ αἰσθητὰ σημεῖα τῶν ἀοράτων πραγματικότητων τοῦ οὐρανίου κόσμου.

Κατὰ τοὺς παλαιούς χρόνους τὸ εἰκονοστάσιον διέφερεν ἐντελῶς ἀπὸ τὸ σημερινόν, τὸ ὁποῖον ἤρχισεν ἀπὸ τοὺς εἰκονομαχικοὺς χρόνους καὶ ἐγενικεύθη βαθμηδόν. Ἐκεῖνο ἦτο χαμηλόν, ἀποτελούμενον ἀπὸ σειρὰν κιγκλίδων ἢ μαρμαρίνων πλακῶν (θωρακίων), εἰς τρόπον ὥστε νὰ στηρίξη τις ἐπ' αὐτοῦ τοὺς ἀγκῶνας, μὲ κιονίσκους καὶ στήλας, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ ὑπεράνω τῶν ὁποίων ἀνηρτῶντο μικραὶ εἰκόνες μὲ κενὰ τὰ μεταξὺ τῶν κιονίσκων διαστήματα. Τὸ σημερινόν ἀνέρχεται ὑψηλὸν μέχρι τῆς ὀροφῆς καὶ ἀποκρύπτεται

ἐντελῶς τὰ τελούμενα εἰς τὸ Ἱερὸν, εἶναι δὲ στολισμένον μὲ εἰκόνας μεγάλων διαστάσεων, αἱ ὁποῖαι ἐτέθησαν μεταξύ τῶν κίωνων, ἀφ' οὗτου ἡ Ὁρθοδοξία ἐθριάμβευσε κατὰ τῶν εἰκονομάχων.

Ἀλλὰ τὸ κιγκλίδωμα δὲν ἦτο τὸ μόνον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀρχαίου εἰκονοστασίου. Ὑπεράνω αὐτοῦ ἐκρέμαντο ἐν εἵδει αὐλαίας πολυτελῆ ὑφάσματα, καλούμενα π α ρ α π ε τ ᾶ σ μ α τ α ἢ β ἤ λ α, τὰ ὁποῖα κατεβιβάζοντο κατὰ τὰ κρισιμώτερα σημεῖα τῆς θείας λειτουργίας.

Εἰς τὸ εἰκονοστάσιον διακρίνομεν τρεῖς θύρας, τὴν μεσαίαν ἢ ὡ ρ α ῖ α ν Πύλιν καὶ δύο ἄλλας ἀριστερᾶ καὶ δεξιᾶ, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται καὶ π α ρ α π ὀ ρ τ ι α. Ἐκατέρωθεν τῆς ὡραίας Πύλης εἶναι αἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεομήτορος, μετ' αὐτὰς δὲ τοποθετοῦνται ἀναλόγως τοῦ χώρου καὶ ἄλλαι εἰκόνες, εἰς δὲ τὰ παραπόρτια εἰκονίζονται ξιφήρεις οἱ ἀρχάγγελοι Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, ὡς ἄλλοι φρουροὶ ἀκοίμητοι, ἐμποδίζοντες τὴν εἴσοδον εἰς τὸ Ἱερὸν Βῆμα εἰς τοὺς ἀμύητους.

Ἐπιστεγάζεται δὲ τὸ εἰκονοστάσιον μὲ σειρὰν μικρῶν εἰκόνων, αἵτινες παριστάνουν τὸ δ ω δ ε κ α ὀ ρ τ ι ο ν.

7) Ἡ σ ο λ ε ᾶ ἢ σ ο λ ε ῖ ο ν. Καλεῖται τοιοῦτοτρόπως ὁ ὀλίγον ὑψηλότερος χώρος τοῦ κυρίως ναοῦ, ὁ εὐρισκόμενος μεταξύ τοῦ εἰκονοστασίου καὶ τῆς σημερινῆς θέσεως τοῦ ἁμβωνος, χωριζόμενος ἐνίοτε μὲ κιγκλίδας. Εἰς τὸν χώρον αὐτὸν περιλαμβάνονται οἱ δύο χοροὶ τῶν ψαλτῶν καὶ ὁ δεσποτικὸς θρόνος. Ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἡ ἔδρα τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος καθὼς ἐπίσης αἱ ἔδραι τῶν ἀρχόντων, πρὸς τὸ ἀριστερὸν τοῦ Ἀρχιερέως. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου ἐξέλιπεν ὁ θρόνος τοῦ βασιλέως ἐκ τοῦ ναοῦ, ὁ δὲ θρόνος τοῦ ἐπισκόπου κατέλαβε τότε τὸ δεξιὸν μέρος ἐντὸς τοῦ σολείου.

γ) Το ἅγιον Βῆμα. Τὸ ἅγιον Βῆμα εἶναι τὸ ἱερώτερον μέρος τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ. Καλεῖται καὶ «*προεσβυτήριον*» ἢ «*ἱερατεῖον*», ἐπεὶδὴ προορίζεται διὰ τὸν κλῆρον, «*ἄδυτον*» καὶ «*ἄβατον*», ἐπεὶδὴ δὲν ἐπιτρέπεται εἰς αὐτὸ νὰ εἰσέλθῃ ἄλλος πλὴν τῶν ἱερωμένων, «*θυσιαστήριον*» καὶ «*ἰλαστήριον*», ἐπεὶδὴ τελεῖται εἰς αὐτὸ ἡ ἀναίμακτος θυσία, «*Ἁγία Ἀγίον*», ἐπεὶδὴ ἀγιάζονται εἰς αὐτὸ τὰ τίμια δῶρα καὶ ὡς ἐκ τούτου μόνον οἱ ἡγιασμένοι πρέπει νὰ εἰσέρχονται.

Αὐτὸ κεῖται ὑψηλότερον τοῦ ὑπολοίπου ἐδάφους τοῦ ναοῦ, ὡς τὸ ἱερώτερον τοῦ ὅλου μέρος, καὶ χωρίζεται ἀπὸ τὸν κυρίως ναὸν διὰ τοῦ εἰκονοστασίου. Ἐντὸς αὐτοῦ, ὡς ἄλλος Μωϋσῆς ἐπὶ τοῦ Θεοδόχου Σινᾶ, δικαιούται νὰ εἰσέρχεται μόνον ὁ ἱερεὺς καὶ νὰ τελῇ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν.

Εἰς τὸ ἅγιον Βῆμα διακρίνονται ἡ ἁγία Τράπεζα, ἡ πρόθεσις ἢ προσκομιδὴ, τὸ σκευοφυλάκιον καὶ τὸ σύνθρονον.

1) Ἡ ἁ γ ί α Τ ρ ά π ε ζ α. Αὕτη ἐλκύει ἰδιαίτερος τὴν προσοχὴν τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸ ἅγιον Βῆμα. Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὁμιλοῦντες περὶ αὐτῆς ὀνομάζουν αὐτὴν θυσιαστήριον, Τράπεζαν πνευματικὴν, φοβερὰν, βασιλικὴν, φρικτὴν, ἀθάνατον, ἁγίαν καὶ θείαν. Ἐξ ὧν ὅμως τῶν ἀνωτέρω ὀνομασιῶν ἡ συνηθεστέρα εἶναι ἡ ὀνομασία «*Τράπεζα*» διότι δι' αὐτῆς δηλοῦται, ὅτι θυσιάζεται ὁ Ἰησοῦς καὶ προσφέρεται πρὸς βρῶσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ ἁγία Τράπεζα εὐρίσκεται εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἁγίου Βήματος. Κατ' ἀρχὰς ἦτο ξυλίνη. Πολὺ συντόμως τὸ ξύλον ἀντικατεστάθη εἰς πολλὰς Ἐκκλησίας διὰ λίθου ἢ μαρμάρου, καὶ μάλιστα ἀφ' οὗτου ἡ θεία λειτουργία ἤρχισε νὰ τελῇται ἐπὶ τῶν τάφων τῶν μαρτύρων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν. Ἐκ τῆς συνηθείας δὲ αὐτῆς, τῆς τελéseως δηλ. τῆς θείας Εὐχαριστίας ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ μάρτυρος, προῆλθεν ὁ καθαγιασμός τῆς ἁγίας Τραπεζῆς διὰ τῆς ἀποθέσεως εἰς τὸ μέσον αὐτῆς ἐντὸς ὀρύγματος λειψάνων μαρτυρικῶν.

Στηρίζεται δὲ ἡ ἁγία Τράπεζα ἢ ἐπὶ ἐνὸς κίονος, συμβολίζοντος τὸν ἰδρυτὴν τῆς Ἐκκλησίας Χριστόν, ἢ ἐπὶ τεσσάρων κίωνων ὅσοι εἶναι καὶ οἱ Εὐαγγελισταί.

Ἀνωθεν τῆς ἁγίας Τραπεζῆς, ὡς ἀπαραίτητον συμπλήρωμα αὐτῆς, ὑψοῦτο παλαιότερον τὸ κ ι β ὠ ρ ι ο ν, ἀποτελούμενον ἐκ τεσσάρων κίωνων, οἱ ὅποιοι ἐβάσταζον τὸν οὐρανόν. Ἡ ἁγία Τράπεζα συμβολίζει τὸν θρόνον καὶ τὸν τάφον τοῦ Ἰ. Χριστοῦ καὶ χρησιμεύει πρὸς τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας.

2) Ἡ π ρ ο σ κ ο μ ι δ ῆ ἢ π ρ ό θ ε σ ι ς. Αὕτη εἶναι μικρὰ τις Τράπεζα πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς ἁγίας Τραπεζῆς ἢ μικρὸν κοίλωμα διανοιγόμενον εἰς τὸν τοῖχον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου προτίθενται καὶ προετοιμάζονται τὰ πρὸς θυσίαν προσφερόμενα ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος, καὶ μέλλοντα νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ θεία λειτουργία ἐθεωρήθη ὡς με-

γαλοπρεπέστατον δρᾶμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἀναπαριστάνει μόνον τὴν θυσίαν τοῦ Γολγοθᾶ, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον τὸν βίον τοῦ Σωτῆρος, ἢ πρόθεσις, ὡς εἴσοδος εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν, συμβολίζει κατὰ τοὺς ἑρμηνευτὰς τὸ σπήλαιον καὶ τὴν φάτνην τῆς Βηθλεὲμ.

3) Τὸ σκευοφυλάκιον. Τοῦτο εἰς τοὺς ἀρχαίους ναοὺς ἦτο ἰδιαίτερον διαμέρισμα, εὕρισκόμενον εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ναοῦ. Ἐντὸς αὐτοῦ ἐφυλάσσοντο τὰ ἱερὰ σκεύη τοῦ ναοῦ, τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὴν λατρείαν, πρὸς τοῦτοις δὲ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰ ἱερὰ ἄμφια. Ἐπειδὴ δὲ ἡ φύλαξις καὶ ἡ φροντίς τούτου εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τοὺς διακόνους, ἐκαλεῖτο καὶ διακονικόν. Σήμερον ὡς σκευοφυλακίου γίνεται συνήθως χρῆσις ἐνὸς ἑρμαρίου ἢ κιβωτίου, διηρημένου εἰς διαμερίσματα καὶ τοποθετουμένου δεξιᾷ τῆς ἁγίας Τραπέζης.

4) Τὸ σύνθρονον. Καλεῖται τοιοῦτοτρόπως σειρὰ στασιδίων ἢ θρόνων, οἱ ὁποῖοι ἔκειντο ὀπισθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης καὶ ἐπὶ τῆς κεντρικῆς κόγχης τοῦ ἁγίου Βήματος καὶ ἐχρησίμευον, διὰ νὰ κάθηνται καὶ νὰ ἴστανται ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ συλλειτουργοὶ ὠρισμέναις στιγμαῖς τῆς θείας λειτουργίας. Ἀλλ' ἀφ' ὅτου τὸ ἅγιον Βῆμα ἐχωρίσθη τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ τοῦ εἰκονοστασίου, ἤρχισε βαθμηδὸν νὰ ἐκλείπῃ τὸ σύνθρονον. Εἰς τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τῶν Ἀθηνῶν ὑπάρχει ὀπισθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης σύνθρονον, ἀποτελούμενον ἐκ πέντε μαρμαρίνων θρόνων, οἱ ὁποῖοι προωρίζοντο διὰ τοὺς πέντε συνοδικούς, ἐκ τῶν ὁποίων εἰς μόλις παλαιότεραν ἐποχὴν ἀπετελεῖτο ἡ ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

8. Η ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Ἄγιογραφία εἶναι τὸ εἶδος τῆς ζωγραφικῆς, τὸ ὁποῖον εἰδικῶς ἀφορᾷ τὸν διάκοσμον τῶν Ἐκκλησιῶν μὲ τοιχογραφίας ἢ εἰκόνας ἐπὶ σανίδων.

α) Συμβολικαὶ παραστάσεις. Ἡ ἀγιογραφία ἀρχίζει μὲ τὰς τοιχογραφίας τῶν κατακομβῶν, εἰς τὰς ὁποίας οἱ μεμνημένοι ἀνευρίσκουν τὴν ἑκφρασιν ὁλοκλήρου συστήματος θρησκευτικῶν ἀληθειῶν.

Αἱ συνηθέστεραι ἐκ τῶν συμβολικῶν αὐτῶν παραστάσεων εἶναι αἱ ἑξῆς :

Τὸ Α καὶ τὸ Ω. Ὑπενθυμίζουν τὸ τῆς Ἀποκαλύψεως (κβ' 13) «Ἐγὼ εἰμι τὸ Ἄλφα καὶ τὸ Ωμέγα, ἀρχὴ καὶ τέλος, ὁ πρῶτος καὶ

ὁ ἔσχατος ». Ἀναφέρονται ἐπομένως εἰς τὸν Χριστόν, τοῦ ὁποίου δια-
κηρύττουν τὴν προαιωνίαν ὑπαρξιν καὶ θεότητα. Διὰ τοῦτο καὶ
συχνὰ εὐρίσκονται μετὰ τοῦ μονογράμματός Του,

Ἡ ἄ γ κ υ ρ α, τὸ σύμβολον τῆς ἐλπίδος.

Ἡ λ ὕ ρ α εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ὁρφέως, παριστῶσα τὴν ἐξημερωτι-
κὴν δύναμιν τοῦ Εὐαγγε-
λίου ἐπὶ τῶν ἀγρίων ἡθῶν
τοῦ κόσμου,

Ἡ ν α ὕ ς οὐριοδρομοῦσα,
σύμβολον τῆς Ἐκκλησίας,

Ἡ ἔ λ α φ ο ς πίνουσα εἰς
πηγὰς, σύμβολον τῶν ἐξ
ἐθνῶν χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι
σπεύδουν πρὸς τὴν ἀλή-
θειαν, τοῦ Εὐαγγελίου,

Ἡ ἔ λ α ί α, σύμβολον τῆς
εἰρήνης,

Ἁ φ ο ἱ ν ι ξ, μυθολογικὸν
πτηνὸν ἀναγεννώμενον ἐκ
τῆς τέφρας του, σύμβολον
τῆς ἀναστάσεως, κ.λ.π.,

Ἡ ἀλληγορικὴ παράστα-
σις τοῦ Χριστοῦ α) ὡς ἰ χ θ ὕ -
ο ς, ἐνέχουσα καὶ κάποιαν
ὁμολογίαν τῆς πίστεως, ἐκ-
φραζομένης διὰ τῆς ἀκρο-
στιχίδος Ι.Χ.Θ.Υ.Σ., β) ὡς
ἀ μ ν ο ὕ αἶροντος τὴν ἁμαρ-
τίαν τοῦ κόσμου (Ἰω. σ' 29)
καὶ γ) ὡς κα λ ο ὕ ποι μέ ν ο ς,
ἐμπνευσθεῖσα ἐκ τῶν λόγων

7. Ὁ Χριστὸς ὡς Ὁρφεὺς
(Ἐκ τῶν γλυπτῶν τοῦ Βυζ. Μουσείου)

τοῦ Κυρίου « Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς » (Ἰω. ι' 11), ὁ ποιμὴν, ὁ
ὁποῖος ἀπεστάλη « διὰ τὸ πρόβατον τὸ ἀπολωλὸς » (Ματθ. ιε' 24).
Ἐπίσης ὁ Σ τ α υ ρ ο ς, τὸ ἱερώτερον σύμβολον, ὡς ὑπενθυμίζων τὴν
θυσίαν τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπαντᾷ εἰς κάθε μέρος τοῦ ναοῦ καὶ

Πέρις τῶν πρώτων τούτων ἀπλοϊκῶν μορφῶν, τὰς ὁποίας ἐδᾶ-

νεισεν ἡ ἀρχαία τέχνη εἰς τοὺς χριστιανοὺς ζωγράφους, συγκεντρώνονται καὶ ὁλόκληροι σκηναὶ ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν Παλαιάν Διαθήκην, εἰς τὰς ὁποίας ἐνείδεν ἡ χριστιανικὴ συνειδήσις σκιάς καὶ προτυπώσεις μεγάλων ἀληθειῶν τοῦ Εὐαγγελίου. Τοιοῦτοτρόπως εἰκονίζεται ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὁ Νῶε εἰς τὴν κιβωτόν, διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ χριστιανικὴ κολυμβήθρα, τὴν ὁποίαν ἐξεικονίζει ἡ κιβωτός. Ἡ θυσία τοῦ Ἰσαάκ, διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ θυσία τοῦ Χριστοῦ, ὁ Ἰωνᾶς, τὸν ὁποῖον ἐξεμεῖ τὸ θαλάσσιον κῆτος, διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου, κ.λ.π. Ἀπὸ δὲ τὴν Καινὴν Διαθήκην τὸ θαῦμα τῆς μεταβολῆς τοῦ ὕδατος εἰς οἶνον πρὸς ἐξεικόνισιν τῆς θείας μεταλήψεως, ἡ ἐκ νεκρῶν ἔγερσις τοῦ Λαζάρου, διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, καὶ ἄλλαι.

β) Χριστιανικαὶ εἰκόνες. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀναγνώρισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐπισήμου θρησκείας τοῦ κράτους, τοῦ ὁποῖου ἡ ἔδρα μετεφέρθη εἰς τὸ Βυζάντιον (μέσα δ' αἰῶνος), ἡ χριστιανικὴ ζωγραφικὴ ἐκδηλώνεται διὰ προσωπογραφικῶν καὶ ἱστορικῶν παραστάσεων. Τοῦτο ἐπέβαλλον καὶ αἱ εὐρύχωροι Βασιλικάι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, αἱ ὁποῖαι ἐχρειάζοντο πλούσιον διάκοσμον, μωσαϊκὸν καὶ γράφικόν.

Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ ἐνσάρκωσις, ἡ ἀποτελοῦσα τὸ κέντρον τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ ὁποία ἐπολεμεῖτο ὑπὸ τῶν Δοκητῶν, ἔπρεπε διὰ παντὸς μέσου νὰ ἐπιβεβαιωθῇ ὡς τὸ ἱστορικώτερον καὶ πραγματικώτερον τῶν γεγονότων.

Αὐτὸ ἄλλως τε δὲν ἦτο καὶ κάτι τὸ ἀδύνατον. Ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς ἐσαρκώθη, ἐπόμενον εἶναι, ὅτι ἠδύνατο καὶ νὰ ζωγραφηθῇ. Τίθεται τοιοῦτοτρόπως εἰς κίνησιν ἡ πραγμαστικὴ μέθοδος, ἡ ὁποία δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς ἀπεικονίσεις προσώπων, τὰ ὁποῖα ἐζησαν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ ἱερῶν συμβάντων, ὡς ταῦτα διηγείται ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη. Εἰς τὰ ἀγιογραφικὰ δὲ οὐτὰ συμβάντα προσθέτει ἡ ἱστορικὴ εἰκονογραφία καὶ θέματα ἀπὸ τὰ μαρτυρολόγια, τὰ ὁποῖα γίνονται ἀντικείμενον ἐρεῦνης εἰς τὴν τέχνην. Καὶ ὁ ζωγράφος παριστάνει εἰς τὴν εἰκόνα τὸ μαρτύριον τοῦ μάρτυρος, τὴν ἀκαμψίαν πρὸ τῶν ἀπειλῶν, τοὺς πόνους, τὰς θηριώδεις μορφὰς τῶν τυράννων, τοὺς ἐπηρεασμούς, τὴν κάμινον, τὸ μακάριον τέλος τοῦ ἀθλήτου καὶ γενικῶς τὴν σταθερότητα τῆς πίστεως αὐτοῦ, ἣν

καθιστοῦν ζωντανὴν πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ πιστοῦ τὰ μαρτυρικὰ παθήματα τοῦ μάρτυρος.

γ) Βυζαντινὴ ἀγιογραφία. Εἶναι τέχνη χριστιανικὴ, καλλιεργηθεῖσα κυρίως διὰ τὴν ἀγιογράφειν Βυζαντινῶν ναῶν.

Εἰς αὐτὴν τὰ εἰκονιζόμενα πρόσωπα δὲν παρουσιάζονται γυμνά, οὔτε μὲ ἀνάλογον συμμετρίαν. Ἄλλ' αἱ μορφαὶ τῶν ἁγίων ἐμφανίζονται μετέχουσαι τοῦ νοητοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Διότι προορισμὸς τῆς εἰκόνος εἶναι νὰ παραστήσῃ τὴν θρησκευτικὴν ἀλήθειαν, τὴν πίστιν τοῦ ἀποστόλου, τὴν ἐγκαρτέρησιν τοῦ μάρτυρος, τὴν ὑπὸ τοῦ ἀσκητοῦ περιφρόνησιν τῶν ἐγκοσμίων, τὴν ἀγνότητα τῆς παρθένου. Εἰς τὸν προορισμὸν δὲ αὐτὸν τῆς εἰκόνος ἀντεπεξῆλθεν ὁ Βυζαντινὸς ζωγράφος καὶ κατῴρθωσε νὰ δώσῃ ἔργα συνεπῆ πρὸς τὴν πίστιν του, διότι διέθετε βαθυτάτην γνώσιν τοῦ χρώματος καὶ τῆς ἐκφραστικῆς του δυνάμεως, ἀλάνθαστον αἶσθησιν τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῶν γραμμῶν καὶ συνθετικὴν δύναμιν. Ἡ Βυζαντινὴ ἀγιογραφία ἔχει καὶ ἔργα ἀξιόλογα καὶ διὰ ψηφιδωτῶν κατεσκευασμένα.

Ἀπὸ τοῦ θ' καὶ ἰδίως ἀπὸ τοῦ ιβ' αἰῶνος, ἡ Βυζαντινὴ ἀγιογραφία δημιουργεῖ εἰς τὴν γραφικὴν ἴδιον εἰκονογραφικὸν κύκλον, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸ ἰσχύον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν δογματικὸν σύστημα. Ἐνῶ δηλ. ὁ τεχνίτης προηγουμένως εἰργάζετο ἐλευθέρως καὶ ἐκόσμιε τοὺς ναοὺς διὰ παραστάσεων τοῦ βίου τοῦ Σωτῆρος κατὰ ἱστορικὴν σειράν, ἥδη κυριαρχοῦν εἰς τὴν διακόσμησιν τοῦ ναοῦ δογματικαὶ καὶ θεολογικαὶ παραστάσεις.

Ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα, ὅτι ὁ Θεός, ὡς τὸ ὕψιστον Ὄν, ἴσταται ὑπὲρ ἡμῶν ἔχων θρόνον τὸν οὐρανόν, τὴν δὲ γῆν ὑποπόδιον τῶν ποδῶν Αὐτοῦ, ὁδηγεῖ εἰς τὸ νὰ κληρωθῇ τὸ ἄνω μέρος τοῦ ναοῦ εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸν οὐρανόν. Εἰκονίζεται λοιπὸν ἐκεῖ ἐπάνω ὑπὸ τὸν κεντρικὸν τροῦλλον τοῦ ναοῦ ἐπιβλητικὴ καὶ καταπλήσσουσα ἡ μορφή τοῦ Χριστοῦ ὡς Παντοκράτορος ἐντὸς φωτεινοῦ κύκλου μὲ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὰς χεῖρας. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ ὄραμα τοῦ προφήτου Ἠσαΐου ὁ Παντοκράτωρ δὲν παραμένει μόνος εἰς τὸν οὐρανόν, ἀλλὰ περιστοιχίζεται ἀπὸ ἀγγελικὰ τάγματα, διὰ τοῦτο καὶ ἡ Βυζαντινὴ γραφικὴ παριστάνει εἰς τὰ ὕψη περίξ τοῦ Παντοκράτορος τοὺς ἀγγέλους ὑπηρετοῦντας εἰς τὸν Δεσπότην τῶν ὅλων. Τοὺς παριστάνει δὲ εἰς νεαρὰν ἡλικίαν μὲ ἔνδυμα λαμπρὸν νὰ βαδίζουν

ἐπὶ τῶν νεφελῶν. Μετὰ τὸν Παντοκράτορα καὶ τοὺς ἀγγέλους εἰκονίζονται περίξ καὶ κάτωθι αὐτῶν πρῶτον μὲν οἱ προφῆται, οἱ ὅποιοι προανήγγειλαν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ θεοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἐκτυλίσσουντες ἕκαστος εἰς ἰδιαίτερα εἰλητάρια τὰ ἰδικά του ρητὰ περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἔπειτα δὲ οἱ Εὐαγγελισταὶ κρατοῦντες εἰς τὰς χεῖρας τὰ ἰδικά των συγγράμματα, διὰ τῶν ὁποίων ἐξιστόρησαν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ θεοῦ εἰς τὸν κόσμον. Τοὺς δὲ τέσσαρας Εὐαγγελιστὰς παρακολουθεῖ τὸ συμβολικὸν τετράμορφον, ὁ ἄνθρωπος δηλ., ὁ λέων, ὁ βοῦς καὶ ὁ ἄετός.

Εἰς δὲ τὸ ἱερὸν Βῆμα καὶ εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς κόγχης τῆς μεγάλης ἀψίδος εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος καθήμενη ἐπὶ θρόνου καὶ βαστάζουσα ἐπὶ τῶν γονάτων αὐτῆς τὸν τὰ πάντα βαστάζοντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα Λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Καλεῖται δὲ πλατυτέρα.

Κάτωθεν τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου εἰκονίζονται προσωπογραφίαι τῶν ἱεραρχῶν Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ οἰουδήποτε ἄλλου ἁγίου ἀσχοληθέντος μὲ τὴν θείαν λειτουργίαν.

Ἐνῶ ὁ μὲν θόλος διακηρύσσει τὴν ἰδέαν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, τὸ δὲ ἅγιον Βῆμα τὴν ἱεουργίαν, ὁ κυρίως ναὸς ἢ τὸ καθολικὸν ἐπικυρώνει τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἁγίων. Διὰ τοῦτο καὶ καλύπτουν τὰς ἐπιφανείας τῶν τοίχων καὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ κυρίως ναοῦ εἰς δύο, τρεῖς, τέσσαρας ἢ πέντε σειρὰς παραστάσεις ἀπὸ τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ζωὴν τοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ τὸ ἐορτολόγιον τῆς Παρθένου καὶ ἀπὸ τὰ κατορθώματα τῶν μαρτύρων καὶ ἄλλων ἁγίων.

Εἰς τὸν νάρθηκα πνέει αὐστηρότερος ἄνεμος. Γράφονται λοιπὸν καὶ ἐκεῖ συνθέσεις δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἐορτῶν ὡς συνέχεια τῶν ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ παραστάσεων, ἀλλ' ἰδιαίτέρως γράφονται ἡ ἐξορία τοῦ Ἀδάμ, ὁ ἄδης, ἡ δευτέρα παρουσία καὶ ὅ,τι ἄλλο σχετικὸν μὲ τὴν μέλλουσαν κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν. Ἀνωθεν δὲ τῆς εἰσόδου ἀπὸ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν κυρίως ναὸν εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς ἐπὶ θρόνου ἔχων πρὸς τὰ δεξιὰ μὲν τὴν Παναγίαν Αὐτοῦ μητέρα, πρὸς τὰ ἀριστερὰ δὲ τὸν Πρόδρομον, καὶ τοὺς δύο νὰ ὑποκλίνωνται καὶ νὰ κάμνουν δέησιν ὑπὲρ τῶν εἰσερχομένων εἰς τὸν ναόν.

9. ΤΑ ΙΕΡΑ ΣΚΕΥΗ

Ἱερὰ σκεύη ἐκαλοῦντο ἀρχικῶς τὰ ἐν χρήσει μόνον πρὸς τέλεισιν τῆς θείας Εὐχαριστίας σκεύη, ἥτοι τὸ ἅγιον Ποτήριον, τὸ Δισκάριον, ἡ λόγχη, ἡ λαβίς, ὁ ἀστερίσκος, ὁ σπόγγος, τὸ ζέον καὶ τὸ ἀρτοφόριον. Βραδύτερον ἡ ὀνομασία ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν σκευῶν τοῦ ναοῦ, τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸν ναὸν πρὸς ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν, ὅπως εἶναι ἡ κολυμβήθρα, τὸ μυροδοχεῖον, ὁ ἀετός, τὰ ἐξαπτέρυγα, τὸ θυμιατήριον, αἱ κανδήλαι καὶ οἱ πολυέλαιοι, τὰ κηροπήγια καὶ οἱ κώδωνες.

α) Τὰ διὰ τὴν Θείαν Εὐχαριστίαν ἱερὰ σκεύη :

1) Τὸ Δισκάριον ἢ Δίσκος ἅγιος. Τὸ Δισκάριον μετὰ τοῦ ἁγίου Ποτηρίου εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιότερων καὶ ἀρχαιοτέρων λει-

τουργικῶν σκευῶν. Εἶναι μικρὸς ἢ μέγας κυκλικὸς μετάλλινος δίσκος, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ ἐναποτίθεται ὁ ἅγιος ἄρτος κατὰ τὴν τέλεισιν τῆς «προσκομιδῆς». Συμβολίζει τὴν φάτνην, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεκλήθη ὁ Σωτήρ.

2) Τὸ ἅγιον Ποτήριον. Τοῦτο χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν θεῖαν λειτουργίαν καὶ κοινωνίαν. Κατέσκευάζετο ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων ἐκ διαφόρου κατὰ περιόδους ὕλης καὶ εἶχεν ἴδιον σχῆμα πρὸς διάκρισιν ἐκ τῶν κοινῶν

ποτηρίων. Συμβολίζει τὸ ποτήριον, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησεν ὁ Κύριος κατὰ τὴν τέλεισιν τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, καὶ τὴν παράδοσιν τῶν φρικτῶν αὐτοῦ μυστηρίων καὶ χρησιμεύει διὰ τὴν τέλεισιν τοῦ μυστηρίου τῆς ἀναιμάκτου θυσίας.

Σήμερον κατασκευάζονται συνήθως τὰ ἅγια Ποτήρια ἐξ ἀργύρου

8. Δισκάριον
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

ἡ χρυσοῦ, στηρίζονται ἐπὶ εὐρείας βάσεως, διακοσμοῦνται δὲ ἐξωτερικῶς καὶ ὑπὸ γλυπτῶν παραστάσεων·

3) Ἡ λ ό γ η. Εἶναι μικρά τις λόγχη, ἣτις χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν ἐξαγωγήν ἐκ τῆς προσφορᾶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως τοῦ ἁγίου ἄρτου καὶ ὑπενθυμίζει τὴν λόγχην τοῦ στρατιώτου, δι' ἧς οὗτος ἐκέντησε τὴν πλευρὰν τοῦ ἐσταυρωμένου, ἐξ ἧς ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ·

4) Ἡ λ α β ί ς. Εἶναι μικρὸν κοχλιάριον, διὰ τοῦ ὁποίου μεταδίδεται εἰς τοὺς πιστοὺς ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἢ θεία κοινωνία. Τοῦτο δὲν ὑπῆρχε κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους τοῦ Χριστιανισμοῦ χρόνους, ὅτε οἱ πιστοὶ ἐλάμβανον χωριστὰ τὸ σῶμα ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου διὰ μικρᾶς λαβίδος (τσιμπίδος), ἐξ ἧς διατηρεῖ τὸ ὄνομα μόνον αὐτῆς. Ἡ κατάργησις δὲ τῆς ἀρχαίας λαβίδος, καὶ ἡ εἰσαγωγή τοῦ μικροῦ κοχλιαρίου

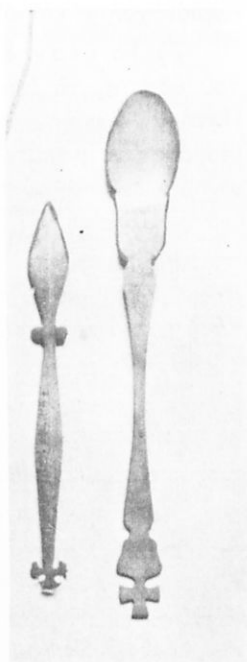
ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἰωάννην

τὸν Χρυσόστομον, ἔχει δὲ

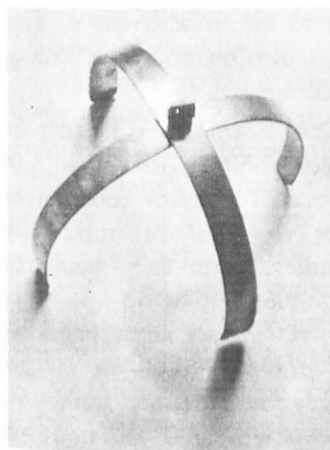
πρακτικὸν χαρακτῆρα, διὰ

τὴν ἀσφαλεστέραν μετάδοσιν τοῦ ἁγίου αἵματος ἐκ τοῦ ἁγίου Ποτηρίου εἰς τοὺς πιστοὺς·

5) Ὁ ἄ σ τ ε ρ ί σ κ ο ς. Τίθεται οὗτος ὑπεράνω τοῦ ἐν τῷ Δίσκῳ ἄρτου καὶ χρησιμεύει ὡς στήριγμα τοῦ καλύμματος, διὰ νὰ μὴ ἐγγίξη τοῦτο τὸν ἄρτον. Ἀποτελεῖται ἐκ δύο κυρτῶν μεταλλίνων, ἐλασμάτων, τὰ ὁποῖα συγκρατοῦνται εἰς τὸ μέσον καὶ ἀνοίγουν σταυροειδῶς. Εἰκονίζει ὁ ἄστερ

9. Λόγχη καὶ Λαβίς

10. Ἀστερίσκος

ρίσκος τὸν ἀναφανέντα κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἄστερα·

6) Ὁ σπόγγος. Χρησιμεύει πρὸς καθαρισμόν τοῦ Ποτηρίου. Ὑπενθυμίζει τὸν σπόγγον ἐκεῖνον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπότισαν τὸν Κύριον χολήν καὶ ὄξος·

7) Τὸ ζέον. Εἶναι μικρὸν μετόλλινον δοχεῖον διὰ τὴν θέρμανσιν τοῦ ὕδατος, τὸ ὁποῖον χύνει ἔπειτα ὁ λειτουργὸς εἰς τὸ ἅγιον Ποτήριον κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας. Συμβολίζει δὲ τὴν θερμότητα τῆς πίστεως τῶν πιστῶν, οἱ ὅποιοι πρόκειται νὰ κοινωνήσωσι τῶν ἀχράντων μυστηρίων· καὶ

8) Τὸ ἄρτοφόριον. Εἶναι σκεῦος ἀρχαιότατον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου φυλάσσεται ὁ ἅγιος ἄρτος διὰ τὰς ἐκτάκτους ἀνάγκας τῶν πιστῶν, καὶ μάλιστα πρὸς κοινωνίαν ἀσθενῶν καὶ μελλοθανάτων καὶ διὰ τὰς Προηγιασμένας λειτουργίας. Τὸ ἄρτοφόριον κεῖται ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης.

β) Τὰ λοιπὰ ἱερὰ σκεύη καὶ ἀντικείμενα :

1) Τὰ ἐξαπτέρυγα. Καλοῦνται τοιοῦτοτρόπως οἱ μέταλλινοι ἀκτινωτοὶ ἢ ἀπλοῖ δίσκοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐξεικονίζονται τὰ δι' ἐξ πτερύγων κατακαλυπτόμενα ἢ ἱπτάμενα Σεραφεῖμ. Ταῦτα τίθενται ὀπισθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης καὶ προηγούνται πάσης ἐκκλησιαστικῆς πομπῆς. Τὰ ἐξαπτέρυγα ἀποτελοῦν ἐξέλιξιν τῶν ἀρχαίων ριπιδίων (ἐκ πτερῶν ταῶνος ἢ ὀθονῶν), τὰ ὁποῖα ἐκράτουν οἱ διάκονοι κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ ἐρρίπιζον τὰ τίμια δῶρα, διὰ νὰ μὴ ἐμπέσῃ εἰς αὐτὰ πετόμενόν τι ἔντομον·

2) Τὸ θυμιατήριον. Εἶναι σκεῦος ἐφωδιασμένον διὰ μικρῶν ἀλύσεων, ἐκ τῶν ὁποίων κρέματα ἡμισφαιροειδῆς δοχεῖον εἰς σχῆμα κυπέλλου, εἰς τὸ ὁποῖον τίθεται τὸ θυμίαμα. Τὸ σκεῦος τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων. Ὁ Χριστιανισμὸς τὸ παρέλαβε παρὰ τῶν ἀρχαίων λαῶν, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν Ἑβραίων. Ἦσαν δὲ τὰ θυμιατήρια ἄλλα μὲν ἀκίνητα, τοποθετούμενα πλησίον τῆς ἐν τῷ προπύλῳ τοῦ ναοῦ κρήνης, ἄλλα δὲ κινητά. Σὺν τῷ χρόνῳ κατηργήθησαν τὰ ἀκίνητα θυμιατήρια τῶν ναῶν καὶ σήμερα ἔχομεν τὰ κινητὰ μόνον. Γύρω ἀπὸ τὸ θυμίαμα ἀνεπτύχθησαν διάφοροι ἐρμηνεῖαι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ προτιμότερα εἶναι ἡ ἀνύψωσις τοῦ νοῦ πρὸς τὰ ὑψηλὰ εἰς τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς, ὅπως ἀκριβῶς τὸ θυμίαμα καίόμενον εἰς τὸ θυμιατήριον ἀνέρχεται πρὸς τὰ ἄνω.

3) Αἱ κανδῆλαι. Εἶναι λυχναίαι μετ' ἐλαίου. Περίφημος ἦτο

καὶ ἡ ἐπτάφωτος χρυσαῖ ἑλχινα εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος. Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ μετεφύτευσαν τοιαύτην συνήθειαν εἰς τὰ κέντρα τῆς λατρείας των. Ἐκ τῶν χρησιμοποιουμένων κανδηλῶν μία καίει ἐντὸς τοῦ ἁγίου Βήματος καὶ ὀπισθεν τῆς ἁγίας Τραπεζῆς (ἡ ἀκοίμητος ἑλχινα), ἄλλη πρὸ τῆς ὥραιας Πύλης καὶ ἄλλαι πρὸ τῶν εἰκόνων τῶν ἁγίων. Συμβολίζει δὲ τὸ καίόμενον ἐντὸς αὐτῶν ἑλαιον, κατὰ τοὺς ἀλληγοριστάς, τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐκδηλωθεῖσαν, ὅταν ἡ περὶστερὰ κρατοῦσα κλάδον ἑλαιᾶς εἰς τὸ ράμφος τῆς ἐπέστρεψε πρὸς τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὴν κιβωτὸν ἀναγγέλλουσα τὴν παῦσιν τῆς θείας ὀργῆς, ἥ τὸν φωτεινὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τοῦ εἰκονιζομένου ἁγίου.

4) Τὰ κηροπήγια (κοινῶς μανουάλια). Χρησιμεύουν διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ἐκ κηροῦ λαμπάδων, αἱ ὁποῖαι ἦσαν εἰς χρῆσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅπως καὶ αἱ κανδηλαὶ καὶ τὸ θυμίαμα ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων (Πραξ. κ' 8). Συμβολίζει δὲ ὁ κηρός, κατὰ τοὺς ἀλληγοριστάς, τὴν καρδίαν τῶν πιστῶν, ἡ ὁποία μαλάσσεται διὰ τῆς μετανοίας καὶ διαπλάσσεται ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ νὰ γίνῃ καθαρὰ καὶ ἀκλήιδωτος.

Τὰ κηροπήγια εἶναι διαφόρων σχημάτων καὶ μεγεθῶν. Ἄλλα μὲν

11. Ἀρτοφόριον ἐκ τῆς Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως τοῦ ἔτους 1669
(Ἐκ τοῦ Βαζαντινοῦ Μουσείου)

είναι κατεσκευασμένα δι' ἓν καὶ μόνον κηρίον ἢ λαμπάδα, ἄλλα δὲ διὰ δύο ἢ τρία ἢ ἑπτὰ ἢ δώδεκα, ἄλλα περιλαμβάνουν ἓνα ἢ τρεῖς κηροστάτας κεντρικούς, συγχρόνως δὲ φέρουν καὶ κυκλωτερές τόξον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει πληθεὺς ἄλλων κηροστατῶν διὰ μικρὰ κηρία, καὶ ἄλλα κρέμονται ἀπὸ τῆς ὀροφῆς τοῦ ναοῦ καὶ παρουσιάζουν πληθεὺς φώτων, τὰ ὁποῖα ἀνάπτονται εἰς ἐπισήμους φωταγωγίας. Τοιοῦτοτρόπως προήλθον τὰ ὀρειχάλκινα μανουάλια, τὰ ἀπλὰ καὶ συνήθη κηροπήγια, τὰ δίκηρο τρίκηρα (δίκηρα ἢ τρίκηρα), τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται ὁ ἐπίσκοπος, ὅταν ἱερουργῇ, καὶ τέλος οἱ πολυέλαιοι, οἱ ὁποῖοι κρέμονται ἀπὸ τῆς ὀροφῆς τοῦ ναοῦ.

5) Ἡ κολυμβήθρα. Εἶναι σκεὺς ἐκ χαλκοῦ ἢ ὀρειχάλκου εἰς σχῆμα κρατῆρος, στηριζόμενον ἐπὶ ἐνὸς ποδὸς μὲ εὐρείαν βάσιν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου γίνεται τὸ βάπτισμα. Ἀντικατέστησεν ἡ κολυμβήθρα ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ τὰ ἀρχαῖα βαπτιστήρια, τὰ ὁποῖα ἔκειντο εἰς τὸ προαύλιον τοῦ ναοῦ.

6) Τὸ μυροδοχεῖον. Εἶναι δοχεῖον ἀργυροῦν ἢ χρυσοῦν ἐμπερικλείον τὸ ἅγιον Μύρον. Τοῦτο ἦτο κατ' ἀρχὰς ὑάλινον ἢ πήλινον πρὸς πρόληψιν τῆς χημικῆς ἀλλοιώσεως τοῦ ἐλαίου ἐκ τοῦ μετάλλου. Ἐνωρὶς ὁμως εἰσέχθησαν εἰς χρῆσιν καὶ ἀργυρὰ ἢ χρυσὰ τοιαῦτα, ἐπεὶ δὴ τὰ ἄλλα ἦσαν εὐθραυστα. Ἡ ἐξαγωγή τοῦ Μύρου ἐκ τοῦ δοχείου γίνεται διὰ βελόνης, τῆς ὁποίας τὸ ἓν ἄκρον εἶναι προσηρμοσμένον εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ πώματος, τὸ δὲ ἄλλον ἄκρον φέρει τεμάχιον σπόγγου ἢ βάμβακος. Ἡ βελὼν ἐξάγεται ἐκ τοῦ δοχείου μαζί μὲ τὸ πῶμα.

7) Ὁ ἀετός. Εἶναι στρογγύλον τεμάχιον ὑφάσματος, ἢ χάρτου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ἀετὸς μὲ ἀνοικτὰ πτερὰ ἱπτάμενος ἄνωθεν πόλεως. Τίθεται οὗτος κατὰ τὴν χειροτονίαν ἀρχιερέως ὑποκάτω τῶν ποδῶν του, ὅταν οὗτος ἀπαγγέλλῃ τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως. Καὶ ὁ μὲν ἀετὸς παριστάνει τὸν χειροτονούμενον ἀρχιερέα, ὁ ὁποῖος ὀφείλει νὰ ἔχῃ προσηλωμένον τὸν νοῦν του πρὸς τὰ οὐράνια καὶ τὰ θεῖα, ἡ δὲ ἄνωθεν αὐτοῦ πόλις παριστάνει τὴν ἐπισκοπὴν, τὴν ὁποίαν θὰ ποιμάνῃ ὁ νέος ἐπίσκοπος· καὶ

8) Οἱ κώδωνες (κοινῶς καμπάνες). Εἶναι ἰδιόσχημον μεταλλικὸν ὄργανον ἐν εἴδει κολούρου κώνου, τὸ ὁποῖον παράγει διὰ τῆς κρούσεως ἰδιάζοντα ἤχον. Χρησιμεύει διὰ νὰ προσκαλοῦνται οἱ πι-

στοι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἢ διὰ ν' ἀναγγέλλωνται διάφορα χαρμόσυνα ἢ πένθιμα γεγονότα τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ χρῆσις τῶν κωδώνων εἶναι μεταγενεστέρα. Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐκαλοῦντο δι' ὠρισμένων προσώπων, τὰ ὁποῖα περιήρχοντο τὰς οἰκίας καὶ εἰδοποιοῦν μὲ μεγάλην μυστικότητα τοὺς μεμνημένους. Κατόπιν εἰσήχθησαν τὰ σήμαντρα, τὰ ἀπαντῶμενα καὶ σήμερον εἰς μερικὰ μοναστήρια. Εἶναι δὲ αὐτὰ μεγάλα τεμάχια ξύλινα ἢ μεταλλίνα, ἀναρτῶμενα διὰ σχοινίου καὶ κρουόμενα διὰ ξυλίνης ἢ μεταλλίνης ράβδου.

Οἱ κώδωνες ἀνεφάνησαν εἰς τὴν Δύσιν κατ' ἀρχὰς κατὰ τὸν 5' αἰῶνα. Ὁνομάσθησαν δὲ καμπάνες ἀπὸ τοῦ προερχομένου ἐκ τῆς πόλεως Καμπανίας μετάλλου πρὸς κατασκευὴν των. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἰσήχθησαν κατὰ τὸν 9' αἰῶνα, ὅτε ὁ δούξ τῆς Βενετίας Οὐρσος ἀπέστειλεν εἰς τὸν τότε αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Μιχαὴλ δώδεκα τεραστίους κώδωνας, οἱ ὁποῖοι ἐκρεμάσθησαν ἐπὶ ἰδιαιτέρου πύργου εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐκ τῆς ὁποίας ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ ἐγενικεύθησαν.

10. ΤΑ ΚΑΛΥΜΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

Τὰ καλύμματα τῆς ἁγίας Τραπέζης εἶναι τὰ ἐξῆς :

1) Τὸ κατὰ σάρκιον. Τὸ ἀρχαιότερον καὶ μοναδικὸν κάλυμμα τῆς ἁγίας Τραπέζης εἶναι λευκὴ τις ὀθόνη ἐκ λινοῦ ὑφάσματος εἰς σχῆμα τραπεζομανδήλου, ἡ ὁποία ἐξετυλίσσεται ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ τελεσθῇ ἡ θεία Εὐχαριστία, ἐδιπλοῦτο δὲ πάλιν καὶ περιετυλίσσεται μετὰ τὸ πέρας αὐτῆς. Ἐπέβαλλε δὲ τὴν χρῆσιν τῆς ὀθόνης ταύτης ἡ πρόνοια, ὅπως μὴ πίπτουν μετὰ τὴν κλάσιν τοῦ ἁγίου ἄρτου ψυχία τοῦτου καὶ γίνεται τοιοῦτοτρόπως βεβήλωσις. Τὸ κατὰ σάρκιον δηλοῖ τὴν καθαρὰν σινδόνα, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ εὐσχήμων Ἰωσήφ περιετύλιξε τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν ταφήν. Ἡ σινδόνη αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα κατὰ σάρκιον, ὥς ἔαν ἐγίνετο τινὰ τὸ θυσιαστήριον ἔμψυχον. Τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ κατὰ σαρκίου τιθέμενον κάλυμμα καλεῖται ἐν δ υ τ ὸ ν ἢ ἐν δ υ τ ῆ. Ἐπὶ τοῦ κατὰ σαρκίου καὶ τῆς ἐνδυτῆς τίθεται τὸ Εἰ λ η τ ὸ ν, ὅπερ λέγεται καὶ θρόνος καὶ ἀντιμήνσιον. Συμβολίζει δὲ ἡ ἐνδυτὴ, κατὰ τοὺς ἐρ-

μηνεύοντας ἀλληγορικῶς, τὰ ἀπαστράπτοντα, ὡς τὸ φῶς, ἱμάτια τοῦ μεταμορφωθέντος εἰς τὸ Θαβώρ Κυρίου·

2) Τὸ ἀντιμήνσιον. Εἶναι μεταξωτὴ τετράγωνος ὀθόνη, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι ἀπεικονισμένη ἡ ταφή τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-

12. Ἀντιμήνσιον τοῦ ἔτους 1717
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

σοῦ Χριστοῦ. Τὸ ἀντιμήνσιον εἶναι εἶδος φορητοῦ θυσιαστηρίου, ἐδημιουργηθῆ δὲ διὰ τὰ ἀντικαθιστᾶ πλήρως τὴν ἁγίαν Τράπεζαν καὶ διευκολύνῃ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ εἰς μέρη ὅπου ἡ ἐλλείπει ἐντελῶς ἡ ἁγία Τράπεζα (εἰς στρατόπεδα, εἰς τὸ ὑπαιθρον κ.λ.π.) ἢ ὑπάρχει μὲν, ἀλλὰ δὲν ἔχει ἀκόμη καθιερωθῇ. Ἐπεκρά-

τησε βαθμίδον ν' ἀποτυπῶνται καὶ αἱ εἰκόνες τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν κατὰ τὰ τέσσαρα ἄκρα, καὶ τοιουτοτρόπως προῆλθε τὸ σημερινὸν εἰκονογραφημένον ἀντιμήνσιον εἰς σχῆμα ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου. Τοῦτο ὑπενθυμίζει τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν, ὅτε οἱ τάφοι τῶν μαρτύρων ἐχρησίμευον ἀντὶ ἁγίας Τραπεζῆς. Ἡ καθιέρωσις τοῦ ἀντιμηνσίου γίνεται συνήθως κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως τέλεσιν τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ, ὅτε χρησιμοποιεῖται ὡς πρῶτον κάλυμμα τῆς χρισμένης δι' ἁγίου Μύρου πλακὸς τῆς ἁγίας Τραπεζῆς. Ἐφαπλούμενα τὰ ἀντιμήνσια κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τῆς καθιερώσεως, ἀπορροφοῦν τὸ ἐπιχυθὲν σταυροειδῶς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς πλακὸς ἅγιον Μύρον καὶ τοιουτοτρόπως καθιεροῦνται καὶ ταῦτα. Εἰς τὰ καθιερωζόμενα τοιουτοτρόπως ἀντιμήνσια προσράπτονται καὶ λείψανα μαρτυρικά, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι παρὰ ἀπλᾶ εἰλητά.

3) Τὸ εἰλητόν. Διὰ νὰ ἐκτελῇται τὸ ἔργον τῆς πρωταρχικῆς ὁθόνης, προστετέθη καὶ τρίτον μετὰ τὸ δευτέρον κάλυμμα, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη εἰλητόν. Τοῦτο εἶναι ὕφασμα τετράγωνον, τὸ ὁποῖον ἐφαπλῶνται κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας κάτωθεν τῶν τιμίων δώρων. Καλεῖται δὲ τοιουτοτρόπως, ἐπειδὴ ἐκτυλίσσεται ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπεζῆς κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου.

4) Ὁ ἄήρ. Εἶναι τετράγωνον ὕφασμα, δι' οὗ καλύπτονται τὸ ἅγιον Ποτήριον καὶ τὸ Δισκάριον μετὰ τὴν μεγάλην εἰσοδὸν καὶ τὴν ἐναπόθεσιν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπεζῆς. Τοῦτο τὸ κάλυμμα ὁ ἱερεὺς σείει ἐπὶ τῶν τιμίων δώρων κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, ὅτε ἀποκαλύπτεται τὸ ἅγιον Ποτήριον καὶ τὸ Δισκάριον, ἀερίζων τρόπον τινὰ καὶ ριπίζων αὐτά, καθὼς ἔπραττον ἄλλοτε οἱ διάκονοι διὰ τῶν ἐκ πτερῶν ταῶνων ριπιδίων, τὰ ὁποῖα τοῦτο ἀντικατέστησε. Τὸ κάλυμμα τοῦτο ἀποτελεῖ συμπλήρωμα τοῦ εἰλητοῦ, διότι τὸ εἰλητόν καλύπτει τὰ ἐπ' αὐτοῦ τιθέμενα τίμια δῶρα κάτωθεν, ἐνῶ ὁ ἄήρ καλύπτει αὐτὰ ἄνωθεν καὶ

5) Ὁ ἐπιτάφιος. Εἶναι ὕφασμα φέρον τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ τάφῳ. Οὗτος χρησιμοποιεῖται μόνον κατὰ τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν, ὅταν δεικνύεται ἐντὸς τοῦ ναοῦ εἰς τοὺς πιστοὺς ὑπὸ τῶν ἱερέων.

13. 'Ο 'Επιτάφιος τῆς Θεσσαλονίκης
'Αριστούργημα τῆς Βυζαντινῆς τέχνης τοῦ 14ου αἰῶνος
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

11. Η ΙΕΡΑΤΙΚΗ ΣΤΟΛΗ

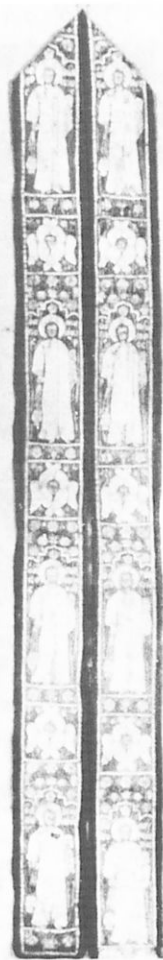
Ἡ ἰδιαίτερα στολή τῶν κληρικῶν κατὰ τὴν λατρείαν εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένη μετὰ τοῦ ἱερατικοῦ ὑπουργήματος. Ἡ στολή αὕτη ὡς πρὸς τὸ σχῆμα δὲν διέφερε τῆς συνήθους καθιερωμένης στολῆς. Ἀνομοιότητα πρὸς τὰ ἐνδύματα τῆς καθημερινῆς χρήσεως τοῦ λαοῦ παρουσιάζει ἡ ἱερατικὴ ἀμφίεσις μετὰ τὸν 5' αἰῶνα, ὀφειλομένη εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ σημειωθείσα τότε ἐπιδρομὴ τῶν λαῶν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπικράτησιν νέων ἡθῶν καὶ εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς μέχρι τότε ἐπικρατούσης ἐνδυμασίας, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία διετήρησεν ἀμετάβλητον τὸ εἰσαχθέν εἰς τὴν λατρείαν αὐτῆς ἐνδυμα. Τοιοῦτοτρόπως περιῆλθον εἰς χρῆσιν ἰδιαίτεραι μορφαὶ ἐνδυμάτων, τὰ ὅποια ἀπὸ χρώματος λευκοῦ κατ' ἀρχὰς βαθμηδὸν προσέλαβον διαφόρους ἄλλους χρωματισμούς καὶ διακρίνονται εἰς τρία εἶδη, εἰς τὰ ἄμφια τοῦ διακόνου (στιχάριον ὁράριον, καὶ ἐπι-

μάνικα), τὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου (στιχάριον, ἐπιμάνικα, ἐπιτραχήλιον, ζώνη καὶ φαιλόνιον) καὶ τὰ ἄμφια τοῦ ἐπισκόπου (στιχάρια, ἐπιμάνικα, ζώνη, ἐπιγονάτιον, σάκος καὶ ὠμοφόριον).

1. Τὰ ἄμφια τοῦ διακόνου : 1) Τὸ στιχάριον. Εἶναι χιτῶν ποδήρης, χρώματος λευκοῦ, τὸ ὁποῖον ὡς πρῶτον ἄμφιον περιβάλλονται οἱ κληρικοὶ ὅλων τῶν βαθμῶν. Συμβολίζει τὴν λαμπρὰν πολιτείαν τοῦ ἱερέως.

2) Τὸ ὀράριον. Εἶναι τὸ κύριον διακριτικὸν ἄμφιον τοῦ βαθμοῦ τοῦ διακόνου. Παράγεται δὲ ἡ λέξις ἐκ τοῦ λατινικοῦ (os, oris) καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ προσόψιον. Συνίσταται ἐκ λωρίδος λευκῆς καὶ ἐπιμήκους καὶ φέρεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω κρεμάμενον. Ἐκαλοῦντο μεταξύ τῶν Λατίνων ὀράρια τὰ σουδάρια καὶ αἱ ταινίαι, διὰ τῶν ὁποίων ἐδέοντο αἱ πληγαὶ ἢ οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν μελλόντων νὰ θανατωθοῦν. Τὸ ὀράριον αἰωρούμενον ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ τὸ ἄλλο τοῦ φέροντος αὐτὸ ὁμοιάζει κατὰ τοὺς ἀλληγοριστάς, πρὸς πτέρυγας ἀγγελικὰς καὶ δηλοῖ τὴν μετὰ φόβου καὶ τρόμου τελουμένην ὑπὸ τῶν διακόνων ὑπηρεσίαν καὶ

3) Τὰ ἐπιμάνικα (ἐκ τῆς προθέσεως ἐπὶ καὶ τῆς λατινικῆς λέξεως manus = χεῖρ). Εἶναι εἶδος χειροκτίων, τὰ ὁποῖα ἀφήνουν ἀκάλυπτον ἐντελῶς τὴν κυρίως χεῖρα καὶ καλύπτουν τὸ μετακάρπιον, χρησιμεύουν δέ, διὰ νὰ περιβάλουν ἢ ἐπενδύουν οἱ κληρικοὶ τὸ ἄκρον τῶν χειρῶν τοῦ στιχαρίου. Γίνεται χρῆσις τούτων ὑπὸ τῶν λειτουργῶν καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν. Συμβολίζουν δὲ τὰ ἐπιμάνικα τὰς χειροτέδας, διὰ τῶν ὁποίων ἐδεσαν τὰς χεῖρας τοῦ Κυρίου. Ὅταν ὁ λειτουργὸς φορῇ τὸ ἐπιμάνικον τῆς δεξιᾶς χειρός, λέγει: «*Ἢ δεξιὰ σου, Κύριε, δεδοξασται ἐν ἰσχύϊ...*».

14. Ὁράριον τοῦ 17ου αἰῶνος (Ἐκ τοῦ Μουσείου Μπενάκη).

“Όταν δὲ φορῇ τὸ ἀριστερόν, λέγει : « *Λί χειρὶς σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με . . .* ».

II. Τὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου :

- 1) Τὸ στιχάριον,
- 2) Τὰ ἐπιμάνικα,
- 3) Τὸ ἐπιτραχήλιον (κοινῶς πετραχήλι). Τὸ ἄμφιον τοῦτο φέρουν ἀπὸ τοῦ τραχήλου οἱ πρεσβύτεροι ὡς ἄμφιον διακριτικὸν τοῦ βαθμοῦ των. Τὸ ἐπιτραχήλιον εἶναι ἡ ἰδίᾳ λωρὶς τοῦ ὁραρίου,

15. Ἐπιμάνικον μετὰ παραστάσεως ἀγγέλου τοῦ Εὐαγγελισμοῦ,
τοῦ 16ου αἰῶνος
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

φερομένη ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου οὐχὶ καθ' ὃν τρόπον φέρεται ἡ λωρὶς τοῦ διακόνου, ἀλλὰ περίξ τοῦ τραχήλου τιθεμένη, ὥστε καὶ τὰ δύο ἄκρα αὐτῆς νὰ συννεοῦνται πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ πρὸς τὰ κάτω. Συμβολίζει δὲ τὴν καταβαίνουσαν ἐπὶ τὸν ἱερέα χάριν, ὅταν ὁ ἱερεὺς φέρῃ τοῦτο·

- 4) Ἡ ζώνη. Δι' αὐτῆς ὁ ἱερεὺς περιβάλλει τὴν ὀσφύν αὐτοῦ, διὰ νὰ δίδῃ ἐλευθερίαν εἰς τὰς κινήσεις του. Ἐπομένως ἔχει πρα-

κτικὸν σκοπὸν. Ὑπενθυμίζει δὲ ἠθικῶς τὸ «εἶναι (τὸν ἱερέα) ἐν πνευματικῇ διαγωγῇ διεξοσμένον». Κατὰ τὴν περιζώσιν λέγει ὁ ἱερεὺς: «*Εὐλόγητός ὁ Θεός, ὁ περιζωννέων με δύνανται καὶ ἔθετο ἄμωμον τὴν ὁδόν μου*».

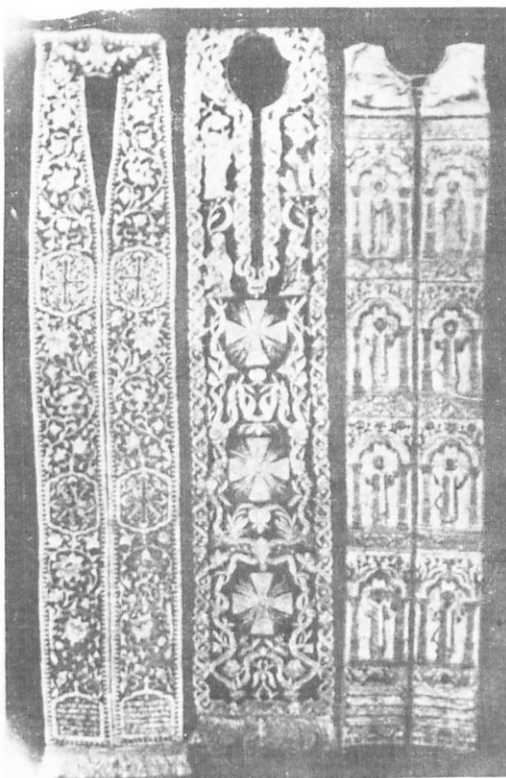
5) Τὸ φαιλόνιον.

Εἶναι ἄμφιον ὁμοιάζον πρὸς μανδύαν, τὸ ὁποῖον ρίπτεται ὑπεράνω τοῦ στιχαρίου καὶ τοῦ ἐπιτραχηλίου καὶ παρουσιάζεται ἔμπροσθεν μὲν βραχύτερον, ἐκτεινόμενον μέχρι σχεδὸν τῶν γονάτων, ὀπίσθεν δὲ μακρύτερον. Εἰς τὴν λειτουργικὴν χρῆσιν εἰσήχθη ἐκ τῆς καθημερινῆς τοιαύτης. Ὅταν πρόκειται ὁ ἱερουργῶν νὰ φορέσῃ τοῦτο, ἀπαγγέλλει τὸν στίχον: «*Οἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην καὶ οἱ ὅσιοί σου ἀγαλλιάσει ἀγαλλιάσονται...*» καὶ

6) Τὸ ἐπιγονάτιον.

Εἶναι τετράγωνον ὕφασμα χρυσοκέντητον, τὸ ὁποῖον κρέμαται ἀπὸ τῆς ζώνης καὶ πίπτει

ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ γόνατος εἰς σχῆμα ρόμβου. Τὸ ἄμφιον τοῦτο μέχρι τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ἐφέρετο ὑπὸ μόνον τῶν ἀρχιερέων, ἔπειτα δὲ ἐπετράπη νὰ φέρουν τοῦτο καὶ οἱ κατέχοντες ἐκκλησιαστικὸν ὀξίωμα ἱερεῖς (ἀρχιμανδρίται, οἰκονόμοι, πρωτοπρεσβύτεροι καὶ ἄλλοι). Τὸ ἐπιγονάτιον ἦτο κατ' ἀρχὰς ἀπλοῦν ἐκ λινοῦ ὑφάσματος, ἐξελι-

16. Ἐπιτραχήλια

(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου)

χθέν βαθμηδόν εἰς πολυτελές ἄμφιον. Ὅταν φορῇ τοῦτο ὁ ἱερεὺς, ἀπαγγέλλει τὸν στίχον «*Προΐζωσαι τὴν ὀμοφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρὸν σου, δυνατέ...*». Συμβολίζει δὲ τὸ ἐπιγονάτιον τὸ λέντιον, τὸ

ὅποιον ἐχρησιμοποίησεν ὁ Κύριος κατὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον.

III. Τὰ ἄμφια τοῦ ἐπισκόπου :

- 1) Τὸ στιχάριον,
- 2) Τὰ ἐπιμάνικα,
- 3) Ἡ ζώνη,
- 4) Τὸ ἐπιγονάτιον.

5) Ὁ σάκκος. Εἶναι ἄμφιον μὲ βραχείας καὶ πλατείας χειρίδας, φθάνον μέχρι τοῦ γόνατος. Ὁ σάκκος κατ' ἀρχὰς ἦτο ἐνδύμα αὐτοκρατορικόν, καθιερωθέν κατόπιν καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων. Συμβολίζει τὸ πορφύρου ἱμάτιον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐνέδυσαν τὸν Σωτῆρα πρὸς ἐμπαίγμόν, συγχρόνως δὲ καὶ τὴν δι-

17. Φαιλόνιον χρυσοκεντητὸν τοῦ 1745
(Ἐκ τοῦ Βαζαντινοῦ Μουσείου)

καισύνην, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἔχουν οἱ φέροντες αὐτό. Διὰ τοῦτο ὁ ἐπίσκοπος, ὅταν φορῇ αὐτό, λέγει : «*Οἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην. . .*»

6) Τὸ ὠμοφόριον. Τὸ ἄμφιον τοῦτο ἀποτελεῖ διακριτικὸν γνῶρισμα τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος. Εἶναι ἄμφιον στενὸν καὶ ἐπίμηκες ἐκ λαμπροῦ ὑφάσματος κατεσκευασμένον, τὸ ὅποιον φορεῖ ὁ ἐπί-

σκοπος ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ καὶ ἄνωθεν τοῦ σάκκου. Ὁμοφóρια εἶναι δύο εἰδῶν, τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν. Καὶ τὸ μὲν μέγα ὁμοφóριον, ριπτόμενον ἐπὶ τῶν ὤμων, ἀναδιπλοῦται περίξ τοῦ τραχήλου κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε τὸ μὲν ἐν ἄκρον αὐτοῦ νὰ κρέμαται πρὸς τὰ ἔμπρως, τὸ δὲ ἄλλο πρὸς τὰ ὀπίσω, τὸ δὲ μικρὸν ρίπτεται ἐπὶ τῶν ὤμων κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἀμφότερα τὰ ἄκρα αὐτοῦ νὰ πίπτουν πρὸς τὰ ἔμπρως.

Ὁ ἐπίσκοπος κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν φορεῖ καὶ τὰ δύο ὁ-

18. Ὁμοφóρια

(Ἐκ τοῦ σκευοφυλακίου τοῦ Οἴκου. Πατριαρχείου)

μοφóρια: τὸ μέγα, τὸ ὁποῖον φέρει ἀπὸ τῆς δεξολογίας μέχρι τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ τὸ ὁποῖον ἀφαιρεῖ ὅταν πρέκειται ν' ἀναγνωσθῇ τὸ Εὐαγγέλιον, εἰς ἔνδειξιν ταπεινώσεως, καὶ τὸ μικρὸν, τὸ ὁποῖον φέρει μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ μέχρι πέρατος τῆς θείας λειτουργίας, καθὼς καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἱεροτελεστίας.

7) Ὁ μανδύας. Εἶναι ἄμφιον πολυτελὲς καὶ ἐπίμηκες, τὸ ὁποῖον περιδένεται περίξ τοῦ λαιμοῦ τοῦ ἀρχιερέως καὶ κρατεῖται

ὁπισθεν παρὰ τοῦ διακόνου. Τὸ ἐνδυμα, αὐτό, τὸ ὁποῖον φέρει διαφόρους συμβολικὰς παραστάσεις, φορεῖ ὁ ἀρχιερεὺς, ὅταν πρόκειται νὰ λειτουργήσῃ, πρὶν ἐνδυθῇ τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν·

8) Ἡ μίτρα. Εἶναι τὸ ἐπίσημον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, τὸ ὑπὸ μορφὴν στέμματος φερόμενον ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων. Τὴν μίτραν κοσμεῖ κυκλικῶς διάδημα μὲ τὸν δικέφαλον ἀετὸν καὶ τοὺς Εὐαγ-

19. Πατριαρχικὸς σάκκος μετὰ παραστάσεων τοῦ θαύματος τῆς Τιβερίადος
(Ἐκ τοῦ σκευοφυλακίου τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου)

γελιστός, Σταυρὸς δὲ κεῖται εἰς τὴν κορυφὴν αὐτῆς. Ἡ μίτρα ἐγενικεύθη ὡς διακριτικὸν ἐπίσημον ὅλων τῶν ἀρχιερέων ἀπὸ τοῦ 13' αἰῶνος. Συμβολίζει αὕτη τὸν ἀκάνθινον στεφανόν· καὶ

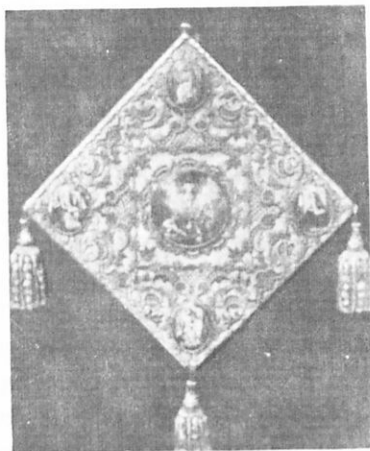
9) Ἡ ποιμαντικὴ ράβδος (κοινῶς πατερίτσα). Συνεχίζει αὕτη τὸ παλαιὸν δικανίκιον, τὸ ὁποῖον ἔφερον οἱ ἀξιωματοῦχοι εἰς

τὴν Κωνσταντινούπολιν. Φέρει εἰς τὰ ἄκρα δύο ὄφεις περιπεπλεγμένους, εἰς τὸ μέσον δὲ αὐτῶν μικρὸν Σταυρόν. Καὶ οἱ μὲν δύο ὄφεις εἰκονίζουσι τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας, ὁ δὲ Σταυρὸς τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὁ φέρων τοῦτο εἰς τὸν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τούτων ἀγῶνα, ὡς καλὸς ποιμὴν.

IV. Ἐξαρτήματα τῆς ἐπισκοπικῆς στολῆς: 1) Ὁ Σταυρός. Οὗτος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ τοῦ ἐπισκόπου ἀνωθεν τοῦ ὠμοφορίου εἰς τὸ στήθος δι' ἀλύσεως εἰς δῆλωσιν τῆς αὐταπαρνήσεως

20. Μίτρα μετὰ τοῦ Πατριαρχικοῦ
ἐμβλήματος τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ
(Ἐκ τοῦ σκευοφυλακίου
τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου)

21. Χρυσοκέντητον ἐπιγονάτιον
(Ἐκ τοῦ σκευοφυλακίου
τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου)

τοῦ φέροντος αὐτό. Διὰ τοῦτο, ὅταν φορῇ αὐτόν, λέγει: «*Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἰλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν...*» καὶ

2) Τὸ ἐγκόλπιον. Εἶναι μικρὰ εἰκὼν τοῦ Σωτῆρος ἐκ καθαροῦ ἀργύρου, σχήματος ὠσειδοῦς, ἢ ὁποῖα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ εἰς τὸ στήθος δι' ἀλύσεως χρυσεῆς, εἰς δῆλωσιν τῆς καθαρᾶς καρδίας καὶ εὐθύτητος τοῦ λειτουργοῦ. Διὰ τοῦτο, ὅταν φορῇ αὐτό, λέγει: «*Καρδίαν καθαρὰν γτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεός...*». Τὸ ἐγκόλπιον φέρεται ὅχι μόνον κατὰ τὰς ἱερὰς τελετάς, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τούτων.

12. ΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

Λειτουργικά βιβλία καλούνται τὰ βιβλία, τὰ ὅποια περιέχουν τὴν θεῖαν λειτουργίαν καὶ πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν. Ἀπὸ τῶν βιβλίων αὐτῶν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ λειτουργοί, οἱ ψάλται καὶ οἱ ἀναγινῶσται ἐκφωνοῦν, ψάλλουν καὶ ἀναγινώσκουν τὰς εὐχὰς, τοὺς ὕμνους καὶ τὰ ἀναγνώσματα.

Ὁ κατάλογος τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ὁ ὁποῖος ἤρχισε νὰ καταρτίζεται πολὺ ἔνωρίς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, πλουτιζόμενος βαθμηδὸν περιλαμβάνει σήμερον εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν τὰ ἑξῆς βιβλία:

1) Τὸ **Τυπικόν**. Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει τὴν τάξιν, κατὰ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ τελοῦνται αἱ ἱεραὶ ἀκολουθίαι κατὰ τὰς διαφόρους ἑορτάς.

2) Ἡ **θεία Λειτουργία**. Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει τὰς θείας Λειτουργίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ τὴν τῶν Προηγιασμένων, ἐπὶ πλέον δὲ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ μικροῦ καὶ μεγάλου ἁγιασμοῦ.

3) Τὸ **Εὐχολόγιον**. Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει τὰς ἐν χρήσει Λειτουργίας, τὴν διάταξιν καὶ τὰς εὐχὰς τοῦ ἑσπερινοῦ, τοῦ ὄρθρου, τοῦ ἁγιασμοῦ, τὰς ἀκολουθίας τῶν λοιπῶν μυστηρίων καὶ ἄλλας διαφόρους εὐχὰς. Ἔχομεν μέγα καὶ μικρὸν Εὐχολόγιον. Καὶ τὸ μὲν μέγα περιέχει ὅλας τὰς ἀνωτέρω ἀκολουθίας, τὸ δὲ μικρὸν διαλαμβάνει μόνον τὰ ἀπολύτως καθ' ἑκάστην χρήσιμα εἰς τὸν λειτουργὸν τῆς Ἐκκλησίας, καλεῖται δὲ καὶ Ἀγιασματάριον.

4) Τὸ **Ἀρχιερατικόν**. Τοῦτο χρησιμοποιοῖται ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων.

5) Τὸ **Εὐαγγέλιον** καὶ ὁ **Ἀπόστολος**. Ἦτοι βιβλία περιέχοντα τὰς ἀναγινωσκομένας περικοπὰς κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς ἐκ τῶν Εὐαγγελίων, τῶν Πράξεων καὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων.

6) Τὸ **Ψαλτήριον**. Τὸ βιβλίον αὐτό, τὸ ὁποῖον εἶναι εἰς μεγίστην χρῆσιν κατὰ τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας, περιέχει τοὺς ψαλμοὺς τοῦ προφητὰνακτος Δαβὶδ.

7) Τὸ **Ὡρολόγιον**. Εἶναι βοηθητικὸν βιβλίον, τὸ ὁποῖον περιέχει τὴν ἀκολουθίαν τοῦ μεσονυκτικοῦ, τοῦ ὄρθρου, τοῦ ἑσπερινοῦ,

τοῦ ἀποδείπνου, τῶν Χαιρετισμῶν τῆς Θεοτόκου, συγχρόνως δὲ καὶ μηνολόγιον μετὰ τῶν ἀπολυτικίων καὶ κοντακίων τῶν διαφόρων ἑορτῶν·

8) Τὰ Μηναια. Τὰ βιβλία αὐτὰ εἶναι δώδεκα καὶ περιέχουν τροπάρια καὶ κανόνες διὰ τοὺς ἑσπερινούς καὶ τοὺς ὄρθρους τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν, καθὼς καὶ τοὺς βίους τῶν ἑορταζομένων εἰς ἐκάστην ἡμέραν ἁγίων·

9) Ἡ Παρακλητική. Περιέχει τροπάρια καὶ κανόνες διὰ τοὺς ἑσπερινούς καὶ τοὺς ὄρθρους μιᾶς ἐκάστης τῶν ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος κατὰ τοὺς ὀκτῶ ἤχους (τρόπους) τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς καὶ διαφόρους παρακλητικούς κανόνες (ὡς π.χ. πρὸς τοὺς ἀρχαγγέλους κ.λ.π.). Τῆς Παρακλητικῆς τὰ τροπάρια ἐκάστης ἑβδομάδος, τὰ ψαλλόμενα εἰς διαφόρους ἤχους, ἀποτελοῦν καὶ ἰδιαίτερον βιβλίον, τὴν Ὀκτώηχον·

10) Τὸ Τριώδιον. Περιέχει τροπάρια καὶ κανόνες διὰ τοὺς ἑσπερινούς καὶ τοὺς ὄρθρους τῶν ἑορτῶν τῶν ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου μέχρι τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, καὶ

11) Τὸ Πεντηκοστόριον. Περιέχει τροπάρια καὶ κανόνες διὰ τοὺς ἑσπερινούς καὶ τοὺς ὄρθρους τῶν κινητῶν ἑορτῶν, τῶν ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν ἁγίων Πάντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

13. ΑΙ ΣΥΝΔΕΟΜΕΝΑΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΝ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

(ΩΡΑΙ, ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ, ΑΠΟΔΕΙΜΝΟΝ, ΜΕΣΟΝΥΚΤΙΚΟΝ, ΘΡΘΡΟΣ)

α) ΓΕΝΕΣΙΣ ΚΑΙ ΣΧΕΣΙΣ ΑΥΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΝ

Ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων εἰς αὐτὴν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην εἶχον καθιερωθῇ ὠρισμένοι ὥραι προσευχῆς, ἀργότερον δὲ καὶ αἱ ἀκολουθίαι αἱ ἀναγινωσκόμεναι κατὰ τὰς ὥρας ταύτας. Αἱ ὥραι αὗται ἦσαν κατ' ἀρχὰς μετὰ τῶν Ἰουδαίων τρεῖς (τρίτη = 6 π.μ., ἕκτη = 12 π.μ. καὶ ἑνάτη = 3 μ.μ.), κατὰ τὸν ψαλμικὸν στίχον: « ἐσπέρας καὶ πρωὶ καὶ μεσημβρίας διηγίσομαι, ἀπαγγελῶ καὶ εἰσακούσεται τῆς φωνῆς μου » (ψαλμὸς νδ' 18). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δανιὴλ « καιροὺς τρεῖς τῆς ἡμέρας ἦν γάμπτων ἐπὶ τὰ γόνατα αὐτοῦ καὶ προσευχόμενος » (Δαν. ς' 10). Καθὼς δὲ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν καὶ ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (γ' 1), καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἐξηκολούθουν νὰ τηροῦν τὰς ὥρας ταύτας τῆς προσευχῆς, παρ' αὐτῶν δὲ παρέλαβον αὐτὰς καὶ οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοί. Πρὸς τούτους ἀπὸ τοῦ β' αἰῶνος ἤρχισαν νὰ ὀρίζονται καὶ ἄλλαι ὥραι προσευχῆς, ἐπὶ δὲ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου οἱ μοναχοὶ τῆς Καππαδοκίας εἶχον ὥρας προσευχῆς τὸν ὄρθρον, τὰς ὥρας τρίτην, ἕκτην καὶ ἑνάτην καὶ τὸν ἐσπερινόν. Τοιοῦτοτρόπως, διαμορφουμένης βαθμίδον κατὰ τρόπον ὀριστικὸν τῆς λατρείας, διεκρίθησαν ὥραι προσευχῆς αἱ πρώτη, τρίτη, ἕκτη, ἑνάτη, ὁ ἐσπερινός, τὸ ἀπόδειπνον, τὸ μεσονυκτικὸν καὶ ὁ ὄρθρος.

Αἱ ἀκολουθίαι αὗται θεωροῦνται κυρίως, ὡς προπαρασκευὴ διὰ τὴν θεϊαν λειτουργίαν, ἥ ὅποια ἀποτελεῖ τὸ κέντρον αὐτῶν, χαρακτη-

ρίζονται δὲ μετὰ τῆς θείας λειτουργίας, ὡς τακτικά, ἐπειδὴ τελοῦνται καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ πρὸς διάκρισιν τῶν ἐκτάκτων ἀκολουθιῶν (ὅπως εἶναι αἱ ἀκολουθίαι τῶν μυστηρίων καὶ ἄλλαι μερικαὶ ἀκολουθίαι), καὶ δημιουργοῦνται ἐκ τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀτομικῆς ζωῆς τῶν πιστῶν.

β) Ο ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ

Ἐσπερινὸς καλεῖται ἡ ἀκολουθία ἡ τελουμένη κατὰ πᾶσαν ἑσπέραν. Αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς ἐπομένης ἡμέρας. Ἡ ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ ἐκκλησιαστικῶς θεωρεῖται ὡς ἡ πρώτη χρονικῶς νυχθημερινὴ ἀκολουθία, συμφώνως πρὸς τὴν παλαιὰν ἰουδαϊκὴν ἀντίληψιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ λήξις τῆς μιᾶς ἡμέρας καὶ ἡ ἑναρξίς τῆς ἄλλης συνέπιπτον κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Ὡς ἐκ τούτου καὶ τὰ ψαλλόμενα εἰς τὸν ἑσπερινὸν τροπάρια ἀναφέρονται πάντοτε εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς ἐπομένης ἡμέρας. Ἀναλόγως δὲ τῆς σπουδαιότητος αὐτῆς ἔχομεν καὶ τὸν ἑσπερινὸν μικρὸν ἢ μέγαν. Καὶ μικρὸς μὲν ἑσπερινὸς καλεῖται ὁ συνήθης καὶ κατὰ τὰς καθημερινὰς ἀναγιγνωσκόμενος, μέγας δὲ ὁ τῶν Κυριακῶν καὶ ἐπισήμων ἑορτῶν. Ὁ μέγας ἑσπερινὸς συνάπτεται ἐνίοτε μετὰ τοῦ ὄρθρου τῆς ἐπομένης ἡμέρας, τοιοῦτοτρόπως δὲ ἀποτελεῖ τὴν λεγομένην «*ἀγρυπνίαν*» ἢ «*ὥλον-κτίαν*» συνήθως κατὰ τὰς τελουμένας ἀγρυπνίας εἰς τὰς ἱερὰς μονὰς.

Ἀρχίζει δὲ ὁ ἑσπερινὸς διὰ τοῦ «*Εὐλόγητός ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε*». Ἐπακολουθεῖ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ προοιμιακοῦ, ἥτοι τοῦ 103 ψαλμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει μὲ τὸ «*Εὐλόγει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον*» καὶ ἀπαριθμεῖ τὰ ἔργα τῆς δημιουργίας, τὰ ὁποῖα ὁ Θεὸς ἐν σοφίᾳ ἐποίησε.

Μετὰ τὴν μεγάλην συναπτήν ψάλλεται ὁ 140 ψαλμός: «*Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς Σέ, εἰσάκουσόν μου*», ὁ λεγόμενος ἐπιλύχνιος, καὶ μετ' αὐτὸν ἄλλοι τρεῖς ψαλμοὶ (141, 129 καὶ 116). Εἰς τοὺς τελευταίους στίχους τῶν ψαλμῶν τούτων, οἱ ὁποῖοι ψάλλονται ἐναλλάξ, ἐπισυνάπτονται ἔξ τροπάρια, τὰ καλούμενα σ τ ι χ η ρ ά. Μετὰ τὰ στιχηρὰ ἐπακολουθεῖ εἰς τὸν μέγαν ἑσπερινὸν ἡ μικρὰ εἴσοδος, ἐν συνεχείᾳ ὁ ἐπιλύχνιος ὕμνος: «*Φῶς ἱλαρὸν ἀγίας δόξης ἀθανάτου Πατρός, οὐρανόθεν, ἀγίου μάκαρος, Ἰησοῦ Χριστέ...*», περικοπὰὶ ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ὅταν πρόκειται περὶ τοῦ ἑσπερινοῦ τῶν ἐπισήμων ἑορτῶν, ἡ ἐκτενής, τὸ «*Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ ἐσπέρᾳ ταύτῃ*

ἀναμαρτήτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς» καὶ τὰ ἀπόστιχα. Μετὰ τὰ ἀπόστιχα λέγεται ὁ ὕμνος τοῦ Συμεών: «*Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ρημά σου ἐν εἰρήνῃ*» καὶ γίνεται ἡ ἀπόλυσις.

γ) ΤΟ ΑΠΟΔΕΙΠΝΟΝ

Ἡ ἀκολουθία αὕτη ἀναγινώσκεται εὐθύς μετὰ τὸ δεῖπνον διὰ τοῦτο καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπόδειπνον. Ὑπάρχουν δὲ δύο εἶδη ἀποδείπνων, τὸ μικρὸν καὶ τὸ μέγα. Τὸ μὲν μικρὸν ἀναγινώσκεται καθ' ἑκάστην ἑσπέραν τοῦ ὅλου ἔτους, πλὴν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, τὸ δὲ μέγα κατὰ πᾶσαν ἑσπέραν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἐκτὸς τῶν Σαββάτων καὶ τῶν Κυριακῶν αὐτῆς, καθὼς καὶ τῶν Παρασκευῶν αὐτῆς (κατὰ τὰς ὁποίας ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου) καὶ τῆς παραμονῆς τοῦ Μεγάλου Κανόνος καὶ τῆς Μ. Τετάρτης, ὅτε καὶ πάλιν τελεῖται τὸ μικρὸν ἀπόδειπνον.

Καὶ τὸ μὲν μικρὸν ἀπόδειπνον ἀρχίζει διὰ τοῦ «*Εὐλόγητός ὁ Θεὸς ἡμῶν...*». Ἐπακολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (50, 69 καὶ 142), ἡ μεγάλη δοξολογία, τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, τὸ «*Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς...*», ἡ εὐχή: «*Ὁ ἐν παντὶ καιρῷ...*» καὶ τέλος δύο ἄλλαι ὠραῖαι εὐχαί, ἡ πρώτη μὲν πρὸς τὴν Θεοτόκον ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων: «*Ἀσπίς, ἀμόλυντε, ἄθροε*», ἡ δευτέρα δὲ πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων: «*Καὶ δὲς ἡμῖν, Δέσποτα, πρὸς ἕπνον ἀποῦσιν...*».

Τὸ δὲ μέγα ἀπόδειπνον περιέχει περισσοτέρους ψαλμούς.

δ) ΤΟ ΜΕΣΟΝΥΚΤΙΚΟΝ

Ἡ ἀκολουθία τοῦ μεσονυκτικοῦ ὠνομάσθη οὕτω ἀπὸ τῆς ὥρας, καθ' ἣν τελεῖται συνήθως, ἥτοι περὶ τὸ μεσονύκτιον, καὶ εἶναι κυρίως ἀπαρχὴ τῶν καθ' ἡμέραν προσευχῶν εἰς τὸν Θεόν. Ἡ ἀκολουθία τελεῖται κυρίως αὕτη εἰς τὰ μοναστήρια περὶ τὸ μεσονύκτιον.

Ὑπάρχουν τρία εἶδη μεσονυκτικῶν: τὸ καθ' ἡμέραν, τὸ τοῦ Σαββάτου καὶ τὸ τῶν Κυριακῶν μὲ μικρὰν διαφορὰν εἰς τὴν ἀκολουθίαν.

Καλοῦνται ὥραι αἱ ἀκόλουθιαί αἱ ἀναγινωσκόμεναι κατὰ τὰς ἀντιστοίχους ὥρας τῆς ἡμέρας τοῦ ἑβραϊκοῦ ὥρολογίου εἰς τὰς μονάς (ἡ πρώτη, σύμφωνα πρὸς τὸν παρ' ἡμῖν ὑπολογισμόν, τὴν 7 π.μ., ἡ τρίτη τὴν 9 π.μ., ἡ ἕκτη τὴν 12 μεσημβρινὴν καὶ ἡ ἐνάτη τὴν 3 μ.μ.), ὅπου βραδύτερον συνήπτετο ἡ τρίτη ὥρα μετὰ τῆς ἕκτης, κληθεῖσα τριθέκτη.

Εἰς δὲ τὰς πόλεις ὅλαι μὲν αἱ ὥραι ἀναγινώσκονται συνήθως μόνον τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστὴν τὴν πρωίαν κατὰ τὴν Προηγιασμένην λειτουργίαν, ἡ δὲ ἐνάτη πάντοτε συνδεδεμένη μετὰ τοῦ ἑσπερινοῦ. Αἱ ὥραι τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων, καθὼς καὶ τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς λέγονται μεγάλαι ὥραι, διότι εἶναι ἐκτενέστεραι ἀπὸ τὰς ἄλλας.

Ἡ πρώτη ὥρα. Ἡ ἀκολουθία αὕτη ἐπισυνάπτεται μετὰ τοῦ ὄρθρου. Ἀρχίζει δὲ διὰ τοῦ « *Δεῦτε προσκυνήσωμεν* ». Ἀκολουθοῦν τρεῖς κατὰλληλοι εἰς τὴν πρωινήν προσευχὴν ψαλμοὶ (5, 89 καὶ 100), τὸ ἀπολυτίκιον τῆς ἡμέρας καὶ τὸ θεοτοκίον τῆς ὥρας: « *Τί σέ καλέσωμεν, ὦ κεχαρισμένη* : ». Ἐπισφραγίζει δὲ αὐτὴν ἡ ἀκόλουθος εὐχή: « *Χριστέ, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον καὶ ἀγιάζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, σημειωθῆτω ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, ἵνα ἐν αὐτῷ ὁφώμεθα φῶς τὸ ἀπρόσιτον καὶ κατεύθυνον τὰ διαβήματα ἡμῶν πρὸς ἐργασίαν τῶν ἐντολῶν σου, πρεσβείαις τῆς παραγωγῆς σου μητρὸς καὶ πάντων σου τῶν ἁγίων. Ἀμήν* ».

Ἡ τρίτη ὥρα. Ἡ ἀκολουθία αὕτη ἀναγινώσκεται πρὸ τῆς θείας λειτουργίας. Ἀρχίζει δὲ διὰ τοῦ « *Βασιλεῦ Οὐράνιε...* ». Ἀκολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (16, 24 καὶ 50) καὶ τὸ τροπάριον: « *Κύριε, ὃ τὸ πανάγιόν σου Πνεῦμα ἐν τῇ τρίτῃ ὥρᾳ τοῖς Ἀποστόλοις σου καταπέμφας τοῦτο, ἀγαθέ, μὴ ἀντανέλῃς ἀφ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐγκαίνισον ἡμῖν τοῖς δεομένοις σου* », ἐκ τοῦ ὁποίου καταφαίνεται καὶ ἡ σημασία τῆς κατὰ τὴν ὥραν ταύτην προσευχῆς.

Ἡ ἕκτη ὥρα. Ἡ ἀκολουθία αὕτη συνάπτεται μετὰ τῆς τρίτης (τριθέκτη). Ἀρχίζει δὲ διὰ τοῦ « *Δεῦτε προσκυνήσωμεν...* ». Ἀκολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (53, 54 καὶ 90) καὶ τὸ τροπάριον: « *Ὁ ἐν ἕκτῃ ἡμέρᾳ καὶ ὥρᾳ τῷ Σταυρῷ προσηλώσας, τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ τολμῆθεισαν τῷ Ἀδὰμ ἁμαρτίαν καὶ τῶν πταισμάτων ἡμῶν τὸ χειρόγρα-*

γον διάρρηξον, Χριστέ ὁ Θεός, καὶ σῶσον ἡμᾶς », ἐκ τοῦ ὁποίου καὶ ἐξηγεῖται διατὶ διετάχθη ἡ ἀκολουθία αὕτη.

Ἡ ἐν ἁ τῇ ὥρᾳ. Ἡ ἀκολουθία αὕτη ἀναγινωσκομένη πρὸ τοῦ ἑσπερινοῦ ἀρχίζει διὰ τοῦ « *Εὐλόγητός ὁ Θεός* ». Ἀκολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (83, 84 καὶ 85) καὶ ψάλλονται τροπάρια, τὰ ὅποια μνημονεύουν τὸν λαβόντα χώραν κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τῆς ἡμέρας σταυρικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου. Τὴν ἐνάτην ὥραν ἐπισφραγίζει ἡ εὐχὴ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου : « *Δέσποτα Κόριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ μαζροθυμήσας ἐπὶ τοῖς ἡμῶν πλημμελίμασι καὶ ἄχρῃ τῆς παρούσης ὥρας ἀγαγὼν ἡμᾶς, ἐν ᾗ ἐπὶ τοῦ ζωοποιοῦ ξύλου κοσμήμενος, τῷ εὐγνωσμοὶ ληστῇ τὴν εἰς τὸν παράδεισον ὁδοποιήσας εἴσοδον, καὶ θανάτῳ τὸν θάνατον ὥλεσας, ἰλάσθητι ἡμῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς καὶ ἀναξίοις δούλοις σου* ».

5) Ο Ο Ρ Θ Ρ Ο Σ

Ὁ ρ θ ρ ο ς καλεῖται ἡ ἀκολουθία ἡ τελουμένη κυρίως κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ὄρθρου (τὰ χαράματα, πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου), πρὸς τὴν ὁποῖαν ἐπισυνάπτεται κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς ἡ θεία λειτουργία. Διακρίνομεν δὲ εἰς τὸν ὄρθρον τρία κύρια μέρη :

α) Τὸ π ρ ο ο ἰ μ ι ο ν. Εἰς αὐτὸ μετὰ τὸ « *Δόξα τῇ ἀγίᾳ καὶ ὁμοουσίῳ τριῳδίᾳ...* » ἀναγινώσκεται ὁ ἑξ ἄ ψ α λ μ ο ς καὶ ψάλλονται τὰ καθίσματα καὶ τὰ εὐλογητάρια μετὰ τῶν ἀναβαθμῶν, τροπάρια, τὰ ὅποια ἀντικατέστησαν χάριν συντομίας ψαλμοὺς ἐκ τοῦ Ψαλτηρίου (τὰ καθίσματα, τὸν ἁψωμον, τὸν πολυέλαιον, τοὺς ἀναβαθμούς), οἱ ὅποιοι συνήθως παραλείπονται.

β) Τὴν ἀ ν ἄ γ ν ω σ ι ν τοῦ Εὐ α γ γ ε λ ί ο υ, τὸ ὁποῖον κατὰ μὲν τὰς Κυριακὰς, καλούμενον ἑ ω θ ι ν ὄ ν, ἀποτελεῖται ἐκ περικοπῆς, ἡ ὁποία ἐξιστορεῖ τὰ κατὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου, κατὰ δὲ τὰς ἑορτὰς μὲ περιεχόμενον σχετικὸν μὲ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ψάλλεται ἡ ἀναγινώσκεται ὁ 50 ψ α λ μ ο ς καὶ περιφέρεται τὸ Εὐαγγέλιον κατὰ τὰς Κυριακὰς, ἵνα ἀσπασθοῦν οἱ πιστοὶ τὸν εἰκονιζόμενον ἐπ' αὐτοῦ ἀναστάντα Κύριον· καὶ

γ) Τὸ μέρος τοῦ ὄρθρου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ κ α ν ὄ ν ο ς τῶν αἵ ν ω ν καὶ τῆς δ ο ξ ο λ ο γ ί α ς. Τὴν δοξολογίαν ἀκολουθεῖ ἡ ἀ π ὄ λ υ σ ι ς, τὴν ὁποῖαν ὁ ἱερεὺς κατὰ τὰς ἑορτὰς καὶ Κυριακὰς ἀναγινώσκει κατ' ἰδίαν ἐντὸς τοῦ ἁγίου Βήματος.

14. Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

α) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΓΕΝΙΚΩΣ

Χαρακτηρισμός της θείας λειτουργίας. Ἡ θεία λειτουργία εἶναι ἡ σπουδαιότερα ὅλων τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, ἡ τελετή τῶν τελετῶν. Αὕτη εἶναι πρῶτον ἡ μοναδική ἐπὶ γῆς ἀναμνηστική τελετή, διότι τελεῖται κατ' αὐτὴν τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὁποῖον ἀναπαριστᾷ τὸν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ ἀπολυτρωτικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ πιστεύοντες εὐρίσκουν τὴν σωτηρίαν.

Ἡ θεία λειτουργία δεύτερον εἶναι θυσία. Διότι παρίσταται ὁράτως εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν αὐτὸς ὁ Χριστὸς διὰ τοῦ προσφερομένου ἄρτου καὶ οἴνου καὶ τῇ ἐπενεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεταβαλλομένου εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου, τὸ θυσιασθὲν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Γολγοθᾶ.

Ἡ θεία λειτουργία τέλος εἶναι μυστική ἔνωσις, διότι μᾶς ἐνώνει μὲ τὸν Χριστὸν καὶ μᾶς καθιστᾷ μετόχους ὅλων τῶν ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Γολγοθᾶ ἀπολυτρωτικὴν θυσίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Αἱ ἐν χρήσει λειτουργίαι. Αἱ ὑπάρχουσαι εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν λειτουργίαι, καθὼς εἵπομεν καὶ ἀλλαχοῦ, εἶναι αἱ ἑξῆς :

α) Ἡ λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, ἡ μακροτάτη πασῶν, τελούμενη συνήθως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τὴν 23 Ὀκτωβρίου, κατὰ τὴν ὁποίαν τελεῖται ἡ μνήμη τοῦ Ἰακώβου,

β) Ἡ λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, συντομωτέρα τῆς τοῦ Ἰακώβου, τελούμενη δεκάκις τοῦ ἔτους (κατὰ τὰς Κυριακὰς τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, πλὴν τῆς τῶν Βαίων, τὴν Μεγάλην Πέμπτην καὶ τὸ Μέγα Σάββατον, καθὼς καὶ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ Θεοφανείων καὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Βασιλείου),

γ) Ἡ λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου, συντομωτέρα καὶ τῆς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ἡ συνηθεστάτη πασῶν τῶν λειτουργιῶν, καὶ

δ) Ἡ τῶν Προηγιασμένων δώρων, ἡ συντομωτέρα ὅλων, τελούμενη ἐκάστην Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν τῆς Μεγάλης Τεσσα-

ρακοστῆς καὶ τὴν Δευτέραν, Τρίτην, καὶ Τετάρτην τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος.

Τὰ μέρη τῆς θείας λειτουργίας. Ἡ θεία λειτουργία, ἐξεταζομένη κατὰ τὸ μόνιμόν της περιεχόμενον, ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν μερῶν: τῆς προσκομιδῆς, τῆς λειτουργίας τῶν κατηχομένων καὶ τῆς λειτουργίας τῶν πιστῶν.

Καὶ ἡ μὲν προσκομιδὴ συνίσταται εἰς τὴν προετοιμασίαν τῶν τιμίων δώρων, τὰ ὅποια θὰ χρησιμοποιηθοῦν κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ἡ τελετὴ αὕτη ἐγένετο παλαιότερον κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, τὴν ὥραν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐψάλλετο ὁ Χερουβικός ὕμνος. Βραδύτερον ὁμως, χάριν εὐκολίας, ἐπεκράτησε νὰ τελῇται τὴν ὥραν, κατὰ τὴν ὁποίαν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου. Ἡ δὲ λειτουργία τῶν κατηχομένων εἶναι τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς θείας λειτουργίας, κατὰ τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει ἀρχίσει ἀκόμη τὸ μυστήριον, ἀλλὰ προπαρασκευάζονται οἱ παριστάμενοι διὰ προσευχῶν καὶ ὕμνων καὶ ἀναγνωσμάτων ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς πρὸς τὸ μυστήριον· ἐπεὶ δὲ παλαιότερον ἐπετρέπετο νὰ παρευρίσκωνται κατὰ τὸ μέρος τοῦτο οἱ κατηχούμενοι, διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζεται λειτουργία τῶν κατηχομένων. Ἡ δὲ λειτουργία τῶν πιστῶν εἶναι τὸ μέρος ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἐν συνεχείᾳ τοῦ ὁποῖου λαμβάνει χώραν ἡ μετάληψις ὑπὸ τῶν πιστῶν· ἐπεὶ δὲ ἀπεκλείοντο ἀπὸ τοῦτο τὸ μέρος οἱ ἀβάπτιστοι καὶ μόνον οἱ πιστοὶ παρίσταντο, διὰ τοῦτο καὶ ὠνομάσθη λειτουργία τῶν πιστῶν.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω διαρθρώσεως τῆς θείας λειτουργίας καταφαίνεται, ὅτι προχωρεῖ αὕτη κατὰ τρόπον κλιμακωτὸν ἀπὸ τὰ ὀλιγώτερον σπουδαῖα πρὸς τὰ σπουδαιότερα, ἀπὸ τὰ γνωστότερα καὶ συνηθέστερα πρὸς τὰ ὑψηλότερα καὶ μυστηριώδη, μέχρις ὅτου μᾶς ἐνώσῃ μὲ αὐτὸν τὸν Κύριον διὰ τῆς θείας κοινωνίας.

β) Η ΠΡΟΣΚΟΜΙΔΗ

Ι. Ἡ προπαρασκευὴ τῶν λειτουργῶν. Ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος, ἀφοῦ προετοιμασθοῦν διὰ καταλλήλου προσευχῆς (*Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε... Βασιλεῦ οὐράνιε...*) ἔμπροσθεν τῆς ωραίας Πύλης, ἀσπάζονται ἀκολουθῶς τὰς ἁγίας εἰκόνας λέγοντες συγχρόνως τὰ ὠρισμένα δι' ἐκάστην τροπάρια. Μετὰ τοῦτο κλίνουν τὴν κεφαλὴν καὶ

λέγει ὁ ἱερεὺς μυστικῶς τὴν ἀκόλουθον εὐχὴν: «*Κύριε, ἐξαπόστειλον τὴν χειρὰ σου ἐξ ὕψους κατοικητηρίου σου καὶ ἐνίσχυσόν με εἰς τὴν πορρωτέρην διακονίαν σου ἵνα ἀκατακρίτως παραστὰς τῷ φοβερῷ σου βήματι τὴν ἀναίμακτον ἱερουργίαν ἐπιτελέσω*».

Μετὰ τὴν προσευχὴν αὐτὴν εἰσέρχονται ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος εἰς τὸ ἅγιον Βῆμα, ὅπου ἐνδύονται τὰ ἱερά αὐτῶν ἄμφια. Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἐνδεδυμένοι προσέρχονται εἰς τὸ χωνευτήριο καὶ νίπτουν τὰς χεῖράς των. Ἡ νίψις αὕτη τῶν χειρῶν συμβολίζει τὴν ψυχικὴν καθαρότητα ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, ἡ ὁποία πρέπει νὰ δικακρίνη πάντοτε τοὺς λειτουργοὺς τῶν θείων μυστηρίων.

Διὰ τῆς νίψεως τῶν χειρῶν τελειώνει ἡ προπαρασκευὴ τῶν λειτουργῶν διὰ τὴν τελετὴν τῆς προσκομιδῆς καὶ τῆς λειτουργίας.

II. Τὰ κατὰ τὴν τελετὴν τῆς προσκομιδῆς. Μετὰ τὴν ἀνωτέρω προπαρασκευὴν ὁ ἱερεὺς ἔρχεται εἰς τὴν πρόθεσιν, λαμβάνει εἰς τὰς χεῖράς του τὸν προσφερόμενον ἄρτον, ὁ ὁποῖος λέγεται προσφορά καὶ ἐξάγει ἀπὸ τὸ κέντρον, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει ὁ τύπος τῆς σφραγίδος ΙΣ. ΧΡ. ΝΙΚΑ, ἕνα τετράγωνον τεμάχιον ἄρτου, τὸ ὁποῖον λέγεται Ἀμνός, ἐπεὶδὴ συμβολίζει αὐτὸν τὸν Χριστόν, ὁ ὁποῖος παρομοιάζεται μὲ ἄμνόν, ἐνῷ συγχρόνως λέγει τοὺς λόγους τοῦ προφήτου Ἡσαίου, διὰ τῶν ὁποίων προλέγεται ὁ ἐκούσιος θάνατος τοῦ Κυρίου, ἦτοι: «*Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἦχθη καὶ ὡς ἄμνός ἀφωτός ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτόν, οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ...*» Τὸ τεμάχιον αὐτό, τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ μεταβληθῇ εἰς σῶμα Χριστοῦ, τοποθετεῖται ἐντὸς τοῦ Δισκαρίου. Ἐπειτα κεντᾷ διὰ τῆς λόγχης τὸν Ἀμνὸν ἀπαγγέλλων τὸ χωρίον: «*Εἰς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἐνέξε καὶ εὐθέως ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ*» καὶ τότε χύνει οἶνον καὶ ὕδωρ ἐντὸς τοῦ ἁγίου Ποτηρίου. Μετὰ τοῦτο ἐξάγει ὁ ἱερεὺς μίαν μερίδα ἐκ τῆς αὐτῆς ἢ ἄλλης προσφορᾶς εἰς τιμὴν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, τὴν ὁποῖαν τοποθετεῖ πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ Ἀμνοῦ, εἰς τὸ Δισκάριον, ἐνῷ συγχρόνως ἀπαγγέλλει τὸν ψαλμικὸν στίχον «*Παρέστη ἡ Βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου, ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη*» (ψαλμός μδ' 10). Κατόπιν ἐξάγει ἑννέα ἄλλας μερίδας ἐκ τῆς προσφορᾶς, τὰς ὁποίας τοποθετεῖ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ Ἀμνοῦ εἰς τρεῖς σειρὰς ἀπὸ τρεῖς μερίδας δι' ἐκάστην σειράν. Αἱ μερίδες αὐταὶ ἐκπροσωποῦν τοὺς ἀρχαγγέλους Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, τὸν Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον, τοὺς προφῆτας, τοὺς Ἀποστόλους,

τούς μεγάλους πατέρας τῆς Ἐκκλησίας καὶ λοιποὺς ἁγίους. Ἡ εἰκὼν δέ, τὴν ὁποῖαν ἐμφανίζουν αἱ μερίδες, εἶναι ἡ κάτωθι :

Δ	Δ	Δ	ΙΣ.	ΧΡ.	
Δ	Δ	Δ			Δ
Δ	Δ	Δ	ΝΙ	ΚΑ	

Ἀκολουθῶς τίθενται εἰς τὸ Δισκάριον ὑποκάτω τοῦ Ἀμνοῦ μερίδες ζώντων καὶ τεθνεώτων, ἐξαγόμεναι ἐκ τῆς προσφορᾶς, καθ' ὃν χρόνον ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει εἰς τὴν πρόθεσιν τὰ ὀνόματα αὐτῶν, ἐξαιτούμενος ὑπὲρ αὐτῶν τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῶν ζώντων καὶ τῶν κεκοιμημένων.

Μετὰ τοῦτο ὁ ἱερεὺς, ἀφοῦ θέσῃ τὸν ἀστερίσκον ἐπάνω εἰς τὸ Δισκάριον καὶ εἴπῃ τὴν κατάλληλον εὐχήν, σκεπάζει τὸ Δισκάριον δι' ἑνὸς καλύμματος, δι' ἄλλου τὸ Ποτήριον, ὁμοῦ δὲ τὸ Δισκάριον μετὰ τοῦ Ποτηρίου διὰ τρίτου καλύμματος, τοῦ ἁέρος, λέγων δι' ἑκάστον τῶν ἐπιτιθεμένων καλυμμάτων κατάλληλον εὐχήν. Τέλος θυμιᾷ ὁ ἱερεὺς τὰ δῶρα αὐτὰ καὶ παρακαλεῖ τὸν Θεὸν μὲ χαμηλὴν φωνὴν νὰ δεχθῇ τὴν πρόθεσιν ταύτην εἰς τὸ ὑπερουράνιον αὐτοῦ θυσιαστήριον.

γ) Ἡ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΗΧΟΥΜΕΝΩΝ

Ἡ λειτουργία τῶν κατηχουμένων ἀρχίζει διὰ τῆς ἐκφωνήσεως: «*Εὐλόγημένη ἡ Βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*», ἡ ὁποία εἶναι δοξολογία πρὸς τὸν ἐν τριάδι Θεὸν καὶ καταλήγει μὲ τὰς εὐχὰς ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων. Διακρίνομεν δὲ εἰς αὐτὴν τὰ ἑξῆς κύρια σημεῖα: 1) τὴν μεγάλην συναπτὴν ἢ τὰ εἰρηνικά, 2) τὰ ἀντίφωνα, 3) τὴν μικρὰν εἰσοδον, 4) τὸν τρισάγιον ὕμνον, 5) τὰ ἀναγνώσματα καὶ 6) τὴν ἐκτενῆ ἱκεσίαν καὶ τὰς εὐχὰς ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων.

1) Ἡ μεγάλη συναπτὴ ἢ τὰ εἰρηνικά. Εἶναι αὕτη δέησις, εἰς τὴν ὁποῖαν συνάπτονται πολλὰ αἰτήματα, ἀναφερόμενα εἰς διαφόρους ἀνάγκας ἰδικὰς μας καὶ τῶν συνανθρώπων μας, εἰς τὸ τέλος ἐκάστου τῶν ὁποίων ἐπαναλαμβάνεται ἡ προτροπὴ: «*δεηθῶμεν*» (ὡς παρακαλέσωμεν τὸν Κύριον). Προτρεπόμεθα δὲ νὰ παρακαλέσωμεν τὸν Κύριον ἐν εἰρήνῃ (ἐν ἡρεμίᾳ δηλ. πνευματικῇ) καὶ ὑπὲρ εἰρήνης (γαλήνης δηλ. τῆς συνειδήσεως).

Ἐκτὸς τῆς εἰρήνης, ὡς τοῦ πρώτου κατὰ σειρὰν καὶ πολυτιμοτάτου ἀγαθοῦ, τὴν ὁποίαν ζητοῦμεν εἰς τὴν μεγάλην συναπτήν μετὰ τοῦ διακόνου (ἐκ τοῦ ὁποίου ἀγαθοῦ αἱ δεήσεις αὗται καλοῦνται καὶ εἰρηνικά), παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν καὶ δι' ἄλλα πράγματα ἐπίσης σπουδαῖα: διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν μας, διὰ τὴν εἰρήνην τοῦ κόσμου, διὰ τὴν σταθερότητα εἰς τὴν πίστιν τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, διὰ τὴν ἔνωσην ὅλων τῶν ἀνθρώπων εἰς ἓν κ.λ.π. Καὶ τελειώνει ἡ συναπτή μὲ τὴν προτροπὴν τοῦ διακόνου, ὅπως στρέψουν οἱ πιστοὶ τὸν νοῦν καὶ ἐνθυμηθοῦν τὴν προσωπικότητα καὶ τὸν βίον τῆς Θεοτόκου, καθὼς καὶ ὅλων τῶν ἁγίων, διὰ νὰ μιμηθοῦν τὴν ἀρετὴν των.

Τὴν μεγάλην συναπτήν διαδέχεται ἡ ἐκφώνησις τοῦ ἱερέως: «*Ὅτι πρόει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκίνησις...*» ὡς αἰτιολογία τῆς α' μυστικῆς εὐχῆς, τὴν ὁποίαν πρὸ τοῦ Βήματος ἀπαγγέλλει ὁ λειτουργός, οἱ δὲ πιστοὶ διὰ τῶν ψαλτῶν προσθέτουν τὸ «*Ἀμήν*» ὡς κατακλείδα συμπροσευχόμενοι καὶ αὐτοὶ μετὰ τοῦ ἱερέως. Εἶναι δὲ τὸ «*Ἀμήν*» λέξις ἑβραϊκὴ, καθὼς καὶ μερικαὶ ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ τελετουργικοῦ, καὶ σημαίνει ὅχι μόνον τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῶν λεχθέντων, ἀλλὰ καὶ τὸν πόθον τῶν προσεσευχομένων πρὸς πραγματοποίησιν τῶν δεήσεών των.

2) Τὰ ἀντίφωνα. Μετὰ τὸ «*Ἀμήν*» ἀκολουθοῦν τὰ ἀντίφωνα καὶ αἱ συνδεόμεναι μὲ αὐτὰ μικραὶ συναπταὶ («*Ἐτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν...*»). Τὰ ἀντίφωνα εἶναι στίχοι ψαλμικοί, κατ' ἐρανισμόν προσιδιάζοντες εἰς ἐκάστην ἑορτὴν, ψαλλόμενοι ἐκ περιτροπῆς ὑπὸ τῶν χορῶν, ἐπαναλαμβανομένου ὡς ἐπ' ὀδοῦ μεθ' ἑνα ἑκαστον στίχον εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἀντίφωνον τοῦ ἐμφυμίου: «*Ταῖς προσβείαις τῆς Θεοτόκου*», εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἀντίφωνον τοῦ ἐμφυμίου: «*Σῶσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ*», εἰς δὲ τὸ τρίτον τοῦ ἀπολυτικίου τῆς ἡμέρας*.

* Ἀπὸ τὰ ἀντίφωνα σήμερον περιεσώθησαν μόνον τὰ ἐφύμνια. Ἡ πρῶξις αὕτη, τοῦ νὰ ψάλλωνται μεθ' ἑκαστον στίχον τὰ ἐφύμνια, διεσώθη εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Μ. Σαββάτου. Ἐκεῖ, μετὰ τὰ ἀναγνώσματα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀρχίζει ὁ ἀναγνώστης: «*Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον*». Ὁ λαὸς ψάλλει: «*Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας*». Κατόπιν ὁ ἀναγνώστης: «*Εὐλογεῖτε, ἄγγελοι Κυρίου, οὐρανοὶ Κυρίου, τὸν Κύριον*» καὶ ἐπανολεμβάνει μεθ' ἑκαστον στίχον τὸ ἐφύμνιον. Αὕτη ἡ

3) Ἡ μικρὰ εἴσοδος. Μετὰ τὰ ἀντίφωνα ἀκολουθεῖ ἡ ἱστορικὴ ἐμφάνισις τοῦ θεοῦ εἰς τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, εἰς τὴν ἀκρόασιν τῶν ὁποίων προετοιμάζονται οἱ πιστοὶ διὰ τῆς μικρᾶς εἰσόδου. Κατ' αὐτὴν, ἡ ὁποία γίνεται ψαλλομένου τοῦ ἀπολυτικίου, ἐξάγεται τὸ Εὐαγγέλιον ἀπὸ τῆς βορείας πύλης τοῦ ἁγίου Βήματος κρατούμενον ὑπὸ τοῦ διακόνου, προηγουμένων λαμπάδων καὶ ἀκολουθοῦντος τοῦ συλλειτουργοῦντος ἱερέως, εὐχομένου μυστικῶς, ὅπως ἀξιώσῃ καὶ εἰσέλθῃ μαζί εἰς τὸ θυσιαστήριον μετὰ ἁγίων ἀγγέλων, καὶ μεταφέρεται εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ. Ἐκεῖ ὑψοῦται τοῦτο ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος αὐτὸ διακόνου προβαλλόμενον εἰς προσκύνησιν εἰς τοὺς πιστούς, οἱ ὅποιοι προσκαλοῦνται μὲ τὸ « *Σοφία· ὁρθοί* ». Προσέξατε, μὲ ἄλλα λόγια, αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπὸ Θεοῦ σοφία! Σηκωθῆτε, διὰ νὰ ἀποδώσῃτε τὸν ὀφειλόμενον σεβασμὸν ! Μετὰ τοῦτο τὸ Εὐαγγέλιον εἰσάγεται ἐκ νέου εἰς τὸ ἅγιον Βῆμα καὶ τοποθετεῖται ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπεζῆς. Τὴν εἴσοδον τοῦ Εὐαγγελίου χαιρετίζουν οἱ πιστοί, ἱστάμενοι ὀρθοί, ὡς ἐμφάνισιν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ μὲ τὸ « *Δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ προσπέσωμεν Χριστῷ* ».

Εἰς τὴν εἴσοδον αὐτὴν καὶ τὰ ἐπακολουθοῦντα ἀναγνώσματα διείδον οἱ νεώτεροι λειτουργιολόγοι τὸν συμβολισμὸν τῆς εἰσόδου τοῦ Κυρίου εἰς τὴν δημοσίαν δρᾶσίν του, τὸν Ἰησοῦν κηρύττοντα καὶ κηρυττόμενον. Τὸ γεγονός ἐν τούτοις εἶναι, ὅτι ἡ μικρὰ εἴσοδος προῆλθεν ἐκ τῆς γενομένης ἄλλοτε μεταφορᾶς τοῦ Εὐαγγελίου ἀπὸ τοῦ σκευοφυλακίου, ὅπου τοῦτο ἐφυλάσσετο, εἰς τὸν εὐρισκόμενον εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ ἄμβωνα, ὅπου καὶ ἐτοποθετεῖτο, διὰ νὰ ἐπακολουθήσουν μετ' ὀλίγον ἀναγνώσματα.

Διὰ τῶν τροπαρίων, τὰ ὁποῖα ἐπακολουθοῦν μετὰ τὴν μικρὰν εἴ-

ἐπὶ φῶς δυνατόν νὰ ᾔτο σύνθεσις ἐλευθέρᾳ ἀπὸ μίαν ποιητικὴν διάνοιαν εὐσεβούς ἀνθρώπου, ὅπως τὸ « *τὸν Κύριον ὑμνεῖτε* » ἢ ὅπως τὸ « *ταῖς προσεβείαις τῆς Θεοτόκου* ». Ἀλλὰ δυνατόν νὰ ᾔτο καὶ στίχος τοῦ ψαλμοῦ ἐν εἰδει ἐπὶ φῶς καὶ οὗτος ἐπαναλαμβάνομενος. Κάτι παρόμοιον σημειοῦται εἰς τὴν αὐτὴν ἀκολουθίαν τοῦ Μ. Σαββάτου καὶ μετὰ τὸν Ἀπόστολον, ὅπου ψάλλεται ὁ ψαλμὸς « *Ἀνάστα ὁ Θεὸς κρίνων τὴν γῆν· ὅτι σύ... κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι* ». Τὸν αὐτὸν ψαλμὸν ἐπαναλαμβάνομεν μετὰ στίχων λεγομένων χύμα ἐκ τοῦ πα' ψαλμοῦ, π.χ. « *Ὁ Θεὸς ἔφη ἐν συναγωγῇ Θεῶν, ἐν μίᾳ δὲ Θεοῦ διακρινεῖ...* » κ.τ.λ.

σοδον (ἀπολυτίκιον, κοντάκιον), ἐξαίρεται τὸ ἑορταζόμενον γεγονός καὶ οἱ καρποί, τοὺς ὁποίους ἔφερεν ὁ σπόρος τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὸν βίον τῶν ἐγκωμιαζομένων ἀγίων.

4) Ὁ τρισάγιος ὕμνος. Μετὰ τὰ τροπάρια τῆς εἰσόδου ψάλλεται ὁ τρισάγιος ὕμνος : « *Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς* », διὰ τοῦ ὁποίου ἐκδηλοῦται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἡ πεποίθησις, ὅτι μόνος ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ἀπολύτως ἅγιος.

Ὁ ὕμνος οὗτος, ὁ ὁποῖος εἰσήχθη σχετικῶς πρὸς τὰ λοιπὰ σημεῖα τῆς θείας λειτουργίας εἰς χρόνους μεταγενεστέρους, προέρχεται ἀπὸ τὸν ἀγγελικὸν ἐκεῖνον ὕμνον, τὸν ὁποῖον ἤκουσεν ὁ προφήτης Ἡσαΐας ν' ἀναπέμπουν εἰς τὸν οὐρανὸν τὰ Σεραφεῖμ. Ἀντὶ τοῦ τρισαγίου ὕμνου κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν Χριστουγέννων, τῶν Θεοφανείων, τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον κατὰ τὰς ὁποίας ἐβαπτίζοντο οἱ κατηχούμενοι, ψάλλεται τὸ « *Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε...* » Ὅταν δὲ λειτουργῇ καὶ ἀρχιερεὺς, τότε οὗτος μετὰ τὸ τελευταῖον τρισάγιον ἐξέρχεται πρὸ τῆς ὥραιας Πύλης καὶ παρακαλεῖ τὸν Θεὸν διὰ τοῦ « *Κύριε, Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ* », ὅπως ἐπισκεφθῇ τὴν Ἐκκλησίαν του καὶ καταρτίσῃ τοὺς πιστοὺς, τοὺς ἀποτελοῦντας τὸν πνευματικὸν ἀμπελῶνα τῆς Ἐκκλησίας.

Καθ' ὃν χρόνον ψάλλεται ὁ τρισάγιος ὕμνος, ὁ ἱερεὺς ἀπαγγέλλει μυστικῶς τὴν λεγομένην εὐχὴν τοῦ τρισαγίου ὕμνου, διὰ τῆς ὁποίας ἀναμνησκόμενος τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς δωρεάς του δέεται, ὅπως δεχθῇ ὁ Θεὸς τὸν τρισάγιον ὕμνον καὶ ἀξιώσῃ αὐτὸν καὶ τοὺς συμπροσευχομένους μετ' αὐτοῦ πιστοὺς τοῦ ἔλεους του.

5) Τὰ ἀναγνώσματα καὶ τὸ κήρυγμα. Μετὰ τὸν τρισάγιον ὕμνον καὶ τὸν τοῦ Βασιλέως πολυχρονισμόν, ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ, ἐπειδὴ ἔφθασε πλέον ἡ στιγμή ν' ἀκουσθοῦν τὰ θεῖα λόγια τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὁ τεταγμένος ἀναγνώστης ἀναγινώσκει εἰς ἐπήκοον πάντων τὴν περικοπὴν τῆς ἡμέρας ἐκ τῶν ἐπιστολῶν ἢ ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων. Μετὰ τοῦτο ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Εὐαγγελίου ὑπὸ τοῦ διακόνου ἢ τοῦ ἱερέως, τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀκροάσεως τοῦ ὁποίου μαρτυρεῖ ἡ εὐχή, τὴν ὁποίαν λέγει ὁ ἱερεὺς πρὸ τῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ, τὴν στιγμήν κατὰ τὴν ὁποίαν ψάλλεται τὸ « *Ἀλληλοῦϊα* » (αἰνεῖτε τὸν Θεόν) καὶ διὰ τῆς ὁποίας ζητεῖ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ συμ-

προσευχομένου μετ' αὐτοῦ λαοῦ τὸν θεῖον φωτισμὸν εἰς κατανόησιν τῶν εὐαγγελικῶν ἀληθειῶν.

Ἐξ αὐτοῦ καὶ αἱ τιμητικαὶ ἐκδηλώσεις, διὰ τῶν ὁποίων περιβάλλεται ἡ ἀνάγνωσις τοῦ καιομένου θυμιάματος πρὸ τῆς ἀκρόασεώς του, προπορευομένων πρὸ αὐτοῦ λαμπάδων εἰς ἔνδειξιν χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης καὶ ἰσταμένων κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν πάντων ὀρθίων εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ. Ἡ ἀκρόασις τοῦ Εὐαγγελίου τελειώνει μετὰ τὸ « Δόξα σοι, Κύριε, Δόξα σοι », τὸ ὅποιον ψάλλεται ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου γίνεται τὸ κήρυγμα, οὐσιῶδες μέρος τῆς θείας λατρείας, τὸ ὅποιον μετατίθεται ἐνίοτε καὶ εἰς τὴν ὥραν τοῦ κοινωνικοῦ.

6) Ἑκτενὴς ἱκεσία. Μετὰ τὴν ἀκρόασιν τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ τοῦ κηρύγματος ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἔργον τῆς προσευχῆς διὰ τῆς λεγομένης ἐκτενῆς ἱκεσίας κατόπιν τῆς προσκλήσεως τοῦ διακόνου διὰ τοῦ « *Εἰπώμεν πάντες ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας ἡμῶν* ». Εἶναι δὲ αὕτη σειρά δεήσεων, διὰ τῶν ὁποίων ζητοῦμεν τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου καὶ παρακαλοῦμεν αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ὑπὲρ τῶν κτιτόρων καὶ εὐεργετῶν τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, ὑπὲρ τῶν κοπιῶντων καὶ ψαλλόντων, ὑπὲρ πάντων τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν κ.λ.π., εἰς τὸ τέλος ἐκάστης τῶν ὁποίων ἀποκρίνεται ὁ χορὸς τῶν ψαλτῶν διὰ τριπλῆς ἐπαναλήψεως τοῦ « *Κύριε, ἐλέησον* ». Σήμερον ἡ ἐκτενὴς ἱκεσία συνεπτύχθη εἰς μόνην τὴν ἐκφώνησιν : « *Ὅπως ὑπὸ τοῦ ζῳότου σου πάντοτε γυαλιζόμενοι* ».

Εὐθὺς μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκτενοῦς ἱκεσίας ἤρχιζεν ἄλλοτε ἡ ἐπίκλησις ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων, « *ἵνα ὁ Κύριος αὐτοὺς ἐλεήσει κατηχήσῃ αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης, ἐνώσῃ αὐτοὺς τῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ* », καὶ μετ' αὐτὴν ἡ ἐπίκλησις ὑπὲρ τῶν φωτιζομένων, ἐκείνων δηλ. οἱ ὅποιοι προσεχῶς θὰ ἐβαπτίζοντο.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν ἐκ τοῦ ναοῦ τῶν κατηχουμένων ἀπηνθύνοντο εὐχαὶ ὑπὲρ τῶν μετανοούντων, οἱ ὅποιοι ἦσαν χριστιανοὶ βαπτισμένοι, χωρισμένοι ὅμως τῆς θείας κοινωνίας, καὶ οἱ ὅποιοι δὲν ἐπετρέπετο νὰ συνεχίσουν παραμένοντες εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ κοινωνήσουν. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν ἀπεχώρουν

καὶ αὐτοὶ πρὸ τῆς λειτουργίας τῶν πιστῶν, αἱ θύραι τοῦ ναοῦ ἐκλείοντο καὶ ἐλάμβανε τέλος ἡ λειτουργία τῶν κατηχομένων.

δ) Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΙΣΤΩΝ

Ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν ἤρχιζεν ἄλλοτε διὰ τῆς προσκομιδῆς. Ἀφ' οὗτου ὁμως αὕτη ἀπετέλεσεν ἰδιαιτέραν τελετὴν τελουμένην ὑπὸ τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὄρθρου, ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν ἀρχίζει διὰ τῆς μεγάλης εἰσόδου, ἡ ὁποία ἐπακολουθεῖ μετὰ τὰς ὑπὲρ τῶν πιστῶν εὐχάς.

1) Ἡ μεγάλη εἰσοδος. Ἡ μεγάλη εἰσοδος συνίσταται εἰς τὴν μεταφορὰν ἐν πομπῇ διὰ μέσου τοῦ ναοῦ τῶν τιμίων δώρων ἀπὸ τῆς προθέσεως καὶ τὴν ἀπόθεσιν διὰ μέσου τῆς ωραίας Πύλης ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης ψαλλομένου τοῦ χερουβικοῦ ὕμνου, διὰ τοῦ ὁποίου προτρέπονται οἱ πιστοί, εἰκονίζοντες μυστηριωδῶς τὰ Χερουβὶμ καὶ ψάλλοντες τὸν τρισάγιον ὕμνον εἰς τὴν ζωοποιὸν τριάδα, ν' ἀφήσουν πᾶσαν μέριμναν βιοτικὴν καὶ νὰ συγκεντρώσουν ὅλον τὸν νοῦν των εἰς τὰ μέλλοντα νὰ τελεσθοῦν, διότι πρόκειται νὰ ὑποδεχθοῦν μετ' ὀλίγον εἰς τὴν θείαν Εὐχαριστίαν τὸν Βασιλέα τῶν ὅλων.

Ἡ μεταφορὰ αὕτη τῶν τιμίων δώρων θεωρήθη, ὅτι συμβολίζει τὴν ταφήν καὶ τὴν μεταφορὰν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν τάφον.

2) Αἱ αἰτήσεις. Μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τῶν τιμίων δώρων εἰς τὸ θυσιαστήριον ἀπαγγέλλονται ὑπὸ τοῦ διακόνου αἱ αἰτήσεις, διὰ τῶν ὁποίων προτρέπονται οἱ πιστοὶ νὰ ζητήσουν τὴν ἡμέραν ἁγίαν καὶ εἰρηνικὴν, ἄγγελον φύλακα τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων, ἄφεισιν τῶν ἁμαρτιῶν, τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα διὰ τὰς ψυχάς, τὴν εἰρήνην τοῦ κόσμου, τὴν διαβίωσιν ἐν μετανοίᾳ, τὰ ἀνεπαίσχυντα γηρατεῖα, τὴν καλὴν ἀπολογίαν πρὸ τοῦ φοβεροῦ βήματος. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀναγινώσκεται ὑπὸ τοῦ ἱερέως μυστικῶς ἡ λεγομένη εὐχὴ τῆς περισκομιδῆς (ἐννοεῖται τῶν τιμίων δώρων), διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖ ὁ λειτουργὸς τὸν Θεὸν νὰ δεχθῇ ἐκ τῶν χειρῶν του τὴν θυσίαν τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ νὰ ἔλθῃ πλουσία ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Τραπέζης εὐρισκόμενα δῶρα καὶ εἰς τοὺς παρισταμένους πιστούς.

3) Ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως. Μετὰ τὰς αἰτήσεις ἐπακολουθεῖ ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ ὅλον τὸ ἐκ-

κλησίασμα αγάπην καὶ εἰρήνην, προκειμένου νὰ ὁμολογήσῃ τὴν πίστιν του εἰς τὸν Θεὸν τῆς αγάπης, διὰ τοῦτο καὶ ἀκούεται ἡ προτροπὴ τοῦ διακόνου : « *Ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους, ἵνα ἐν ὁμοιοῖα ὁμολογήσωμεν* ». Εἰς ἀπάντησιν καὶ συμπλήρωσιν τῆς προτροπῆς τοῦ διακόνου ἔπακολουθεῖ ἡ ὁμολογία : « *Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, τριῖδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον* », διὰ τῆς ὁποίας δηλοῦται ἐν περιλήψει τί πρόκειται νὰ ὁμολογήσωμεν. Κατὰ τὴν ἰδίαν στιγμὴν ἐγένετο ἄλλοτε μεταξὺ τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν ὁ ἀσπασμὸς τῆς εἰρήνης, ὁ ὁποῖος τῶρα περιωρίσθη μόνον μεταξὺ τῶν συλλειτουργῶν ἱερέων . Ἀμέσως δὲ μετὰ τοῦτο καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ παραγγέλματος : « *Τὰς θύρας, τὰς θύρας ! Ἐν σοφίᾳ πρόσχωμεν* », ἀναφερομένου εἰς τὴν μετὰ προσοχῆς ἐπιτήρησιν τῶν θυρῶν ὑπὸ τῶν διακόνων, διὰ νὰ μὴ εἰσέλθῃ κρυφίως κανεὶς ἀμύητος, ἔπακολουθεῖ ἡ ἀπαγγελία τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, ἡ ὁποία ἐγένετο ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ ὅλου λαοῦ.

Ε) Η ΑΓΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ

Καλεῖται τοιοῦτοτρόπως ἡ προσφορὰ τῶν τιμίων δώρων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὡς θυσία εὐχαριστήριος καὶ ἀναμνηστική, ὅπως δι' αὐτῶν, τὰ ὁποῖα μεταβάλλονται διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ἔλθῃ εἰς τοὺς πιστοὺς ἡ θεία χάρις. Τὸ τμῆμα αὐτὸ τῆς λειτουργίας τῶν πιστῶν, τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ἀπὸ τὸ « *Πρόσχωμεν τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν* » καὶ καταλήγει εἰς τὴν ἁγίαν κοινωνίαν καὶ τὴν ἀπόλυσιν, ἀποτελεῖ τὸ ἱερώτερον μέρος αὐτῆς.

Ι. Προτροπαὶ καὶ εὐλογίαι. Ἐπειδὴ ἐπέστη τὸ ἱερώτερον μέρος τῆς θείας λειτουργίας, προτρέπονται οἱ πιστοὶ εἰς ἔντασιν προσοχῆς. Καὶ ἐν πρώτοις ὁ διάκονος παραγγέλλει : « *Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβον. Πρόσχωμεν τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν* ». Εἰς τοὺς λόγους αὐτοὺς τοῦ διακόνου ὁ λαὸς διὰ τῶν ψαλτῶν ἀπαντᾷ : « *Ἔλεον εἰρήνης, θυσίαν αἰνέσεως* » (*Ναὶ· θὰ σταθῶμεν εὐλαβῶς· θὰ προσφέρωμεν τὴν σπλαγχνικὴν συγχώρησιν καὶ εἰρήνευσιν· θὰ ἀναπέμψωμεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τῆς θείας Εὐχαριστίας εὐγνώμονα δοξολογίαν*). Ὁ ἱερεὺς ἐξέρχεται τῶρα πρὸ τῆς ὥραιας Πύλης καὶ εὐλογεῖ τὸν λαὸν ὑψώνων τὴν δεξιάν, ἐνῶ συγχρόνως ἐκφωνεῖ : « *Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πα-*

τὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν», μεταδίδων τοιοῦτοτρόπως εὐλογίαν ἀποστολικήν καὶ εὐχόμενος, ὅπως ἔλθῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν ἡ σωτήριος εὐνοία καὶ δωρεά, ἡ πηγάζουσα ἀπὸ τὴν θυσίαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ διὰ ταύτης ἐκδηλωθεῖσα ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ ἡ μεταδίδουσα τὴν χάριν κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἰς τὸν εὐλογοῦντα ἀντεπεύχεται ὁ λαός: «Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου». «*Ἦνω σχῶμεν τὰς καρδίας*», προτρέπει μὲ δύναμιν κατόπιν ὁ ἱερεὺς τὸν λαὸν ἀπὸ τῆς ὥραίας Πύλης. «*Ἔχομεν πρὸς τὸν Κύριον*» (δηλ. ἀνυψώσει τὸν νοῦν μας,) ἀπαντᾷ ὁ λαός. «*Εὐχαριστήσομεν τῷ Κυρίῳ*», προτρέπει πάλιν τὸν λαὸν ὁ λειτουργός. Καὶ ἀφοῦ ἀποκριθῇ ὁ λαός, ὅτι «*Ἄξιον καὶ δίκαιον*» εἶναι νὰ εὐχαριστήσωμεν τὸν Κύριον, σταματᾷ ὁ συναφθεὶς μεταξὺ τοῦ λειτουργοῦ διάλογος, ὁ ὁποῖος χρησιμεύει ὡς προοίμιον τῆς ἁγίας ἀναφορᾶς.

II. Ὁ ἁγιασμός τῶν τιμίων δώρων. Ὁ ἁγιασμός τῶν τιμίων δώρων γίνεται διὰ μεγαλοπρεποῦς καὶ ἐκτεταμένης εὐχῆς. Εἰς τὴν εὐχὴν αὐτήν, τὴν ὁποίαν κατὰ τὸ πλεῖστον σήμερον λέγει μυστικῶς ὁ ἱερεὺς, συμμετέχει κατὰ τὰ ἐνδιάμεσα καὶ ὁ λαός, συνεχίζων ἡ ἀποκρινόμενος εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ λεγόμενα.

Περὶλαμβάνει δὲ ἡ εὐχή αὕτη τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα :

α) Τὸν εὐχαριστήριον ὕμνον, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ λειτουργὸς εὐχαριστεῖ τὸν Θεὸν διὰ πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ χορηγηθέντα καὶ χορηγούμενα ἀγαθὰ του,

β) Τὸν ἀγγελικὸν ὕμνον «*Ἄγιος, ἅγιος ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου*». Τὸν ὕμνον αὐτὸν ψάλλει ὁ λαός συνενώνων μὲ αὐτὸν τὸ «*Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις*», διὰ τοῦ ὁποῖου ὑπεδέχθη ὁ λαός τῶν Ἑβραίων τὸν Χριστὸν κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν εἰσοδὸν του εἰς Ἱεροσόλυμα, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ λειτουργοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν γίνεται μνεῖα τῶν Χερουβείμ καὶ τῶν Σεραφεείμ, τὰ ὁποῖα περικυκλῶνουν τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀναπέμπουν τὴν δοξολογίαν αὐτήν,

γ) Τὴν ἐξύμνησιν τῶν διὰ τοῦ Χριστοῦ γενομένων εἰς ἡμᾶς καὶ τὴν ἀφήγησιν τῶν κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ μυστηρίου, καθ' ὃν χρόνον ψάλλεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὁ ἀγγελικὸς ὕμνος,

δ) Τὴν ἐκφώνησιν τῶν λόγων τῆς συστάσεως τοῦ μυστηρίου :

« *Λάβετε, φάγετε* » καὶ « *πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες* », μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ χορὸς ἐπιλέγει τὸ « *Ἀμήν* ».

ε) Τὴν ἀνάμνησιν, τὸ τμήμα δηλ. ἐκεῖνο τῆς εὐχῆς, εἰς τὸ ὁποῖον μνημονεύεται ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐντολή, ἵνα ἐκτελοῦν οἱ πιστοὶ τὸ ἴδρυθῆν ὑπ' αὐτοῦ μυστήριον εἰς ἀνάμνησίν του,

ς) Τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς καθαγιασμὸν τῶν τιμιῶν δώρων, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἱερεὺς παρακαλεῖ πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου τὸν Θεόν, ἵνα στείλῃ τὸ ἅγιόν του Πνεῦμα ἐπὶ τὰ τίμια του δῶρα καὶ μεταβάλλῃ αὐτὰ εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο γίνεται καθ' ὃν χρόνον ὁ χορὸς ψάλλει τὸν ὕμνον : « *Σὲ ὑμνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν* », ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς ἐκφωνήσεως : « *Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν...* » (σοὺ προσφέρομεν δηλ. τὰ τίμια αὐτὰ δῶρα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ σέ προέρχονται καὶ εἰς σέ ἀνήκουν). Τότε οἱ ἐκκλησιαζόμενοι πιστοὶ κλίνουν γόνυ λατρείας εἰς τὸν Κύριον καὶ

ζ) Τὴν δέησιν ὑπὲρ ὁλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας, στρατευομένης καὶ θριαμβευούσης. Εἰς αὐτὴν μνημονεύει ἐν πρώτοις ὁ λειτουργὸς εἰς ἔνδειξιν τιμῆς πάντων τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσαμένων προπατόρων, πατέρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, Ἀποστόλων, μαρτύρων καὶ παντὸς πνεύματος τελειωθέντος ἐν τῇ πίστει πρὸς τὸν Σωτῆρα, ἑξαιρέτως δὲ τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία καὶ ἀνυμνεῖται ἀκολουθῶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Μνημονεύει δὲ τῶν ἀπ' αἰῶνος ἁγίων, ἵνα ἐπικαλεσθοῦν καὶ αὐτοὶ τὸν Κύριον ὑπὲρ ἡμῶν. Ἄλλως τε τὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἔχομεν καθ' ὃν χρόνον ζῶμεν, οἱ δεσμοὶ τῆς ἀγάπης, οἱ ὁποῖοι μᾶς συνδέουν μὲ τοὺς ἀδελφούς μας, ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν καὶ μετὰ θάνατον. Δὲν εἶναι δυνατόν ἐπομένως οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἔφυγον ἀπὸ ἡμᾶς καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν ὄρμον τῆς ἀσφαλείας, νὰ μᾶς ἐγκαταλείπουν. Προσφέρουν καὶ αὐτοὶ τὴν λατρείαν τῶν ὑπὲρ ἡμῶν. Ἡ εἰκὼν, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν, ὅπου γίνεται λόγος περὶ θυσιαστηρίου, ἐπάνω εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχει τὸ ἄρνιον τὸ ἐσφαγμένον καὶ περὶ τοῦ ὁποῖου οἱ 24 πρεσβύτεροι ὡς ἐκπρόσωποι τῆς θριαμβευούσης Ἐκκλησίας ἀναπέμπουν ἀπὸ συμφώνου δόξαν πρὸς τὸν Θεόν, δὲν μᾶς λέγει τίποτε ἄλλο παρά, ὅτι ἡ ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησία δοξολογοῦσα τὸν Θεὸν ἰκετεύει συγχρόνως καὶ ὑπὲρ ἡμῶν. Μὲ τὴν παρρησίαν δὲ αὐτῆς ἐκ τῆς μεσιτείας τῶν ἁγίων ὁ λειτουργὸς ἐπιλαμβάνεται εὐκαιρίας, διὰ νὰ δεηθῇ ἐν συνεχείᾳ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν καὶ τῶν ζώντων, μνημονεύων ἰδιαιτέρως μεγαλοφώνως τοῦ

ἐπισκόπου τῆς περιφέρειας, ὅπως χάριση αὐτὸν εἰς τοὺς ποιμα-
νομένους ὑπ' αὐτοῦ πιστοὺς, διάγοντα « ἐν εἰρήρῃ, σῶρ, ἐντιμον,
ὑγιᾶ, μακροημερεύοντα καὶ ὁρθοτομοῦντα (διδάσκοντα ὀρθῶς) τὸν
λόγον τῆς ἀληθείας », (Κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν ὁ διάκονος παρα-
καλεῖ τὸν Θεόν, ὅπως ἐλέησῃ ὅλους, ζῶντας καὶ κοιμηθέντας, τοὺς
ὁποίους ἔχει κατὰ νοῦν ἕκαστος τῶν ἐν τῷ ναῷ εὐρισκομένων, ὀφεί-
λει δὲ καὶ ἕκαστος πιστὸς νὰ παρακαλέσῃ τὸν Θεὸν ὑπὲρ παντὸς
γνωρίμου· ἢ συγγενοὺς προσώπου).

Τὴν μνημόνευσιν διαδέχεται ἡ ἐκφώνησις : « Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη
(τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐσπλαχνίας) τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν
'Ιησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ἡμῶν », μετὰ τῆς ὁποίας καὶ τελειώνει ἡ
μεγάλη εὐχὴ τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν τιμίων δώρων.

III. Δεήσεις καὶ εὐχαὶ πρὸ τῆς μεταλήψεως. Ἀκολουθεῖ τώρα νέα
σειρὰ δεήσεων καὶ εὐχῶν, αἱ ὁποῖαι ἀποβλέπουν εἰς τὴν προπαρα-
σκευὴν τῶν πιστῶν διὰ τὴν θείαν κοινωνίαν. Καὶ ὁ μὲν διάκονος προ-
τρέπει τοὺς πιστοὺς νὰ παρακαλέσουν τὸν Κύριον ὑπὲρ τῶν προσ-
κομισθέντων καὶ ἁγιασθέντων τιμίων δώρων, μεταβληθέντων εἰς σῶμα
καὶ αἷμα Χριστοῦ, ὅπως διὰ τῆς μεταλήψεως αὐτῶν ἔλθῃ πλουσία
ἡ θεία χάρις εἰς τὰς ψυχὰς των. Εἰς ἐκάστην ἐκ τῶν αἰτήσεων αὐτῶν
ἀποκρίνονται οἱ ψάλται ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ διὰ τοῦ « Παράσχον, Κύ-
ριε ». Ὁ δὲ ἱερεὺς εὐχεται μυστικῶς εἰς τὸν Θεόν, ὅπως ἀξιῶσῃ καὶ αὐ-
τὸν καὶ τὸν λαὸν « μεταλαβεῖν τῶν ἐποικτιρῶν καὶ φοιτικῶν μυστη-
ρίων ταύτης τῆς ἱερᾶς καὶ πνευματικῆς Τραπέζης μετὰ καθαροῦ
συνειδότος ».

Ἀκολουθῶς ἀπαγγέλλεται ἡ Κυριακὴ προσευχή. Ὡρίσθη δὲ νὰ
ἀπαγγέλλεται εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, λόγῳ τῆς ἐννοίας, ἡ ὁποία ἀπε-
δίδετο εἰς τὸ αἶτημα αὐτῆς « τὸν ἅγιον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον », ὡς
ἀναφερομένου κυρίως εἰς τὴν θείαν Εὐχαριστίαν.

Μετὰ τὴν Κυριακὴν προσευχήν, τοῦ λαοῦ κλίναντος τὰς κεφαλὰς,
δοθέντος τοῦ παραγγέλματος ὑπὸ τοῦ διακόνου, ὑπὸ τὰς εὐλογίας
τοῦ ἱερέως, ἀναγινώσκονται μυστικῶς δύο εὐχαί, εἰς τὰς ὁποίας ὁ
λειτουργὸς εὐχαριστῶν παρακαλεῖ συγχρόνως τὸν Θεόν, ὅπως ἡ
προκειμένη θυσία ἀποβῇ δι' ὅλους εἰς ἀγαθόν, ἀναλόγως τῆς ἰδιαι-
τέρας ἀνάγκης ἐκάστου, « χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ ἡλιανθρωπία τοῦ
μοτογενεὸς σου Υἱοῦ », καὶ ὅπως ἀξιῶσῃ αὐτὸν καὶ τὸν λαὸν τῆς θείας
μεταλήψεως.

Ἄλλα ἡ ὥρα πλέον διὰ τὴν θείαν κοινωνίαν πλησιάζει. « *Πρόσχω-
μεν* », ἀναφωνεῖ ὁ διάκονος ἔξω τοῦ ἱεροῦ ἱστάμενος. Καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς,
ἀνυψῶν τιμητικῶς καὶ λατρευτικῶς τὸν ἅγιον ἄρτον, ἐκφωνεῖ :
« *Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις* » (τὰ ἅγια δηλ. δῶρα προσφέρονται εἰς
τοὺς ἁγίους, τοὺς πιστοὺς μὲ ἄλλα λόγια, τοὺς ἀπηλλαγμένους ἀπὸ
τὸν βόρβορον τῆς ἁμαρτίας, τοὺς καθαρούς κατὰ τὴν ψυχὴν), οἱ δὲ
πιστοὶ ὁμολογοῦν ἐν ταπεινώσει διὰ τοῦ χοροῦ τῶν ψαλτῶν, ὅτι
« *Εἰς ἅγιος, εἰς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός* ». Ἐπειτα δὲ ὁ ἱερεὺς κόπτει
αὐτὸν εἰς τέσσαρας μερίδας καὶ ἐμβάλλει τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν (τὴν
φέρουσιν τὰ γράμματα ΙΣ.) εἰς τὸ ἅγιον Ποτήριον, προσθέτων εἰς
αὐτὸ καὶ ὕδωρ θερμὸν διὰ τοῦ « ζέοντος », διὰ νὰ εἶναι πλήρης ἡ
ὁμοιότης πρὸς τὸ ζῶν αἷμα.

IV. Ἡ θεία Κοινωνία. Μετὰ τοῦτο ἐπακολουθεῖ ἡ μετάληψις. Κοι-
νωνοῦν πρῶτοι οἱ λειτουργοὶ ἐντὸς τοῦ ἁγίου Βήματος, καθ' ὃν χρό-
νον ὁ χορὸς ψάλλει τὸ κοινωνικόν : « *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρα-
νῶν. Ἀλληλούϊα* ». Μετὰ τοὺς λειτουργοὺς προσέρχονται καὶ οἱ ἐπι-
θυμοῦντες πιστοί, διὰ νὰ κοινωνήσουν, καθὼς ἄλλοτε οἱ Ἀπόστολοι εἰς
τὸ ὑπερῶν, ἀπαντῶντες τοιοῦτοτρόπως ἐμπράκτως εἰς τὴν πρόσ-
κλησιν τοῦ διακόνου : « *Μετὰ φόβου Θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης
προσέλθετε* ».

Μετὰ τὴν ἁγίαν κοινωνίαν ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ τὸν λαὸν ἐπιλέγων με-
γαλοφώνως τὸ « *Σῶσον ὁ Θεὸς τὸν λαόν σου* » καὶ οἱ πιστοὶ ἀκολουθῶς
ἀναπέμπουν διὰ τῶν ψαλτῶν τὸν ὕμνον : « *Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀλη-
θινόν, ἐλάβομεν Πνεῦμα ἐπορωμένον* », διὰ τοῦ ὁποίου ὁμολογοῦν τὰς
πνευματικὰς δωρεάς, τῶν ὁποίων ἡξιώθησαν διὰ τοῦ Χριστοῦ. Ψαλ-
λομένου ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἀπολυτικίου ὁ ἱερεὺς εἰσέρχεται εἰς τὸ Ἱερόν,
ἀποθέτει τὸ ἅγιον Ποτήριον ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης καὶ θυμιᾷ
αὐτὸ διὰ τελευταίαν φορὰν ἐπαναλαμβάνων καθ' ἑαυτὸν τοὺς
προφητικούς λόγους : « *Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ὁ Θεός* », οἱ
ὅποιοι ὑπενθυμίζουν τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος. Ἀκολουθῶς εἰσα-
γονταὶ τὰ Ἅγια εἰς τὴν πρόθεσιν.

Κατόπιν οἱ μεταλαμβάνοντες προτρέπονται ὑπὸ τοῦ διακόνου πρὸς
εὐχὴν εὐχαριστήριον διὰ τὴν μετάληψιν τῶν θείων καὶ ζωοποιῶν τοῦ
Χριστοῦ μυστηρίων. Καλοῦνται δὲ νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν εὐχὴν
ὀρθοί. Διότι προηγουμένως, ἀναμένοντες τὴν μετάληψιν τῶν λοι-
πῶν χριστιανῶν, ἡδύναντο νὰ καθήσουν.

V. Ἡ ἀπόλυσις. Ἐκπληρωθέντος τοῦ σκοποῦ τῆς θείας λειτουρ-

γίας, καλοῦνται τώρα οἱ πιστοὶ ὑπὸ τοῦ ἱερέως, ὅπως ἀπέλθουν ἐκ τοῦ ναοῦ. Εἰς δὲ τὴν προτροπὴν τοῦ διακόνου νὰ παρακαλέσουν καὶ πάλιν τὸν Κύριον, προκειμένου ν' ἀναχωρήσουν, οἱ μὲν ψάλλαι ψάλλουν τὸ « *Κύριε, ἐλέησον* », ὁ δὲ ἱερεὺς ἀναγινώσκει μεγαλοφώνως τὴν ὁ π ι σ θ ἄ μ β ω ν ο ν λεγομένην εὐχὴν. Ὁνομάζεται αὕτη τοιουτοτρόπως, διότι ἀνεγινώσκετο παλαιότερον ὀπισθεν τοῦ ἁμβωνος, τοῦ ὑφουμένου ἄλλοτε εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ. Διὰ τῆς εὐχῆς αὐτῆς ζητεῖ ὁ ἱερεὺς παρὰ τοῦ Θεοῦ νὰ δώσῃ εἰρήνην εἰς τὸν κόσμον, εἰς τὰς Ἐκκλησίας, εἰς τοὺς βασιλεῖς καὶ εἰς ἅπαντα τὸν λαόν. Ὁ λαὸς λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς εὐχῆς αὐτῆς ψάλλει διὰ τοῦ χοροῦ τὸν ὕμνον τοῦ Ἰωβ: « *Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος* » εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης διὰ τὰς ποικίλας τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας, ὁ δὲ ἱερεὺς ἀναγινώσκει κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν πρὸ τῆς ἁγίας Τραπέζης εὐχὴν ἀναφερομένην εἰς τὸν Χριστόν, διὰ τῆς ὁποίας ζητεῖ ἀπὸ τὸν Κύριον νὰ πληρώσῃ τὰς καρδίας τῶν πιστῶν παντοτεινῆς χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ ἀποτελεῖ τὸν τελικὸν σκοπὸν τοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος.

Ἀκολουθῶς ὁ ἱερεὺς κάμνει ἁ π ὅ λ υ σ ι ν εὐλογῶν τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τῆς ὥραιας Πύλης καὶ ἐπισυνάπτων τὴν εὐχὴν: « *Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν* », διὰ τῆς ὁποίας τίθεται τέρμα εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς θείας λειτουργίας, ἣτις ἀποτελεῖ, καθὼς εἶδομεν, πλήρη ἀναπαράστασιν τῆς ζωῆς τοῦ Κυρίου.

Κατὰ τὴν ἀπόλυσιν διαμοιράζεται ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ εἰς τοὺς πιστοὺς τὸ ἀντίδωρον. Καλεῖται δὲ τοιουτοτρόπως, ἐπειδὴ ἐλάμβανον αὐτὸ οἱ μὴ προητοιμασμένοι ὅπως κοινωνήσουν πιστοὶ « *ἀντὶ τοῦ μεγάλου ἐκείνου δώρου τῆς φρικτῆς κοινωνίας* » (Συμεῶν Θεσσαλονίκης).

ς) Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΗΓΙΑΣΜΕΝΩΝ

Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων δώρων λέγεται ἡ λειτουργία, κατὰ τὴν ὁποίαν προσφέρεται εἰς κοινωνίαν ἅγιος ἄρτος προηγιασμένος. Ὁ προσφερόμενος ἄρτος καθαγιάζεται κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς προηγουμένης Κυριακῆς ἢ τοῦ Σαββάτου τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ ἐμποτιζόμενος δι' ἡγιασμένου οἴνου διατηρεῖται εἰς τὸ ἄρτοφόριον. Ἐκ τοῦ ἄρτοφορίου τούτου (τὸ ὁποῖον περιέχει δύο ἢ περισσότερους καθηγιασμένους ἄρτους, ἀναλόγως πρὸς τὰς λειτουρ-

γίας τῶν Προηγιασμένων, τὰς ὁποίας μέλλει νὰ τελέσῃ ὁ ἱερεὺς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἑβδομάδος) ἐξάγεται εἰς ἄρτος κατὰ τὴν Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τίθεται εἰς τὴν προσκομιδὴν ἐπὶ τοῦ Διακαρίου μετὰ πάσης προσοχῆς καὶ εὐλαβείας, ριπτομένου ἐντὸς τοῦ Ποτηρίου καὶ κοινοῦ οἴνου, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ἱερεὺς τελεῖ τὴν ἑνώσιν.

Ἡ τοιαύτη τοποθέτησις τοῦ ἁγίου ἄρτου γίνεται καθ' ἣν στιγμὴν ψάλλεται τὸ « *Κύριε, ἐκέκραξα* » ἢ ἀναγινώσκονται ἐκ τοῦ Ψαλτηρίου οἱ ἀναβαθμοί. Τοῦτο δέ, διότι ἡ Προηγιασμένη λειτουργία συνδέεται μετὰ τοῦ ἑσπερινοῦ. Μετὰ τὸ « *Κύριε, ἐκέκραξα* » γίνεται μικρὰ εἴσοδος μετὰ τοῦ Εὐαγγελίου, μετὰ τὴν ὁποίαν ἐπακολουθοῦν δύο συνήθως ἀναγνώσματα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, μεθ' ἑκάστον τῶν ὁποίων ὁ ἱερεὺς κρατῶν λαμπάδα καὶ θυμιατήριον εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐκφωνεῖ τὸ « *Σοφία ὁρθοί. Φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσι* » (Τὰ θεῖα λόγια δηλ., τὰ ὁποῖα θὰ ἀκουσθοῦν, εἶναι σοφία. Ὁρθοὶ καὶ μετὰ προσοχῆς ἀκούσατε αὐτά. Τὸ φῶς τῆς ἀληθείας τοῦ Χριστοῦ φωτίζει πάντας). Μετὰ τὰ ἀναγνώσματα ψάλλεται ἐξάκις ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ τῶν χορῶν τὸ « *Κατευθυνθήτω* » καὶ ὁ διάκονος καλεῖ ἀκολουθῶς τοὺς κατηχουμένους νὰ ἀπέλθουν.

Μετὰ τοῦτο ἀντὶ Χερουβικοῦ ὕμνου ψάλλεται ὁ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ζ' αἰῶνος εἰσαχθεὶς ὕμνος : « *Νῦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σὺν ἡμῖν ἀσράτως λατρεύουσιν. Ἰδοὺ γὰρ εἰσπορεύεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Ἰδοὺ θυσία μυστικὴ τετελειωμένη δορυφορεῖται* » καὶ γίνεται σιωπηλῶς καὶ μετὰ πολλῆς εὐλαβείας ἡ μεγάλη εἴσοδος, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ προηγιασθέντα δῶρα μεταφέρονται ἐκ τῆς προθέσεως εἰς τὴν ἁγίαν Τράπεζαν. Ὁ διάκονος τότε ἀπαγγέλλει τὰς γνωστὰς καὶ ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου αἰτήσεις. Μετὰ τὰς αἰτήσεις ἀπαγγέλλεται ἡ Κυριακὴ προσευχὴ καὶ ἐπακολουθεῖ ἡ θεία κοινωνία.

15. ΤΑ ΛΟΙΠΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

1) ΤΕΛΕΣΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΒΑΠΤΙΣΜΑΤΟΣ

α) Ἡ πρὸ τοῦ Βαπτίσματος προπαρασκευαστικὴ τελετὴ. Ἀποτελοῦν ταύτην αἱ « *εὐχαὶ εἰς κατηχούμενον* ».

Τὸν μέλλοντα νὰ βαπτισθῇ στρέφει ὁ ἱερεὺς πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἐμφυσᾷ εἰς τὸ πρόσωπόν του τρεῖς φορές, διὰ νὰ ἀναζωπυρώσῃ

τὴν εἰς τὸν Ἀδὰμ πρώτην ἐκείνην πνοὴν τῆς ζωῆς, κατόπιν θέτων τὴν χεῖρά του ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ἵνα δηλωθῇ ὅτι οὗτος τίθεται ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς Ἐκκλησίας, ἀναγινώσκει εὐχὴν, διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ ἀπομακρύνῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν παλαιὰν πλάνην τοῦ διαβόλου.

Ἀκολουθοῦν οἱ ἐξορκισμοί, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἱερεὺς ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπιτιμᾷ τὸν διάβολον καὶ ἐξορκίζει αὐτόν, ἵνα ἀπέλθῃ ἀπὸ τοῦ κατηχουμένου, ἀφ' ἑτέρου δὲ δέεται τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἀπομακρύνῃ ἐκ τοῦ κατηχουμένου πᾶν πονηρὸν πνεῦμα ἐμφωλεῦον εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ.

Μετὰ τοὺς ἐξορκισμοὺς ὁ ἀντιπροσωπεύων τὸ βρέφος ἀνάδοχος διακηρύσσει ἐρωτώμενος ὑπὸ τοῦ ἱερέως τὴν ἀποστροφὴν του ἀπὸ τὸν διάβολον καὶ τὴν ἀφοσίωσίν του πρὸς τὸν Χριστόν. Ἀκολουθῶς δὲ εἰς ἐπιβεβαίωσιν αὐτοῦ ἀπαγγέλλει τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως.

Αἱ μεταξὺ τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ ἀναδόχου ἐρωταποκρίσεις μᾶς παραπέμπουν εἰς τοὺς ἀρχαίους χριστιανικοὺς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸ Βάπτισμα ἦσαν ἐνήλικες.

Τὴν προπαρασκευαστικὴν ταύτην τελετὴν ἐπισφραγίζει ὁ ἱερεὺς διὰ καταλλήλου εὐχῆς πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα προσκαλέσῃ Οὗτος τὸν δοῦλόν του πρὸς τὸ ἅγιον φῶτισμα. Κατὰ τὴν εὐχὴν αὐτὴν δίδεται εἰς τὸν βαπτιζόμενον καὶ τὸ ὄνομα.

β) Ἡ τελετὴ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος. Ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει δύο ἁγιαστικὰς εὐχὰς τοῦ ὕδατος, διὰ τῶν ὁποίων ἐπικαλεῖται τὴν κάθοδον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἵνα ἀναδείξῃ αὐτὸ « *ἕδωρ ἀπολυτῶσεως, ἕδωρ ἁγιασμοῦ, εἰς καθαρισμόν σαρκὸς καὶ πνεύματος, φωτισμὸν ψυχῶν. . . νίθεσις χάρισμα. . . πηγὴν ζωῆς* ». Ἐπειτα ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ τὸ ἔλαιον, χύνει αὐτὸ εἰς τὴν κολυμβήθραν καὶ ἀλείφει μὲ αὐτὸ τὸ βαπτιζόμενον ὡς ἄλλον ἀγωνιστὴν εἰς τὸν κατὰ τῆς ἐμαρτίας ἀγῶνα.

Κατόπιν τούτου τελεῖται ἡ κυρίως τελετὴ τοῦ Βαπτίσματος. Ὁ ἱερεὺς καταδύει τὸν μέλλοντα νὰ βαπτισθῇ εἰς τὸ ὕδωρ τῆς κολυμβήθρας τρὶς λέγων : « *Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ* (δεῖνα) *εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, Ἀμήν* » (πρώτη κατάδυσις) « *καὶ τοῦ Υἱοῦ, Ἀμήν* » (δευτέρα κατάδυσις) « *καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, Ἀμήν* ». (τρίτη κατάδυσις).

Μετὰ τὴν τρίτην κατάδυσιν, ἀφοῦ ἐνδυθῇ ὁ νεοφώτιστος, ὁ ἱερεὺς μετὰ τοῦ ἀναδόχου, κρατοῦντος τὸν βαπτισθέντα ἐνδεδυμένον μὲ τὸν

λευκὸν χιτῶνα, ὁ ὁποῖος εἰκονίζει τὴν λευκότητα καὶ καθαρότητα τῆς ψυχῆς, περιφέρεται τρίς περίξ τῆς κολυμβήθρας ψαλλομένου τοῦ «*Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδέσασθε. Ἀλληλούϊα*». Ἀναγινώσκεται ἐν συνεχείᾳ μία περικοπὴ ἐκ τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς, ἡ ὁποία διδάσκει τὰς ἐνεργείας τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος (Ῥωμ. ζ' 4 - 11) καὶ μία ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ἡ ὁποία περιέχει τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου νὰ βαπτίζουσιν τοὺς πιστεύοντας (κ' 26). Ἐπειτα ὁ ἱερεὺς ἀναφωνεῖ πρὸς τὸν βαπτισθέντα: «*Ἐβαπτίσθης, ἐφωτίσθης, ἐμυρώθης, ἡγιάσθης ἀπελούσθης εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς*». Ἀκολουθῶς κόπτει σταυροειδῶς τρίχας ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ βαπτισθέντος, διὰ νὰ δηλωθῇ, ὅτι ὁ βαπτισθεὶς πλέον θὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν Θεόν, διότι καὶ οἱ κύριοι εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἀγοράζοντες τοὺς δούλους, ἔκοπτον τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς των.

2) ΤΟ ΧΡΙΣΜΑ

Ἡ τελετὴ τοῦ Χρίσματος ἐπισυναπτομένη μετὰ τοῦ Βαπτίσματος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας γίνεται πρὸ τῶν ἀναγνωσμάτων τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ νηπίου ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας, ὅταν τοῦτο περιβληθῇ τὸν λευκὸν χιτῶνα. Τότε ὁ λειτουργὸς χρίει τὸν βαπτισθέντα δι' ἁγίου Μύρου ἐπὶ τοῦ μετώπου πρὸς καθαγιασμὸν τῆς διανοίας, ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῶν μυκτήρων καὶ τοῦ στόματος καὶ τῶν ὠτων πρὸς καθαγιασμὸν τῶν αἰσθήσεων, ἐπὶ τῶν χειρῶν τέλος καὶ τῶν ποδῶν πρὸς καθαγιασμὸν τῶν ὀργάνων, διὰ τῶν ὁποίων τελοῦνται τὰ ἔργα. Εἰς ἐκάστην δὲ ἐκ τῶν χρίσεων αὐτῶν ἐπιλέγει τὸ «*Σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος ἁγίου. Ἀμήν*».

Ὡς πρὸς τὴν ὕλην τοῦ ἁγίου Μύρου, αὕτη ἀποτελεῖ σύνθεσιν ἐξ εὐδῶν ὑλῶν μετὰ τοῦ ἐπικρατοῦντος στοιχείου τοῦ ἐλαίου, καθαγιαζεται δὲ ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης κατὰ συνήθειαν ἀρχαιοτάτην εὐλογοῦμενον ὑπὸ μόνον τῶν ἐπισκόπων.

Εἰς τὴν ἰδικὴν μας Ἐκκλησίαν ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ λαμβάνεται τὸ Μύρον παρὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπου καθαγιαζεται κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς Μ. Πέμπτης.

Ἡ δὲ τελετὴ τοῦ καθαγιασμοῦ γίνεται διὰ τῆς κατὰ τὴν ὥραν τῆς μεγάλης εἰσόδου μεταφορᾶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως μετὰ πάσης ἐπι-

σημότητος τοῦ δοχείου τοῦ περιέχοντος τὸ εὐῶδες μίγμα, τὸ ὁποῖον τίθεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τῆς ἑγίας Τραπέζης. Μετὰ δὲ τὴν ἐκφώνησιν : « *Καὶ ἔσται τὰ ἑλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ* » ἐπακολουθεῖ ὁ καθαγιασμός τοῦ Μύρου διὰ τῆς τριπλῆς σφραγίσεως ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἀναγνώσεως δύο εὐχῶν, διὰ τῶν ὁποίων παρακαλεῖ τὸν Θεόν, ἵνα καταπέμψῃ « *Τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐπὶ τοῦτο τὸ μῦρον καὶ ποιήσῃ αὐτὸ χρῶσμα βασιλικόν, χρῶσμα πνευματικόν, ζωῆς φυλακτῆριον, ἀγιαστικὸν ψυχῶν καὶ σωμάτων, ἔνδυμα ἀθαρσίας, σφραγίδα τελειοποιῶν* ».

3) Η ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΙΣ

Εἰς τοὺς ἀρχαίους χριστιανικοὺς χρόνους δὲν ἦτο ἀσύνηθες φαινόμενον διὰ τοὺς περιτίπτοντας εἰς διάφορα παραπτώματα χριστιανούς νὰ ἐξομολογοῦνται ἐνώπιον τῆς Ἐκκλησίας, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ νὰ ἀποκηρύξουν δημοσίᾳ τὴν πρᾶξίν των, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ νὰ ζητήσουν τὰς προσευχὰς τῶν ἄλλων χριστιανῶν.

Παραλλήλως ὅμως πρὸς τὴν δημοσίαν Ἐξομολόγησιν ὑπῆρχε καὶ ἡ κατ' ἰδίαν Ἐξομολόγησις ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ, ἡ ὁποία ἐ συστηματοποιήθη ἰδίως ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν ἐπὶ Δεκίου διωγμῶν. Τοῦτο δὲ καταφαίνεται ἐκτὸς ἄλλων μαρτυριῶν καὶ ἐκ τῆς τοῦ Ὁριγένους, ὁ ὁποῖος, παραβάλλων τὴν μὲν ὁμαρτίαν πρὸς τὰ ὑγρὰ ἀκάθαρτα, τὴν δὲ πρᾶξιν τῆς ἐξομολογήσεως πρὸς ἀνακουφιστικὸν ἔμετόν, προκαλούμενον ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ, λέγει ὅτι πρέπει νὰ εἴμεθα προσεκτικοὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τούτου, καὶ διακρίνει τὴν κατ' ἰδίαν ἀπὸ τὴν δημοσίαν Ἐξομολόγησιν. Βαθμηδὸν ἡ κατ' ἰδίαν Ἐξομολόγησις ἐξετόπισεν ἐντελῶς τὴν πρώτην.

Τελεῖται δὲ ἡ Ἐξομολόγησις ὡς ἑξῆς : Ὁ μετανοῶν μὲ συντριβὴν καρδίας ὁμολογεῖ τὰ ὁμαρτήματά του ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ, ζητῶν τὴν παρὰ Θεοῦ συγχώρησιν, ἐν συνεχείᾳ δὲ ὁ ἱερεὺς καλύπτει τὸν ἐξομολογούμενον διὰ τοῦ ἐπιτραχηλίου του εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ἐκδηλουμένης ἀπέναντι παντὸς εἰλικρινῶς μετανοοῦντος, καὶ ἀναγινώσκει τὴν διὰ τὴν περίστασιν ταύτην εὐχὴν, διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖ τὸν εἰπόντα « *ὅσα ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ* » νὰ χορηγήσῃ εἰς τὸν μετανοήσαντα τὴν συγχώρησιν τῶν ὁμαρτιῶν του.

4) Η ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΕΡΧΟΜΕΝΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΕΡΩΣΥΝΗΝ

Ἡ Χειροτονία τῶν προσερχομένων εἰς τὴν ἱερωσύνην τελεῖται κατὰ τὴν θεῖαν λειτουργίαν κατὰ τὴν αὐτὴν σχεδὸν τάξιν καὶ ἐπὶ τῶν τριῶν ἱερατικῶν βαθμῶν, ὄχι ὅμως καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμήν. Ὁ μὲν διάκονος χειροτονεῖται μετὰ τὸν καθαγιασμόν τῶν τιμίων δώρων, τὴν στιγμήν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄρχιερεὺς ἀπαγγέλλει τὸ « *Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ* », διότι κύριον ἔργον αὐτοῦ εἶναι ἀπλῶς νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν ἁγιασμόν τῶν τιμίων δώρων, ὁ δὲ πρεσβύτερος μετὰ τὸν Χερουβικὸν ὕμνον, διὰ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν ἁγιασμόν τῶν τιμίων δώρων, καὶ ὁ ἐπίσκοπος μετὰ τὸν τρισάγιον ὕμνον, διὰ νὰ προσαγορεύσῃ τὸν λαὸν ὡς προϊστάμενος καὶ λάβῃ μέρος εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας.

Ὅταν πρόκειται νὰ χειροτονηθῇ ὁ ὑποψήφιος, παραλαμβάνεται ἀπὸ δύο ὁμοιοβάθμους του καὶ ὁδηγεῖται ἐντὸς τοῦ ἁγίου Βήματος, ὅπου γίνεται τρίς χορὸς περίξ τῆς ἁγίας Τραπέζης εἰς ἔνδειξιν πνευματικῆς χαρᾶς. Τὸν χορὸν συνοδεύει καὶ ᾄσμα κατάλληλον, διὰ τοῦ ὁποίου ἰκετεύονται οἱ καλῶς ἀθλήσαντες καὶ στεφανωθέντες μάρτυρες, ἵνα πρεσβεύωσι πρὸς τὸν Κύριον καὶ ἀναδειχθῇ ἱκανὸς ὁ μέλλων νὰ χειροτονηθῇ. Κατόπιν, ἐνῶ ὁ χορὸς ψάλλει τὸ « *Κύριε, ἐλέησον* », ὁ ἐπίσκοπος θέτει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν χειροτονούμενον, ἔχοντα κεκλιμένα τὰ γόνατα πρὸ τῆς ἁγίας Τραπέζης, καὶ λέγει μεγαλοφώνως: « *Ἡ θεία χάρις, ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα, προχειρίζεται τὸν (δεῖνα) εἰς διάκονον ἢ πρεσβύτερον ἢ ἐπίσκοπον. Εὐλόγημα οὖν ἐπ' αὐτοῦ, ἵνα ἔλθῃ ἐπ' αὐτὸν ἡ χάρις τοῦ παναγίου Πνεύματος* ». Μετὰ τὴν χειροτονίαν ὁ ἐπίσκοπος χορηγῶν εἰς τὸν χειροτονηθέντα τὸ διακριτικὸν τοῦ βαθμοῦ τοῦ ἁμφίων ἀναφωνεῖ τὸ « *Ἀξιος* », τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνεται καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

5) ΤΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΓΑΜΟΝ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ

Ἡ ἀκολουθία τοῦ Γάμου περιλαμβάνει τὴν τελετὴν τοῦ ἄρραβῶνος καὶ τὴν τελετὴν τοῦ στεφανώματος. Παλαιότερον αἱ δύο αὗται τελεταὶ ἐτελοῦντο κεχωρισμένως, σήμερον ὅμως ταυτοχρόνως.

α) Ἡ τελετὴ τοῦ ἄρραβῶνος. Ἀφοῦ ὁ διάκονος προτρέψῃ τοὺς παρευρισκομένους, ὅπως συνενώσουν ὅλοι μαζί τὰς εὐχὰς τῶν « *ἐπ' αὐτῶν νῦν μνηστευομένων ἀλλήλοις καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν* », ὁ ἱερεὺς

ἀκολουθῶς λαμβάνει τοὺς δακτυλίους, ὡς σύμβολα τηρήσεως ἀμοιβαίας ὑποσχέσεως καὶ τιμῆς, καὶ θέτει αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖρας τῶν μελλονύμφων λέγων: «*Ἀρραβωνίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν*».

β) Ἡ τελετὴ τοῦ στεφανώματος. Ἐπειδὴ εἰς ἀρχαιότερους καιροὺς ἡ τελετὴ τοῦ στεφανώματος συνεδυάζετο πρὸς τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, εἰς τὸ ὁποῖον ἐλάμβανον μέρος οἱ νεόνυμφοι διὰ τοῦτο ἀρχίζει σήμερον διὰ τῆς ἐκφωνήσεως «*Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς. . .*». Μετὰ τὰ εἰρηνικά, εἰς τὰ ὁποῖα προστίθενται καὶ μερικαὶ εἰδικαὶ αἰτήσεις ὑπὲρ τῶν ἐρχομένων εἰς γάμον, ἀκολουθοῦν δύο εὐχαὶ πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα εὐλογῇ τούτους, ὡς ηὐλόγησε «*τὸν Ἀβραάμ καὶ τὴν Σάρραν, τὸν Ἰακώβ καὶ πάντας τοὺς Πατριάρχας. . .*», καὶ ἵνα διαφυλάξῃ αὐτοὺς, ὡς διεφύλαξε «*τὸν Νῶε ἐν τῇ Κιβωτῷ, τὸν Ἰωάνν ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους, τοὺς ἁγίους τρεῖς παῖδας ἐν τῇ καμίνῳ. . .*», καὶ ἵνα δώσῃ εἰς αὐτοὺς «*χαρὸν κοιλίας, χαλλιτενίαν, ὁμόνοιαν ψυχῶν καὶ σωμάτων. . .*». Κατόπιν ἀκολουθεῖ ἡ στέψις. Κατ' αὐτὴν εἰς τὴν ἐκφώνησιν «*Στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ. . .*», ἡ ὁποία ἐξάκις ἐπαναλαμβάνεται, θέτει ὁ ἱερεὺς εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν συζευγμένων τὰ στέφανα, σύμβολα τῆς ἐξουσίας αὐτῶν εἰς τὸν ἤδη δημιουργούμενον οἶκόν των. Μετὰ τοῦτο ἀναγινώσκονται αἱ κατάλληλοι διὰ τὴν τελετὴν περικοπαὶ ἐκ τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου (Ἐφεσ. ε' 20-23 καὶ Ἰωάν. β' 1-11). Ἐπειτα ἀκολουθεῖ ἡ ἀπαγγελία τῆς Κυριακῆς προσευχῆς καὶ κατόπιν προσφέρεται εἰς τοὺς νεόνυμφους κοινὸν ποτήριον οἴνου εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ προσφερομένου ἄλλοτε κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτῆν Ποτηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὁποῖον συμβολίζει τὴν ἀμοιβαίαν συμμετοχὴν τούτων εἰς τὰς χαρὰς καὶ τὰς λύπας. Μετὰ τοῦτο ὁ ἱερεὺς περιάγει τοὺς νεόνυμφους τρεῖς γύρω τῆς τραπέζης, ἡ ὁποία εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ, ψάλλων μετὰ τοῦ χοροῦ τὸ «*Ἥσαίᾳ, χόρευε. . .*»

6) Η ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΟΥ ΕΥΧΕΛΑΙΟΥ

Τὸ Εὐχέλαιον τελεῖται συνήθως ὑπὸ ἑπτὰ ἱερέων, ἐν ἀνάγκῃ ὅμως δύναται νὰ τελέσῃ τοῦτο καὶ εἷς.

Ἡ ἀκολουθία τοῦ Εὐχελαίου ἔχει τοιοῦτοτρόπως διαταχθῆ, ὥστε εἰς ἕκαστον τῶν ἑπτὰ ἱερέων νὰ ἀναλογῇ καὶ μία ἀποστολικὴ καὶ εὐαγγελικὴ περικοπὴ καὶ περικοπαὶ μετὰ μιᾶς εὐχῆς. Ἑπτὰ λοιπὸν Ἀποστολοι, ἑπτὰ Εὐαγγέλια καὶ ἑπτὰ εὐχαὶ ἱκετευτικαὶ ὑπὲρ τοῦ ἀρρώστου. Πρὸ τῶν εὐχῶν αὐτῶν προηγοῦνται δύο ἄλλαι εὐχαὶ τελεστικαὶ ἢ ἀγιαστικαὶ τοῦ μυστηρίου, διὰ τῶν ὁποίων παρακαλεῖται ὁ Κύριος, ὅπως ἀγιάσῃ τὸ προκείμενον ἔλαιον καὶ καταστήσῃ αὐτὸ « ἔλαιον ἀγαλλιάσεως, ἔλαιον ἀγιασμοῦ. . . ».

Διὰ τῶν δύο τούτων εὐχῶν ἀγιάζεται τὸ ἔλαιον καὶ λαμβάνει ἐνέργειαν ἱαματικὴν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀμέσως μετὰ τὰς εὐχὰς αὐτὰς ὁ ἱερεὺς χρεὶ διὰ τοῦ ἐλαίου τὸν τελοῦντα τὸ Εὐχέλαιον ἐκφωνῶν τὴν ἀκόλουθον πρώτην ἱλαστικὴν εὐχήν : « *Πάτεο ἄγε, ἰατροὶ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων, ὁ πέμψας τὸν μονογενῆ σου Υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, πᾶσαν νόσον ἰόμενον καὶ ἐκ θανάτου λυτροῦμενον, ἴασαι καὶ τὸν δοῦλόν σου ἐκ τῆς περικυφούσης αὐτὸν σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἀσθενείας καὶ ζωοποιήσον αὐτὸν διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ σου* ».

Ἡ εὐχή αὕτη δὲν ἀπαγγέλλεται μόνον ὑπὸ τοῦ πρώτου ἱερέως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἕξ κατὰ σειράν, οἱ ὅποιοι ἐπίσης συγχρόνως μὲ τὴν ἀπαγγελίαν ἀλείφουν τὸν νοσοῦντα μὲ τὸ ἡγιασμένον ἔλαιον εἰς τὸ μέτωπον, τὸ στῆθος, τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας.

Μεταξὺ τῶν δύο τελεστικῶν ἀγιαστικῶν εὐχῶν τίθεται ὁ α' Ἀποστολος ἀναφερόμενος εἰς τὴν σύστασιν τοῦ μυστηρίου (Ἰακ. ε' 10-17) καὶ τὸ α' Εὐαγγέλιον ἀφηγούμενον τὴν παραβολὴν τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς ληστὰς (Λουκ. ι' 25 - 37). Μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς τὴν α' ἱλαστήριον εὐχήν, καθὼς εἶπομεν, καὶ π α ρ α χ ω ρ ε ῖ τὴν θέσιν του εἰς τὸν δεύτερον κατὰ τὴν τάξιν ἱερέα.

Ὡς ἐπιστέγασμα τῆς ὅλης τελετῆς προστίθεται μία τελευταία εὐχή ὑπὲρ ἀφέσεως τῶν ὁμαρτιῶν τοῦ ἀσθενοῦς, τὴν ὁποίαν ὁ προϊστάμενος τῶν ἱερέων ἀναγινώσκει μεγαλοφώνως, ἐνῶ οἱ μὲν συλλειτουργοὶ αὐτοῦ κρατοῦν ἀνοικτὸν τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀσθενοῦς εἰς ἔνδειξιν, ὅτι αὐτὸς ὁ Χριστὸς χορηγεῖ τὴν συγχώρησιν, οἱ δὲ ψάλλται ψάλλουν τὸ « *Κύριε, ἐλέησον* ».

16. ΑΛΛΑΙ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

1) ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΩΝ ΝΑΩΝ

Ἡ ἀκολουθία τῶν ἐγκαινίων (τῆς καθιερώσεως) τῶν ναῶν εἶναι παλαιοτάτη. Οὐσιῶδες καὶ κεντρικὸν μέρος τῆς τελετῆς ἔθεωρήθη ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ἔπειτα ἡ χρησιμοποίησις μαρτυρικῶν λειψάνων. Ταῦτα ἐγκλειόμενα ἐντὸς ἀργυρᾶς θήκης, ἀποτίθενται ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἑσπέρας εἰς ναὸν καθιερωμένον, τὴν ἐπομένην δὲ μεταφερόμενα λιτανεύονται ὑπὸ τοῦ τελετουργοῦ ἀρχιερέως, ὁ ὁποῖος φέρων αὐτὰ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ περιέρχεται τρεῖς τὸν πρὸς ἐγκαινίαισιν ναόν, ἀκολουθούντων τῶν ψαλτῶν καὶ τοῦ πλήθους τῶν χριστιανῶν. Μετὰ τὴν τρίτην περιφορὰν ὁ ἐπίσκοπος ἱστάμενος πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ ναοῦ, αἱ ὁποῖαι ἔχουν κλεισθῇ, ἀναφωνεῖ πρὸς τοὺς ἐντὸς τοῦ ναοῦ: «*Ἄνοιγε πύλας οἱ ἄρχοντες ἡμῶν καὶ ἐπάσθητε πύλαι αἰῶνιοι καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης* ». Ἐκεῖνοι δὲ ἀντιφωνοῦν ἐκ τῶν ἔσω: «*Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης*; ». Καὶ πάλιν ὁ ἀρχιερεὺς ἀναφωνεῖ τὸ αὐτὸ καὶ πάλιν οἱ ἐν τῷ ναῷ (εἰς ἱερεὺς συνήθως καὶ οἱ ψάλται) ἀποκρίνονται τὰ αὐτά. Ὁ ἀρχιερεὺς ἐν τέλει, ποιήσας τρεῖς ἔμπροσθεν τῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ διὰ τῶν ἐν τῷ δίσκῳ ἁγίων λειψάνων, ἀναβοᾷ μεγάλη φωνῇ: «*Κύριος κραταῖός καὶ δυνατός, Κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ, Κύριος τῶν δυνάμεων, οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης* ». Τοὺς μυστηριώδεις τούτους λόγους ἐπαναλαμβάνουν καὶ οἱ ἐν τῷ ναῷ, τότε δὲ ἀνοίγονται αἱ πύλαι αὐτοῦ καὶ εἰσέρχεται ὁ ἀρχιερεὺς ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν συλλειτουργῶν καὶ τοῦ λαοῦ καὶ ἀποθέτει τὰ ἅγια λείψανα εἰς τὴν ὀπὴν τοῦ στύλου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πρόκειται νὰ τεθῇ ἡ πλάξ τοῦ θυσιαστηρίου τῆς ἁγίας Τραπεζῆς, χυνομένου ἐπάνω αὐτῶν καὶ μείγματος κηρομαστίχης καὶ ἄλλων εὐωδῶν ὑλῶν. Μετὰ τοῦτο τίθεται ἡ πλάξ τῆς ἁγίας Τραπεζῆς, ἡ ὁποία πλύνεται διὰ χλιαροῦ ὕδατος ἐκ τῶν χυτρῶν τοῦ βαπτίσματος καὶ διὰ ροδοστάμου ἢ οἴνου, τὸ ὁποῖον σημαίνει τὴν εὐωδίαν τῆς τελειότητος, καὶ τέλος σφραγίζεται διὰ ἁγίου Μύρου δεχομένη τοιοῦτοτρόπως εἰδὸς τι βαπτίσματος ἢ χρίσματος εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας Τριάδος. Ἐν τῷ μεταξὺ ψάλλονται δι' ἑκάστην ἐκ τῶν πράξεων τούτων κατάλληλοι ψαλμοὶ (83, 50 καὶ 132). Ἐπειτα ἐπενδύεται ἡ ἁγία Τράπεζα διὰ τοῦ κατασαρκίου καὶ τῶν

ὑπολοίπων ἀμφίων αὐτῆς (ἐνδυτῆς, ἀντιμηνσίου). Ὡς ἐπισφράγισις καὶ συμπλήρωσις τῆς ὅλης τελετῆς ἀκολουθεῖ ἀμέσως ἡ τέλεσις τῆς θείας λειτουργίας.

2) Ο ΜΕΓΑΣ ΚΑΙ Ο ΜΙΚΡΟΣ ΑΓΙΑΣΜΟΣ

α) Ὁ μέγας ἁγιασμός. Ἡ ἀκολουθία αὕτη συνταχθεῖσα πιθανὸν ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου ψάλλεται εἰς τὸν ναὸν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων. Σκοπὸς τῆς τελετῆς εἶναι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ ὑπενθύμισις τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν Ἰορδάνην, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ διὰ τοῦ τοιοῦτου βαπτίσματος καθαγίας τῶν ὑδάτων, ἀπὸ τῶν ὁποίων σκορπίζεται θεραπεία σώματος καὶ ψυχῆς εἰς τοὺς λαμβάνοντας μέρος εἰς τὴν τελετὴν μετὰ πίστιν. Τελεῖται δὲ ὁ μέγας ἁγιασμός ὡς ἑξῆς: Οἱ ἱερεῖς ἐξέρχονται ἐκ τοῦ κυρίως ναοῦ, ἐνῶ ὁ χορὸς ψάλλει τὸ « *Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων* ». Ἐπακολουθοῦν τρεῖς σπουδαιότεραι προφητικαὶ περικοπαὶ ἐκ τοῦ Ἡσαίου. (« *Ἐγγράνθητι ἔρημος διψῶσα . . .* », « *Οἱ διψῶντες πορεύσθε εἰς ἔδωρ . . .* » καὶ « *Ἀντλήσατε ἔδωρ μετ' εὐχροσύνης . . .* »). Ἐπεὶ ἀναγινώσκεται ὁ Ἀπόστολος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον (Κορινθ. ι' 1 - 4), Μάρκ. α' 9 - 11). Ἀκολουθεῖ ἐκτενὴς δέησις, διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖ ὁ διάκονος τὸν Θεόν, ὅπως δωρήσῃ εἰς τὸ προκείμενον ὕδωρ τὴν χάριν τῆς ἀπολυτρώσεως, τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰορδάνου. Μετὰ τὴν ἐκτενὴ δέησιν διὰ κατανυκτικῆς εὐχῆς ἀνυμνεῖται ἡ ἁγία Τριάς, εἰς τὸ μέσον δὲ αὐτῆς ἀκούεται μεγαλοφώνως ἡ δοξολογία « *Μέγας εἰ, Κύριε, καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου. . .* ». Ἐν συνεχείᾳ ἀνυμνεῖται ὁ δημιουργὸς τοῦ ὁρατοῦ καὶ ἀοράτου κόσμου καὶ παρακαλεῖται, διὰ νὰ ἐξαποστείλῃ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὅπως καὶ εἰς τὸν Ἰορδάνην, καὶ ἁγιάσῃ τὸ ὕδωρ τοῦτο. Ἐπεὶ ὁ ἱερεὺς βαπτίζει τὸν τίμιον Σταυρὸν τρεῖς εἰς τὸ ὕδωρ καὶ ραντίζει τὸν ναόν, ἐνῶ συγχρόνως ψάλλει τὸ « *Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζόμενον σου, Κύριε. . .* ».

β) Ὁ μικρὸς ἁγιασμός. Ἡ ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ, τελουμένη τὴν ἀρχὴν ἐκάστου μηνός, εἶναι μεταγενεστέρα. Κατ' αὐτὴν ἀναγινώσκεται ὁ Ἀπόστολος ἐκ τῆς πρὸς Ἑβραίους (β' 11 - 18) καὶ τὸ εὐαγγέλιον ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην (ε' 1 - 5).

α) 'Η κοινή παράκλησις. Τὰ τελετουργικά βιβλία τῆς 'Εκκλησίας μας εἶναι πλήρη κανόνων ἀναφερομένων εἰς τὴν Θεοτόκον. Ἐκ τῶν κανόνων αὐτῶν εἶναι καὶ ἡ κοινή παράκλησις, κανὼν δηλ. ἱκετευτικός, ὁ ὁποῖος ἔχει σκοπὸν νὰ παρακαλέσῃ τὴν Θεοτόκον, διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς καταφεύγοντας πρὸς αὐτὴν εἰς ἀσθένειαν ἢ εἰς ἄλλην δύσκολον περιστάσιν τῆς ζωῆς. Ἀρχεται δὲ ὁ κανὼν διὰ τῶν ἐξῆς τροπαρίων:

« Πολλοῖς συνεχόμενος πειρασμοῖς, πρὸς σὲ καταφεύγω σωτηρίαν ἐπιζητῶν· ὦ μητέρα τοῦ Λόγου καὶ Παρθένε, τῶν δυσχερῶν καὶ δεινῶν με διάσῃσον.

Νοσοῦντα τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, ἐπισκοπῆς θείας καὶ προνοίας τῆς παρὰ σοῦ, ἀξιώσων μόνη, Θεομήτορ, ὡς ἀγαθὴ ἀγαθοῦ τε λοχεύτρια.

Ἐν κλίτῃ τῶν ἀσθενῶν κατάκειμαι καὶ οὐκ ἔστιν ἴασις τῇ σαρκὶ μου· ἀλλ' ἡ Θεὸν καὶ σωτῆρα τοῦ κόσμου καὶ τὸν λυτῆρα τῶν νόσων κινήσασα, σοῦ δέομαι τῆς ἀγαθῆς· ἐκ θθορᾶς νοσημάτων ἀνάστησον.

Διάσῃσον ἀπὸ κινδύνων τοὺς δούλους σου, Θεοτόκε, ὅτι πάντες μετὰ Θεὸν πρὸς σὲ καταφεύγομεν, ὡς ἄσσηκτον τείχος καὶ προστασίαν.

Ἐπὶ βλεψῶν ἐν εὐμενείᾳ, πανύμνητε Θεοτόκε, ἐπὶ τὴν ἐμὴν χαλεπὴν τοῦ σώματος κάκωσιν καὶ ἴασαι τῆς ψυχῆς μου τὸ αἶγρος ».

Μετὰ τὴν ἕκτην ᾠδὴν ἀναγινώσκεται τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ « Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον » μὲ ὅλα τὰ λεχθέντα κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς Θεοτόκου πρὸς τὴν Ἑλισάβετ (Λουκ. α' 39 - 50, 56), μετὰ τὸ ὁποῖον συνεχίζεται καὶ πάλιν ὁ κανὼν. Περαιτωθέντος τοῦ κανόνος, ἀκολουθοῦν τὰ ἐξ μεγάλων ἁρίων καὶ παρακαλοῦνται πᾶσαι τῶν ἀγγέλων αἰσπρατιαί, ὁ Πρόδρομος τοῦ Κυρίου, τῶν Ἀποστόλων ἡ δωδεκάς καὶ γενικῶς οἱ ἅγιοι πάντες, ἵνα περὶ τὴν Θεοτόκον συναθροισθέντες ποιήσωσι πρεσβείαν εἰς τὸ σωθῆναι ἡμᾶς. Ὁ κανὼν οὖτος συνετάχθη τὸν θ' αἰῶνα, λέγεται δὲ κοινὴ παράκλησις, λόγῳ τῆς χρήσεώς του εἰς οἰανδήποτε ἡμέραν καὶ ὥραν τοῦ ἔτους.

β) Ὁ μέγας παρακλητικός κανὼν. Ὁ κανὼν οὗτος εἶναι ἐντελῶς περιωρισμένης χρήσεως, διότι ψάλλεται μόνον κατὰ τὸν Δεκαπενταύγουστον ἐναλλάξ μετὰ τοῦ προηγουμένου εἰς τοὺς ἑσπερινούς πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου.

Καλεῖται δὲ συνήθως μέγας ὄχι διὰ τὴν ἑκτασιν, ἀλλὰ διὰ τὴν σχέσιν τοῦ πρὸς τὴν ἑορτὴν τῆς Κοιμήσεως.

Συνετάχθη οὗτος κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου Λασκάρεως καὶ παρουσιάζεται ὡς ἀτομικὴ προσευχή τοῦ πιστοῦ πρὸς τὸν Θεόν, ἄρχεται δὲ διὰ τοῦ ἐξῆς τροπαρίου:

« Τῶν λυπηρῶν ἐπαγωγὰὶ χειμάζουσι τὴν ταπεινὴν μου ψυχὴν, καὶ συμφορῶν νέφη τὴν ἐμὴν καλύπτουσι καρδίαν, Θεονύμφευτε· ἀλλ' ἡ φῶς τετοκεῖα τὸ θεῖον καὶ προαιώνιον, λάμπων μοι τὸ φῶς τὸ χαρμόσυνον ».

Ὁ κανὼν οὗτος ἐπισφραγίζεται μὲ τέσσαρα ἐξαποστειλάρια, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον, εἰλημμένον ἐκ τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμήσεως, φανερῶνει τὴν σχέσιν τοῦ μεγάλου παρακλητικοῦ κανόνος μὲ τὴν ἑορτὴν, ἔχει δὲ οὕτως:

« Ἀπόστολοι ἐκ περσῶν συναθροισθέντες ἐνθάδε, Γεθσημανῇ τῷ χωρίῳ κηδεύσατέ μου τὸ σῶμα καὶ σὺ Υἱὲ καὶ Θεέ μου, παράλαβέ μου τὸ πνεῦμα ».

4) Η ΝΕΚΡΩΣΙΜΟΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ἢ ΚΗΔΕΙΑ

Ἡ σημερινὴ νεκρώσιμος ἀκολουθία φαίνεται νὰ ὑπῆρχε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 9' αἰῶνος ἐν σκελετῷ καὶ κατὰ τὰ κυριώτερα σημεῖα, τὰ ὁποῖα ὁμως βαθμηδὸν ἐστολίσθησαν διὰ νεωτέρων ὕμνων καὶ τροπαρίων καὶ κανόνων, μέχρις ὅτου διεμορφώθη εἰς τὴν πλουσιωτέραν ἐκ τῶν ἀκολουθιῶν τῆς Ἐκκλησίας μας. Καὶ αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ὅλης σειρᾶς αὐτῆς εἰς τὸ Εὐχολόγιον, ὅπου τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν τῶν κοσμικῶν διαδέχεται ἡ τῶν μοναχῶν καὶ ταύτην ἡ νεκρώσιμος εἰς ἀποθανόντα ἱερέα καὶ αὐτὴν ὁ ἀναπαύσιμος κανὼν εἰς νήπια.

Ἀρχίζει δὲ ἡ συνήθης νεκρώσιμος ἀκολουθία διὰ τοῦ « *Εὐλόγητός ὁ Θεός...* ». Ἐν συνεχείᾳ ψάλλονται μερικοὶ στίχοι ἐκ τοῦ ἀμώμου (τοῦ 118 ψαλμοῦ), νεκρώσιμα, εὐλογητάρια, ἰδιόμελα τροπάρια τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ περὶ τῆς ματαιότητος τῶν ἐγκοσμίων καὶ μακαρισμοί.

Μετὰ τοῦτο ἀναγινώσκεται ὁ Ἀπόστολος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν (1 Θεσσαλ. δ' 13-17, Ἰωάν. ε' 24-30), γίνεται σύντομος δέησις ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀποθα-

νότος καὶ ἀναγινώσκεται ἡ συγχωρητικὴ εὐχή, ἡ ὁποία λέγεται προηγουμένως καὶ εἰς τὴν οἰκίαν κατὰ τὴν ἐκεῖ γινομένην σύντομον πένθιμον τελετὴν, τὴν καλουμένην τ ρ ι σ ἄ γ ι ο ν. Μὲ τὴν προτροπὴν τῶν οἰκείων καὶ φίλων, διὰ νὰ προσέλθουν εἰς τὸ φέρετρον καὶ δώσουν τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν, τελειώνει ἡ ἀκολουθία καὶ ὁ νεκρὸς ὀδηγεῖται εἰς τὸν τάφον. Ἐνῶ δὲ γίνεται ὁ ἐνταφιασμός, ὁ ἱερεὺς ρίπτει χῶμα ἐπὶ τοῦ φερέτρου, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἀντιφωνεῖ τὸ « γῆ εἴ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει », διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ ἀποσύνθεσις τοῦ σώματος, εὐχεται δὲ αἰωνίαν τὴν μνήμην τοῦ νεκροῦ.

Τὴν τεσσαρακοστὴν συνήθως ἡμέραν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ νεκροῦ τελεῖται μνημόσυνον ὑπὲρ αὐτοῦ εἰς τὸν ναόν. Κατ' αὐτὸ ἀναπέμπονται εὐχαὶ καὶ δεήσεις ὑπὲρ τοῦ ἀποθανόντος καὶ ἀγιάζονται τὰ ἀποτελούμενα ἀπὸ σῖτον κόλλυβα, τὰ ὁποία συμβολίζουν τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων ἡμῶν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΟΙ ΚΑΙΡΟΙ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

17. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΟΡΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΣ

Τὸ νόημα τῶν ἐορτῶν. Ἐορταί λέγονται αἱ ἡμέραι αἱ καθορισθεῖσαι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἀνάμνησιν ὠρισμένων γεγονότων ἀναφερομένων εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ ἢ ἐχόντων σχέσιν μὲ τὸν βίον τῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς οἱ χριστιανοὶ παύουν τὰς ἐργασίας των καὶ μεταβαίνουν εἰς τοὺς ναοὺς διὰ τὴν κοινὴν προσευχὴν καὶ πρὸς παρακολούθησιν τῆς θείας λειτουργίας. Τὴν ἀνάγκην τοῦ ἐκκλησιασμοῦ μαρτυρεῖ καὶ ἡ πρᾶξις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐτιμωροῦντο μὲ ἐκκλησιαστικὰ ἐπιτίμια ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι παρημέλουν τὸν ἐκκλησιασμόν κατὰ τὰς Κυριακάς. Ἡ 5^η Οἰκουμενικὴ Σύνοδος διέταξεν, ὅτι ὁ χριστιανός, ὁ ὁποῖος ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸν ναὸν ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς Κυριακάς, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ σοβαρὸς λόγος, πρέπει νὰ ἀφορίζεται. Δηλαδή νὰ παύῃ νὰ ἔχῃ οἰανδήποτε σχέσιν μὲ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐκτὸς τοῦ ἐκκλησιασμοῦ ἄλλα ἔργα πνευματικὰ ἐπιβαλλόμενα κατὰ τὰς Κυριακάς καὶ ἐορτὰς εἶναι ἡ μελέτη βιβλίων οἰκοδομητικῶν, καὶ μάλιστα τῆς Ἀγίας Γραφῆς, αἱ διάφοροι ἀγαθοεργίαι πρὸς τοὺς πάσχοντας καὶ ἐν γένει πᾶσα ἐνέργεια, ἡ ὁποία ἐξευμενίζει τὸ πνεῦμα καὶ παρέχει εἰς τὸ σῶμα ἀναψυχὴν.

Ἱστορικὴ ἄποψις τῶν ἐορτῶν. Αἱ ἀρχαιότεραι χριστιανικαὶ ἐορταὶ ἦσαν τὸ Πάσχα καὶ ἡ Πεντηκοστή, ἐορταὶ ἰουδαϊκαί, κατὰ τὰς ὁποίας εἶχον σημειωθῇ γεγονότα μεγάλης σημασίας καὶ σπουδαιότητος διὰ τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ Κυριακή, «*ἡ μία τῶν Σαββάτων*», ὅπως ἐλέγετο κατ' ἀρχὰς μὲ τὸ σύνθημα τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐβραϊκὸν ὄνομα (Πράξ. η' 7, 1 Κορ. ις' 8, Ἀποκ. α' 10). Ἡ ἐορτὴ τῆς Κυριακῆς ἐτέθη ἀντὶ τοῦ ἰουδαϊκοῦ Σαββάτου ὡς ἡμέρα βεβαίως τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐξήρθη ἐπίσης ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευή. Καὶ ἡ μὲν Τετάρτη διεκρίθη ὡς ἡμέρα τῆς προδοσίας τοῦ Χριστοῦ, ἡ δὲ Παρασκευὴ ὡς ἡμέρα τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου· διὰ τοῦτο καὶ ὠρίσθη κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς νηστεία.

Βαθμηδὸν εἰσῆχθησαν καὶ ἄλλαι μερικαὶ ἑορταί. Ἡ ἀρχαιοτέρα ὅλων τούτων τῶν ἑορτῶν ὑπῆρξεν ἡ ἑορτὴ τῶν Θεοφανείων, ἡ ὁποία διεκρίθη ὕστερον εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ τὴν ἑορτὴν τῆς βαπτίσεως τοῦ Κυρίου εἰς τὸν Ἰορδάνην.

Ἀκολουθῶς νέος κύκλος ἑορτῶν ἐμφανίζεται εἰσαγόμενος, ὁ ὁποῖος σχετίζεται μᾶλλον πρὸς τὸ πρόσωπον τῆς Θεομήτορος καὶ καθιεροῦται περισσότερον πρὸς τιμὴν τῆς, λόγῳ τῆς ἐγιότητος αὐτῆς καὶ τῆς συμμετοχῆς τῆς εἰς τὸ σωτηριῶδες ἔργον τοῦ Χριστοῦ. Ὁ κύκλος αὐτὸς φαίνεται νὰ ἔχῃ συμπληρωθῇ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 5' αἰῶνος, αἱ σπουδαιότεραι δὲ ἐκ τῶν ἑορτῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπάγονται εἰς αὐτόν, εἶναι ὁ Εὐαγγελισμός, ἡ Κοίμησις, τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου καὶ τὰ Εἰσόδια αὐτῆς.

Ἐκτὸς τῶν ἑορτῶν αὐτῶν ἀναφαίνονται πολὺ ἐνωρὶς καὶ ἄλλαι μερικαὶ ἑορταὶ κατὰ τὴν ἐπέτειον ἡμέραν τοῦ θανάτου τῶν μαρτύρων, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο ὡς γενέθλιος αὐτῶν ἡμέρα, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν ὁ μάρτυς ἀνεγεννήθη εἰς καλυτέραν ζωὴν. Αἱ ἑορταὶ αὐταί, αἱ ὁποῖαι ἦσαν τοπικαὶ κατ' ἀρχάς, ἑορταζόμεναι εἰς τὸν τόπον ὅπου ἔλαβε χώραν τὸ μαρτύριον ἢ ἐνεταφιάσθη τὸ λείψανον τοῦ μάρτυρος, ἐγενικεύθησαν βαθμηδὸν εἰς ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν. Τοιαῦται μαρτυρικαὶ ἑορταί, γενικευθεῖσαι ἀπὸ τοῦ 8' μ.Χ. αἰῶνος εἶναι ἡ ἑορτὴ τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου, ἡ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, τὸ Γενέθλιον τοῦ Προδρόμου καὶ ἡ ἀποτομή τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ.

Αἱ τιμαὶ τῆς μνήμης τῶν μαρτύρων ἐπεξετάθησαν κατόπιν εἰς πρόσωπα, τὰ ὁποῖα δὲν ἐμαρτύρησαν μὲν, ἔδειξαν ὅμως κατ' ἄλλον τρόπον τὴν αὐτοθυσίαν ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Τοιοῦτοτρόπως συνεπληρώθη βαθμηδὸν τὸ ἑορτολόγιον μὲ τὴν προσθήκην καὶ πολλῶν ἄλλων ἑορτῶν εἰς μνήμην τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τῶν διαπρεφάντων διὰ τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου, τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῶν ὁσίων.

Διαιρέσεις τῶν ἑορτῶν. Αἱ χριστιανικαὶ ἑορταί, δηλ. αἱ Δ ε σ π ο - τ ι κ α ῖ (αἱ ὀρίσθῃσαι εἰς ἀνάμνησιν σπουδαίων γεγονότων ἐκ τῆς

ζωῆς τοῦ Σωτῆρος), αἱ Θεομητορικαὶ (αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸ πρόσωπον τῆς Θεομήτορος) καὶ αἱ ἑορταὶ τῶν ἀγίων διαίρουνται εἰς δύο, εἰς τὰς ἀκινήτους καὶ τὰς κινήτας. Καὶ ἀκίνητοι μὲν λέγονται αἱ ἑορταὶ, τῶν ὁποίων ἡ ἡμερομηνία τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν μένει κατ' ἔτος ἡ αὐτὴ, ἀκίνητος καὶ ἀμετάβλητος, κινηταὶ δὲ λέγονται αἱ ἐξαρτώμεναι ἐκ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ ἑορταζόμεναι κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος, ὅχι δὲ καὶ τοῦ μηνός.

18. Αἱ ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

1. ΑΚΙΝΗΤΟΙ ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

1) Τὰ Χριστοῦ γεννα κατὰ τὴν 25 Δεκεμβρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἦτο συνδεδεμένη κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας μὲ τὰ Θεοφάνεια, ἀλλὰ κατὰ τὸν δ' αἰῶνα ἐχωρίσθη αὐτῶν. Καὶ κατὰ πρῶτον εἰσῆχθη εἰς τὴν Ρώμην περὶ τὸ 335 μ.Χ. Ἀπ' ἐκεῖ ἔπειτα μετεδόθη εἰς τὴν ὑπόλοιπον Δύσιν καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Καὶ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου ὠρίσθη ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστογενένων, διὰ νὰ καταστήσῃ εἰς τοὺς ἀκροατὰς του γενικώτερον τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον αὐτὸς ἠσθάνετο χάριν τῆς προσεγγιζούσης νέας ἑορτῆς τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, συνιστᾷ τὴν ἑορτὴν αὐτὴν εἰς λόγον του ὡς ἑξῆς: « Ἐορτὴ μέλλει προσελάνειν ἢ πασῶν ἑορτῶν σεμνοτάτη καὶ φοιτωδεστάτη, ἣν οὐκ ἂν τις ἀμάροτοι μητροπόλιν πασῶν τῶν ἑορτῶν προσειπῶν. Τίς δ' ἔστιν αὕτη; Ἡ κατὰ σῶζα τοῦ Χριστοῦ γέννησις. . . Εἰ γὰρ μὴ ἐτέχθη κατὰ σῶζα Χριστός, οὐκ ἂν ἐβαπτίσθη, ὅπερ ἔστι τὰ Θεοφάνεια, οὐκ ἂν ἐσταυρώθη, ὅπερ ἔστι τὸ Πάσχα, οὐκ ἂν τὸ Πνεῦμα κατέπεμψεν, ὅπερ ἔστιν ἡ Πεντηκοστή, ὥστε ἐντεῦθεν, ὥσπερ ἀπὸ τινος πηγῆς ποταμοὶ διαφόρων ὀνόματι αὐταὶ ἐτέχθησαν ἡμῖν αἱ ἑορταί. Διὰ τοῦτο δέομαι πάντων ἡμῶν καὶ ἀκτινοβολῶ μετὰ πάσης προθυμίας παραγενέσθαι τὴν οἰκίαν ἕκαστον κενώσαντα ἑαυτοῦ, ἵνα ἴδωμεν τὸν δεσπότην ἡμῶν ἐπὶ γάτης κείμενον ».

Τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστογενένων προηγείται καὶ νηστεία τεσσαράκοντα ἡμερῶν.

2) Ἡ Περιτομὴ τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν 1 Ἰανουαρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη εἰσῆχθη εἰς τὴν Ἀνατολήν τὸν ε' αἰῶνα καὶ μετεδόθη εἰς τὴν Δύσιν τὸν 5' αἰῶνα.

Ἡ πρώτη Ἰανουαρίου ἦτο ἡ ἀρχὴ τοῦ Ρωμαϊκοῦ ἔτους καὶ ἑωρ-

τάζετο διὰ χορῶν καὶ μεταμφίσεων, συνέβαινον δὲ κατ' αὐτὴν ποικίλαι παρεκτροπαί. Ἡ Ἑκκλησία, διὰ τὴν ἀπομακρύνει ἀπ' ἐκεῖ τοὺς χριστιανούς, εἶχε καταστήσει αὐτὴν ἀπὸ τοῦ 8' αἰῶνος ἡμέραν μετανοίας, νηστείας καὶ προσευχῆς. Ἡ εἰσαγωγή τῆς Περιτομῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Μ. Βασιλείου τὸν 9' αἰῶνα καὶ ἡ ὑποχώρησις τῶν ἐθνικῶν ἑορτῶν ἔθεσαν τέρμα εἰς τὴν πένθιμον ἀντίληψιν τῆς ἡμέρας ἐκείνης.

3) Τὰ Θεοφάνεια κατὰ τὴν 6' Ἰανουαρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀνεφάνη περὶ τὰ 300 μ.Χ. Ἀρχικῶς, καθὼς εἴπομεν, ἦτο συνδεδεμένη μὲ τὰ Χριστούγεννα καὶ ἐσημαίνει τὴν ἐμφάνισιν εἰς τὸν κόσμον τοῦ Σωτῆρος. Μετὰ τὸν χωρισμὸν τῶν Χριστουγέννων ἔλαβον τὰ Θεοφάνεια τὸν χαρακτῆρα ἐπετείου τοῦ βαπτίσματος τοῦ Σωτῆρος εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν καὶ τῆς δημοσίας αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἐμφανίσεως, καθὼς ψάλλει καὶ ἡ Ἑκκλησία εἰς τὸ ὑπὲρ τῆς ἑορτῆς ἐγκώμιον.

Ἦρχιζε δὲ ἡ τελετὴ τῆς ἑορτῆς τῶν Ἐπιφανείων τὴν ἐσπέραν τῆς 5' Ἰανουαρίου καὶ ἐξηκολούθει καὶ πέραν τοῦ μεσονυκτίου. Εἰς τὸν ναὸν ὑπῆρχεν ἄπλετος φωτισμός, διότι οἱ χριστιανοὶ ἐκράτουν ἀνημμένας λαμπάδας. Ἔνεκα τούτου ἡ ἑορτὴ τῶν Ἐπιφανείων ὠνομάσθη ἑορτὴ τῶν «Φώτων». Κατὰ τὸ μεσονύκτιον ἐγένετο ἡ καθαγίας τοῦ ὕδατος, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἐβαπτίζοντο οἱ μέλλοντες κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην νὰ βαπτισθοῦν. Πρὶν κατέλθουν οὗτοι εἰς τὸ ὕδωρ, οἱ πιστοὶ ἐλάμβανον ἐκ τοῦ ἁγιασμένου τούτου ὕδατος καὶ ἔφερον αὐτὸ εἰς τὰς οἰκίας των. Τὸ ὕδωρ τοῦτο ἐχρησιμοποιοῦν, καθὼς καὶ ἡμεῖς σήμερον, πρὸς ἁγιαστικούς σκοποὺς. Ἡ νυκτερινὴ τελετὴ τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ ὕδατος, ὡς ἐσπερινὸς παραμένει μέχρι σήμερον, ἂν καὶ τελεῖται τὴν πρωίαν τῆς 6' Ἰανουαρίου.

4) Ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν 2 Φεβρουαρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται κατὰ τὰ τέλη τοῦ 8' αἰῶνος εἰς ἀνάμνησιν τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Σωτῆρος ὑπὸ τοῦ γέροντος Συμεὼν τεσσαράκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησίν του.

5) Ἡ μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν 6 Αὐγούστου. Εἶναι ἀφιερωμένη ἡ ἑορτὴ αὕτη εἰς τὸ γεγονός ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔδειξε τόσον καθαρὰ, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ προσλαβὼν τὴν ταπεινὴν μορφήν καὶ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ὁ Δεσπότης καὶ Κύριος.

Ἀναφαίνεται δὲ ἡ ἑορτὴ αὕτη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Παλαιστίνην

διότι ἐκεῖ ἦτο τὸ ὄρος Θαβώρ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἔγινεν ἡ μεταμόρφωσις καὶ ἀνήγειρεν κατόπιν ἡ ἁγία Ἑλένη ναὸν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ ἔγιναν τὴν 6 Αὐγούστου, διὰ τοῦτο καὶ καθιερώθη ἡ ἡμέρα αὕτη ὡς ἀναμνηστικὴ τῆς μεταμορφώσεως, ἐνῷ ἔως τότε ἡ ἑορτὴ ἐτελεῖτο πρὸ τοῦ Πάσχα. Ἡ ἑορτὴ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς εἰσήχθη κατὰ τὸν 1β' αἰῶνα καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ἐπεξετάθη δὲ ἡ τέλεις της κατὰ τὸν 1ε' αἰῶνα.

6) Ἡ Ὑψωσις τοῦ τιμίου Σταυροῦ κατὰ τὴν 14 Σεπτεμβρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ὠρίσθη εἰς ἀνάμνησιν τῆς πανηγυρικῆς ἀνυψώσεως εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως πρὸς προσκύνησιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ, τὸν ὁποῖον εὔρεν ἡ ἁγία Ἑλένη, καὶ συνεδυάσθη μὲ τὴν ὑπάρχουσαν ἑορτὴν τῆς ἐπετείου τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, τὸν ὁποῖον εἶχε κτίσει εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὁ Μ. Κωνσταντῖνος. Ἐνισχύθη δὲ ἡ ἑορτὴ τῆς ὑψώσεως ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου (629), ὁ ὁποῖος ἀνέκτησε τὸν Σταυρὸν ἀπὸ τοὺς Πέρσας, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐρπάσει αὐτόν, καὶ ἀνεστήλωσεν αὐτὸν διὰ δευτέραν φορὰν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς προϋπαρχούσης ἑορτῆς εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως. Καὶ οἱ πιστοὶ διὰ μέσου τῶν αἰώνων, προσβλέποντες μὲ σεβασμὸν πρὸς τὸν τίμιον Σταυρόν, ἀνυψώνονται πάντοτε μὲ λατρείαν πρὸς τὸν Χριστόν, τὸν κρεμασθέντα ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ χάριν ὑμῶν, διὰ τὴν ἐκδηλώσουν τὴν εὐγνωμοσύνην των καὶ ἐμπνευσθοῦν τὸ μέγα μάθημα τῆς θυσίας ὑπὲρ τῶν ἄλλων.

II. ΚΙΝΗΤΑΙ ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

Αἱ κινηταὶ ἑορταὶ ὑποδιαίρουνται εἰς δύο: εἰς τὰς πρὸ τοῦ Πάσχα καὶ εἰς τὰς μετὰ τὸ Πάσχα.

α) Αἱ πρὸ τοῦ Πάσχα κινηταὶ ἑορταί.

1) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Τελῶνου καὶ τοῦ Φαρισαίου. Μὲ τὴν Κυριακὴν αὐτὴν ἐγκαινιάζεται ἡ λεγομένη περίοδος τοῦ Τριφδίου. Κατὰ τὴν νέαν αὐτὴν περίοδον, ἡ ὁποία κλίνει μὲ τὴν ἑνδοξον Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου καὶ δημιουργεῖ δι' ὧν ψάλλονται καὶ τελοῦνται ὑψηλὰς καὶ ἱερὰς συγκινήσεις, καλοῦνται οἱ πιστοὶ εἰς ἀνωτέραν καὶ ἁγιωτέραν ζωὴν. Ἀποδείξεις δὲ τρανὴ εἶναι κατὰ πρῶτον ἡ παραβολὴ τοῦ Τελῶνου καὶ τοῦ Φαρισαίου, ἡ ἀναγινωσκομένη κατὰ τὴν

Κυριακὴν αὐτὴν, ἐκ τῆς ὁποίας διδασκόμεθα τὴν βλάβην τῆς ὑπερηφανείας καὶ τὴν ὠφέλειαν τῆς ταπεινοφροσύνης.

2) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Ἀσώτου υἱοῦ. Ὠνομάσθη τοιοῦτοτρόπως ἐκ τῆς ἀναγινωσκομένης κατ' αὐτὴν παραβολῆς τοῦ ἀσώτου υἱοῦ, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἐκκλησις τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς, οἱ ὁποῖοι ἠκολούθησαν τὸν νεώτερον υἱὸν εἰς τὴν ἀσωτίαν, νὰ τὸν ἀκολουθήσουν τώρα εἰς τὴν μετάνοιαν καὶ τὴν ἐπιστροφήν μετὰ τὴν πεποίθησιν, ὅτι θὰ εὑρουν ἀνοικτὰς τὰς ἀγκάλας του, διὰ νὰ ἀξιωθοῦν νὰ μετάρσχουν τῆς πνευματικῆς παιδείας τοῦ Πάσχα. Τὸ Σάββατον τῆς ἐβδομάδος ταύτης, τὸ κοινῶς λεγόμενον **Ψυχασάββατον**, ἐπιτελοῦμεν μνήμην πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐσεβῶς κεκοιμημένων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν, μετὰ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται καὶ οἱ μὴ τυχόντες μνημοσύνων δι' οἷαν-δήποτε αἰτίαν.

3) Ἡ Κυριακὴ τῆς Ἀπόκρεω. Καλεῖται τοιοῦτοτρόπως, διότι ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς κρεοφαγίας. Κατ' αὐτὴν ἐπιτελεῖται ἑορτὴ εἰς ἀνάμνησιν τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Ὡρίσθη δὲ ἡ ἑορτὴ αὕτη πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ μὴ διάγωμεν ἀμελῶς, θαρροῦντες εἰς τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ νὰ ἐκτελῶμεν τὸ ἀγαθὸν πάντοτε μετὰ τὴν σκέψιν, ὅτι ὁ Θεὸς δέν εἶναι μόνον φιλόανθρωπος, ἀλλὰ καὶ κριτὴς δικαιοτάτος, ἀποδίδων εἰς ἕκαστον ἀναλόγως τῶν ἔργων του.

4) Ἡ Κυριακὴ τῆς Τυροφάγου. Ἡ Κυριακὴ αὕτη μᾶς εἰσάγει εἰς τὴν νηστείαν τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἡ ὁποία διαρκεῖ ἑπτὰ ὁλοκλήρους ἐβδομάδας (ἀφαιρουμένης τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου), εἰς τὰς ὁποίας προστίθεται ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευὴ τῆς ἐβδομάδος τῆς Ἀπόκρεω καὶ ἡ πρὸ τοῦ Πάσχα ἐβδομάς, ἡ λεγομένη Μεγάλῃ Ἑβδομάδι.

Ἀνακαλοῦμεν δὲ κατ' αὐτὴν εἰς τὴν μνήμην μας τὴν ἐξορίαν ἐκ τοῦ Παραδείσου τῶν Πρωτοπλάστων. Καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἐνθυμούμεθα τὴν ὠφέλειαν ἐκ τῆς νηστείας τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τὴν ἐκ τῆς λαιμαργίας καὶ παρακοῆς βλάβην καὶ νὰ προσπαθοῦμεν νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην μακαριότητα διὰ τῆς νηστείας καὶ τῆς ὑπακοῆς.

Μὲ τὴν προσπάθειαν αὐτὴν σχετίζεται καὶ ἡ ἀναγινωσκομένη κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην εὐαγγελικὴ περικοπὴ, ἡ ὁποία διδά-

σκει τὸν καθαρισμόν τῆς καρδίας ἀπὸ τὴν μνησικακίαν καὶ τὸ μῖσος ἀπὸ τὴν πλεονεξίαν καὶ τὴν προσκόλλησιν εἰς τὸ χρῆμα, διὰ τὰ ἐν-θρονισθῇ εἰς αὐτὴν ἡ ἀνεξικακία καὶ ἡ ἀγάπη, ἡ εὐσπλαγχνία καὶ ἡ ἐλεήμων διάθεσις.

Τὸ Σάββατον τῆς ἐβδομάδος αὐτῆς ἐορτάζομεν τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου μάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος διὰ τὴν ἐξῆς παράδοσιν: Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης διέταξε καὶ ἐμόλυναν κρυφίως ὅλα τὰ τρόφιμα διὰ τοῦ αἵματος τῶν εἰδωλολατρικῶν θυσιῶν, ἀλλὰ κατὰ θεῖαν βουλὴν ἐμφανισθεὶς καθ' ὕπνον ὁ μάρτυς Θεόδωρος εἰς τὸν τότε ἀρχιεπίσκοπον Κων)πόλεως Εὐδόξιον ἐφάνέρωσε τὸ πρᾶγμα καὶ παρήγγειλεν εἰς αὐτὸν νὰ διατάξῃ τὴν ἀναπλήρωσιν τῆς τροφῆς διὰ τῶν κολλύβων. Τοιοῦτοτρόπως οἱ χριστιανοὶ ἔμειναν ἀμόλυντοι, καθαρίζοντες τοὺς ἑαυτοὺς τῶν διὰ τῆς νηστείας τὴν πρώτην ἐβδομάδα, ἡ ὁποία ἐξ αὐτοῦ καὶ ὀνομάζεται Καθαρά ἐβδομάς.

5) Ἡ πρώτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Λέγεται Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, διότι κατ' αὐτὴν, ἡ ὁποία ὠρίσθη πρὸς τιμὴν τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων, ἐπὶ τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρου (842), ἐορτάζομεν γενικώτερον τὸν θρίαμβον τῆς ἁγίας μας πίστεως ἐναντίον τῆς πλάνης τῶν διαφόρων αἱρέσεων. Διὰ τοῦτο καὶ προβάλλει ἡ Ἐκκλησία εἰς τὰ τέκνα της κατὰ τὴν ἐπίσημον αὐτῆς ἡμέραν διὰ τῆς ἀναγινωσκομένης εὐαγγελικῆς περικοπῆς (Ἰω. α' 44 - 52) τὴν ὁμολογίαν πρὸς τὸν Χριστὸν τοῦ Ναθαναὴλ « *Ραββί, σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ* », ἡ ὁποία περιέχει τὴν πλήρη ἀλήθειαν διὰ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον τοῦ Κυρίου.

6) Ἡ δευτέρα Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Κατ' αὐτὴν προβάλλεται εἰς τοὺς πιστοὺς, καλουμένους νὰ διέλθουν μὲ ἐγκράτειαν τὸ στάδιον τῆς νηστείας, ἡ μορφή τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, κατὰ τὸν 18' αἰῶνα, διακριθέντος διὰ τοὺς ἀγῶνάς του ἐναντίον τῶν αἰρετικῶν τῆς ἐποχῆς του καὶ τὸ ὅσιον τοῦ χαρακτῆρος του.

7) Ἡ τρίτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Λέγεται καὶ Κυριακὴ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν ἡ Ἐκκλησία προβάλλει εἰς τοὺς πιστοὺς τὸν αἱματωμένον Σταυρὸν τοῦ Κυρίου εἰς προσκύνησιν τῶν πιστῶν, ὅπως ἐνισχυθοῦν εἰς τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα διὰ τῆς νηστείας καὶ ἐμπνευσθοῦν τὴν μεγάλην ἀρετὴν τῆς αὐτα-

παρνήσεως, περὶ τῆς ὁποίας καὶ ὁμιλεῖ ὁ Κύριος εἰς τὴν ἀναγινωσκομένην κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην εὐαγγελικὴν περικοπὴν (Μαρκ. η' 34, θ' 1).

8) Ἡ τετάρτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Κατ' αὐτὴν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ συγγραφέως τῆς Κλίμακος, διότι ἐν τοῖς ἱεροῖς μοναστηρίοις ἀναγινώσκεται ἡ Κλίμαξ, ἥτοι συλλογὴ λόγων τοῦ ὁσίου πατρὸς περὶ τῆς κατὰ Θεὸν ἀρετῆς, ἣτις καὶ « κλίμαξ ἀρετῶν εἶναι ». Ἡ μνήμη του τελεῖται τὴν 30 Μαρτίου. Ὁ μοναχὸς οὗτος ἐγεννήθη τὸ 525 μ.Χ.

Κατὰ τὸ ἑσπέρas τῆς Τετάρτης τῆς ἐβδομάδος αὐτῆς (ὁρθρος Πέμπτης) ψάλλεται ὁ μέγας κανὼν καὶ κατὰ τὸ ἑσπέρas τῆς Παρασκευῆς (ὁρθρος Σαββάτου) ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος.

9) Ἡ πέμπτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Κατὰ τὴν Κυριακὴν αὐτὴν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τῆς ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας, τῆς ὁποίας ἡ μνήμη τελεῖται τὴν 1 Ἀπριλίου. Ὡρίσθη δὲ κατὰ τὴν Κυριακὴν αὐτὴν ἡ μνήμη της, ἐπειδὴ πλησιάζει τὸ τέλος τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ φροντίσουν οἱ ἐμαρτωλοὶ καὶ ράθυμοι νὰ μετανοήσουν ἔχοντες ὡς ὑπόδειγμα τὴν ἑορταζομένην ἁγίαν· τὸ Σάββατον τῆς ἐβδομάδος ταύτης ὀνομάζεται Σάββατον τοῦ Λαζάρου.

10) Ἡ Κυριακὴ τῶν Βαίων. Ἡ Κυριακὴ αὕτη μᾶς εἰσάγει εἰς τὴν ἁγίαν καὶ Μεγάλην Ἑβδομάδα. Καὶ προτοῦ μᾶς δεῖξη τὸν θρίαμβον τοῦ Σταυροῦ καὶ τὴν νίκην τῆς Ἀναστάσεως, μᾶς παρουσιάζει διὰ τῆς ἀναγινωσκομένης εὐαγγελικῆς περικοπῆς τὴν θριαμβευτικὴν εἰσοδὸν τοῦ Κυρίου εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὡς προοίμιον τοῦ τελικοῦ του θριάμβου. Τὴν πέμπτην μεταμεσημβρινὴν ὥραν εἰς ἀνάμνησιν τῆς θριαμβευτικῆς ὑποδοχῆς τοῦ Κυρίου μετὰ βαίων (κλάδων φοινίκων) ὑπὸ τοῦ Ἰουδαικοῦ λαοῦ ἐγένετο λιτανεῖα μετὰ κλάδων βαίων καὶ ἐλαιῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπου ἐτελεῖτο ἑσπερινός.

11) Ἡ Μεγάλῃ Ἑβδομάς. Ὡνομάσθη τοιουτοτρόπως διὰ τὰ μεγάλα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου συμβάντα κατ' αὐτὴν. Ἀρχίζει αὕτη ἀπὸ τὸ ἑσπέρas τῆς Κυριακῆς τῶν Βαίων καὶ τελειώνει τὸ Μέγα Σάββατον.

Ἡ Μεγάλῃ Δευτέρα. Κατὰ τὴν ἁγίαν καὶ Μεγάλην Δευτέραν

τελεῖ ἡ Ἐκκλησία τὴν μνήμην τοῦ παγκάλου Ἰωσήφ, τοῦ ὁποίου ὁ βίος προεικονίζει τὸν βίον τοῦ Σωτῆρος. Ὅπως ἐκεῖνος ἐφθονήθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του, ἐπωλήθη ἀντὶ τριάκοντα ἀργυρίων καὶ εἰς τὸ τέλος ἐδοξάσθη, τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ Κύριος ἐφθονήθη ὑπὸ τῶν ὁμοεινῶν του, ἐπροδόθη ὑπὸ τοῦ Ἰούδα διὰ τοῦ αὐτοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ τῶν τριάκοντα ἀργυρίων καὶ εἰς τὸ τέλος ἀνέστη.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Εὐαγγελισταὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐξιστόρησιν τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Κυρίου εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα διηγοῦνται τὴν καταρασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἄκαρπον συκῆν, γίνεται τὴν ἰδίαν ἡμέραν μνήμη καὶ τοῦ γεγονότος τούτου, διὰ τοῦ ὁποίου διδάσκει ὁ Κύριος τὸ καθῆκον τῆς ἐπιτεύξεως καρπῶν εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς.

Ἡ Μεγάλη Τρίτη. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Τρίτην ἀναγινώσκεται ἡ παραβολὴ τῶν δέκα παρθένων, διὰ τὴν διδασκῶμεν νὰ εἴμεθα ἄγρυπνοι καὶ προσεκτικοὶ καὶ ἔτοιμοι εἰς πᾶσαν στιγμὴν μετὰ τὴν ἐτοιμασίαν τῶν καλῶν ἔργων, διὰ νὰ μὴ ἀκούσωμεν τὴν φρικτὴν ἀπάντησιν: «οὐκ οἶδα ὑμᾶς».

Ἡ Μεγάλη Τετάρτη. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Τετάρτην τελεῖται ἡ μνήμη τῆς ἀμαρτωλοῦ ἐκείνης γυναικός, ἡ ὁποία ἤλειψε μετὰ τὸν πόδα τοῦ Κυρίου καὶ ἐσπόγγισε τούτους μετὰ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς της εἰς ἔνδειξιν μετανοίας καὶ εὐγνωμοσύνης.

Ἡ Μεγάλη Πέμπτη. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Πέμπτην γίνεται μνεῖα τῆς ὑπὸ τοῦ Κυρίου συστάσεως τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας εἰς τὸν Μυστικὸν Δείπνον.

Κατὰ τὴν ἐσπερινὴν ἀκολουθίαν τῆς ἰδίας ἡμέρας (τὸν ὄρθρον δηλ. τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς) ἀναγινώσκονται τὰ δώδεκα Εὐαγγέλια, διὰ τῶν ὁποίων ἐξιστοροῦνται τὰ πάθη τοῦ Κυρίου. Πρὸ δὲ τοῦ ἔκτου Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν σταύρωσιν, ἐξάγεται εἰς ἐπιβλητικὴν πομπὴν ἐκ τοῦ ἁγίου Βήματος ὁ Ἐσταυρωμένος καὶ περιφέρεται ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ψαλλομένου τοῦ κατανυκτικοῦ τροπαρίου: «*Σήμερον κοιμᾶται ἐπὶ ξύλου ὁ ἐν ᾧ ἔδασιν τὴν γῆν κοιμᾶσας*».

Ἡ Μεγάλη Παρασκευὴ. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Παρασκευὴν ἑορτάζομεν τὴν μνήμην τῶν παθῶν τοῦ Κυρίου. Κατὰ δὲ τὸ ἑσπέραιον τῆς ἡμέρας ἐκείνης τελεῖται ὁ ὄρθρος τοῦ Μεγάλου Σαββάτου καὶ ψάλλεται μετὰ τὸν κανόνα ὁ ἐπιτάφιος θρῆνος, μετὰ τὸν

ὅποιον ἀρχίζει ἡ δοξολογία, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας γίνεται ἡ περιφορά τοῦ Ἑπιταφίου.

Τὸ Μ έ γ α Σ ά β β α τ ο ν. Κατ' αὐτὸ τιμῶμεν τὴν ταφὴν τοῦ Κυρίου καὶ τὴν κάθοδον αὐτοῦ εἰς τὸν ἔθνην. Τὸ πρῶν δὲ τῆς ἰδίας ἡμέρας εἰς τὴν θεϊαν λειτουργίαν γίνεται ἡ π ρ ῶ τ η Ἀ ν ά σ τ α σ ι ς. Μετὰ τὸν Ἀπόστολον ψάλλεται ὁ ψαλμός: « Ἀνάστα ὁ Θεὸς κρίνων τὴν γῆν. . . ». Τούτου δὲ ψαλλομένου, ἐξέρχεται ὁ ἱερεὺς ραίνων μὲ ἄνθη τὸν ναόν, κωδονοκρουσαὶ δὲ ἀναγγέλλουν τὸ προανάκρουσμα τῆς Ἀναστάσεως.

β) Αἱ μετὰ τὸ Πάσχα κινηταὶ ἑορταί :

1) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Πάσχα. Τὸ Πάσχα ἦτο ἀρχαιοτάτη ἰουδαϊκὴ ἑορτὴ τελουμένη κατὰ τὴν νύκτα τῆς 14 πρὸς τὴν 15 τοῦ μηνὸς Νισὰν εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς διαβάσεώς των ἀπὸ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν. Τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα παρέλαβον καὶ οἱ χριστιανοί, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν συνέπεσε τὸ μαρτύριον τοῦ Σωτῆρος, προσφερθέντος ὡς ἁμνοῦ εἰς τὴν θυσίαν τῆς λυτρώσεως καὶ ἡ ἀνάστασις, μετέβαλον δὲ τὸ περιεχόμενον. Ἐώρταζον δηλ. τὸ Πάσχα εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀναστάσεως, ἥτοι τῆς διαβάσεως ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν.

Δὲν ἦτο ὅμως καθωρισμένος ὁ χρόνος τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Λύσιν ἔδωκεν εἰς τὸ ζήτημα ἡ Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμ. Σύνοδος, ἡ ὁποία ἐθέσπισε τὰ κατὰ τὸ Πάσχα, καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὸν Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας, ἐπειδὴ ἤκμαζεν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν ἡ ἀστρονομία, νὰ καθορίσῃ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα. Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας διετύπωσε τὸν Κανόνα, κατὰ τὸν ὅποιον τὸ Πάσχα τῶν χριστιανῶν δεόν νὰ ἑορτάζεται τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν πανσέληνον τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας, ἐὰν δὲ ἡ ἰσημερία συμπέσῃ Κυριακὴν, τὸ Πάσχα νὰ ἑορτάζεται τὴν ἐπομένην Κυριακὴν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν συνέβησαν διαφοραὶ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἐπειτα ὅμως ἀπὸ ὀλίγον διάστημα ἐπῆλθε συμφωνία καὶ τὸ Πάσχα ἐωρτάζετο κατὰ τὴν αὐτὴν πλέον Κυριακὴν ὑφ' ὅλων τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν μέχρι τοῦ 1852, ὅτε ὁ Πάπας Γρηγόριος, ις' ἀντικατέστησε τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον διὰ νεωτέρου, ὀνομασθέντος « Γρηγοριανοῦ ». Ἐκτοτε ὁ ἑορτασμός τοῦ Πάσχα ὑπὸ τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, δὲν εἶναι ταυτόχρονος.

Τελεῖται δὲ ἡ ἀκολουθία τοῦ Πάσχα ἢ τῆς Ἀναστάσεως τὸ μεσονύκτιον τοῦ Σαββάτου πρὸς τὴν Κυριακὴν. Πρὸ τοῦ ὀρθρου τῆς Ἀναστάσεως ψάλλεται ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης νυκτερινῆς περίπου ὁ κανὼν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, ὀλίγον δὲ πρὸ τοῦ μεσονυκτίου σβήνουν τὰ φῶτα καὶ ὁ ἱερεὺς, ἀνάπτων τὴν λαμπάδα τοῦ ἀπὸ τὴν ἀκοίμητον κανδήλαν, προβάλλει αὐτὴν ἐκ τῆς ὥραιας Πύλης ψάλλων: « Δεῦτε λάβετε φῶς ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτός καὶ ἀσπάσασθε Χριστὸν τὸν ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν ». Ἀφοῦ ἀνάψουν οἱ πιστοὶ τὰς λαμπάδας αὐτῶν, γίνεται ἡ ἔξοδος εἰς τὸ ὑπαιθρον πλησίον τῆς ἐξωτερικῆς θύρας τοῦ ναοῦ, καθ' ὃν χρόνον ψάλλεται τὸ « Τὴν ἀνάστασίν σου, Χριστὲ Σωτήρ, ἄγγελοι ὑμνοῦσιν ἐν οὐρανοῖς. . . ». Ἀναγινώσκεται ἔπειτα τὸ κατὰ Μάρκον ἢ τὸ κατὰ Ματθαῖον ἀναστάσιμον Εὐαγγέλιον καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν « Δόξα τῇ ἁγίᾳ καὶ ὁμοουσίου καὶ ζωοποιῷ καὶ ἀδιαιρέτῳ τριάδι » ψάλλεται κατ' ἐπανάληψιν τὸ « Χριστὸς Ἀνέστη », μετὰ τὸ ὅποῖον εἰσέρχονται καὶ πάλιν εἰς τὸν ναὸν καὶ ἐπακολουθεῖ ὁ ὀρθρος ἐπισυναπτομένης τῆς λειτουργίας.

Κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς Κυριακῆς, τὸν καλούμενον Ἀ γ ά π η, ἐπειδὴ κατ' αὐτὸν ἀντηλλάσσετο μεταξὺ τῶν πιστῶν ὁ πασχάλιος ἀσπασμός, ἀναγινώσκεται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου ἡ περικοπὴ ἡ ἐξιστοροῦσα τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ ἀναστάντος εἰς τοὺς Ἀποστόλους, εἰς μερικὰ δὲ μέρη καὶ μετεφρασμένη εἰς διαφόρους γλώσσας εἰς ἔνδειξιν τοῦ κηρύγματος τῆς ἀναστάσεως πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου.

2) Ἡ Διακαινήσιμος Ἑβδομάς. Αὐτὴ, ἡ ὁποία θεωρεῖται ὡς μία λαμπροφόρος ἡμέρα, ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Πάσχα καὶ λήγει τὴν Κυριακὴν τοῦ Ἀντιπάσχα. Λέγεται δὲ Διακαινήσιμος, ἐπειδὴ ἀποτελεῖ νέαν ἐποχὴν τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἀνθρώπων.

3) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Ἀντιπάσχα ἢ τοῦ Θωμᾶ τὴν ὀγδόην τοῦ Πάσχα. Λέγεται Κυριακὴ τοῦ Ἀντιπάσχα, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν γίνεται ἡ ἀπόδοσις τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα. Καλεῖται δὲ καὶ Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ, διότι κατ' αὐτὴν γίνεται μνεία τῆς ἐμφάνισεως τοῦ Σωτῆρος τὴν ὀγδόην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀναστάσεώς του ἐνώπιον τῶν μαθητῶν του, παρόντος καὶ τοῦ Θωμᾶ, ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ ὁποίου ἐξεπήδησε θερμὴ ἡ ὁμολογία τῆς πίστεώς του εἰς τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα Κύριον: « Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου ».

4) Ἡ Κυριακὴ τῶν Μυροφόρων. Καλεῖται τοιοῦτοτρόπως, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν ἑορτάζεται ἡ μνήμη τῶν ἀφωσιωμένων εἰς τὸν Κύριον γυναικῶν, τῶν πρώτων μαρτύρων τῆς ἀναστάσεως, αἱ ὁποῖαι ἦλθον λίαν πρῶτὴ τῆς μιᾶς Σαββάτων εἰς τὸν τάφον, διὰ νὰ ἀλείψουν τὸν Κύριον μὲ μύρα, ὅπου καὶ ἐπληροφορήθησαν, ὅτι ὁ Κύριος ἀνέστη. « *Ἐπέπρωτο, λέγει τὸ Συναξάριον τῆς Κυριακῆς ταύτης, εἰς τὸ γυναικεῖον γένος, τὸ πρῶτον ὑποπεσὼν εἰς τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν ἄρὰν κληροσάμενον αὐτὸ τοῦτο πρῶτον καὶ τὴν Ἀνάστασιν αὐτοῦ κατιδεῖν καὶ τὴν χαρὰν ἐνωτίσασθαι* ».

Συνεορτάζεται δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ ἡ μνήμη τοῦ Ἰωσήφ τοῦ ἀπὸ Ἀριμαθαίας, καὶ τοῦ Νικοδήμου, οἱ ὁποῖοι ὑπηρέτησαν εἰς τὸν ἐνταφιασμόν, ἀψυχοῦντες τὴν μανίαν τῶν Ἰουδαίων.

5) Αἱ Κυριακαὶ τοῦ Παραλύτου, τῆς Σαμαρείτιδος καὶ τοῦ Τυφλοῦ καὶ ἡ Μεσοπεντηκοστὴ (τὴν Τετάρτην μετὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Παραλύτου). Αἱ τέσσαρες αὗται ἑορταὶ τῆς χαρμοσύνης περιόδου τοῦ Πεντηκοσταρίου συνδέονται στενῶτα, καθόσον δι' αὐτῶν ἐνισχύεται καὶ διαφωτίζεται ἡ πίστις εἰς τὸν ἀναστάντα Λυτρωτὴν, τὰς θείας καὶ σωτηριώδεις ιδιότητας τοῦ ὁποίου καὶ τονίζουν διὰ τῶν ἑορταζομένων κατ' αὐτὰς γεγονότων (ἤτοι τῆς θεραπείας τοῦ ἐπὶ 38 ἔτη παραλυτικοῦ, τοῦ διαλόγου τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν Σαμαρείτιδα, τῆς θεραπείας τοῦ τυφλοῦ καὶ τῆς ὁμιλίας τοῦ Χριστοῦ, τὴν ὁποίαν ἔκαμε « *μεσοῦσης τῆς ἑορτῆς* » τῆς Σκηνοπηγίας εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος καὶ ἡ ὁποία περιέχεται εἰς τὸ ζ' κεφ. τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου).

6) Ἡ Ἀνάληψις τοῦ Κυρίου. Ἑορτάζεται τεσσαράκοντα, ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα καὶ διακρίνεται μετὰ τῆς ἑορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς τῆς χαρμοσύνης περιόδου τῶν πενήτηκοντα μετὰ τὸ Πάσχα ἡμερῶν. Αἱ ὑψηλαὶ ὕμνωδαι τῆς ἐπισήμου ταύτης ἡμέρας προσκαλοῦν τοὺς πιστοὺς νὰ ἀνυψώσουν νοερῶς τὰ βλέμματα πρὸς τὰ ἄνω, διὰ νὰ ἴδουν τὸν Χριστὸν ἀνερχόμενον μὲ λαμπρότητα εἰς τοὺς οὐρανοὺς.

Τὴν παραμονὴν τῆς Ἀναλήψεως, ἐπαναλαμβανομένων διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν τῶν ὕμνων τοῦ Πάσχα, ἀποδίδεται ἡ ἑορτὴ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ.

7) Ἡ Κυριακὴ τῶν ἁγίων Πατέρων. Καλεῖται τοιοῦτοτρόπως, διότι κατ' αὐτὴν τιμῶμεν τὴν μνήμην τῶν 318 πατέρων

τῆς Α' Οἰκουμενικῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου (325 μ.Χ.), οἱ ὅποιοι κατεδίκασαν τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου καὶ διεκήρυξαν τὴν θεότητα τοῦ Σωτῆρος. Καθιέρωσε δὲ ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὴν Κυριακὴν αὐτὴν, τὴν μνήμην τῶν πατέρων τῆς Α' Οἰκουμ. Συνόδου, ἐπεὶ κατὰ τὴν περίοδον τὴν μεταξὺ τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς συνεκαλοῦντο συνήθως Σύνοδοι πρὸς διευθέτησιν διαφορῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων·

8) Ἡ Πεντηκοστή. Ἡ ἑορτὴ αὕτη εἶναι ἡ σπουδαιότερα τῆς χαρμοσύνης περιόδου τῶν μετὰ τὸ Πάσχα πεντήκοντα ἡμερῶν, διότι κατ' αὐτὴν ἐορτάζεται ἡ κάθοδος τοῦ ἁγίου Πνεύματος·

Τὴν παραμονὴν τῆς Πεντηκοστῆς τελεῖται ἡ μνήμη τῶν κεκοιμημένων, ἵνα ἀξιωθοῦν καὶ αὐτοὶ διὰ τῆς προσευχῆς ἡμῶν καὶ χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὅποιον ἐπεφοίτησεν εἰς τοὺς Ἀποστόλους κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς· καὶ

9) Ἡ Κυριακὴ τῶν ἁγίων Πάντων ὁκτῶ ἡμέρας μετὰ τὴν Πεντηκοστήν. Κατ' αὐτὴν τιμῶμεν τὴν μνήμην ὅλων τῶν ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ μέχρι σήμερον τελειωθέντων ἱερῶν προσώπων, γνωστῶν καὶ ἀγνωστων, τὰ ὅποια διὰ τοῦ θεοφιλοῦς βίου των ἐδόξασαν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἔγιναν διὰ τὰς κατόπιν γενεὰς ὑπόδειγμα εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς.

Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἐμφανίζεται ἀπὸ τοῦ 8' αἰῶνος ὡς ἑορτὴ πάντων τῶν μαρτύρων. Βραδύτερον ὅμως μετεβλήθη εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν ἁγίων Πάντων. Καὶ τοῦτο, διὰ νὰ φανῇ καθαρώτερον ἡ ἁγιαστικὴ δύναμις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἡ ἀνυψοῦσα τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν οὐρανόν.

19. ΑΙ ΘΕΟΜΗΤΟΡΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

Ὁ πρὸς τοὺς ἁγίους σεβασμὸς εὐρίσκει τὴν κορωνίδα του εἰς τὴν Παρθένον Μαρίαν, τὴν εὐλογημένην ἐν γυναιξί, τὴν μητέρα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν, τὸ πρόσωπον ἐκεῖνον, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἑκατομμύρια καὶ δισεκατομμύρια ἀνθρώπων ἐγονάτισαν καὶ γονατίζουν με βαθὺν σεβασμὸν καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἀνηγέρθησαν μυριάδες ναῶν ὑπὸ τῶν χριστιανικῶν γενεῶν, ὑπὸ τοὺς θόλους τῶν ὁποίων ἀντηχοῦν με παλμὸν συγκινήσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ ὕμνοι πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς, παρακλήσεις καὶ ἱκεσίαι πρὸς τὴν μητρικὴν ἀγαθότητά της.

Αί καθιερωθεῖσαι πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου ἑορταὶ εἶναι ἡ τοῦ Γενεθλίου, ἡ τῶν Εἰσοδίων, ἡ τῆς Συνάξεως, ἡ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ ἡ τῆς Κοιμήσεως.

1) Τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου κατὰ τὴν 8 Σεπτεμβρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται τὸν ζ' αἰῶνα. Σχετίζεται δὲ πρὸς ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ Θεοτόκος ἐγεννήθη ἐξ ἐπαγγελίας, ἐκ γονέων προχωρημένων εἰς τὴν ἡλικίαν (τοῦ Ἰωακείμ καὶ τῆς Ἀννης) καὶ καταγομένων τοῦ μὲν Ἰωακείμ, ἐκ τοῦ γένους τοῦ Δαβίδ, τῆς δὲ Ἀννης ἐκ τῆς ἱερατικῆς φυλῆς τοῦ Λευί.

2) Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου κατὰ τὴν 21 Νοεμβρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη εἶναι ἡ μεταγενεστέρα, εἰσαχθεῖσα, ὡς φαίνεται, ἐκ τῆς Δύσεως εἰς τὴν Ἀνατολήν, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ἐξῆς γεγονότος, γνωστοῦ ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας: Ὅταν ἡ Παρθένος Μαρία ἔγινε τριῶν ἐτῶν, ὠδηγήθη ὑπὸ τῶν γονέων της εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος. Ἐκεῖ δὲ ἀφιερωθεῖσα εἰς τὸν Θεὸν παρέμεινεν ὑπηρετοῦσα μέχρι τοῦ 14 ἔτους τῆς ἡλικίας της.

3) Ἡ Σύναξις τῆς Θεοτόκου, ἥτοι συνάθροισις τῶν πιστῶν πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία ἐγέννησε τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ἔγινεν ὄργανον τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἑορτὴ αὕτη, καθὼς εἶναι φυσικόν, ἑορτάζεται τὴν ἐπομένην τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

4) Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Ἡ ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου εἶναι ἡ ἀρχαιότερα Θεομητορικὴ ἑορτὴ. Ὁ ἀκριβὴς ἐν τούτοις χρονικὸς καθορισμὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου συνετελέσθη βραδύτερον, ἀφοῦ προηγουμένως ὠρίσθη κατὰ τὸν δ' αἰῶνα ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων κατὰ τὴν 25 Δεκεμβρίου, καθόσον, καθὼς εἶναι εὐνόητον, μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἑορτῶν ὑφίσταται στενὴ σχέσις καὶ φυσικῶς ἔπρεπεν ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου νὰ τοποθετηθῇ μῆνας πρὸ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

Διὰ τὸ χαρμόσουνον τῆς ἑορτῆς, ἐὰν αὕτη συμπίσῃ τὴν Μ. Παρασκευὴν ἢ τὸ Μ. Σάββατον, μετατίθεται εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα ἢ βραδύτερον.

Ἡ ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄγγελος εὐηγγελίσθη εἰς τὴν Θεομήτορα Κόρην τὴν σάρκωσιν τοῦ ἐλευθερωτοῦ

τῶν ψυχῶν ἡμῶν, ἦτο, εἶναι καὶ θὰ εἶναι ἡμέρα σωτηρίας, λυτρώσεως. Δι' ἡμᾶς δὲ τοὺς Ἕλληνας καὶ ἡμέρα τῆς Ἐθνικῆς μας ἑορτῆς, διότι κατ' αὐτὴν ἑορτάζομεν μὲ εὐγνωμοσύνην τὸ γεγονός τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τὸν βαρὺν ζυγὸν τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου κατακτῆτοῦ.

5) Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀναφαινεται διὰ πρῶτην φορὰν τὰ μέσα τοῦ ε' αἰῶνος, ὅταν ὁ τότε αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Μαρκιανὸς πρῶτος ἔκτισε ναὸν τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Γεθσημανῇ, ὅπου, κατὰ τὴν παράδοσιν, εἶχε ταφῇ ἡ Θεοτόκος.

Τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἐπίγειον ζωὴν τῆς Θεοτόκου δὲν ἑορτάζεται τόσον πανδήμως, ὅσον ἡ Κοίμησις αὐτῆς, τὸ λαμπρότερον γεγονός τῆς ζωῆς της, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ μήτηρ τοῦ Θεοῦ ἀπεδήμησεν ἀπὸ τὰ ἐπίγεια εἰς τὰ οὐράνια, ἐνθα τιμᾶται ὡς «*τιμιωτέρα τῶν Χερουβείμ καὶ ἐνδοξοτέρα ἀσσυγγρίτως τῶν Σεραφείμ*».

20. ΑΙ ΕΟΡΤΑΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ

Εἰς τὴν συνείδησιν τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς ἡ πεποίθησις, ὅτι τὰ κοιμηθέντα μέλη της, τὰ ὁποῖα διεκρίθησαν εἰς τοὺς ἁγῶνας ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀρετῆς, συγκαταλέγονται εἰς τὸν χορὸν τῶν ἁγίων, τῶν προσώπων δηλαδὴ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα περιλαμβάνονται ἀπὸ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

Πρὸς τιμὴν αὐτῶν ἀνεγείρονται ναοὶ ἐπ' ὀνόματί των καὶ καθιερώθησαν ἑορταί, κατὰ τὰς ὁποίας ἐξυμνοῦνται αἱ ἀρεταὶ των διὰ λόγων ἐγκωμιαστικῶν καὶ ὕμνων μελωδικῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς μιμήσεως τοῦ θεοφιλοῦς βίου των, ὁ ὁποῖος προβάλλεται ὡς παράδειγμα, καὶ ἐπικαλοῦνται οἱ πιστοὶ τῶν πρεσβειῶν των. Ἡ ἐπὶ κλησις αὕτη δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ αἵτησις τῶν εὐχῶν των, ὡς εὐρίσκομένων πλησιέστερον τοῦ Θεοῦ. Εἶναι δὲ καὶ ὠφελιμωτάτη ἡ ἐπὶ κλησις αὕτη, ἂν ληθῇ ὑπ' ὅψιν, ὅτι οἱ ἅγιοι παρακολουθοῦν τοὺς ἐπὶ γῆς ἀγωνιζομένους πιστοὺς μὲ στοργὴν καὶ ἐνδιαφέρον καὶ προσεύχονται ὑπὲρ αὐτῶν.

Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς ἁγίους τιμή, ὡς ὄντων πεπερασμένων, πρέπει νὰ διακρίνεται τῆς ἀπολύτου ὑποταγῆς καὶ τοῦ σεβασμοῦ τοῦ ὀφειλομένου πρὸς τὸν Θεόν, τὴν ὁποίαν καλοῦμεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν λατρεῖαν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ λέξις

« προσκύνησις » ἀποδίδεται ἐνίοτε καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους, κατ' ἐννοίαν ὅμως διακρίνεται πάντοτε ἡ λατρευτικὴ προσκύνησις ἀπὸ τῆς τιμητικῆς, διὰ τῆς ὁποίας ἐκδηλοῦμεν ἀπλῶς τὸν σεβασμὸν πρὸς πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν πρότυπα χριστιανικοῦ βίου.

Αἱ ἑορταὶ τῶν ἁγίων διακρίνονται εἰς ἑορτὰς Ἀποστόλων, Εὐαγγελιστῶν, μαρτύρων, πατέρων καὶ ἱεραρχῶν, ὁσίων καὶ προφητῶν.

α) ΕΟΡΤΑΙ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

1) Φιλίππου τοῦ Ἀποστόλου κατὰ τὴν 14 Νοεμβρίου. Ὁ « *Θεηγόρος Φίλιππος* », ὅπως τὸν ἀποκαλεῖ ἡ Ἐκκλησία εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ ἀφιερωμένα εἰς τὴν μνήμην του ἐγκώμιά της, ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν εὐσεβῶν ἐκείνων Ἰσραηλιτῶν, οἱ ὅποιοι ἐμελέτων τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. Ἐμπορούμενος δὲ ἀπὸ ἀγνὰ ἰδανικὰ καὶ θερμὸν ζῆλον προσεκολλήθη εἰς τὸν Χριστόν, κατόπιν προσκλήσεώς του, διὰ νὰ γίνῃ κατόπιν καὶ « *μιμητὴς τοῦ πάθους του* ». Διότι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐμαρτύρησεν εἰς τὴν Φρυγίαν, ὅπου μετέβη, διὰ νὰ κηρύξῃ τὸν ἀληθινὸν Θεόν.

2) Ἀνδρέου τοῦ πρωτοκλήτου κατὰ τὴν 30 Νοεμβρίου. Ὁ Ἀνδρέας, μόλις ἐγνώρισε τὸν Κύριον, ἔσπευσε νὰ κάνῃ μέτοχον τῆς εὐτυχίας του καὶ τὸν ἀδελφόν του Πέτρον καὶ νὰ φέρῃ καὶ ἐκεῖνον πλησίον τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι ὁ Ἀπόστολος, ὅστις ὠδήγησε πρὸς τὸν Χριστὸν τοὺς εὐρισκομένους κατὰ τὴν ἑορτὴν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα Ἕλληνας, πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ Κύριος εἶπε τὸ « *νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου . . .* », δι' οὗ ἀπεκάλυπτε τὴν ὑψίστην ἀποστολὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους εἰς τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἀφοῦ δὲ ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Θράκην, τὴν Σκυθίαν καὶ τὴν Ἀχαΐαν ἀπέθανε, κατὰ τὴν παράδοσιν, μαρτυρικὸν θάνατον εἰς τὰς Πάτρας, ὅπου καὶ ἐτάφη. Ὑπάρχει δὲ καὶ μεγαλοπρεπὴς ναὸς εἰς τὸ ὄνομά του.

3) Τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου κατὰ τὴν 29 Ἰουνίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἰσῆχθη τὸν 5' αἰῶνα, ὅταν ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ναὸν πρὸς τιμὴν τῶν δύο αὐτῶν ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι συγκεφαλαιῶνουν σχεδὸν εἰς τὸν ἑαυτὸν των ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τοῦ α' μ.Χ. αἰῶνος.

Τῆς ἐορτῆς ταύτης προηγεῖται νηστεία, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἐπομένην τῆς Κυριακῆς τῶν ἁγίων Πάντων.

4) Ἡ Σύναξις (συνάθροισις) τῶν δώδεκα Ἀποστόλων κατὰ τὴν 30 Ἰουνίου. Ἡ μνήμη των ἀκτινοβολεῖ εἰς τὸν πνευματικὸν οὐρανὸν τῆς Ἐκκλησίας. Διότι εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἔζησαν μὲ τὸν Θεάνθρωπον λυτρωτὴν καὶ ἔγιναν οἱ πρῶτοι τοῦ μαθηταὶ καὶ ἔσπειραν τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἀπεστόμωσαν ρήτορας καὶ κατήσχυναν σοφοὺς καὶ ἐκρήμνισαν βωμολοχοὺς εἰδώλων καὶ ἐφώτισαν τὰ ἔθνη καὶ ἐθυσιάσθησαν διὰ τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἀποστολικῆς των διακονίας.

5) Τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου (ἰσαποστόλου). «Ὡς ὁ Παῦλος τὴν ζήλῳ οὐκ ἐξ ἀνθρώπων δεξιόμενος», ὅπως ψάλλει περὶ αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία, ἔσπευσε νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ. Καὶ μὲ τὸ λάβαρον τοῦ Σταυροῦ, τὸ ὁποῖον κατεσκεύασε, νικᾷ τὸν Μαξέντιον καὶ χαρίζει εἰς τοὺς Χριστιανούς τὴν ἐλευθερίαν, τέλος δὲ εἰς τὰ τέλη τῆς ζωῆς του βαπτίζεται καὶ γίνεται τέλειος χριστιανὸς καὶ τὸ ἐγκαλλώπισμα τῶν χριστιανῶν βασιλέων.

β) ΕΟΡΤΑΙ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΩΝ

1) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου κατὰ τὴν 16 Νοεμβρίου. Ἐξήσκει κατ' ἀρχὰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ τελώνου. «Ἀποροῦντας δὲ τοῦ τελωνίου τὸν ζυγόν, ὅπως ψάλλει ἡ Ἐκκλησία περὶ αὐτοῦ, ἀνεδείχθη ἔμπορος πανόριστος, πλοῦτον κομισάμενος τὴν ἐξ ὑψους σοφίαν». Καὶ ὄχι μόνον συμπεριελήφθη εἰς τὸν κύκλον τῶν δώδεκα Ἀποστόλων, ἀλλὰ καὶ ἡξιώθη νὰ γράψῃ τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον φέρει τὸ ὄνομά του, καὶ νὰ προσφέρῃ τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸν κόσμον ἀστείρευτον πηγὴν ἠθικῶν ἀναγεννήσεων, πηγὴν πνευματικῆς λυτρώσεως καὶ σωτηρίας.

2) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου κατὰ τὴν 25 Ἀπριλίου. Ἦτο ὁ Μάρκος ἓνας νέος, ὁ ὁποῖος ἐποτίσθη ἀπὸ νεαρῶς ἡλικίας μὲ τὰ νάματα τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν. Εἶχεν ὁμως συγχρόνως καὶ τὸ πνευματικὸν κεφάλαιον νὰ δέχεται τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ὁ Θεὸς τοῦ ἀπεκάλυψε τὴν ἀλήθειάν Του καὶ τοῦ ἔδωκε πλουσίαν τὴν ἀνωθεν σοφίαν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Μάρκος, ἀφοῦ κατ' ἀρχὰς ἠκολού-

θησε τὸν Ἀπόστολον Παῦλον καὶ Πέτρον ὡς ἀπλοῦς ὑπηρέτης καὶ ἐρριψκοινδύνευσεν πλησίον των, κατέλαβεν ἔπειτα θέσιν μεταξὺ τῶν πρώτων Ἀποστόλων, ἀξιώθεις νὰ γράψῃ τὸ ἐπ' ὀνόματί του Εὐαγγέλιον, ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ὁποίου μυριάδες ἄνθρωποι εὗρον τὴν παρηγορίαν, τὴν ἐλπίδα, τὴν πνευματικὴν των ἐλευθερίαν.

3) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ κατὰ τὴν 18 Ὀκτωβρίου. Ὁ Λουκᾶς, ἂν καὶ ζῇ ἤδη αἰωνίως ἔνδοξος εἰς τὴν « θριαμβεύουσαν » Ἐκκλησίαν, ἐξακολουθεῖ ἐπίσης πάντοτε νὰ ζῇ συμπαθὴς καὶ προσφιλεὶς διδάσκαλος μέσα εἰς τὴν συνείδησιν τῶν πιστῶν τῆς ἐπὶ γῆς « στρατευομένης » Ἐκκλησίας. Ὅχι μόνον διότι ὑπῆρξεν ἀχώριστος ἀκόλουθος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἀλλὰ καὶ διότι, ὡς συγγραφεὺς δύο πολυτιμοτάτων βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐξακολουθεῖ νὰ ὁμιλῇ καὶ θὰ ὁμιλῇ πάντοτε εἰς τὰς ψυχὰς τῶν χριστιανῶν κάθε γενεᾶς.

4) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου κατὰ τὴν 8 Μαΐου. Μαθητῆς τῆς ἀγάπης ὀνομάζεται ἀπὸ τὰς χριστιανικὰς γενεὰς ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης. Πρῶτον μὲν, διότι αὐτὸς περισσότερον παντὸς ἄλλου ἠγάπησεν τὸν Κύριον καὶ ἀντηγαπήθη ἀπὸ Ἐκείνου. Καὶ ἔπειτα, διότι εἰς τὰ θεόπνευστα συγγράμματά του, τὰ ὁποῖα ἐδώρησεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἔχει θησαυρισθῇ τὸ πλέον θερμὸν καὶ μεγαλόφωνον κήρυγμα περὶ τῆς ἀγάπης.

γ) ΕΟΡΤΑΙ ΜΑΡΤΥΡΩΝ

1) Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος κατὰ τὴν 27 Δεκεμβρίου. Τὴν ἐορτὴν αὐτὴν τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν ἔνδοξον πρωτοπορίαν τῶν χριστιανῶν μαρτύρων, ἐτέλει ἄλλοτε ἡ Ἐκκλησία τὴν δευτέραν τῶν Χριστουγέννων, διὰ νὰ παραστήσῃ καταφανέστερον τὸν ἅγιον τοῦτον μάρτυρα τοῦ Χριστοῦ, τοῦ γεννηθέντος τὴν προτεραίαν.

Εἰς μεταγενεστέρους ὁμως χρόνους, ἐπειδὴ ὠρίσθη κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν νὰ τελεῖται Συναξὶς πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία ἐγέννησεν ὑπερφυσικῶς τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐορτὴ τοῦ ἁγίου Στεφάνου μετετέθη εἰς τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

2) Τοῦ Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου κατὰ τὴν 26

Ὀκτωβρίου. Λέγεται καὶ Μυροβλύτης, ἐπειδὴ εἰς τὸν τάφον τοῦ ἀνέβλυζε μύρον.

Ἡ προσωπικότης του ὑψώνεται μεγάλη καὶ θαυμαστὴ μέσα εἰς τὴν ἥρωικὴν παράταξιν τῶν μαρτύρων! Ἀγνός, ὡραίος κατὰ τὸ σῶμα, εὐγενὴς τὴν καταγωγὴν, παρεδόθη ὀλοψύχως εἰς τὴν νέαν διδασκαλίαν, ἣ ὅποια ἤρχετο νὰ ἀνακαινίσῃ τὸν κόσμον, καὶ ἀνεδείχθη ἀληθινὸς μάρτυς τοῦ Χριστοῦ καὶ κήρυξ τῆς ἀληθείας του. Ἀλλὰ ἡ μαρτυρία του δὲν ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ ὅλους. Ὁ κόσμος, ὁ ὁποῖος ἡγάπα τὸ ψεῦδος, ἐμίσησε τὸν μάρτυρα. Ἐπηκολούθησαν διωγμοί, φυλακίσεις, μαρτύρια, θάνατος. Καὶ ὁ Δημήτριος ἀλύγιστος ὡς βράχος δέχεται τὸ μαρτύριον τοῦ αἵματος ὡς ἐπισφράγισιν τῆς μαρτυρίας, τὴν ὅποιαν εἶχε δώσει εἰς ὅλην τὴν ζωὴν.

3) Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου κατὰ τὴν 23 Ἀπριλίου. Καὶ ὁ μάρτυς οὗτος ἴσταται ἀθάνατος εἰς τὴν μνήμην τῶν πιστῶν, πανθαύματος καὶ πολυύμνητος ἀθλητῆς! Ἐγεννήθη ἀπὸ γονεῖς πλουσίους. Κατετάγη εἰς τὸν στρατὸν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς ἡλικίαν 18 ἐτῶν. Διεκρίθη καὶ ἐθαυμάσθη. Ἐμεινε νικητὴς καὶ εἰς τοὺς πειρασμοὺς τῆς ἐμαρτίας. Ἐνίκησε τέλος καὶ τὰ μαρτύρια τοῦ θανάτου, τὰ ὅποια δὲν ἐβράδυναν νὰ ἔλθουν ἐξ ἀφορμῆς νέου διωγμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐκήρυξεν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρώμης Διοκλητιανός. Ἀπτόητος, ὁ πιστὸς ἀθλητὴς τοῦ Κυρίου, παρουσιάζεται εἰς τοὺς τυράννους καὶ ὁμολογεῖ τὸν Χριστόν. Ὁ Διοκλητιανὸς διατάσσει βασανιστήρια καὶ τέλος τὸν ἀποκεφαλίσμὸν του. Καὶ ἀνεδείχθη ὁ Γεώργιος δι' ὅλων αὐτῶν, τὰ ὅποια ὑπέστη, Μεγαλομάρτυς τοῦ Χριστοῦ καὶ τροπαιοφόρος ἑνδοξος.

4) Τῆς ὁσιομάρτυρος Παρασκευῆς κατὰ τὴν 26 Ἰουλίου. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ψάλλει διὰ λαμπρῶν ὕμνων τοὺς ἀγῶνάς της διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ καλεῖ πάντα τῆς γῆς τὰ πέρατα νὰ χειροκροτήσουν τὴν παρθενομάρτυρα Παρασκευὴν καὶ χριστιανὴν ἀθλήτριαν.

5) Τῆς Μεγαλομάρτυρος Αἰκατερίνης κατὰ τὴν 25 Νοεμβρίου. Ἐκ γονέων εὐγενῶν καὶ πλουσίων καταγομένη « ἡ πανεόφημος νέμφη τοῦ Χριστοῦ », ὅπως ἀποκαλεῖ ἡ Ἐκκλησία τὴν ὀγίαν Αἰκατερίνην, μὲ μὀρφωσιν θεολογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν καὶ δύναμιν λόγου ἀναδεικνύεται ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας πρώτης τάξεως διδάσκαλος τῆς πίστεως, ἀφοῦ κατήσχυνε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐν Ἀλε-

ξανδρεία ειδωλαλάτρων φιλοσόφους, οἱ ὅποιοι ἐπεχείρησαν εἰς δημοσίαν συζήτησιν νὰ τὴν μεταπείσουν. Καὶ ὡς ἐπισφράγισιν τῆς διδασκαλίας τῆς ἐδέχθη τέλος τὸ μαρτύριον.

δ) ΕΟΡΤΑΙ ΠΑΤΕΡΩΝ ΚΑΙ ΙΕΡΑΡΧΩΝ

1) Βασιλείου τοῦ Μεγάλου κατὰ τὴν 1 Ἰανουαρίου. Ἡ μὲν Ἐκκλησία ἔθεσε τὸν Μέγαν Βασίλειον εἰς τὴν θύραν τοῦ νέου ἔτους ὡς θαυμάσιον ὑπόδειγμα βίου ἁγίου καὶ δράσεως κοινωνικῆς ἀξιοθαυμάστου, ἡ δὲ Ἱστορία τὸν ἀνομολογεῖ « *Μέγαν τῆς ἀληθείας Διδάσκαλον* » καὶ « *ἔνθεον τῆς οἰκουμένης φωστῆρα* », ὁ ὅποιος διὰ τῶν συγγραμμάτων του « *θεοπροπῶς ἐδογματίσει, τὴν φύσιν τῶν ὄντων ἐτράνωσε, τὰ τῶν ἀνθρώπων ἤθη κατεκόσμησεν* ».

2) Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου κατὰ τὴν 18 Ἰανουαρίου. Εἶναι δύσκολον πολὺ νὰ παρασταθῇ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ ὕψος τοῦ ἐνδόξου τούτου πατρός, ὁ ὅποιος ἐκράτησε γενναίως τὴν σημαίαν τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν μέσῳ πολλῶν διωγμῶν καὶ κινδύνων. Τὸ μέγα παράδειγμά του ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν αἰώνων ἀκτινοβολεῖ ἰσχυρότατα καὶ μέχρι ἡμῶν. Καὶ τὰ σοφὰ του συγγράμματα εἶναι τὰ ἀθάνατα μνημεῖα καὶ τρόπαια τοῦ θριάμβου τῆς Ὁρθοδοξίας διὰ τῶν ἀγώνων του.

3) Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου κατὰ τὴν 25 Ἰανουαρίου. Τὴν ὑψηλὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατέχει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὁ ἅγιος Γρηγόριος, μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἐπώνυμον « Θεολόγος », τὸ ὁποῖον τοῦ ἀπέδόθη διὰ τοὺς περιφήμους λόγους περὶ τῆς Θεότητος τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, τοὺς ὁποίους ἐξεφώνησεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς τὸν μικρὸν ναὸν τῆς ἁγίας Ἀναστασίας, ὁ ὅποιος εἶχεν ἀπομείνει εἰς τοὺς Ὁρθοδόξους. Ἀλλὰ καὶ μέχρι σήμερον ἐξακολουθεῖ νὰ ἐμπνέῃ μὲ τοὺς σωζομένους λόγους του καὶ τὰ ἀθάνατα ἔπη του.

4) Τῶν τριῶν Μεγάλων Ἱεραρχῶν, Βασιλείου, Γρηγορίου καὶ Χρυσοστόμου κατὰ τὴν 30 Ἰανουαρίου. Εἰσῆχθη εἰς τὸ ἑορτολόγιον ἡ κοινὴ αὕτη ἑορτὴ τὰ μέσα τοῦ 1^{ου} αἰῶνος, διὰ νὰ παύσῃ ἡ ἀναφανείσα τότε φιλονικία μεταξὺ τῶν χριστιανῶν περὶ τοῦ ποῖος ἀπὸ τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας ἦτο ἀνώτερος. Ὁνομάζεται ἡ ἑορτὴ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ ἑορτὴ τῶν γραμμάτων, ἑορτὴ τῆς

παιδείας, σχολική έορτή. Διότι οί τρεῖς αὐτοί ἱεράρχαι ἡδυνήθησαν νά ἐνώσουν εἰς τήν προσωπικότητά των τήν χριστιανικήν ἀρετήν μέ τήν ἑλληνικήν σοφίαν. Καί ἐδίδασκαν μέ τὸ παράδειγμά των, ὅτι εἶναι θαυμαστόν καί εὐεργετικόν διὰ τὰς κοινωνίας νά συνεργάζεται ἡ σοφία μέ τήν ἀρετήν, νά συνδυάζεται ἡ γνῶσις μέ τήν πίστιν καί νά συμβαδίζει ἡ καλλιέργεια τοῦ νοῦ μέ τόν ἐξευγενισμόν τῆς καρδίας.

5) Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου, Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ τήν 13 Νοεμβρίου. Ὁ θεῖος οὗτος πατήρ ἀνήκει εἰς τήν χορείαν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς Ἐκκλησίας καί γενικώτερον τῆς ἀνθρωπότητας, τόσο διὰ τήν ἀγιότητα τοῦ βίου του καί τὸ κοινωνικόν του ἔργον, ὅσον καί διὰ τῆς ἀκαταπονήτου κηρυκτικῆς αὐτοῦ δράσεως, ἡ ὁποία ἐπεξετάθη εἰς ὅλην τήν Ἀγίαν Γραφήν, ἐκ τῆς ὁποίας, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καί ἡ ἐξάιρετος εὐγλωττία του, καί Χρυσόστομος ὠνομάσθη.

Ἀπέθανε τήν 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 407. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μνήμη του συνέπιπτε πρὸς τήν ἑορτὴν τοῦ Σταυροῦ, μετετέθη αὕτη κατὰ τήν 13 Νοεμβρίου.

6) Τοῦ ἀγίου Νικολάου, ἐπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας, κατὰ τήν 6 Δεκεμβρίου. Καρδία εὐγενής, ἀγαθὴ καί εὐαίσθητος, ὁ ἅγιος Νικόλαος, ἐδοκίμαζεν ἀληθινὴν ἀπόλαυσιν, ὅταν συνετέλει εἰς τήν ἀνακούφισιν τῶν πασχόντων καί ἐχόντων ἀνάγκην. Διὰ τοῦτο καί ἐπαξίως τιμᾶται ἡ μνήμη του μεταξύ ὁλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ἀπέθανε περὶ τὸ 380.

7) Σπυρίδωνος, ἐπισκόπου Τριμυθοῦντος τῆς Κύπρου, τοῦ θαυματουργοῦ, κατὰ τήν 12 Δεκεμβρίου. Ταπεινὸς καί ἀκενόδοξος, ὁ ἅγιος οὗτος πατήρ, εἴλκυσε πλουσίαν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο θαύματα ἐπανειλημμένα εἰργάσθη δι' αὐτοῦ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ, ἐξακολουθεῖ δὲ καί μέχρι σήμερον νά ἐργάζεται διὰ τοῦ λειψάνου του, τὸ ὁποῖον διατηρεῖται ἕως τώρα διὰ θαύματος ἄφθαρτον εἰς τὴν νῆσον Κέρκυραν.

ε) ΕΟΡΤΑΙ ΟΣΙΩΝ

Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου κατὰ τήν 17 Ἰανουαρίου. Ἡ Ἐκκλησία ἐγκωμιάζουσα τὸν Μέγαν Ἀντώνιον τὸν παρομοιάζει πρὸς τὸν Ἥλιον καί τὸν Βαπτιστὴν Ἰωάννην. Καί πολὺ δικαίως! Διότι ὁ

ἅγιος Ἀντώνιος ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας, μιμούμενος τὸ παράδειγμα τῶν δύο αὐτῶν μεγάλων προφητῶν, ἐγκατέλειψε τὸν κόσμον καὶ ἦλθεν εἰς ἔρημον τόπον τῆς Αἰγύπτου, διὰ νὰ ἀφιερωθῇ εἰς τὸν Θεόν. Ἐκεῖ ὑπέμεινε πολλοὺς πειρασμοὺς καὶ κατέβαλε πολλοὺς πνευματικοὺς ἀγῶνας. Καὶ ἔγινε τοιοῦτοτρόπως διὰ τῆς ὅλης του ζωῆς, ὁ πολίτης αὐτὸς τῆς ἐρήμου, τύπος ἐγκρατείας καὶ ἀρετῆς. Ἀπέθανε τὸ 356.

ς) ΕΟΡΤΑΙ ΠΡΟΦΗΤΩΝ

1) Ἡ Γέννησις τοῦ Προδρόμου κατὰ τὴν 24 Ἰουνίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη συνέπιπτε πρὸς τὴν Ἐθνικὴν ἑορτὴν τοῦ Ἀδωνίδος, τοῦ ἀπεικονίζοντος τὸ θέρος, καὶ ἦτο κυρίως ἑορτὴ τῶν γυναικῶν, ἑορταζομένη διήμερος δι' ἀνθοφορίας καὶ ᾠσμάτων. Διὰ τοῦτο καὶ παρέμειναν καὶ μέχρι σήμερον μερικὰ ἔθιμα τῆς ἑορτῆς, τὰ λεγόμενα «Κλήδονα».

2) Ἡ Σύναξις τοῦ Προδρόμου (ἤτοι συνάθροισις πρὸς τιμὴν του) κατὰ τὴν 7 Ἰανουαρίου. Ὁ Κύριος ἐχαράκτήρισε τὸν Πρόδρομον ὡς τὸν μεγαλύτερον τῶν προφητῶν. Καὶ ἦτο πράγματι ὁ Ἰωάννης μέγας. Μέγας κατὰ τὸν βίον καὶ τὴν ἀρετὴν, μέγας κατὰ τὸ ἔργον καὶ τὴν ἀποστολὴν.

3) Ἡ ἀποτομὴ τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου κατὰ τὴν 29 Αὐγούστου. Ἀφοῦ δι' ὅλης του τῆς ζωῆς ὁ Πρόδρομος προσέφερε τὸν ἑαυτὸν του θυσίαν συνεχῇ εἰς τὸ καθῆκον, ἐπληρώσε τέλος τὴν ἀφοσίωσίν του αὐτὴν καὶ μὲ τὸ αἷμά του, ἀποκεφαλισθεὶς κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως Ἡρώδου, τὸν ὅποιον ἡλεγχε διὰ τὸν παράνομον βίον του. Καὶ παρέδωκε τοιοῦτοτρόπως λευκὴν τὴν ὀγίαν καὶ ἥρωικὴν ψυχὴν του εἰς τὸν Κριτὴν.

4) Τοῦ προφήτου Ἡλίου τοῦ Θεσβίτου κατὰ τὴν 20 Ἰουλίου. Οἱ ἁγιογράφοι τῆς Ἐκκλησίας μας παρουσιάζουν τὸν Ἠλίαν εἰς τὰς εἰκόνας τῶν ναῶν μὲ αὐστηρὰν καὶ τραχεῖαν μορφήν καὶ μὲ τὴν μάχαιραν εἰς τὰς χεῖρας. Ἡ ἐξωτερικὴ αὕτη ἀπεικόνισις μᾶς ἀποκαλύπτει τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον τοῦ προφήτου. Διότι τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν του ἦτο ὁ μέγας ζῆλος του διὰ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ἐκκλησία ἐγκωμιάζουσα τὸν Ἠλίαν ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἑνσαρκον ἄγγελον καὶ κρηπίδα τῶν προφητῶν.

Ἡ πίστις, ὅτι ὑπάρχουν ἄγγελοι φύλακες λαῶν, πόλεων, ἀτόμων (Δευτερ. γβ' 8, Δανιήλ ι' 13, Ματθ. ιη' 10, Πράξ. ιβ' 15), προεκάλεσε τὴν ἐπίκλησιν τῶν ἀγγέλων καὶ τὴν εἰσαγωγὴν ἑορτῶν εἰς τιμὴν των.

Πρῶτος ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἔκτισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ναὸν εἰς τιμὴν τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Ἀναφέρεται δὲ ἕκτοτε ἡ κατὰ τὴν 8 Νοεμβρίου τελουμένη ἑορτὴ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, μετὰ τῆς ὁποίας συνεδέθη ἡ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΥΜΝΟΛΟΓΙΑ

21. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑΣ ΓΕΝΙΚΩΣ

Ἡ Ὑμνολογία ἀσχολεῖται μὲ τὰ προϊόντα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως καὶ τὴν μελωδίαν αὐτῶν. Ταῦτα ἀποτελοῦν τὴν νεωτέραν δημιουργίαν τοῦ ἀθανάτου ἑλληνικοῦ πνεύματος ὑπὸ τὴν χριστιανικὴν ἔμπνευσιν, χωρὶς ἐννοεῖται καὶ νὰ ὑστεροῦν τῶν ποιητικῶν προϊόντων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου, ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ρυθμοῦ, καὶ μάλιστα ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι οἱ ποιηταὶ τῶν, οἱ ὅποιοι ὑπῆρξαν συγχρόνως καὶ μελωδοί, ἐγίναν διὰ τῶν νέων αὐτῶν ποιητικῶν συνθέσεων οἱ διερμηνεῖς τῆς δημοσίας προσευχῆς, πρᾶγμα τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ τὴν κατ' ἐξοχὴν ἀποστολὴν τῆς λυρικῆς ποιήσεως. Ἀξίζει λοιπὸν νὰ μελετήσωμεν τὰ χριστιανικὰ αὐτὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς ἔμπνευσεως ἀπὸ τὰς πρώτας ἀρχὰς καὶ τὰ βήματα αὐτῶν μέχρι τῆς πλήρους ἐξελίξεως καὶ ἀναπτύξεως τῶν.

Α' ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑΣ

1) Ἡ γένεσις τῆς Ὑμνολογίας. Ἡ πρώτη αἰτία, ἡ ὁποία ἔδωκεν ὥθησιν πρὸς ποιητικὰς συνθέσεις εἰς τοὺς ἔχοντας ἐκ τῶν χριστιανῶν ἀνάλογα ποιητικὰ χαρίσματα, ἦτο αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἐμφάνισις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ μεγαλύτερον γεγονός εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου. Ἐκτὸς τῆς αἰτίας αὐτῆς συνετέλεσεν εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως ἡ προκληθεῖσα, καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ ἐγίνε λόγος, ἀντίδρασις πρὸς ποιητικὰς συνθέσεις ὑπὸ αἰρετικῶν, οἱ ὅποιοι ἐπεχείρησαν διὰ τῶν ἐμμέτρων συνθέσεων τῶν νὰ διαδώσουν εὐκολώτερον τὰς πλάνας αὐτῶν.

2) Αἱ πρώται μορφαὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων. Εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν Ὑμνογραφίαν τὸ πρῶτον κύτταρον, ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθε κατ' ἀρχὰς τὸ τροπάριον, ἔπειτα δὲ τὰ κοντάκια καὶ οἱ κανό-

νες, ὑπῆρξε τὸ ἀντίφωνον (καθὼς π.χ. τὸ μεταγενέστερον « *Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, Σῶτερ, σῶσον ἡμᾶς* »), τὸ ὁποῖον ἐπηκολούθει ἐν εἵδει ἐπωδοῦ μεθ' ἑνα ἕκαστον στίχον τοῦ ψαλλομένου ψαλμοῦ. Τὸ ἀντίφωνον αὐτὸ κατέστη βαθμηδὸν ἐκτενέστερον (καθὼς τὸ « *Κύριε τῶν δυνάμεων, μεθ' ἡμῶν γενεῶν ἄλλον γὰρ ἐκτός σου βοηθὸν ἐν θλίψεσιν οὐκ ἔχομεν. Κύριε τῶν δυνάμεων, ἐλέησον ἡμᾶς* »). Τοιουτοτρόπως προῆλθε τὸ τροπάριον (ἐκ τοῦ τρόπου — ἤχου), τὸ ψαλλόμενον καθ' ὠρισμένον ἦχον ἢ τρόπον μεθ' ἑνα ἕκαστον στίχον ὠρισμένων ψαλμῶν ἢ ᾠδῶν ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

Τροπαρίων ὑπάρχουν διάφοροι ὀνομασίαι, παλαιότεραι δὲ ἐξ αὐτῶν φαίνεται νὰ εἶναι τὰ ἀπολυτικά καὶ τὰ στιχηρά. Καὶ ἀπολυτικά μὲν λέγονται τὰ τροπάρια τὰ στρεφόμενα περὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς καὶ τὰ ὁποῖα ὠνομάσθησαν τοιουτοτρόπως, ἐπεὶδὴ ψάλλονται εἰς τὸ τέλος τοῦ ἑσπερινοῦ, στιχηρά δὲ λέγονται τὰ τροπάρια ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐπισυναπτόνται εἰς ἑνα ἕκαστον ἐκ τῶν τελευταίων στίχων, τοῦ στιχολογουμένου ψαλμοῦ. Τοιαῦτα δὲ σήμερον ὑπάρχουν τὰ στιχηρά τοῦ ἑσπερινοῦ, τὰ ἐπισυναπτόμενα μετὰ τῶν τελευταίων στίχων τῶν μετὰ τοῦ « *Κύριε, ἐξέζωα* » ψαλμῶν (129 καὶ 116), καὶ τὰ στιχηρά τῶν αἰνων, τὰ ἐπισυναπτόμενα μετὰ τῶν στίχων τοῦ 15 ψαλμοῦ, ἀρχομένων διὰ τοῦ « *Λινεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν* ». Καὶ κατ' ἀρχὰς τὸ στιχηρὸν ἦτο ἐν καὶ τὸ αὐτὸ δι' ὅλους τοὺς στίχους τῶν ψαλμῶν τούτων. Βαθμηδὸν ὅμως πρὸς ἀποφυγὴν μονotonίας συνετέθησαν διάφορα κείμενα δι' ἕκαστον τῶν στίχων ἢ ἐν κείμενον ἀνὰ δύο στίχους, ἐπαναλαμβάνομενον ὑπὸ ἐνὸς ἐκάστου χοροῦ, διετηρήθη ὅμως καὶ εἰς τὰ νέα αὐτὰ κείμενα ὁ αὐτὸς τόνος καὶ ρυθμὸς πρὸς τὸν τοῦ πρωταρχικοῦ τροπαρίου. Ἐξ αὐτοῦ προῆλθεν ὁ εἰρμός μὲν εἰς τοὺς κανόνες καὶ τὰ τροπάρια τὰ ἰδιόμελα ἄφ' ἐνός, τὰ ὁποῖα ψάλλονται κατὰ μέλος προσιδιάζον εἰς αὐτά, καὶ τὰ προσόμοια ἄφ' ἐτέρου, τὰ ὁποῖα ψάλλονται ὁμοίως πρὸς τὰ ἰδιόμελα. Ἐπὶ τῶν τελευταίων αὐτῶν τροπαρίων ἐπιγράφεται πάντοτε καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ αὐτομέλου, κατὰ τὸ ὁποῖον αὐτὰ ψάλλονται (καθὼς π.χ. « *Καὶ ψάλλομεν στιχηρά προσόμοια ἤχου δ' πρὸς τὸ «Ὡς γενναῖον ἐν μάτῳσι* »).

Τῶν στιχηρῶν διακρίνονται τὰ ἀπόστιχα, τροπάρια ψαλλόμενα περὶ τὸ τέλος τοῦ ὁρθρου καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ. Τὰ τροπά-

ρια ταῦτα ἐπισυνάπτονται εἰς μεμονωμένους στίχους, οἱ ὅποιοι λαμβάνονται κατ' ἐκλογὴν ἐκ ψαλμοῦ τινος.

Καὶ τὰ στιχηρὰ καὶ τὰ ἀπόστιχα ἐπισφραγίζονται διὰ συντόμου δοξολογίας πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα « *Δόξα Πατρί...* », πρὸς τὴν ὁποίαν ἐπισυνάπτεται καὶ ἄλλο τροπάριον, λεγόμενον *δοξαστικόν*. Τὰ δοξαστικά τῶν αἰνῶν τῆς Κυριακῆς ὠνομάσθησαν *ἐωθινά*, ὡς ταυτιζόμενα πρὸς τὰ ἐωθινὰ Εὐαγγέλια, τὰ ἀναγινωσκόμενα κατὰ τὰς αὐτὰς Κυριακάς. Μετὰ τὸ δοξαστικὸν ἐπακολουθεῖ τὸ *θεοτοκίον*, τροπάριον ἀναφερόμενον εἰς τὴν Θεοτόκον, τὸ τελικὸν τροπάριον τῆς ὁλῆς ομάδος τῶν στιχηρῶν, τὸ ὅποιον ἐπισυνάπτεται πρὸς τὸ δεύτερον ἡμιστίχιον τῆς συντόμου δοξολογίας « *Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ...* ».

3) Ἄλλα εἶδη τροπαρίων. Ἐκτὸς τῶν στιχηρῶν, ἀποστίχων, ἀπολυτικίων, δοξαστικῶν καὶ θεοτοκίων, ἡ κατόπιν ἐξέλιξις τῆς Ὑμνολογίας παρήγαγε καὶ ἄλλα εἶδη τροπαρίων, γνωστὰ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν καθίσματα, εὐλογητάρια, ὑπακοή, ἀναβαθμοὶ φωταγωγικά ἢ ἐξαποστειλάρια.

Τὰ καθίσματα ἔλαβον τὸ ὄνομα ἀπὸ τῶν καθισμάτων τοῦ Ψαλτηρίου (μερικοὶ ψαλμοί), τὰ ὅποια μετὰ τὸν ἐξάψαλμον ἀναγινώσκονται εἰς τὸν ὄρθρον. Τὰ τροπάρια αὐτά, ἐπισυναπτόμενα μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ καθίσματος, ἐψάλλοντο καθημένων τῶν πιστῶν.

Τὰ *εὐλογητάρια* ὠνομάσθησαν τοιουτοτρόπως, διότι ἐκάστου τούτων προτάσσεται ὁ ψαλμικὸς στίχος « *Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου* ».

Ἡ *ὑπακοή* εἶναι τροπάριον ψαλλόμενον εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὄρθρου. ὠνομάσθη δὲ τοιουτοτρόπως διότι ἐψάλλετο ὑπὸ ὀλοκλήρου χοροῦ ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλα προηγούμενα αὐτοῦ, τὰ ὅποια ἐξετελοῦντο διὰ μονωδίας, καὶ διότι ἐπρόκειτο περὶ ὕμνου, τοῦ ὁποίου ὁ διάκονος ἔψαλλε τοὺς πρῶτους στίχους καὶ συνεπλήρουν αὐτοὺς οἱ παριστάμενοι.

Οἱ *ἀναβαθμοὶ* εἶναι τροπάρια εἰς τὸν ὄρθρον τῆς Κυριακῆς, ψαλλόμενα καὶ ἀναφερόμενα εἰς λόγους ἢ ἰδέας τῶν ψαλμῶν τῶν ἀναβαθμῶν (τῶν 119 — 133 ψαλμῶν) καὶ τὰ ὅποια ἀντικατέστησαν βαθμηδὸν αὐτοὺς.

Τὰ φωταγωγικά ἢ ἐξαποστειλάρια ἀποτελοῦν μεμονωμένα τροπάρια, τὰ ὁποῖα ἀρχίζουν διὰ τῆς φράσεως «*Ἐξαπό-
στειλον τὸ φῶς σου*», ψαλλόμενα εἰς τὸ τέλος τοῦ ὄρθρου πρὸ τῶν αἰνῶν.

4) **Ὁμάδες ἀντιφώνων, ὕμνοι, κανόνες.** Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μορφῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἐξειλίχθη τὸ ἀπλοῦν καὶ σύντομον κατ' ἀρχὰς τροπάριον, πολὺ συντόμως ἐνετάχθη καὶ εἰς ὁμάδας καὶ τοιουτοτρόπως προῆλθον ἀφ' ἐνὸς μὲν αἱ ὁμάδες ἀντιφώνων, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ ὕμνοι καὶ οἱ κανόνες.

α) **Ὁμάδες ἀντιφώνων.** Τοιαύτη ὁμάς σφύζεται μέχρι σήμερον εἰς ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν μία καὶ μόνη, εἰς τὸν ὄρθρον τῆς Μ. Παρασκευῆς, ἀποτελουμένη ἐκ 15 ἀντιφώνων. Τὰ ἀντίφωνα αὐτὰ ἀκολουθοῦν τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου ἀνὰ τρία, μετὰ τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ τροπάριον φέρον τὴν ἐπιγραφὴν *κάθισμα*, ἔπειτα ἄλλη τριάς ἀντιφώνων ἐπισφραγιζομένου δι' ἄλλου καθίσματος καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι καὶ τοῦ δεκάτου πέμπτου ἀντιφώνου.

β) **Ὑμνοι ἢ κοντάκια.** Οἱ ὕμνοι κατέχουν ἄρκετὰ περίβλεπτον θέσιν εἰς τὴν Ὑμνολογίαν μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης καὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ σύνθεσις τῶν κανόνων προσέλαβε τὴν τελειότεραν διαμόρφωσιν.

Λέγονται δὲ ὕμνοι καὶ κοντάκια ἐκ τοῦ «*κοντοῦ*», περίξ τοῦ ὁποίου ἐτυλίσσεται τὸ «*εἰλητάριον*» (ἡ μεμβρᾶνα ἢ ὁ μικρὸς χάρτης), εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον καταγραφῇ αἱ *στροφαὶ* ἐκάστου τῶν ὕμνων τούτων.

Τῶν στροφῶν τούτων προτάσσεται ἀρχικόν τι τροπάριον, ὡς προοίμιον αὐτῶν, τὸ ὁποῖον ἔχει κοινὸν πρὸς τὰς ἐπακολουθούσας στροφὰς τὸν τελευταῖον στίχον π.χ. «*παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός*» ὁ ὁποῖος ἐν εἶδει ἐφυμνίου ἐπαναλαμβάνεται εἰς τὸ τέλος μιᾶς ἐκάστης ἐκ τῶν στροφῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπακολουθοῦν. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἀκροστιχίς τῶν κοντακίων χρησιμοποιεῖται συνήθως ὁ ἀλφάβητος, αἱ στροφαὶ αὐτῶν ἀνέρχονται εἰς 24, συμφώνως πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου. Τοιοῦτον κοντάκιον, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἐν χρήσει εἰς τὴν λατρείαν, εἶναι ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος. Αἱ στροφαὶ τοῦ κοντακίου αὐτοῦ καλοῦνται οἱ *κοι*.

γ) **Κανόνες.** Οἱ κανόνες εἶναι ὕμνοι συγκείμενοι συνήθως ἐξ ἑννέα μερῶν, τὰ ὁποῖα λέγονται *ῶδα* (σπανιώτερον δὲ ἐκ τριῶν ἢ τεσσάρων, ὁπότε λέγονται *τριῶδιον* ἢ *τετραῶδιον*), συμφώνως πρὸς τὰς ἑννέα βιβλικὰς *ῶδάς*, τὰς εἰσαχθείσας εἰς τὴν λατρείαν τῆς

Ἑκκλησίας βαθυδὸν καὶ κατὰ τμήματα. Διότι κατ' ἀρχὰς ἐψάλλοντο μόνον δύο ἢ τρεῖς ῥοδα καθ' ἑκάστην ἡμέραν· ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ τὰ τριώδια καὶ τὰ τετραώδια.

Ἑκάστη ῥοδή ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν ἢ τεσσάρων ἢ ἐξ τροπαρίων. Τὸ πρῶτον τροπάριον ἑκάστης ῥοδῆς λέγεται εἰρμός. Πρὸς αὐτὸν εἶναι προσηρτημένα καὶ τὰ ἐπακολουθοῦντα τροπάρια ὡς πρὸς τὸ μέτρον καὶ τὸ μέλος καὶ τὴν ὑπόθεσιν. Ὁ εἰρμός λέγεται καὶ καταβασία, διότι καταβαίνουντες ἀμφότεροι οἱ χοροὶ τῶν ψαλτῶν ἐκ τῶν στασιδίων αὐτῶν συνηνοῦντο εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ καὶ ἔψαλλον ὁμοῦ αὐτήν.

Τὸ μετὰ τὴν ἑκτὴν ῥοδὴν τοῦ κανόνος ψαλλόμενον τροπάριον, περιέχον ἐν συντομίᾳ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς, λέγεται κοντάκιον, τὸ δὲ μετὰ τὸ κοντάκιον ἀναγινωσκόμενον τροπάριον, περιέχον ἐκτενέστερον τοῦ κοντακίου τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς, καλεῖται οἶκος.

5) Ἡ ἀκροστιχίς. Ἀποτελεῖται αὕτη ἐκ τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων τῶν στροφῶν τῶν κοντακίων ἢ τῶν τροπαρίων τῶν κανόνων καὶ καθορίζει εἰς αὐτὰ τὴν σειρὰν τούτων. Καὶ τῶν μὲν κοντακίων αἱ ἀκροστιχίδες εἶναι ἢ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου κατὰ τὴν εὐθείαν ἢ καὶ τὴν ἀντίστροφον σειρὰν (Α—Ω ἢ Ω—Α) ἢ κάποια πεζὴ πρότασις, ἢ ὁποῖα πληροφορεῖ εἴτε περὶ τοῦ συγγραφέως εἴτε περὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς ἑορτῆς. Τῶν δὲ κανόνων αἱ ἀκροστιχίδες δύνανται νὰ εἶναι ἀπλῶς ὁ τίτλος τοῦ κανόνος (π.χ. «εἰς Πέτρον καὶ Παῦλον») ἢ συγχρόνως τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως καὶ ὁ τίτλος τοῦ ἔργου (π.χ. «Ἀναστασίου ἀμαρτωλοῦ ἐξομολόγησις»).

6) Ἡ μετρικὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν Ὑμνογραφίαν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποιήσις εἰς τὰ περισσότερα ἐκ τῶν προϊόντων τῆς ἡγνώησε τὸν προσωδιακὸν ρυθμὸν τῶν ἀρχαίων, ὁ ὁποῖος ἐστηρίζετο εἰς τὴν διάκρισιν τῶν συλλαβῶν εἰς μακράς καὶ βραχείας, καὶ ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὸν τ ο ν ι κ ὸ ν ρυθμὸν, ὁ ὁποῖος βασίζεται εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν (ἰσοσυλλαβίαν) καὶ τὸν τόνον τῶν λέξεων (ὁμοτονία).

Διὰ νὰ κατανοηθῇ τὸ πρᾶγμα, πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι καὶ εἰς τὰ προϊόντα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως ἀπαντῶμεν ἐνίοτε τὰ ἴδια χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται καὶ εἰς

τούς λεγομένους πολιτικούς στίχους τῶν Βυζαντινῶν, ἤτοι ἰσοσυλλαβίαν καὶ ὁμοτονίαν.

Ἐπὶ παραδείγματι εἰς τοὺς στίχους, οἱ ὅποιοι χρησιμοποιοῦνται ὡς πρόλογοι τῶν μεγαλυναρίων τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς,

« Ὁ ἄγγελος ἐβόα τῇ κεχαριτωμένῃ·
ἀγνὴ παρθένε χαῖρε καὶ πάλιν ἐροῶ, χαῖρε·
ὁ σὸς Υἱὸς ἀνέστη τριήμερος ἐκ τάφου »

ἔχομεν ἐκτὸς τῆς ἰσοσυλλαβίας (14 συλλ.) καὶ τέσσαρας εἰς ἕκαστον στίχον μετρικούς τόνους, οἱ ὅποιοι πίπτουν ἐπὶ τῶν αὐτῶν συλλαβῶν. Παρόμοιοι στίχοι ὁμοτονοῦντες εἶναι καὶ οἱ ἐξῆς:

« Ἀκατάληπτόν ἐστι τὸ τελούμενον ἐν σοὶ
καὶ ἀγγέλοις καὶ βροτοῖς μητροπάσθενε ἀγνή ».

Ἰσοσυλλαβίαν καὶ ἰσοτονίαν, ὅχι ὅμως καὶ ὁμοτονίαν παρουσιάζει ἐκτὸς ἄλλων καὶ τὸ δίστιχον :

« Σῶμα Χριστοῦ μεταλάβετε,
πηγῆς ἀθανάτου γεύσασθε ».

Καὶ τὰ κάτωθι ἑξαποστειλάρια τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων, ἀποτελούμενα ἐκ τριῶν στίχων ἑπτασυλλάβων (τοῦ πρώτου καὶ τῶν δύο τελευταίων στίχων) καὶ ἐκ τεσσάρων ὀκτασυλλάβων, ἐμφανίζουν ἀνωμαλίας περὶ τὴν ὁμοτονίαν :

« Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς
ἐξ ὕψους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν,
ἀνατολὴ ἀνατολῶν·
καὶ οἱ ἐν σκότει καὶ σκιᾷ
εὗρομεν τὴν ἀλήθειαν·
καὶ γὰρ ἐκ τῆς Παρθένου
ἐτέχθη ὁ Κύριος ».

« Ἐπεφάνη ὁ Σωτὴρ,
ἡ χάρις, ἡ ἀλήθεια,
ἐν ρεῖθροισ τοῦ Ἰορδάνου,
καὶ τοὺς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ
καθεύδοντας ἐφώτισε.
καὶ γὰρ ἦλθεν, ἐφάνη
τὸ πρὸς τὸ ἀπόσιτον ».

Καὶ ὅμως τοιαῦται διαφοραὶ δὲν παρατηροῦνται καὶ εἰς τοὺς πολιτικοὺς στίχους τῶν Βυζαντινῶν. Τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται, ἂν ληθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι μεταξὺ τῶν στίχων τῆς Ὑμνογραφίας, τῆς ὁποίας τὰ προϊόντα εἶχον προορισμὸν νὰ ψάλλωνται, καὶ τῶν πολιτικῶν στίχων, οἱ ὅποιοι ἀπλῶς καὶ μόνον ἀναγινώσκονται, ὑπάρχουν πολλαὶ σοβαραὶ διαφοραί. Πρὸς τὸ μέλος αὐτὸ τῶν τροπαρίων συμμορφούμενος πολλὰκις ὁ συνθέτης δὲν θεωρεῖ ἀπαραίτητον ν' ἀποφύγῃ ἀνωμαλίας τονικάς, τὰς ὁποίας ἐνίοτε ἀναγκάζεται καὶ νὰ τὰς δημιουργῇ.

7) Ἡ ὁμοιοκαταληξία. Ἐνίοτε ἀπαντῶμεν μεταξὺ τῶν στίχων καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν, ἥ ὁποία συνίσταται συνήθως εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς αὐτῆς καταλήξεως εἰς τὸ τέλος δύο συνεχομένων στίχων, καθὼς εἰς τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον:

*Χαῖρε στερρόν τῆς πίστεως ἔρεισμα·
χαῖρε λαμπρόν τῆς χάριτος γνώρισμα.*

*Μέλλοντος Συμεῶνος
τοῦ παρόντος αἰῶνος
μεθίστασθαι τοῦ ἀπατεῶνος,...*

8) Τὸ κέντρον τοῦ αἰνίγματος. Οἱ ἀνωτέρω ὕμνοι δὲν καταλαμβάνουν παρὰ μόνον μερικὰς σελίδας τῶν βιβλίων τῆς Ὑμνολογίας, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπον πλῆθος τῶν τροπαρίων καὶ κανόνων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τόμους ὁλοκλήρους, οὔτε ἰσοσυλλαβίαν παρουσιάζει εἰς τοὺς στίχους, οὔτε ἰσοτονίαν καὶ ὁμοτονίαν.

Τοιοιουτρόπως εἰς τὸ τροπάριον :

*« Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου (9 συλλ.)
καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, (12 συλλ.)
νίκας τοῖς βασιλεῦσι (7 συλλ.)
κατὰ βαρβάρων δωρούμενος (9 συλλ.)
καὶ τὸ σὸν φυλάττων (6 συλλ.)
διὰ τοῦ σταυροῦ σου πολίτευμα » (10 σύλλ.)*

οὔτε ἰσοσυλλαβία, οὔτε ὁμοτονία παρατηρεῖται.

Ἡ αὕτη ἀνομοιότης παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ ἀναστάσιμα ἀπο-

λυτικά τῶν Κυριακῶν καί εἰς τὰ δοξαστικά καί εἰς τροπάρια τῶν κανόνων.

9) Ἡ λύσις τοῦ αἰνίγματος. Πρὸς λύσιν τοῦ αἰνίγματος πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ σχέσις ἡ ὑπάρχουσα μεταξὺ τοῦ εἰρμοῦ, τοῦ πρώτου τροπαρίου τῆς ᾠδῆς, τὸ ὁποῖον ἔχει συντεθῇ ἐλευθέρως ὑπὸ τοῦ μελωδοῦ μὲ ἴδιον μέτρον καὶ μέλος (χωρὶς ἰσοσυλλαβίαν καὶ ὁμοτονίαν τῶν ἐπὶ μέρους στίχων αὐτοῦ) καὶ τῶν ἐπακολουθούντων ἐξ αὐτοῦ τροπαρίων, τῶν ὁποίων δὲν καθορίζεται μόνον ἡ μελωδία ὑπὸ τοῦ εἰρμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ μέτρον τῶν στίχων.

Τοιοιουτρόπως ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις παρουσιάζεται ὡς ἀντικαταστάτις τῆς ἀρχαίας λυρικῆς ποιήσεως. Διότι καὶ ἐκεῖ, ἰδίως εἰς τὰς παλαιὰς δωρικὰς ᾠδὰς, κάτι ἀνάλογον παρατηρεῖται. Ἐκάστη στροφή ἐξεταζομένη ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ὑπολοίπους παρουσιάζεται ὡς κρίκος κάποιας ἀλύσεως συμμετρικῆς, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἐξ ὁμοιομόρφων κρίκων. Ἐὰν ἡ πρώτη στροφή συντεθῇ ἐλευθέρως, ἡ ἐπακολουθοῦσα ἀντιστροφή συμβαδίζει πρὸς τὰ μέτρα τῆς πρώτης. Εὐρίσκομεν δηλ. εἰς αὐτὴν τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τῶν στίχων καὶ τῶν συλλαβῶν, τὸν ὁποῖον καὶ εἰς τὴν πρώτην.

Τὸ κέντρον δὲ τοῦ βάρους εἰς τὸ μέτρον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως πίπτει εἰς τὴν μουσικὴν τῶν εἰρμῶν, ἡ ὁποία ἐπιβραχύνει ἢ ἐπιμηκύνει τὰς συλλαβὰς κατὰ τὸν ἰδικὸν τῆς τρόπον.

Ἐννοεῖται, ὅτι αὐτὸ δὲν σημαίνει καὶ πλήρη παραμερισμὸν τῆς ἰσοσυλλαβίας καὶ ὁμοτονίας. Τὸ μουσικὸν μέτρον τῶν συλλαβῶν, τὸ ὁποῖον καλεῖται ἰ σ ο π ο δ ι α ἢ ἰ σ ο χ ρ ο ν ι α (ἴσον ποσὸν χρόνων), συνδυάζεται μὲν πρὸς τὴν ὁμοτονίαν καὶ τὴν ἰσοσυλλαβίαν, ὅχι ὁμως καὶ ἀπαραιτήτως. Διότι δύναται συλλαβὴ μὲ δύο χρόνους εἰς τὴν πρώτην στροφήν ν' ἀντικατασταθῇ εἰς τὴν ἐπακολουθοῦσαν στροφήν διὰ δύο βραχειῶν συλλαβῶν καὶ ἀντιστρόφως.

10) Τὸ περιεχόμενον τῶν ὕμνων. Ἐὰν ὡς πρὸς τὴν μορφήν καὶ τὴν στιχοποιίαν ἐν γένει οἱ ὕμνοι ἐμφανίζουν ἀρκετὰς ἀνωμαλίας, ἐξεταζόμενοι ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου ἐξακολουθοῦν, μολονότι ἡ γλῶσσά των εἶναι ἀρχαίζουσα, νὰ συγκινοῦν καὶ ν' ἀνυψώσων καὶ ἡμᾶς καὶ νὰ προκαλοῦν εὐλαβὴ συναισθήματα. Μέγα μέρος τῆς ποιήσεως αὐτῆς ἀναφέρεται εἰς δογματικὰς ἀληθείας, αἱ ὁποῖαι

γίνονται γνώριμοι καὶ οἰκεῖται εἰς τοὺς πιστοὺς διὰ συντόμων προτάσεων, καθὼς αἱ ἀκόλουθοι: « *Τὸ τριλαμπὲς τῆς μιᾶς θεότητος* », « *διπλοῦς τὴν φύσιν, ἀλλ' οὐ τὴν ὑπόστασιν* », « *διὸ τέλειον αὐτὸν Θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον* », « *Πατέρα προσκυῶ τὸν γεννήσαντα, Υἱὸν δοξάζω τὸν γεννηθέντα, ὕμνω τὸ συνεκλάμπον Πατρί τε καὶ Υἱῷ Πνεῦμα ἅγιον* » κ.λ.π. Τὸ ὑπόλοιπον τμήμα τῆς ποιήσεως αὐτῆς, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ μεγαλύτερον, περιέχει ὕμνους ἱκετευτικούς πρὸς τὸν Θεόν, ὕμνους λατρείας, δοξολογίας, εὐχαριστίας, ἀφοσιώσεως ὕμνους ἀκόμη εἰς τὴν σάρκωσιν, εἰς τὸ πάθημα καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου ὕμνους εἰς τὴν Θεοτόκον, πρὸς τοὺς ἀγγέλους, πρὸς τοὺς Ἀποστόλους, πρὸς τοὺς προφῆτας, πρὸς τοὺς μάρτυρας, πρὸς τοὺς ἁγίους, πρὸς ὁσίους κ.λ.π., οἱ ὅποιοι ἐκφράζουν ὅλα τὰ συναισθήματα καὶ ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς εὐσεβοῦς ψυχῆς. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς χαρμοσύνους στιγμὰς, καθὼς καὶ διὰ τὰς θλιβερὰς περιστάσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ὑπάρχουν ποιητικαὶ συνθέσεις ἀφθάστου λυρισμοῦ, αἱ ὅποια ἀφ' ἑνὸς μὲν θίγουν βαθύτατα τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διδάσκουν τὸν νοῦν. Καὶ μόνον νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν αἱ συνθέσεις τῆς Μ. Ἑβδομάδος, εἶναι ἀρκετόν, διὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν ὁποῖον πλοῦτον ἀποτελοῦν διὰ τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας μας οἱ ὕμνοι τῶν ἀρχαίων μελωδῶν!

11) Προέλευσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρυθμικῆς ποιήσεως, ἡ Συρία κατὰ πρῶτον λόγον ὑπῆρξε τὸ κέντρον, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ κυριώτεραι μορφαὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συνθέσεων ἔλαβον πρῶτον ἀνάπτυξιν καὶ ἐσχηματίσθησαν πρότυπα συνθέσεων, τὰ ὅποια ἔπειτα ἠκολούθησαν οἱ ὕμνοδοὶ καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν.

Πρῶτος δὲ μεταξὺ τῶν Σύρων ὕμνοδῶν εἶναι ὁ Ἐφραίμ. Τὰ ποιήματά του εἶναι ἡ ὁμιλία ἔμμετροι ἢ ὕμνοι ἐκ περισσοτέρων τῆς μιᾶς στροφῆς, εἰς τὰς ὁποίας αἱ ἀκολουθοῦσαι κατόπιν ἐξαπτώματα ἐκ τῆς πρώτης στροφῆς.

Β' ΟΙ ΣΠΟΤΑΙΟΤΕΡΟΙ ΤΜΝΟΓΡΑΦΟΙ

1) Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (328 — 389). Κατέχει οὗτος τὴν πρῶτην θέσιν μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ποιητῶν, οἱ ὅποιοι ἐχρη-

σιμοποίησαν τὰ ἀρχαῖα μέτρα. Ἐὰν αἱ ποιητικαὶ συνθέσεις του δὲν εἰσήχθησαν εἰς τὴν λατρείαν, ὁ ρυθμικὸς λόγος αὐτοῦ ἔγινε πηγὴ ἐκ τῆς ὁποίας ἦντλησαν οἱ μεγαλύτεροι ὕμνογράφοι πανηγυρικὰ τεμάχια (ὅποια τὰ: «*Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε. . . — Πᾶσχα ἱερὸν ἡμῖν σήμερον. . .*», τὰ ὅποια ἀκούομεν ψαλλόμενα κατὰ τὰς δεσποτικὰς ἑορτάς).

2) Ρωμανὸς ὁ μελωδὸς (5^{ος} αἰών). Διάσημος μελωδός. Κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν εἶναι οὗτος ὁ μεγαλύτερος ὅλων τῶν μελωδῶν τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ γονιμότης του εἶναι ἀνεξάντλητος, φανερῶνεται δὲ αὕτη εἰς τοὺς πολυαρίθμους ὕμνους του, εἰς τοὺς ὁποίους, μολονότι τὰ θέματα εἶναι συγγενῇ, ἐπιτυχᾶνει οὗτος νὰ ἐξευρίσκη νέας ἀπόψεις καὶ σχέσεις, χάρις εἰς τὰς ὁποίας αἱ συνθέσεις του παρουσιάζονται πρωτότυποι.

3) Γεώργιος ὁ Πισίδης (610 — 640) ἐξ Ἀντιοχείας τῆς Πισιδίας. Διεκρίθη ὡς ἄριστος ποιητὴς ἱαμβικῶν στίχων.

4) Σέργιος ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, σύγχρονος τοῦ Πισίδου. Φέρεται ὡς συντάκτης τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου. Ὁ ὕμνος οὗτος εἰσήχθη εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν κατὰ τὸν 7^{ον} αἰῶνα, ὅταν ἐπολιορκήθη ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπὸ τῶν Ἀβάρων, ὁ δὲ Ἡράκλειος ἐπολέμει κατὰ τῶν Περσῶν. Ἀφοῦ ἐλύθη ἡ πολιορκία κατόπιν σφοδρᾶς θύελλης, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ στόλος διεσκορπίσθη καὶ κατεστράφη, ἀπεδόθη ἡ σωτηρία τῆς πόλεως εἰς τὴν προστασίαν τῆς Θεοτόκου καὶ ἔκτοτε ὠρίσθη, ἵνα ψάλλεται ὁ ὕμνος ἱσταμένων ὀρθίως τῶν πιστῶν, ἐκ τοῦ ὁποίου καὶ ἡ ὀνομασία Ἀκάθιστος.

Ὁ ὕμνος οὗτος ἀποτελεῖται ἐξ 24 στροφῶν μετ' ἀκροστιχίδος ἀλφαβητικῆς. Τῶν οἰκῶν προτάσσεται στροφή ἀνεξάρτητος αὐτῶν, ἡ ὁποία καταλήγει εἰς τὸ αὐτὸ ἐφύμνιον, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ οἱ δώδεκα ἐκ τῶν οἰκῶν, ἥτοι εἰς τὸ «*Χαῖρε ἀνέμμεντε*». Ἀποτελεῖται δὲ ἡ στροφή αὕτη ἀπὸ δύο ζεύγη στίχων δεκατετρασύλλαβων, εἰς ἕκαστον δὲ ζεῦγος ἀκολουθεῖ κατόπιν στίχος δεκατρισύλλαβος :

*Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια,
ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια
ἀναγράφω σοι ἡ πόλις σου, Θεοτόκε.
'Αλλ' ὡς ἔχονσα τὸ ζῴοντος ἀπροσμάχητον,
ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον,
ἵνα ζῶζῶ σου Χαῖρε, νύμφη ἀνέμμεντε.*

5) Σωφρόνιος ὁ Ἱεροσολύμων. Κατήγετο ἐκ τῆς Δαμασκοῦ. Οὗτος ἐχρησιμοποίησεν εἰς τοὺς ὕμνους αὐτοῦ τὸ ἀνακρεόντειον μέτρον.

6) Ἀνδρέας ὁ Κρήτης (650 — 720). Ἐγεννήθη εἰς τὴν Δαμασκὸν περὶ τὸ 650. Εἰς ἡλικίαν 15 ἐτῶν μετέβη εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ προσελήφθη εἰς τὴν τάξιν τῶν κληρικῶν. Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 9 αἰῶνος ἔγινεν ἐπίσκοπος Κρήτης. Θεωρεῖται ὁ πρῶτος ἐπινοητής τοῦ εἶδους τῆς ποιήσεως, τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα κανόνες. Περὶφημος μεταξὺ τῶν κανόνων εἶναι ὁ ψαλλόμενος τὴν δ' ἑβδομάδα τῶν νηστειῶν (κατὰ τὸν ὀρθρον τῆς Πέμπτης), εἰς τὸν ὅποιον ἀποδεικνύεται διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅτι ἡ ἀρετὴ ἀμείβεται καὶ ἡ κακία τιμωρεῖται.

7) Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Δαμασκὸν τὸ 676. Περιβληθεὶς τὸ μοναχικὸν σχῆμα εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Σάββα, κειμένην πλησίον τῶν Ἱεροσολύμων, παρέμεινε μονίμως εἰς αὐτήν. Ὁ Δαμασκηνὸς θεωρεῖται ὁ διαπρεπέστερος ἐκ τῶν ποιητῶν κανόνων. Ἀξιοσημεῖωτοι ἐκ τῶν κανόνων τοῦ εἶναι οἱ τῶν Χριστουγέννων, τῶν Θεοφανείων, τῆς Μεταμορφώσεως, τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τῆς Κυριακῆς τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἄλλοι. Περίφημα εἶναι καὶ τὰ Θεοτοκία τοῦ Δαμασκηνοῦ διὰ τὴν ἀκριβῆ καὶ ἐπιτυχῆ διατύπωσιν εἰς αὐτὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας.

8) Κοσμᾶς ὁ μελωδός, ὁ ἐπίσκοπος Μαΐουμᾶ. Ὁρφανὸς πατρός, υἱοθετήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ἐξ αὐτοῦ δὲ ἡ μετὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ φιλία. Συνέταξε τοὺς κανόνας τῶν Χριστουγέννων, τῶν Φώτων, τῆς Πεντηκοστῆς κ.λ.π., οἱ ὅποιοι προτάσσονται τῶν κανόνων τοῦ Δαμασκηνοῦ, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ τετραώδιον τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, δηλαδὴ τὰς ζ', ζ', η' καὶ θ' ὥδὰς τοῦ κανόνος τοῦ ἀρχομένου διὰ τοῦ εἰρμῶ « *Κύματι θαλάσσης* ».

9) Θεοφάνης ὁ Γραπτός, ὁ κατόπιν μητροπολίτης Νικαίας. Ἀποδίδονται εἰς αὐτὸν πλεῖστοι κανόνες. Λαμπρὰ θεωροῦνται καὶ τὰ « στιχηρά » του εἰς τὰ Θεοφάνεια.

10) Θεόδωρος ὁ Στουδίτης (759 — 826) καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωσήφ, ὁ κατόπιν ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Κατέχουν ὑπέρροχον θέσιν μεταξὺ τῶν ὑμνογράφων τοῦ Στουδίου. Ἐὰν ὁ Δαμασκηνὸς καὶ ὁ Κοσμᾶς συνέγραψαν ὕμνους διὰ τὰς ἑορτὰς καὶ Κυριακάς, οἱ Στουδίται συνέταξαν διὰ τὰς καθημερινὰς τριῶδια καὶ τετρα-

ῥοδια κυρίως, διὰ τῶν ὁποίων συνεπληρώθη τὸ βιβλίον τοῦ Τριφδίου, ἔπειτα δὲ καὶ ἰδιόμελα καὶ κοντάκια.

11) Ὁ Ἀνατόλιος. Εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ φέρονται πολλὰ ἰδιόμελα.

12) Γερμανὸς ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (ἡ' αἰών) Εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων ἰδιομέλων καὶ τὸ δοξαστικὸν τῶν αἰνῶν τῶν Χριστουγέννων.

13) Ὁ μέγας Φώτιος (891). Συνέθεσε παρακλητικούς κανόνας πρὸς τὴν Θεοτόκον.

14) Κασσία ἡ μοναχή, ἡ ὀνομαζομένη καὶ **Κασσιανή,** ἡ ὁποία ἐξησεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου (θ' αἰών). Ἐκ τῶν συνθέσεων τῆς Κασσιανῆς πρῶτότυπον εἶναι τὸ ποίημα αὐτῆς εἰς τὸν ἑσπερινὸν τῶν Χριστουγέννων. Εἰς αὐτὴν ἀποδίδεται καὶ τὸ περίφημον δοξαστικὸν τοῦ ὁρθρου τῆς Μ. Τετάρτης «*Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις*» καὶ αἱ τέσσαρες ῥοδαί, διὰ τῶν ὁποίων συνεπληρώθη τὸ εἰς τὸν ὁρθρον τοῦ Μ. Σαββάτου τετραῶδιον τοῦ Κοσμᾶ.

15) Λέων ὁ σοφός (880 — 912). Συνέταξε τὰ κατὰ τὴν προσκύνησιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ τὴν Κυριακὴν τῆς Σταυροπροσκυνήσεως ψαλλόμενα, τὰ ἑνδεκα δοξαστικά τῶν αἰνῶν τῶν Κυριακῶν, τὰ ἑωθινὰ καλούμενα, καὶ ἄλλα.

16) Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (913 — 959). Εἶναι ποιητὴς τῶν ἑνδεκα ἑξαποστειλαρίων.

17) Συμεὼν ὁ μεταφραστὴς (1α' αἰών) Συνέταξε ἱαμβικούς στίχους, εἰσαχθέντας εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς μεταλήψεως.

18) Ὁ Ἰωσήφ (840 — 883). Εἶναι γνωστὸς ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον «Υμνογράφος». Κατήγετο ἐκ τῆς Σικελίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπῆρχε τότε σπουδαία μουσικὴ Σχολή. Συνέθεσεν οὗτος πολλοὺς κανόνas εἰς ἐξύμνησιν τῶν ἁγίων.

Γ'. ΥΜΝΟΙ ΥΠΟ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΜΟΡΦΑΣ

1) ΡΥΘΜΙΚΑ ΤΕΜΑΧΙΑ ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

Εἰς αὐτὴν τὴν Καινὴν Διαθήκην ἔχομεν τρεῖς ῥοδὰς, αἱ ὁποῖαι χρησιμοποιοῦνται καὶ εἰς τὴν σημερινὴν πρᾶξιν τῆς λατρείας, μνημεῖα ἐβραϊκῆς ποιήσεως, αἱ ὁποῖαι μετεφέρθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἀποστολικούς χρόνους. Αἱ ῥοδαὶ αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς :

Ι) Ἡ ὥδὴ τῆς Θεοτόκου (ἐν Λουκ. α' 46)

Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον καὶ ἠγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ Σωτήρῳ μου,

Ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπεινῶσιν τῆς δούλης αὐτοῦ· ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί.

Ὅτι ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα ὁ δυνατὸς καὶ ἅγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς γενεάς γενεῶν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν.

Ἐποίησε κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ, διεσπόρπισεν ὑπερηφάνους διανοία καρδίας αὐτῶν.

Καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων καὶ ὕψωσε ταπεινοὺς, πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλε κενούς.

Ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ μνησθῆναι ἑλέους, καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἕως αἰῶνος.

ΙΙ) Ἡ ὥδὴ τοῦ Ζαχαρίου (ἐν Λουκ. α' 68)

Εὐλογητὸς Κύριος, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ,

Καὶ ἤγειρε κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν τῷ οἴκῳ Δαβὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ, . . .

ΙΙΙ) Ἡ ὥδὴ τοῦ Συμεὼν (ἐν Λουκ. β' 29)

Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα, κατὰ τὸ ρῆμά σου ἐν εἰρήνῃ, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἠτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, ὥς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ.

2) ΠΑΛΑΙΟΤΑΤΟΙ ΥΜΝΟΙ ΚΑΙ ΤΡΟΠΑΡΙΑ ΑΓΝΩΣΤΩΝ ΠΟΙΗΤΩΝ

Ι) Ὁ ὕμνος τοῦ λυχνικοῦ

Φῶς ἱλαρὸν ἀγίας δόξης
ἀθανάτου Πατρός,
οὐρανίου, ἀγίου, μάκαρος,
Ἰησοῦ Χριστέ,
ἐλθόντες ἐπὶ τὴν ἡλίου δόσιν,
ιδόντες φῶς ἐσπερινόν,
ὑμνοῦμεν Πατέρα, Υἱὸν
καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Θεόν.

Ἄξιός ἐστι ἐν πᾶσι καιροῖς
ὑμνεῖσθαι φωναῖς ὁσίαις,
Υἱὲ Θεοῦ, ζωὴν ὁ διδούς·
διὸ ὁ κόσμος σὲ δοξάζει.

II) Ἐκ τῆς δοξολογίας οἱ ἀκόλουθοι στίχοι

Καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐλλογίσσω σε
καὶ αἰνέσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα
καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.
Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ
ἀναμαρτίτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς.
Εὐλογητός εἶ, Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν,
καὶ αἰνετὸν καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομά σου
εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Εὐλογητός εἶ, Κύριε.
δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου.
Κύριε, καταγνῆ ἑγεννήθης ἡμῖν
ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ.
Ἐγὼ εἶπα· Κύριε, ἐλέησόν με·
ἴασαι τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἡμαρτόν σοι.
Παράτεινον τὸ ἔλεός σου τοῖς γυνώσκουσί σε.

III) Τὸ τροπάριον τοῦ Πάσχα

Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν,
θανάτῳ θάνατον πατήσας
καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι
ζωὴν χαρισάμενος.

VI) Ἐκ τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων τὰ κάτωθι τροπάρια

Λαθὼν ἐτέχθης ὑπὸ τὸ σπῆλαιον,
ἀλλ' ὁ οὐρανὸς σε πᾶσιν ἐκήρυξεν,
ὥσπερ στόμα τὸν ἀστέρα προβαλλόμενος, Σωτήρ.
Καὶ Μάγονς σοι προσήνεγκεν
ἐν πίστει προσκυνοῦντάς σε,
μεθ' ὧν ἐλέησον ἡμᾶς.

Ἀνέτειλας, Χριστέ, ἐκ Παρθένου,
νοητὲ ἤλιε τῆς δικαιοσύνης·
καὶ ἄστηρ σε ἐπέδειξεν
ἐν σπηλαίῳ χωρούμενον τὸν ἀχώρητον.
Μάγους ὀδηγήσας εἰς προσκύνησίν σου,
μεθ' ὧν σὲ μεγαλύνομεν,
ζωοδότα, δόξα σοι.

3) ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΑ

Τῶν Βαίων

Συνταφέντες σοι διὰ τοῦ βαπτί-
σματος, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, τῆς
ἀθανάτου ζωῆς ἡξιώθημεν τῇ
ἀναστάσει σου καὶ ἀνυμνοῦντες κρά-
ζομεν· Ὡσαννά ἐν τοῖς ὑψίστοις
ἐὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνό-
ματι Κυρίου.

Τῶν Πατέρων

Ὑπερδεδοξασμένος εἶ, Χριστέ ὁ
Θεὸς ἡμῶν, ὁ φωστῆρας ἐπὶ γῆς
τοὺς πατέρας ἡμῶν θεμελιώσας καὶ
δι' αὐτῶν πρὸς τὴν ἀληθινὴν πίστιν
πάντας ἡμᾶς ὀδηγήσας· πολνεύ-
σπλαχνε, δόξα σοι.

4) ΙΔΙΟΜΕΛΑ

Ἰδιόμελον τῆς Πρώτης ὥρας τῶν Χριστουγέννων
(Σωφρονίου Ἱεροσολύμων)

Βηθλεέμ, ἐτοιμάζου·
εὐτρεπιζέσθω ἡ φάτνη·
τὸ σπήλαιον δεχέσθω·
ἡ ἀλήθεια ἦλθεν·
ἡ σκιά παρέδραμε·

καὶ Θεὸς ἀνθρώποις
 ἐκ Παρθένου πεφανέρωται,
 μορρωθεὶς τὸ καθ' ἡμᾶς
 καὶ θεώσας τὸ πρόσλημμα.
 Αὐτὸ Ἀδάμ ἀνανεοῦται
 σὺν τῇ Εὐᾷ, κράζοντες·
 Ἐπὶ γῆς εὐδοκία
 ἐπεφάνη σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν.

Ἰδιόμελον εἰς τὴν Μ. Τετάρτην
 (Κασσιανῆς)

Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις
 περιπεσοῦσα γυνή, τὴν σὴν αἰσθο-
 μένη θεότητα, μυροφόρου ἀναλα-
 βοῦσα τάξιν, ὀδυρομένη μῦθρά σοι
 πρὸ τοῦ ἐνταφιασμοῦ κομίζει. Οἱμοὶ !
 λέγουσα, ὅτι νῦν μοι ἐπάσχει, οἴ-
 στρος ἀκολασίας, ζοφώδης τε καὶ
 ἀσέληνος ἔρως τῆς ἁμαρτίας. Λέ-
 ξαι μου τὰς πηγὰς τῶν δακρύων,
 ὃ νεφέλαις διεξάγων τῆς θαλάσσης
 τὸ ὕδωρ· κάμφθητί μοι πρὸς τοὺς
 στεναγμοὺς τῆς καρδίας, ὃ κλίνας
 τοὺς οὐρανούς· ἢ ἀγάτω σου
 γενώσκει. Καταφιλήσω τοὺς ἀχράν-
 τους σου πόδας, ἀποσμήξω τούτους
 δὲ πάλιν τοῖς τῆς κεφαλῆς μου βο-
 στούχοις· ὧν ἐν τῷ παραδείσῳ Εὐᾷ
 τὸ δειλινὸν κρότον τοῖς ὡσὶν ἠχη-
 θεῖσα, τῷ φόβῳ ἐκρύβη. Ἀμαρτιῶν
 μου τὰ πλήθη καὶ κριμάτων σου
 ἀβύσσους τίς ἐξιχνιάσει, ψυχασῶστα
 Σωτήρ μου ; Μὴ με τὴν σὴν
 δούλην παρίδῃς, ὃ ἀμέτρητον
 ἔχων τὸ ἔλεος.

Στιχηρὸν τῶν αἰνῶν τῶν Χριστουγέννων
(᾿Ανδρέου Κρήτης)

Εὐφραίνεσθε, δίκαιοι· οὐρανοί, ἀ-
γαλλιᾷσθε· σκιρτήσατε, τὰ ὄρη, Χρι-
στοῦ γεννηθέντος. Παρθένος καθε-
ζεται, τὰ Χερουβεὶμ μιμουμένη, βα-
στάζουσα ἐν κόλποις Θεὸν Λόγον
σαρκωθέντα. Ποιμένες τὸν τεχθέντα
δοξάζουσι, μάγοι τῷ Δεσπότῃ δῶρα
προσφέρουσιν· ἄγγελοι ἀνυμνοῦντες
λέγουσιν· Ἀκατάληπτε Κόριε,
δόξα σοι.

Στιχηρὸν τῶν αἰνῶν τοῦ Πάσχα
(ἄρχαῖον τροπάριον)

Πάσχα ἱερὸν ἡμῖν σήμερον ἀνεδέδεικται·
Πάσχα καινόν, ἄγιον· Πάσχα μυστικόν·
Πάσχα πανσεβάσμιον·
Πάσχα Χριστὸς ὁ Αντρωτής·
Πάσχα ἄμωμον·
Πάσχα μέγα·
Πάσχα τῶν πιστῶν·
Πάσχα τὸ πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀνοῖξαν·
Πάσχα πάντας ἀγιάζον πιστούς.

Στιχηρὸν τῶν αἰνῶν τῆς Πεντηκοστῆς

Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
ἦν μὲν ἀεὶ
καὶ ἔστι καὶ ἔσται,
οὔτε ἀρξάμενον,
οὔτε πανσόμνον,
ἀλλ' ἀεὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ
συντεταγμένον
καὶ συναριθμούμενον·

ζωή καὶ ζωοποιῶν,
 φῶς καὶ φωτὸς χορηγόν,
 αὐτάγαθον καὶ πηγὴ ἀγαθότητος·
 δι' οὗ Πατὴρ γνωρίζεται
 καὶ Υἱὸς δοξάζεται
 καὶ παρὰ πάντων γινώσκεται
 μία δύναμις,
 μία σύνταξις,
 μία προσκύνησις
 τῆς ἀγίας Τριᾶδος.

Στιχηρὸν ἰδιόμελον τῆς 29 Ἰουνίου
 (Ἀνδρέου Κρήτης)

Τὰ κατὰ πόλιν δεσμὰ καὶ τὰς θλί-
 ψεις σου τίς διηγῆσεται, ἔνδοξε ἀπό-
 στολε Παῦλε; Ἡ τίς παραστήσει
 τοὺς ἀγῶνας καὶ τοὺς κόπους σου,
 οὓς ἐκοπίασας ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ
 Χριστοῦ, ἵνα πάντα κερδήσῃς καὶ
 Χριστῷ προσαγάγῃς τὴν ἐκκλησίαν;
 Ἀλλὰ ταύτην αἰτησαι ὑπαλάττειν τὴν
 ὁμολογίαν σου μέχρι τελευταίας
 ἡμετέρας, Παῦλε ἀπόστολε,
 καὶ διδάσκαλε τῶν ἐκκλησιῶν.

6) ΔΟΞΑΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΣΘΙΝΑ

Δοξαστικὸν τῶν αἰνῶν τῆς 25 Δεκεμβρίου
 (Γερμανοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως)

Ὅτε καιρὸς τῆς ἐπὶ γῆς παρον-
 σίας σου, πρώτη ἀπογραφὴ τῇ οἰ-
 κονομῆνῃ ἐγένετο, τότε ἑμελλες τῶν
 ἀνθρώπων ἀπογραφέσθαι τὰ ὀνόμα-
 τα, τῶν πιστευόντων τῷ τόκῳ σου.
 Λιὰ τοῦτο τὸ τοιοῦτον δόγμα ὑπὸ
 Καίσαρος ἐξεφωνήθη· τῆς γὰρ

αἰώνιον σου βασιλείας τὸ ἄναρχον
ἐκαινοποιήθη. Διό σοι προσφέρομεν
καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ τὴν χρηματικὴν φο-
ρολογίαν, ὀρθοδόξον πλουτισμὸν
θεολογίας τῷ Θεῷ καὶ Σωτῆρι
τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Δοξαστικὸν τῶν αἰνῶν τῆς 25 Μαρτίου

(Θεοφάνους τοῦ Γραπτοῦ)

Τὸ ἀπ' αἰῶνος μυστήριον ἀνακα-
λύπτεται σήμερον, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ
Θεοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου γίνεται, ἵνα
τοῦ χείρονος μεταλαβὼν μεταδῷ
μοι τοῦ βελτίονος· ἐψεύσθη πάλαι
Ἀδὰμ καὶ Θεὸς ἐπιθυμήσας οὐ γέ-
γονεν· ἄνθρωπος γίνεται Θεός, ἵνα
Θεὸν τὸν Ἀδὰμ ἀπεργάσῃται. Εὐ-
φραινέσθω ἡ κτίσις, χορευέτω ἡ φύ-
σις, ὅτι Ἀρχάγγελος Παρθένῳ
μετὰ δέους παρίσταται καὶ τὸ Χαῖ-
ρε κομίζει τῆς λήπης ἀντίθετον. Ὁ
διὰ σπλάγχνα ἐλέους ἐνανθρωπή-
σας Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι.

Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν δοξαστικῶν ἡ ἐωθινῶν τῶν αἰνῶν

τῶν Κυριακῶν (Λέοντος τοῦ Σοφοῦ)

ὦ τῶν σοφῶν σου ποιμάτων, Χρι-
στέ ! πῶς Πέτρῳ μὲν τοῖς ὀθονίοις
μόνοις ἔδωκας ἐννοῆσαί σου τὴν
ἀνάστασιν, Λουκᾷ δέ καὶ Κλέοπα
συμπορευόμενος ὠμίλεις καὶ ὁμι-
λῶν οὐκ ἐνθέως ἐαυτὸν φανεροῖς ;
Διὸ καὶ ὀνειδίζει ὡς μόνος παροι-
κῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ μὴ μετέχων
τῶν ἐν τέλει βουλευμάτων αὐτῆς.
Ἀλλ' ὁ πάντα πρὸς τὸ τοῦ πλά-

σματος συμφέρον οικονομῶν καὶ τὰς
περὶ σοῦ προφητείας ἀνέπτυξας καὶ
ἐν τῷ εὐλογεῖν τὸν ἄρτον ἐγνώσθης
αὐτοῖς, ὧν καὶ πρὸ τούτου αἱ
καρδίαι πρὸς γνῶσίν σου ἀνεφλέ-
γοντο. Οἱ καὶ τοῖς μαθηταῖς συνη-
θροισμένοις ἤδη τρανῶς ἐκήρυττόν
σου τὴν ἀνάστασιν, δι' ἧς ἐλέησον ἡμᾶς.

7) ΚΑΘΙΣΜΑΤΑ

Ἐκ τοῦ καθίσματος τοῦ ὁρθρου τῆς ἑορτῆς τῶν
Χριστουγέννων

Δεῦτε, ἴδωμεν πιστοί,
ποῦ ἐγενήθη ὁ Χριστός·
ἀκολουθήσωμεν λοιπόν
ἐνθα ὁδεύει ὁ ἀστήρ,
μετὰ τῶν μάγων ἀνατολῆς τῶν βασιλέων.
Ἄγγελοι ὑμνοῦσιν
ἀκαταπαύστως ἐκεῖ·
ποιμένες ἀγραυλοῦσιν
ὥδῃν ἐπάξιον·
Δόξα ἐν ὑψίστοις, λέγοντες
τῷ σήμερον ἐν τῷ σπηλαίῳ τεχθέντι
ἐκ τῆς Παρθένου
καὶ Θεοτόκου
ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας.

Ἐκ τῶν καθισμάτων τῶν ὁρθρων τῆς Μ. Ἑβδομάδος
Ὁρθρου Μ. Δευτέρας

Τὰ πάθη τὰ σεπτὰ ἡ παροῦσα
ἡμέρα ὡς φῶτα σωστικά ἀνατέλλει
τῷ κόσμῳ· Χριστός γὰρ ἐπέγεται
τοῦ παθεῖν ἀγαθότητι, ὁ τὰ σύμ-
παντα ἐν τῇ δρασὶ περιέχων κατα-
δέχεται ἀνασθεῖν ἐν ξύλῳ τοῦ
σῶσαι τὸν ἄνθρωπον.

Ὁρθρου Μ. Τρίτης

Τὸν Νυμφίον, ἀδελφοί, ἀγαπήσω-
μεν, τὰς λαμπάδας ἑαυτῶν ἐντρε-
πίσωμεν, ἐν ἀρεταῖς ἐκλάμποντες
καὶ πίστει ὀρθῇ, ἵνα ὡς αἱ φρόνι-
μοι τοῦ Κυρίου παρθένοι ἔτοιμοι
εἰσέλθωμεν σὺν αὐτῷ εἰς τοὺς γάμους·
ὁ γὰρ Νυμφίος δῶρον ὡς Θεὸς
πᾶσι παρέχει τὸν ἄφθαρτον στέφανον.

Ὁρθρου Μ. Τετάρτης

Πόρνη προσῆλθέ σοι μῦθον σὺν
δάκρυσι κατακενοῦσά σου ποσί,
φιλόανθρωπε, καὶ δυσωδίας τῶν
κακῶν λυτροῦται τῇ κελεύσει σου·
πνέων δὲ τὴν χάριν σου μαθητῆς ὁ
ἀχάριστος ταύτην ἀποβάλλεται καὶ
βορβόρῳ συμφύρεται, φιλαργυρία
ἀπεμπολῶν σε. Δόξα, Χριστέ, τῇ
ἐνσπλαγχνίᾳ σου.

8) ΦΩΤΑΓΩΓΙΚΑ ΚΑΙ ΕΞΑΠΟΣΤΕΙΛΑΡΙΑ

Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ἑνδεκά ἀναστασίμων ἑξαπο-
στειλάρων (Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου)

Τιβεριάδος θάλασσα σὺν παισὶ
Ζεβεδαίου, Ναθαναήλ, τῷ Πέτρῳ τε
σὺν δυσὶν ἄλλοις πάλαι, καὶ Θω-
μᾶν εἶχε πρὸς ἄγραν· οἷ, Χριστοῦ
τῇ προστάξει, ἐν δεξιούτῳ χαλάσαν-
τες πλῆθος εἰλκον ἰχθύων· ὃν Πέ-
τρος γινὼς πρὸς αὐτὸν ἐνήχετο·
οἷς τὸ τρίτον φανείς, καὶ ἄρτον ἔ-
δειξε καὶ ἰχθὺν ἐπ' ἀνθρώπων.

Ἐξαποστειλάριον ὁρθρου Μ. Δευτέρας

*Τὸν νυμφῶνά σου βλέπω, Σωτήρ μου,
κεκοσμημένον, καὶ ἔνδυμα οὐκ ἔχω, ἵνα
εἰσέλθω ἐν αὐτῷ· λάμπρονόν μου τὴν
στολὴν τῆς ψυχῆς, φωτοδότα, καὶ σῶ-
σόν με.*

9) KONTAKIA

II ΔΕΣΠΟΤΙΚΩΝ ΕΟΡΤΩΝ

Ἐκ τοῦ κοντακίου τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως
(Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ)

(Ἀκροστιχίς: τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὕμνος)

Τὸ Προοίμιον

*Ἡ Παρθένος σήμερον
τὸν ὑπερούσιον τίκτει
καὶ ἡ γῆ τὸ σπῆλαιον
τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει·
ἄγγελοι μετὰ ποιμένων
δοξολογοῦσι,
μάγοι δὲ μετὰ ἀστέρος
ὁδοιποροῦσι·
δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγεννήθη
παιδίον νέον,
ὁ πρὸ αἰώνων Θεός.*

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ
(Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου)

Τὸ Προοίμιον

*Ἡ Παρθένος σήμερον τὸν προ-
αίωνιον Λόγον ἐν σπηλαίῳ ἔρ-
χεται ἀποτεκεῖν ἀπορρήτως. Χό-
ρευε, ἡ οἰκουμένη, ἀκοντισθεῖσα·*

δόξασον μετὰ ἀγγέλων καὶ τῶν
ποιμένων βουληθέντα ἐποφθῇ-
ναι παιδίον νέον τὸν πρὸ αἰώ-
νων Θεόν.

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὰ Ἁγία Θεοφάνεια
(Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ)

Τὸ Προοίμιον

Ἐπεφάνης σήμερον
τῇ οἰκουμένῃ,
καὶ τὸ φῶς σου, Κύριε,
ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς,
ἐν ἐπιγνώσει ὕμνουντάς σε·
ἦλθες, ἐφάνης,
τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον.

Ἐκ τοῦ κοντακίου τῇ Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου
(ἀγνώστου ποιητοῦ)

(Ἀκροστιχίς : Εἰς τὸν πρωτόπλαστον)

Τὸ Προοίμιον

Τῆς σοφίας ὁδηγέ, φρονήσεως χορηγέ,
τῶν ἀφρόνων παιδευτὰ καὶ πτωχῶν ὑπερασπιστά,
στήριξον, συνέτισον τὴν καρδίαν μου, Δέσποτα·
σὺ δίδου μοι λόγον ὁ τοῦ Πατρὸς Λόγος·
ἰδοὺ γὰρ τὰ χεῖλή μου οὐ μὴ κωλύσω ἐν τῷ κράζειν σοι·
Ἐλεῆμον, ἐλέησόν με τὸν παραπεσόντα.

Ἐκ τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου

Οἱ δύο πρῶτοι οἴκοι

Ἄγγελος πρωτοστάτης / οὐρανόθεν ἐπέμφθη / εἰπεῖν τῇ Θεο-
τόκῳ τὸ Χαῖρε· / καὶ σὺν τῇ ἀσωμάτῳ φωτὶ / σωματούμενόν σε θεω-
ρῶν, / Κύριε, ἐξίστατο καὶ ἴστατο / κραυγάζων πρὸς αὐτὴν τοιαῦτα·
Χαῖρε, δι' ἧς / ἡ χαρὰ ἐκλάμψει· / Χαῖρε, δι' ἧς ἡ ἀρὰ ἐκλείψει· /
Χαῖρε, τοῦ πεσόντος / Ἀδάμ ἡ ἀνάκλησις· / Χαῖρε, τῶν δακρύων /

τῆς Εὔας ἡ λύτρωσις· / Χαῖρε, ὕψος δυσανάβατον / ἀνθρωπίνους λο-
γισμοῖς· / Χαῖρε, βάθος δυσθεώρητον / καὶ Ἀγγέλων ὀφθαλμοῖς. /
Χαῖρε, ὅτι ὑπάρχεις / Βασιλέως καθέδρα· / Χαῖρε, ὅτι βαστάζεις /
τὸν βασιτάζοντα πάντα. / Χαῖρε, ἀστήρ / ἐμφαίνων τὸν ἥλιον· /
Χαῖρε, γαστήρ / ἐνθέου σαρκώσεως. / Χαῖρε, δι' ἧς / νεουργεῖται
ἡ κτίσις· / Χαῖρε, δι' ἧς / βρεφουργεῖται ὁ Κτίστης. / Χαῖρε,
Νύμφη ἀνύμφεντε.

Βλέπουσα ἡ ἀγία / ἑαυτὴν ἐν ἀγνείᾳ, / φησὶ τῷ Γαβριὴλ θαρσα-
λέως· / τὸ παράδοξόν σου τῆς φωνῆς / δυσπαράδεκτόν μου τῇ ψυχῇ /
γαίνεται· ἀσπύρον γέμει συλλήψεως / τὴν κήσιν πῶς λέγεις· κράζων· /
Ἀλληλοῦα.

Ἐκ τοῦ κοντακίου τῇ ἀγίᾳ καὶ Μεγάλῃ Παρασκευῇ
(Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ)

(Ἀκροστιχίς: τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ)

Τὸν δι' ἡμᾶς σταυρωθέντα
δεῦτε πάντες ὑμνήσωμεν·
αὐτὸν γὰρ κατεῖδε Μαρία
ἐπὶ ξύλου καὶ ἔλεγεν·
Εἰ καὶ σταυρὸν ὑπομένεις,
σὺ ὑπάρχεις
ὁ Υἱὸς καὶ Θεὸς μου.

Ὁ πρῶτος οἶκος

Τὸν ἴδιον ἄνα
ἀμνὰς θεωροῦσα
πρὸς σφαγὴν ἐλκόμενον
ἠκολούθει Μαρία,
τροχομένη
μεθ' ἑτέρων γυναικῶν
ταῦτα βοῶσα·
Ποῦ πορεύει, τέκνον·
τίνος χάριν τὸν ταχὺν
νῦν τελεῖς δρόμον·
μὴ ἕτερος γάμος

πάλιν ἐστὶν ἐν Κανᾷ
 καὶ κεῖ νυνὶ σπεύδεις,
 ἵνα ἐξ ὕδατος αὐτοῖς
 οἶνον ποιήσης ;
 συνέλθω σοι, τέκνον,
 ἢ μείνω σοι μᾶλλον ;
 δός μοι λόγον, Λόγε,
 μὴ σιγῶν παρέλθῃς με
 ὁ ἀγνὴν τηρήσας με·
 Σὺ γὰρ ὑπάρχεις ὁ Υἱὸς καὶ Θεὸς μου.

III. ΕΟΡΤΩΝ ΑΓΙΩΝ

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον

(Θεοδώρου Στουδίτου)

Τὸ Προοίμιον

Τὰ θεόβροντα τῆς λογικῆς σου
 κοίτης ρεῖθρα, ὥσπερ ἄβυσσος, ἐκ
 λογισμῶν βαθέων χέων, τοὺς ἀσε-
 βοῦντας κατεπόντισας, Βασίλειε,
 καὶ στῆλος πρὸς ὀρθοδοξίας
 λάμπων, μετάρχεις ἡμᾶς ἐκ τῆς
 πλάνης Ἀρείου, ἱεροῶχα ὁ πολυ-
 καρτερώτατος, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ
 ὑπὲρ ἡμῶν ἀδιαλείπτως ἐκέτενε.

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὸν Ἰωάννην Χρυσόστομον

Τὸ Προοίμιον

Τῇ χρυσορρεΐθρῳ αἵγλῃ τῶν θεί-
 ων δογμάτων σου τῆς ἐκκλησίας
 πάτερ τοὺς θῆρας ἀπήλασας
 Χρυσόστομε ἱεροφάντορ, ὡς ἀ-
 γαθὸς ποιμὴν θεαυγέστατος πρό-
 σβενε ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς τῆς μετα-
 νοίας προστάτης θερμότητος.

Εκ τοῦ κοντακίου εἰς τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον

(Ἰωσήφ Στουδίτου)

Τὸ Προοίμιον

Ὁ Δεσπότης χθὲς ἡμῖν διὰ σαρκὸς ἐπεδήμει, καὶ ὁ δοῦλος σήμερον ἀπὸ σαρκὸς ἐξεδήμει· χθὲς μὲν γὰρ ὁ βασιλεύων σαρκὶ ἐτέχθη, σήμερον δὲ ὁ οἰκέτης λιθοβολεῖται δι' αὐτὸν καὶ τελειοῦται, ὁ πρωτομάρτυς καὶ θεῖος Στέφανος.

10) ΚΑΝΟΝΕΣ

Ι. ΔΕΣΠΟΤΙΚΩΝ ΕΟΡΤΩΝ

α) Ἀκινήτων ἐορτῶν

Ἐκ τοῦ κανόνος τῶν Χριστουγέννων

(Κοσμᾶ τοῦ Μαΐουμᾶ)

(Ἀκροστιχίς: «Χριστὸς βρωτῶθεις ἦν ὅπερ Θεὸς μένει»)

Ὁ εἰρμὸς τῆς α' ᾠδῆς

Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε· Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε· Χριστὸς ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε· ἄσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἐν εὐφροσύνῃ ἀνυμνήσατε, λαοί, ὅτι δεδόξασται.

Ὁ εἰρμὸς τῆς γ' ᾠδῆς

Τῷ πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ Πατρὸς γεννηθέντι ἀρρενέστως Υἱῷ καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἐκ Παρθένου σαρκωθέντι ἀσπύρως, Χριστῷ τῷ Θεῷ, βοήσωμεν· Ὁ ἀνψώσας τὸ κέρας ἡμῶν, ἅγιος εἰ, Κύριε.

Ὁ εἰρμός τῆς ε' ᾠδῆς

Θεὸς ὦν εἰρήνης, Πατὴρ οἰκτιρ-
μῶν τῆς μεγάλης βουλῆς σου τὸν
Ἄγγελον εἰρήνην παρεχόμενον
ἀπέστειλας ἡμῖν. Ὅθεν θεογονωσίας
πρὸς φῶς ὁδηγηθέντες, ἐκ νυκτὸς
ὀρθοῦντες δοξολογοῦμέν σε, φιλά-
θροπε.

Ὁ εἰρμός τῆς θ' ᾠδῆς

Μυστήριον ξένον ὁρῶ καὶ παρὰ-
δοξον· οὐρανὸν τὸ σπῆλαιον· θρό-
νον χειροβικὸν τὴν Παρθένον· τὴν
φάτνην χωρίον· ἐν ᾧ ἀνεκλήθη ὁ ἀ-
χώρητος Χριστὸς ὁ Θεός, ὃν ἀνυμνοῦν-
τες μεγαλύνομεν.

β) Κινητῶν ἑορτῶν

Ἐκ τοῦ Μεγάλου Κανόνος (Ἀνδρέου Κρήτης)

ᾠδὴ α'

Ὁ εἰρμός

Βοηθὸς καὶ σκεπαστής, ἐγένετό μοι
εἰς σωτηρίαν· οὗτός μου Θεός, καὶ
δοξάσω αὐτόν· Θεὸς τοῦ πατρὸς μου,
καὶ ὑψώσω αὐτόν· ἐνδόξως γὰρ
δεδοξασται.

Τὸ α' τροπάριον

Πόθεν ἄρξομαι θοῖναι τὰς τοῦ
ἀθλίου μου βίου πράξεις; ποίαν ἀ-
παρχὴν ἐπιθήσω, Χριστέ, τῇ νῦν
θοῖνῳδῇ; Ἀλλ' ὥς εὐσπλαχνός
μοι δὸς παραπτωμάτων ἄφεσιν.

Τὸ δ' τροπάριον

Οἷμοι τάλαινα ψυχὴ ! Τί ὁμοιώ-
θης τῇ πρώτῃ Εὐα ; Εἶδες γὰρ κα-
κῶς καὶ ἐτρώθης πικρῶς καὶ ἤψω
τοῦ ξύλου καὶ ἐγενέσω προπετῶς
τῆς παραλόγου βρώσεως.

Τὸ ιδ' τροπάριον

Ὁ λησταῖς περιπεσών, ἐγὼ ὑπάρ-
χω τοῖς λογισμοῖς μου· ὅλως ὑπ'
αὐτῶν τετρανμάτισμαι νῦν· ἐπλή-
σθην μολώπων. Ἀλλ' αὐτὸς μοι ἐπι-
στάς, Χριστὲ σωτήρ, ἰάτρηνσον.

Ἐκ τοῦ Σταυρωσίμου κανόνος

(Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου)

Ὁ εἰρμὸς τῆς α' ᾠδῆς

Σταυρῷ διεπέτασας, θείας παλά-
μας μακρόθυμε, καὶ τὸν ἀπολλύ-
μενον, κόσμον ἐκάλεσας, πρὸς
ἐπίγνωσιν, τοῦ κράτους σου Οἰ-
κτίρων ὅθεν μεγαλύνομεν, τὴν
εὐσπλαγχνίαν σου.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὸ Μέγα Σάββατον (Κασσιανῆς)

Ὁ εἰρμὸς τῆς α' ᾠδῆς

Κύματι θαλάσσης τὸν κρύψαντα
πάλαι διώκτην τύραννον ὑπὸ γῆς
ἔκρυψαν τῶν σεσφσμένων οἱ παῖδες·
ἀλλ' ἡμεῖς ὥς αἱ νεάνιδες τῷ Κυ-
ρίῳ ἄσωμεν· ἐνδόξως γὰρ δεδόξα-
σται.

Ὁ εἰρμὸς τῆς γ' ᾠδῆς

Σὲ τῶν ἐπὶ ὑδάτων κρεμάσαντα
πᾶσαν τὴν γῆν ἀσχέτως ἢ κτίσις

κατιδοῦσα ἐν τῷ Κρανίῳ κορυμμέ-
νον, θάμβει πολλῷ συνείχετο· Οὐκ
ἔστιν ἄγιος, πλὴν σου, Κύριε, κραυ-
γάζουσα.

Ὁ εἰρμός τῆς δ' ᾠδῆς

Τὴν ἐν σταυρῷ σου θεῖαν κένω-
σιν προσορῶν Ἀβραζοῦμ, ἔξε-
στηκὼς ἐβόα· Σὺ δυναστῶν διέκο-
πας κράτος, ἀγαθέ, ὁμιλῶν τοῖς
ἐν ἥδῃ, ὡς παντοδύναμος.

Ὁ εἰρμός τῆς ε' ᾠδῆς

Θεοφανείας σου, Χριστέ, τῆς πρὸς
ἡμᾶς συμπαθῶς γενομένης, Ἡσαΐας
φῶς ἰδὼν ἀνέσπερον, ἐκ νεκρῶς
ὁρθοῦσας ἐκράγαζεν· Ἀναστήσονται
οἱ νεκροί, καὶ ἐγεροθήσονται οἱ ἐν
τοῖς μνημείοις, καὶ πάντες οἱ ἐν τῇ
γῇ ἀγαλλιάσονται.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὸ Μέγα Σάββατον

(Κοσμᾶ τοῦ Μαΐουμᾶ)

Ὁ εἰρμός τῆς ς' ᾠδῆς

Συνεσχέθη, ἀλλ' οὐ κατεσχέθη,
στέροισι κητώοις Ἰωνᾶς· σοῦ γὰρ
τὸν τύπον φέρων, τοῦ παθόντος
καὶ ταρῇ δοθέντος ὡς ἐκ θαλάμου
τοῦ θηρὸς ἀνέθορε, προσεφώνει δὲ
τῇ κονστροφίᾳ· Οἱ φυλασσόμενοι
μάταια καὶ ψευδῇ, ἔλεον αὐτοῖς ἐγ-
κατελίπετε.

Τροπᾶριον α'

Ἀνηρέθης, ἀλλ' οὐ διηρέθης,
Λόγε, ἥς μετέσχες σαρκός· εἰ γὰρ

καὶ λέλνται σου ὁ ραὸς ἐν τῷ και-
ρῷ τοῦ πάθους, ἀλλὰ καὶ οὕτω
μία ἦν ὑπόστασις τῆς θεότητος καὶ
τῆς σαρκὸς σου· ἐν ἀμφοτέροις γὰρ
εἶς ὑπάρχεις Υἱὸς, Λόγος τοῦ Θεοῦ
Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

Τροπάριον β'

Βροτοκτόνον, ἀλλ' οὐ θεοκτόνον,
ἔφν τὸ παῖσμα τοῦ Ἀδάμ· εἰ γὰρ
καὶ πέπονθέ σου τῆς σαρκὸς ἢ χοῦ-
κὴ οὐσία, ἀλλ' ἡ θεότης ἀπαθὴς
διέμεινε· τὸ φθαρόν δέ σου πρὸς
ἀφθαρσίαν μετεστοιχείωσας καὶ
ἀφθάρτου ζωῆς ἔδειξας πηγὴν ἐξ
ἀναστάσεως.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα
(Δασασκηνοῦ)

Ὁ εἰρμὸς τῆς α' ᾠδῆς

Ἀναστάσεως ἡμέρα, λαμπρυνθῶ-
μεν, λαοί, Πάσχα Κυρίου, Πάσχα·
ἐκ γὰρ θανάτου πρὸς ζωὴν καὶ ἐκ
γῆς πρὸς οὐρανὸν Χριστὸς ὁ Θεὸς
ἡμᾶς διεβίβασεν, ἐπινίκιον ἄδοντας.

Ὁ εἰρμὸς τῆς γ' ᾠδῆς

Δεῦτε πόμα πίωμεν καινόν, οὐκ
ἐκ πέτρας ἀγόνου τερατοποιοῦμε-
ρον, ἀλλ' ἀφθαρσίας πηγὴν ἐκ τά-
φου ὁμβρόσαντος Χριστοῦ, ἐν ᾧ
στερεούμεθα.

Ὁ εἰρμὸς τῆς δ' ᾠδῆς

Ἐπὶ τῆς θείας φυλακῆς ὁ θεηγό-
ρος Ἀββαζοῦμ στήτω μεθ' ἡμῶν

καὶ δεικνύτω φασφόρον ἄγγελον
διαπρυσίως λέγοντα. Σήμερον σω-
τηρία τῷ κόσμῳ, ὅτι ἀνέστη Χριστὸς
ὡς παντοδύναμος

‘Ο εἰρμός τῆς ε’ ᾠδῆς

Ὁρθοῖσμεν ὄρθρον βαθέως καὶ
ἀντὶ μύθου τὸν ὕμνον προσοῖσμεν
τῷ Δεσπότη, καὶ Χριστὸν ὀψόμεθα
δικαιοσύνης ἡλίον πᾶσι ζωὴν ἀνα-
τέλλοντα.

‘Ο εἰρμός τῆς ζ’ ᾠδῆς

Ὁ παῖδας ἐκ καμίνου ρυσάμενος,
γενόμενος ἄνθρωπος, πάσχει ὡς θνη-
τός, καὶ διὰ πάθους τὸ θνητὸν
ἀφθαρσίας ἐνδύει εὐπρόπειαν, ὁ μό-
νος εὐλογητὸς τῶν πατέρων Θεός
καὶ ὑπερένδοξος.

‘Ο εἰρμός τῆς η’ ᾠδῆς

Αὕτη ἡ κλητὴ καὶ ἁγία ἡμέρα, ἡ
μία τῶν Σαββάτων, ἡ βασιλὶς καὶ
κυρία, ἑορτῶν ἑορτὴ καὶ πανήγυρις
ἐστὶ πανηγύρεων, ἐν ᾗ εὐλογοῦμεν
Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

‘Ο εἰρμός τῆς θ’ ᾠδῆς

Φωτίζου, φωτίζου, ἡ νέα Ἱερου-
σαλήμ· ἡ γὰρ δόξα Κυρίου ἐπὶ σέ
ἀνέτειλε. Χόρευε νῦν καὶ ἀγάλλου,
Σιών· σὺ δέ, ἁγνή, τέρεπον Θεοτόκε,
ἐν τῇ ἐγέρσει τοῦ τόκου σου.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὸν Μέγαν Ἀθανάσιον
(Θεοφάνους τοῦ Γραπτοῦ)

(Ἀκροστιχίς: Ἀθανάσιος εὐχοὶ ὀρθοδοξίας ἔφυ)

ὦ δὴ α'

Ὁ εἶρμός

*Ἀθανασίῳ προσκομίζων ἔπαινον
ὥς ἀρετὴν εὐφημῶν πρὸς τὸν Θεὸν
φέρω μᾶλλον τὸ ἐγκώμιον παρ' οὗ
τοῖς βροτοῖς δέδοται ἀξιέπαινον χοῦ-
μα τῆς ἀρετῆς ἧς περ γέγονε ἔμ-
ψυχος εἰκὼν καὶ ἐκσφράγισμα.*

Τροπάριον

*Θεοσοφίας χρηματίσας ἔμπλεως
καὶ ὑπὲρ ἥλιον βίῳ ἀπαστράπτων
καὶ πολιτευσάμενος Ὅσιε ὑπερβέ-
βηκας ἐγκωμίων τοὺς νόμους
τοὺς παρ' ἡμῶν ἀλλ' ἀνάσλοιο Πάτερ
παρ' ἀξίαν ὑμνούμενος.*

Δ' ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Ζωντανὴν παράστασιν τῶν ὑψηλῶν χριστιανικῶν διδαγμάτων καὶ τῶν ψυχικῶν διαθέσεων, τὰ ὅποια ἐκφράζουν εἰς τὰ ποιήματά των οἱ ὑμνογράφοι, προσπαθεῖ νὰ δώσῃ ἡ μουσικὴ διὰ τοῦ μέλους. Δι' αὐτῆς, καθὼς λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος, «*μᾶλλον πῶς ἐντυπώνονται ταῖς ψυχαῖς τὰ διδάγματα*» καὶ ἐπιτυγχάνουν οἱ πιστοὶ «*τὴν προσοχὴν καὶ τὸ σταθερὸν τῆς καρδίας*», ὥστε μὲ τὴν πρέπουσαν εὐλάβειαν νὰ παρακολουθοῦν τὰ λεγόμενα καὶ τὰ τελούμενα κατὰ τὴν λατρείαν.

Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐδίστασεν ἐξ ἀρχῆς νὰ εἰσαγάγῃ τὴν μουσικὴν εἰς τὰς λατρευτικὰς αὐτῆς συνάξεις, «*ἵνα τῷ ρυθμῷ τοῦ μέλους ψυχαγωγούμενοι πάντες, μετὰ πολλῆς προθυ-*

μίας τοὺς ἱερὸν αὐτῷ ἀναπέμπομεν ὕμνους », καθὼς λέγει ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος.

Ἐχρησιμοποίησε δὲ ὡς τοιαύτην τὴν ἐπικρατοῦσαν ἑλληνικὴν μουσικὴν. Ἡ μουσικὴ ὅμως αὐτῇ, ἐφ' ὅσον εἰσῆχθη εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας, ἦτο ἀνάγκη νὰ ὑποστῇ τὴν ἀπαιτουμένην κατεργασίαν καὶ διαμόρφωσιν, διὰ νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὸ σεμνὸν περιβάλλον τῆς χριστιανικῆς ἐν πνεύματι λατρείας. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπραγματοποιήθη βαθμίδον.

Καὶ κατὰ μὲν τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέλος ἦτο ἀπλοῦν καὶ ἀνεπιτήδευτον, μὴ διαφέρον πολὺ τοῦ τρόπου, διὰ τοῦ ὁποίου ψαλμωδοῦνται αἱ εὐχαὶ (π.χ. τοῦ Εὐχελαίου) καὶ τὰ ἀναγνώσματα (ὁ ἐξάψαλμος, ὁ Ἀπόστολος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον), τὰ ὁποῖα τότε ἀπλῶς ἀνεγινώσκοντο.

Ὡς ψάλλται δὲ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν χρησιμεύουν κατ' ἀρχὰς ὄχι ὠρισμένα πρόσωπα, ἀλλὰ ὅλοι οἱ παρόντες εἰς τὴν λατρείαν πιστοί. Βραδύτερον ὅμως, ἐπειδὴ οἱ χριστιανοὶ ἐπληθύνοντο, φαίνεται, ὅτι ἡ ψαλμωδία τῶν πολλῶν καὶ δύσκολος ἀπέβαινε, ἀλλὰ καὶ θόρυβον καὶ ἀταξίαν παρεῖχε. Διὰ τοῦτο ἐνωρὶς καθιερώθη ἡ τάξις τῶν ψαλτῶν καὶ ἐτέθησαν γενικῶς αἱ πρῶται βάσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς λατρείας καλλιεργεῖται ἐπιμελῶς καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέλος καὶ σημειώνει ταχεῖαν ἐξέλιξιν. Μὲ τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν διεμορφώθη σὺν τῷ χρόνῳ πλῆρες σύστημα μουσικῆς ἀφιερωμένης εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη ἐκ τοῦ τόπου, ὅπου περισσότερον ἐκαλλιεργήθη καὶ ἐφθασεν εἰς ἀκμὴν, **Βυζαντινὴ μουσικὴ**.

Τῆς μουσικῆς αὐτῆς ἤμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ μεγαλύτερος διαμορφωτὴς ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Μέχρι τῆς ἐποχῆς του φαίνεται, ὅτι ὑπῆρχε μὲν ἡ ἐκτέλεσις καὶ ἡ διὰ τῆς φωνητικῆς παραδόσεως διδασκαλία τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, ἔλλειπεν ὅμως ὁ καθορισμὸς καὶ ἡ ἐκθεσις τῆς θεωρίας αὐτῆς. Τὸ κενὸν τοῦτο ἀναπληρῶν ὁ Δαμασκηνὸς ἔγραψε τὸ πρῶτον βιβλίον περὶ τῆς θεωρίας τῶν ὀκτῶ ἤχων, ἀφοῦ συνέταξεν ἐπὶ πλέον τὴν ἐν χρήσει σήμερον Ὀκτῶ η χ ο ν, διὰ νὰ δείξῃ τὴν θεωρίαν ἐφηρμοσμένην καὶ εἰς τὴν πράξιν. Ἀπὸ τὴν Ὀκτῶ η χ ο ν μανθάνομεν, ὅτι εἰς τὴν Βυζαντινὴν

μελωδίαν κατέχουν μόνιμον πλέον θέσιν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἱ ὀκτὼ ῥυθμοί.

Ἐκτὸς τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς ὁ Δαμασκηνὸς ἐξεκαθάρισε καὶ ἀπήλλαξε τὴν Βυζαντινὴν ὑμνωδίαν ἀπὸ τὰ ἄσμενα καὶ ἀκατάλληλα διὰ τὴν λατρείαν μέλη, τὰ ὅποια εἶχον εἰσπηδήσει ἀπὸ τὴν μουσικὴν τῶν θεάτρων καὶ τῶν κοσμικῶν τελετῶν. Τοιούτρόπως ὁ Δαμασκηνὸς ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς γνησίας καὶ σεμνῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Ἡ μουσικὴ αὕτη κατὰ τὰς κυρίας βάσεις καὶ γραμμὰς καὶ τὰ παλαιόθεν παραδεδεγμένα μέλη παρέμεινεν ἀνέπαφος καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκικῆς δουλείας. Ἄλλως τε δὲν ἔλλειψαν καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν μουσικοὶ μεγάλοι, οἱ ὅποιοι ἐκράτησαν τὴν συνέχειαν τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς παραδόσεως, ὅπως ὁ Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος καὶ ἄλλοι.

Ὁ Πέτρος ἐπὶ πλέον, περισσότερον ἀπὸ ὅλους, παρεσκεύασε καὶ τὸ ἔδαφος διὰ τὴν εἰσαγωγὴν νέου καὶ ἀναλυτικοῦ συστήματος γραφῆς, ἐπειδὴ ἡ ἰσχύουσα Βυζαντινὴ σημειογραφία παρῆχε μεγάλαν δυσκολίαν εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, τὸ ὅποιον ἐπραγματοποίησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19^{ου} αἰῶνος τρεῖς διακεκριμένοι μουσικοδιδάσκαλοι καὶ μελοποιοί, ἦτοι ὁ Μητροπολίτης Προύσης Χρύσανθος, ὁ πρωτοψάλτης Γρηγόριος ὁ Λευίτης καὶ ὁ χαρτοφύλαξ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Χουρμούζιος Γεωργίου. Χάρις εἰς τὴν μεταβολὴν αὐτὴν ἀνεξωγομένη τὸ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐνδιαφέρον καὶ διηκολύνθη σπουδαίως ἡ εὐρύτερα αὐτῆς διάδοσις.

*Ἐκ τῶν συνεκδοκόμενων δύο βιβλίων ἡ μὲν ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ
 συνεγράφη ὑπὸ Β. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ, καθηγητοῦ Πανεπιστη-
 μίου, καὶ ἐνεκρίθη διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 150498/22-12-1955
 ἀπ. Ὑπουργ. Ἑθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, ἡ δὲ
 ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ συνεγράφη ὑπὸ Β. ΣΚΟΥΤΕΡΗ, Γυμνα-
 σιάρχου, καὶ ἐνεκρίθη διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 14580/6-2-1956
 ὁμοίας ἀποφάσεως.*

1. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Α) ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΩΝ

- 1) Συμβολή εἰς τὴν Κατηχητικὴν, Ἀγαθονίκου Μητροπολίτου Καλαβρύτων,
 Ἀθῆναι 1949 (ἐκδόσεις Ἀποστολικῆς Διακονίας).
- 2) Ἀποστολικῆς Διακονίας Ἐκδόσεις διὰ τὰ Μέσα καὶ Ἀνώτερα Κατηχητικά
 Σχολεῖα :
 - α) Ἡ στολὴ τῆς ψυχῆς, 1949.
 - β) Οἶκος Θεοῦ, 1950.
 - γ) Συγκληρονόμος Χριστοῦ, 1951.
 - δ) Ἡ χριστιανικὴ κοσμοθεωρία, 1949.
 - ε) Ἱστορία τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, 1950.
 - ς) Χριστιανὸς καὶ Ἀνθρωπισμός, 1951.
- 3) Ἀδελφότητος Θεολόγων Ἐκδόσεις « Ζωῆς » :
 - α) Ὁ Θεὸς καὶ τὰ τέκνα του, 1954.
 - β) Θεία Οἰκοδομή, 1950.
 - γ) Θεὸς καὶ Κόσμος, 1954.
 - δ) Ἐκκλησία καὶ Κοινωνία, 1950.
 - ε) Διακήρυξις Χριστιανῶν Ἐπιστημόνων.
 - ς) Εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀγάπης.
- 4) Τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸ Κοινωνικὸν πρόβλημα, Βασιλείου Χ. Ἰωαννίδου
 1950.
- 5) Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ ἀγωγή, Δ. Μωραΐτη, Θεσσαλονίκη 1941.
- 6) Τὰ θεμέλια τῆς πίστεως, Κ. Καλλινίκου (πρωτοπρεσβυτέρου), Ἀλεξάνδρεια
 1924.
- 7) Γιατί πιστεύω, Ἰ. Παναγιωτίδου, (ἐκλαϊκευμένη Ἀπολογητικὴ).

- 8) α) Κατηχητική, Π. Τρεμπέλα, 1931.
 β) Ἰησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ, Π. Τρεμπέλα, 1940.
 γ) Ἀπολογητικά Μελέται (Ἡ θεωρία τῆς ἐξελέξεως — Ὁ Χίλισμος — Ὁ Πνευματισμός — Μυστηριακαὶ Ὁρησκεῖαι καὶ Χριστιανισμός), Π. Τρεμπέλα, 1930-1938.
- 9) α) Χριστιανικὴ πίστις καὶ ἐπιστήμη, Toth.
 β) Πόθεν ἔρχεσαι καὶ ποῦ ὑπάγεις, Toth.
 γ) Τὰ ἀγνὰ νειᾶτα, Toth, (μετάφρ. Ἀποστολικῆς Διακονίας).
- 10) Παῦλος, Ζοζέφ Χόλτσνερ, μετάφρ. Ἀρχιμ. Ἰερωνύμου Κοτσώνη, Ἀθήναι 1948.

Β) ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ

- 1) Ἐπιστολαὶ περὶ Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, Θεοδώρου Βαλλιάνου, 1856.
- 2) Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α': Χριστιανικὰ κοιμητήρια— Ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, Γ. Σωτηρίου, 1942.
- 3) Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ τέχνῃ, Γ. Σωτηρίου, 1914.
- 4) Ὁ Χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ, Κ. Καλλινίκου, 1921.
- 5) Αἱ τρεῖς λειτουργίαι, Π. Τρεμπέλα, 1935.
- 6) Ἡ Ἐκκλησία μας, Δ. Σ. Μπαλάνου.
- 7) Ἑρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας, Δ. Γ. Παναγιωτοπούλου, 1927.
- 8) Ἐγκόλπιον τῆς θείας λειτουργίας, Σ. Παπακώστα, 1936.
- 9) Ἡ Ρωμαϊκὴ λειτουργικὴ κίνησις καὶ ἡ πρῶξις τῆς Ἀνατολῆς, Π. Τρεμπέλα, 1949.
- 10) Αἱ ἀρχαὶ καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς Ὁρθοδόξου λατρείας, Π. Τρεμπέλα, 1952.
- 11) Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου, Δ. Ν. Μωραΐτου, 1937.
- 12) Περὶ τῆς λειτουργίας τοῦ Ἰακώβου, Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, 1902.
- 13) Λειτουργία Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου, Δ. Ν. Μωραΐτου, 1939.
- 14) Μελέται περὶ τῶν βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων, Β. Ἐξάρχου, 1935 καὶ 1936.
- 15) Ἡ τελεσιουργία τοῦ Βαπτίσματος, Π. Τρεμπέλα, 1925.
- 16) Τὸ Βάπτισμα, Σ. Παπακώστα, 1928.
- 17) Ἀκολουθία τοῦ Εὐχελαίου, Π. Τρεμπέλα, 1948.
- 18) Ἀκολουθία τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ, Π. Τρεμπέλα, 1951.
- 19) Ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ, Π. Τρεμπέλα, 1951.
- 20) Ἡ γονυκλισία ἐν ταῖς Κυριακαῖς, Π. Τρεμπέλα, 1948.
- 21) Τάξις χειροθεσιῶν καὶ χειροτονιῶν, Π. Τρεμπέλα, 1949.
- 22) Ἡ μεγάλη Ἑβδομάς καὶ τὸ Πάσχα, Δ. Σ. Μπαλάνου, 1924.
- 23) Ἐκλόγη Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ὑμνογραφίας, Π. Τρεμπέλα, 1949.
- 24) Ἀρθρα λειτουργικοῦ περιεχομένου (εἰς τὰς Ἐγκυκλοπαιδείας Ἐλευθερουδάκη, Πυρσοῦ, Ἡλίου).

2. ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Α) ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

Ἀβέστα 12.

Ἀγάτη. Ἰδιότης τοῦ Θεοῦ 36· τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν 93 κ.έ.· πρὸς τὸν πλῆσιον 94· σπουδαιότης αὐτῆς 95.

Ἀγγελιοι 45.

Ἀδάμ. Παρακοή καὶ πτώσις 50· ὁ νέος Ἀδάμ 51.

Ἀθανασιανὸν Σύμβολον 24.

Ἀθανάσιος Μ. Περὶ Ἀγίας Τριάδος 38.

Ἀμοιβαὶ αἰῶνιοι 81.

Ἀνακαίνισις. Τῆς φύσεως 81.

Ἀνάστασις. Τοῦ ἀνθρώπου 79· τῶν σωμάτων 79.

Ἀνθρώπος. Φύσις καὶ προσρισμός 46· τὸ σῶμα του 46· ἡ διπλῇ ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς σύστασις 47· ἡ πρώτη κατάστασις 49· ἡ πτώσις 50.

Ἀξιομισθία ἔργων Ἀγίων 88 κ.έ.

Ἀπόλυτος προσρισμός 63.

Ἀπολύτρωσις. Ἡ ἐν Χριστῷ 59, 61.

Ἀποστολικὴ Διαδοχὴ 75.

» Διακονία 18.

Ἀποστολικὸν Σύμβολον 24.

Ἀρεῖος 58.

Αὔγουστίνος. Περὶ ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν 5.

Βάπτισμα. Σύστασις καὶ σκοπὸς 70· κύρος καὶ κανονικότης 70· διαφοραὶ πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας 85, 86.

Βασίλειος Μ. Περὶ τῆς ἀξίας τῆς Ἰ. Παραδόσεως 23· περὶ τῆς ἀξίας σώματος καὶ ψυχῆς 47.

Βιβλικὴ Ἑταιρεία 22.

Βουδδας, Βουδδισμός 10.

Βραχυμανισμός 9.

Γάμος. Σύστασις, σκοπὸς αὐτοῦ 75, 76· πολιτικὸς γάμος 76· διαφοραὶ πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας 87.

Γνώσις. Φυσικὴ καὶ ὑπερφυσικὴ 27.

Γραφὴ Ἀγία. Ἑννοία καὶ μέρη αὐτῆς 19 κ.έ.· Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη 19 κ.έ.· βιβλία Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης 20 κ.έ.· θεοπνευστία αὐτῆς 21· σπουδαιότης αὐτῆς 22.

Δαίμονες 46.

Δαμασκηνός Ἰωάννης. Περὶ τῆς ἀκαταληψίας τοῦ Θεοῦ 27· περὶ ἀγγέλων 46.

Δείσται 41.

Δόγμα. "Εννοια 25· σχέσις πρὸς τὴν Ἡθικὴν 25, 26.

Ἑθνικοί. Προπαχρασκευή των διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Μεσσίας 53.

Ἑκκλησία. "Εννοια 65, 66· ἴδρυσις 65· στρατευομένη καὶ θριαμβεύουσα 66· παραστατικὰ ἐκφράσεις περὶ τῆς φύσεώς της 66· μία ἀγία, καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ 67, 68· διαφοραὶ μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν Ἑκκλησιῶν ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν σύστασιν καὶ φύσιν αὐτῆς 84, 85.

Ἐπιτίμια 73.

Εὐτυχίης. Πρεσβύτερος Κων/πόλεως 58.

Εὐχαριστία θεία. "Εννοια, σύστασις καὶ σκοπὸς 72· διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἑκκλησιῶν 86.

Εὐχέλαιον. "Εννοια, σύστασις, σκοπὸς 76· διαφοραὶ πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἑκκλησίαν 88.

Ζωροαστρισμός 12.

Ἡθικὴ Χριστιανική. Ἰδεῶδες αὐτῆς ἡ καινὴ κατὰ Χριστὸν ζωὴ 91· Χριστοκεντρικὴ 91· σχέσις πρὸς τὸ Δόγμα 92, 93· βασικαὶ ἀρχαὶ ἠθικαί: πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν, ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον 93, 94· μέσα πραγματοποιήσεως τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς 95.

Θαύματα. "Εννοια καὶ σκοπὸς 43· τὰ θαύματα τοῦ Κυρίου 55.

Θρησκεία. Ὁρισμὸς αὐτῆς 5· καθολικότης καὶ σπουδαιότης αὐτῆς διὰ τὸν πολιτισμὸν 5· εἶδη θρησκειῶν 7· θρησκεία καὶ ἐπιστημὴ 40, 41.

Θεός. Πίστις εἰς ἓνα Θεόν 27· γνώσις τοῦ Θεοῦ 27· κοσμολογικὴ ἀπόδειξις περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ 29· τελεολογικὴ 29· ἠθικὴ 30· ἱστορικὴ 31· οὐσία τοῦ Θεοῦ 32· πανταχοῦ παρουσία 33· παντοδυναμία 33· αἰωνιότης 33· παγγνωσία 34· πανσοφία 35· ἀγιότης 35· δικαιοσύνη 36· ἀγάπη 36· ἀληθινὸς καὶ πιστὸς 37· πρόνοια περὶ κόσμου 41· συντήρησις 41· κυβέρνησις τοῦ κόσμου 42· τριαδικὸς Θεὸς 37.

Ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ 32.

Ἰερουσλή. "Εννοια καὶ σύστασις 74, 75· οἱ τρεῖς βαθμοὶ 74, 75· προσόντα κληρικῶν 75· διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἑκκλησιῶν 87.

Ἰησοῦς Χριστός. Βίος καὶ διδασκαλία 54, 55· τὰ πάθη καὶ ἡ ἀνάστασις 55, 56, 57· ἡ ἀνάληψις καὶ ἡ δευτέρα παρουσία του 57, 58· κάθοδος εἰς Ἀθῆν 56· ἔργον του καὶ ἀποστολὴ ἡ ἀπολύτρωσις τοῦ κόσμου 59, 60· τὸ τρισπὸν ἄξιωμα, προφητικόν, ἀρχιερατικόν καὶ βασιλικόν 60, 61, 62· αἱ δύο φύσεις καὶ αἱ δύο θελήσεις 58, 59· ἡ ἐξίλαστήριος θυσία του 60, 61· πηγὴ, δύναμις καὶ ἰδεῶδες τῆς ἠθικῆς ζωῆς τῶν χριστιανῶν 91, 92.

Ἰνδοϊσμός 9.

Ἰουδαϊκὴ θρησκεία. Θρησκεία ἐξ ἀποκαλύψεως 8· κέντρον της αἱ Μεσσαικαὶ ἰδέαι 15· ὁ Νόμος καὶ αἱ προφητεῖαι 15, 16.

Καθαρτήριο πῦρ 89.

Καινὴ Διαθήκη. Ἑννοια 19· τὰ βιβλία αὐτῆς 20, 21· Κανὼν 23.

Κακὸν φυσικόν. Αἰτία ὑπάρξεως 44, 45.

Κάντιος 29.

Κατήχησις. Ἑννοια τοῦ μαθήματος 17· διαίρεσις, σκοπὸς καὶ χρησιμότης 25· ἐν τῇ πρώτῃ Ἐκκλησίᾳ 17, 18· κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους 18.

Κατηχητικαὶ Σχολαί. Τοῦ Πανταίνου 18· ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις 18· ἐν Ἑλλάδι 18, 19.

Κοινωνικὸν ἰδεῶδες τοῦ Χριστιανισμοῦ 96, 97.

Κομφούκιος 11.

Κοράνιον. Διδασκαλία καὶ συγγραφεὺς 14.

Κόσμος. Δημιουργία του 39, 40· πνευματικὸς καὶ ὕλικὸς 39, 40· ἡ ἐπιστήμη ὡς πρὸς τὴν δημιουργία του 40, 41.

Κρίσις τοῦ κόσμου. Μερικὴ 79· καθολικὴ 80.

Κριτοπούλον Ὁμολογία. Ἀπάθεια τῆς θεότητος τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν σταύρωσιν του. 61.

Λαοσέ 11.

Λατρεία. Διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς πρὸς τὴν θεϊκὴν λατρείαν 89, 90.

Μακεδόνης. Διδασκαλία του περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος 64.

Μέλλουσα ζωὴ. Σπουδαιότης αὐτῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν παρούσαν 78· τελείωσις τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς 78· διαφοραὶ τῶν Ἐκκλησιῶν 88, 89.

Μετάνοια. Ἑννοια καὶ σύστασις 73· ἀνάγκη αὐτῆς 73· ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη περὶ τῆς ἀξίας τῆς 74· διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν 86.

Μετὰφρασις τῶν Ο' 20.

Μνημόσυνα 79, 80.

Μυστήρια. Ἑννοια αὐτῶν ἐν τῷ Ἑθνισμῷ καὶ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ 68, 69· ὅροι κύρους αὐτῶν 69· ἀριθμὸς καὶ διάκρισις αὐτῶν 69, 70· καλοῦνται οὕτω καὶ αἱ ἀλήθειαι ἧ καὶ δόγματα τῆς πίστεως 69.

Μωαμεθανισμός. Ἰδρυσις καὶ διάδοσίς του 13· ἡ διδασκαλία του 14.

Νεστορίος. Ἡ περὶ τῶν ἐν Χριστῷ δύο φύσεων διδασκαλία 58.

Νηπιοβαπτισμός 70.

Οὐσία Θεοῦ 32.

Παράδοσις. Δευτέρα πηγὴ τῆς πίστεως ἰσόκυρος πρὸς τὴν Κ. Διαθήκην 22· ἔννοια, ἀπόρριψις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Προτεσταντῶν 24, 83· ποῦ διευπλώθη καὶ ὑπάρχει 23, 24.

Παῦλος Ἀπόστολος. Περί θείας χάριτος 62· περί θείας Εὐχαριστίας 72· περί ἀναστάσεως τῶν ἀνθρώπων 79· περί τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς 91· περί ἀγάπης 94.

Πλάτων. "Οτι ὁ Θεὸς ἀκατάληπτος καὶ ἀπερίγραπτος 32.

Πλούταρχος. Περὶ καθολικότητος τῆς θρησκείας 6.

Πολεθεῖα καὶ πολυθεῖστικαὶ θρησκείαι 7.

Πνεῦμα ἄγιον. "Εννοια 64· πρόσωπον οὐχὶ δύναμις 64· ἡ ἐκπύρευσις αὐτοῦ 64.

τὸ ἔργον αὐτοῦ 65· διαφορὰ ἡμῶν πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν 84.

Πόνος. Ἡ ὕπαρξις καὶ ὁ εὐεργετικὸς ρόλος του 43, 44, 45.

Προσευχή. Σπουδαιότης αὐτῆς διὰ τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν 95.

Προτεσταντισμός. Διαφέρει ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ πηγῶν τῆς πίστεως

83· περὶ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων 83. περὶ Ἐκκλησίας 84· περὶ Μυστηρίων 85,

86, 87, 88· εἰς τὴν θείαν λατρείαν 89.

Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Διαφέρει ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ Ἐκκλη-

σίας 84· περὶ ἁγίου Πνεύματος 84· περὶ τῆς μετὰ θάνατον καταστάσεως τῶν

ψυχῶν 88· περὶ Ἱερωσύνης 87· περὶ Μυστηρίων 85 κ.έ.· περὶ Θεοτόκου 89.

Σιντοϊσμός. Ἡ θρησκεία τῶν Ἰαπώνων 12.

Συγχωροχάρτια 88.

Σύμβολον τῆς Πίστεως 24.

Ταοϊσμός 11.

Τιμωρία αἰώνιος 81.

Τριάς. Τριαδικὸς Θεὸς 37.

"Υλη. Ὑλισμός 47, 48.

Φυσικαὶ θρησκείαι 7.

Φωτισόμενος 17.

Χίρις θεία. "Εννοια 62· ἐνισχύει τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν καὶ συνεργάζεται 62·

σχέσις χάριτος καὶ ἐλευθερίας 62· τὸ ἀόρατον στοιχεῖον ἐν τοῖς Μυστηρίοις 69.

Χρῆμα. "Εννοια καὶ σκοπὸς 71· χρόνος τελέσεως 71· διαφορὰ ἡμῶν πρὸς τὰς ἄλ-

λας Ἐκκλησίας 86.

Χριστολογικαὶ ἔριδες 58 κ.έ.

Χρυσόστομος Ἰωάννης. Περὶ θείας Προνοίας 42· περὶ ἀγάπης 94.

Ψυχή. Ἀξία αὐτῆς 47· ἀθανασία αὐτῆς 48.

B) ΕΚ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

- Ἄβατον 123
- Ἀγάπη (Πάσχα) 190
- Ἀγγελικὸς ὕμνος 163
- Ἄγια Ἁγίων 123
- Ἄγια ἀναφορὰ 162
- Ἄγια δῶρα 166
- Ἀγιασματάριον 146
- Ἀγιασμὸς μέγας 176
 - » μικρὸς 176
 - » τ. δώρων 163
- Ἄγια Τράπεζα 124
 - » » (ἐγκαίνια) 175
- Ἀγιογραφία ραοῦ 125
 - » Βυζαντινὴ 128
- Ἄγιον Βῆμα 124
 - » Ποτήριον 166
- Ἀγκυρα 126
- Ἀγροπνία 149
- Ἄδυτον 123
- Ἀετὸς 134
- Ἄηρ (κάλυμμα) 138
- Αἰθριον (ναοῦ) 115, 120
- Αἶμα Χριστοῦ 153, 162 - 164
- Αἶνοι 152
- Αἰτήσεις (λειτουργικαὶ) 161
 - » (εἰς ἀκολ. Γάμ.) 173
- Ἀκάθιστος ὕμνος 187
- Ἀλληλουία 109
- Ἀμβων 121
- Ἀμὴν 109
- Ἀμνὸς (σύμβολον) 126
 - » (προσκομιδῆς) 155
- Ἀμφια (καλύμματα) (ἁγ. Τραπεζ.) 135
 - » (διακόνου) 139
- Ἀμφια (ιερῶς) 140
 - » (Ἐπισκόπου) 142
- Ἀναβαθμοὶ (προπάρια) 205
 - » (ψαλμοὶ) 152, 205
- Ἀναγεννήσεως ρυθμὸς 118
- Ἀνάδοχος 169
- Ἀνάγνωσις (Εὐαγγελίου) 152
- Ἀναγνώσματα (Ἁγ. Γραφῆς) 109, 159
- Ἀναγνώστης 159
- Ἀνάληψις Κυρίου 191
- Ἀναλόγια 122
- Ἀντίφωνον 167
- Ἀντιμήνσιον 135
 - » (εἰκὼν) 136
- Ἀντίφωνα (λειτουργ.) 157, 206
 - » (Μ. Παρασκ.) 157, 206
- Ἀπόδειπνον 150
- Ἀποκάλυψις Ἰωάννου 164
- Ἀπόλυσις (ὄρθρου) 152
 - » (λειτουργ.) 166
- Ἀπολυτίκιον 157, 204
- Ἀπόστιχα 204
 - » (ἑσπερινοῦ) 150
- Ἀποστολικάι διαταγαὶ 103
- Ἀπόστολος (βιβλίον) 103, 146
 - » (περικοπὴ) 159
- Ἀρμόν (Ἀποκαλύψεως) 164
- Ἀρραβὼν (ἀκολουθία) 172
- Ἄρτος (θ. Εὐχαριστ.) 153
 - » (προθέσεως) 155
- Ἀρτοφόριον 132
 - » (εἰκὼν) 133
- Ἀρχαιολογικὰ μνημεῖα 103
- Ἀρχιερατικὸν (βιβλίον) 146

- Ἀρχιερεὺς* 175
Ἄσμα (χειροτονίας) 172
Ἀσπασμός (συλλειτουργῶν) 162
 » (Πασχάλιος) 190
Ἀστερίσκος 131
 » (εἰκὼν) 131
Αὐτόμελα 204

Βαῖτα 177
Βασιλική 114, 115
Βάπτισμα 109, 168
Βαπτιστήριον 134
Βῆλα 123
Βιβλία (λειτουργικά) 103, 146
Βυζαντινὸς ρυθμὸς 118

Γάμος 172
Γενέθλιον Θεοτόκου 193
Γόνυ κλίνοντες 164
Γοιθικός ρυθμὸς 119
Γυναικωνίτης 121

Δακτύλιος (ἀρραβῶνος) 173
Δέσεις (λειτουργική) 165
Δεσποτικὸν 120
Διακονικὸν 125
Διάκονος 172
Διδαχὴ 12 Ἀποστόλων 103
Δικηροτικήκηρα 134, 155
Δισκάριον 130
 » (εἰκὼν) 130
Δοξαστικὸν 205
 » Χριστουγέννων 220

Ἐβδομάς (Διακαινήσιμος) 190
 » Μεγάλη 187
Ἐγκαίνια ναοῦ 175
Ἐγκόλπιον Ἐπισκόπου 145
Εἰκόνες 123, 127
Εἰκονοστάσιον (τέμπλον) 122
Εἰλητάρια 129
Εἰλητὸν 138
Εἰρηνικά 122, 156, 173
Εἰρμός 204

Εἰσόδια Θεοτόκου 193
Εἵσοδος μεγάλη 161
Εἵσοδος μικρά 158
Ἐκκλησία (πιστῶν) 159, 164
 » (κατ' οἶκον) 112
Ἐκκλησίασμα 162
Ἐκτενὴς δέσεις (ἔσπερ.) 149
 » (ἀγιασμ.) 185
 » (λειτουργ.) 160
Ἐκφώνησις 157, 163
Ἐλαία 126
Ἐλαιον (κανδήλας) 133
 » (Βαπτίσματος) 169
 » (Χρίσματος) 170
Ἐλαφος 126
Ἐνδυτή 135
Ἐνταφιασμός (νεκρῶν) 179
Ἐξαποστειλάρια 206
Ἐξαπτέρυγα 132
Ἐξομολόγησις 171
Ἐξορκισμοὶ 169
Ἐορταὶ ἀκινήτοι 182
 » Δεσποτικαὶ 129, 182
 » Θεομητορικαὶ 129, 192
 » κινηταὶ 184
 » Ἀγίων 194 κ.έ.
Ἐπιγονάτιον 141, 142
 » (εἰκὼν) 145
Ἐπὶ κλῆσις 164
Ἐπιμάνικα 139, 140, 142
 » (εἰκὼν) 140
Ἐπισκόπου θρόνος 120
 » ἄμφια 142
 » μνημόνευσις 164
 » χειροτονία 172
Ἐπιστολαὶ Ἀποστόλων 159
Ἐπιτάφιος (εἰκὼν) 137
 » θρῶνος 188
Ἐπιτραχήλιον 140
 » (εἰκὼν) 141
Ἐπιφάνεια (Φῶτα) 183
Ἐσπερινὸς (ἀκολουθία) 149
 » Θεοφανείων 183

Ἑσπερινὸς τοῦ Πάσχα 190
 » Προηγιασμένων 168
 Εὐαγγέλιον 103, 146
 Εὐαγγελισμὸς Θεοτόκου 193
 Εὐκλήριος οἶκος 111, 113
 Εὐλογητάρια 152, 178, 205
 Εὐχέλαιον 173
 Εὐχαριστήριος ἔμνος 163
 Εὐχὴ ἁγιασμοῦ τ. δώρων 163, 165
 » ἀποδείπνου 150
 » ἀφέσεως ἁμαρτιῶν 171, 174
 » Γάμου 173
 » Εὐχελαίον 174
 » ἱλαστική 174
 » λειτουργοῦ 107, 109
 » μεγάλου ἁγιασμοῦ 176
 » ὀπισθάμβωνος 167
 » προσκομιδῆς 161
 » συγχωρητικὴ νεκρῶν 179
 Εὐχολόγιον 103, 146
 Ἐφύμνιον 206
 Ἐωθινὸν Εὐαγγέλιον 152
 » δοξαστικὸν 205
 Ζέον 131, 166
 Ζώνη 140, 142
 Ἡμερολόγιον (ἑορτολόγιον) 189
 Θεία Εὐχαριστία 105, 107
 » Κοινωνία 166
 » Μετάληψις 166
 Θεοτοκίον 205
 Θεοφάνεια 183
 Θρόνος ἀρχιερατικὸς 120
 Θυμίαμα 132, 160
 Θυμιατήριον 132, 168
 Θύρα Βασιλική 120
 Θυσία Γολγοθᾶ 153
 Θυσιαστήριον 106, 123, 169
 » (Ἀποκαλύψεως) 164
 Θωράκια 122

Ἰδιόμελα 178, 204
 Ἰδιόμελον Χριστογενῶν 217
 » Μ. Τετάρτης 218
 Ἱεραρχῶν εἰκόνες 129
 Ἱερὰ σκευή 130
 Ἱερωσύνη 172
 Ἱκεσία ἐκτενής 160
 Ἱλαστήριον (ἄγ. Βήματος) 123
 Ἰχθὺς 126
 Καθαγιασμός ἁγ. Τραπεζῆς 124
 » τιμίων δώρων 164
 Καθίσματα (ὕμνοι) 152, 205
 Καινὴ Διαθήκη 103, 159
 Καλὸς Ποιμὴν 126
 Καλύμματα 135
 Κανδήλα ἀκοίμητος 133
 Κανδῆλαι 132
 Κανόνες ἱεροὶ 103, 206
 Κανὼν εἰς Μ. Ἀθανάσιον 234
 » Ἀναστάσεως 232
 » Μ. Σαββάτου 230, 231, 232
 » ὀρθρου Κυριακῆς 152
 » Παρακλητικὸς 177
 » Χριστογενῶν 228
 Καταβασίαι 207
 Κατάδυνσις 169
 Κατασάροκιον 135, 175
 Κηδεία 178
 Κηρομαστίχη 169
 Κηροπήγια 133
 Κηρὸς 133
 Κήρυγμα 159
 Κιβώριον 124
 Κιβωτὸς 127, 173
 Κλίτος 114, 118
 Κόγχη 115
 Κοίμησις Θεοτόκου 194
 Κοιμητήρια 103
 Κοινωνικὸν 160, 166
 Κόλλυβα 129
 Κολυμβήθρα 134
 Κοντάκιον 159, 206

- Κοντάκιον ᾿Ακαθίστου* 210
- » εἰς *Μ. Βασίλειον* 227
 - » *Θεοφανείων* 225
 - » εἰς *Ἱ. Χρυσόστομον* 227
 - » *Μ. Παρασκευῆς* 226
 - » εἰς *πρωτ. Στέφανον* 228
 - » *Τυροφάγον* 225
 - » *Χριστογέννων* 224
 - » εἰς τὴν *Γέννησιν τοῦ Χρ.* 224
- Κυριακὴ ἁγ. Πάντων* 192
- » ἁγ. *Πατέρων* 191
 - » ᾿Απόκρεω 185
 - » ᾿Ασώτων 185
 - » *Βαίων* 187
 - » *Θωμᾶ* 190
 - » *Μυροφόρων* 191
 - » *Α΄ Νηστειῶν* 186
 - » *Β΄ Νηστειῶν* 186
 - » *Γ΄ Νηστειῶν* 186
 - » *Δ΄ Νηστειῶν* 187
 - » *Ε΄ Νηστειῶν* 187
 - » ᾿Ορθοδοξίας 186
 - » *Παραλύτων* 191
 - » *προσευχῇ* 165, 168, 173
 - » *Σαμαρείτιδος* 191
 - » *Τελώνου καὶ Φαρισαίου* 184
 - » *Τυροφάγου* 185
 - » *Τυφλοῦ* 191
- Κυριακὸν* 113
- Κώδων* 134
- Λαβίς* 131
- » (εἰκὼν) 131
- Λαμπάς* 131
- Λειτουργία θεία* 101, 146
- » ᾿Αποστολ. *Διαταγῶν* 103
 - » β΄ αἰῶνος 108
 - » βιβλίον 146
 - » ᾿Ιακώβον 110, 153
 - » *κατηχουμένων* 156
 - » *Μ. Βασιλείου* 110, 153
 - » *πιστῶν* 161
- Λειτουργία Προηγιασμένων* 153
- » *Χρυσόστομον* 110, 153
- Αἰήματα μαρτύρων* 175
- Αόγχη* 131
- » (εἰκὼν) 131
- Αύρα* 126
- Αυχνία* 133
- Μακαρισμοὶ* 178
- Μανδύας* 143
- Μανουάλια* 133
- Μαρτυρολόγια* 127
- Μεγάλη Δευτέρα* 187
- » Ἑβδομάς 187
 - » *Παρασκευῇ* 188
 - » *Πέμπτῃ* 188
- Μέγα Σάββατον* 189
- Μεγάλη Τεσσαρακοστή* 168
- » *Τετάρτῃ* 188
 - » *Τρίτῃ* 188
- Μεγαλυνάρια* 177
- Μέγας κανὼν* 187
- Μερίδες ἁγ. Ἄρτου* 166
- » *προσκομιδῆς* 155
- Μετανοούντων ἐνχαί* 161
- Μεσονυκτικὸν* 150
- Μεσοπεντηκοστή* 191
- Μεταμόρφωσις* 183
- Μηναῖα* 103, 147
- Μίτρα* 144
- » (εἰκὼν) 145
- Μετάληψις* 166
- Μνημόσυνα* 179
- Μουσικὴ Βυζαντινὴ* 235
- Μυροδοχεῖον* 134
- Μύρον ἁγιον* 137
- Μυροφόρος* 191
- Μυσταγωγικαὶ Κατηχήσεις* 103
- Ναὺς* 111
- » Ἀγ. ᾿Ελευθερίου 116
 - » » (εἰκὼν) 116
 - » Ἀγ. Θεοδώρων ᾿Αθηνῶν 118

Ναός Ἀγ. Πέτρου Ρώμης 114, 119
 » » » (εἰκὼν) 119
 » Ἀγ. Σοφίας 113, 116
 » » » (εἰκὼν) 115
 » Ἀναστάσεως 187
 » Γενεθλίων Βηθλεὲμ (εἰκὼν) 114
 » Καπνικαρέας Ἀθηνῶν 118
 » Κολωνίας 118
 » Μητροπόλεως Ἀθηνῶν 125
 » Παναγίας Ὁσίου Λουκᾶ 118
 » Παναγίας Παρισίων 118
 » » (εἰκὼν) 117

Νάρθηξ 119

Ναῦς 126

Νεοφώτιστος 169

Νεκρώσιμα τροπάρια 178

Νεκρώσιμος ἀκολονθία 178

Οἶκος Θεοῦ 113

» (ὕμνος) 206

Οἶνος θ. Εὐχαριστίας 153, 173

Ὁκτώηχος 103, 147

Ὁμολογία πιστῶν 161

Ὁπισθάμβονος εὐχή 167

Ὁράριον 139

» (εἰκὼν) 139

Ὁρθρος 152

Πάνθεον 113

Παλαιὰ Διαθήκη 402 κ.ε.

Παράκλησις μεγάλη 177

» μικρά 177

Παρακλητική 103, 147

Παραπόρτια 123

Παρθενὼν 113

Πάσχα 189

Πεντηκοστήριον 147

Πεντηκοστή 192

Περικοπή ἀναγνώσματος 159

Περικοπή Κερίων 182

Πλάξ ἁγ. Τραπέζης 137, 175

Πνευματικὸς πατήρ 171

Ποιμὴν (σύμβολον) 126

Πολυέλαιος 134

Πολυχρόνιον 159

Πομπή εἰσόδου 158

Ποτήριον θ. Εὐχαριστίας 130, 173

» οἶνου 173

Πράξεις Ἀποστόλων 159

Πρεσβύτερος 140, 164

Προσημασμένη λειτουργία 167

Πρόθεσις ἁγία 125

Πρόναος 119

Προσημαζὸς ψαλμὸς 149

Προσενχή 148

Προσκομιδὴ 154

Προσόμοια 204

Προσφορά 155

Πύλη ὥραία 123, 162

» ἡ μικρά 175

Ράβδος ἀρχιερέως 144

Ριπίδια 132

Ροδόσταμον 175

Ρωμανικὸς θυμὸς 118

Σάκκος ἀρχιερατικὸς 142

» Πατριαρχικὸς (εἰκὼν) 144

Σκευοφυλάκιον 125

Σολία 123

Σπόγγος 131

Στασίδια 120

Σταυροπροσκύνησις 186

Σταυρὸς 126, 145

Στέφανος 173

Στεφάνωμα 173

Στέγης 173

Στιχάριον 139, 140

Στιχηρὰ 149, 204

Στίχοι 149, 157

Στολή ἱερατικὴ 138

Στύλος ἁγ. Τραπέζης 175

Συγγράμματα πατέρων 103

Συλλειτουργιὰς 162

Συμβολικαὶ παραστάσεις 125

Σύμβολον (γάμος) 172

» Ἠρώσεως 162

Συναθροίσεις πιστῶν 108, 112
 Συναπτή μεγάλη 156
 Σύνθρονον 125
 Συνοδικός 125
 Σύνοδος Οἰκουμενική 189
 Σῶμα Χριστοῦ 161

 Τελετή ἱερὰ 168 κ.έ.
 Τέμπλον 122 κ.έ.
 Τετράμορφον 129
 Τετραφῶδιον 207
 Τίμια δῶρα 132, 153, 161, 164
 Τρίμορφον 129
 Τρισάγιον 179
 Τρισάγιος ὕμνος 159
 Τριφῶδιον 147, 207
 Τροπάριον 204
 Τροῦλλος 115
 Τυπικόν 148

 Ὑδωρ ἁγιασμοῦ 176
 » Βαπτίσματος 175
 » θείας Εὐχαριστίας 155
 Ὑμνοι ἐκκλησιαστικοὶ 203
 Ὑμνος Ἰὼβ 167
 » Προηγιασμένης 168
 Ὑμνολογία 203
 Ὑπακοή 205

Ὑπαπαντή 183
 Ὑψώσεις τ. Στανροῦ 184

 Φαιλόριον 141
 » (εἰκῶν) 141
 Φιάλη 115, 120
 Φοῖνιξ 126
 Φωταγωγικά 206
 Φώτισμα 169

 Χειροτονία 172
 Χερουβικός ὕμνος 161
 Χιτῶν 170
 Χορὸς Γάμον 173
 » Χειροτονίας 172
 » ψαλτῶν 122
 Χρίσμα 108, 170
 Χριστὸς ἔνθρονος (εἰκῶν) 121
 » ὡς Ὁρφεὺς (εἰκῶν) 126
 Χριστούγεννα 183
 Χύτρα 175

 Ψαλτήριον 146

 Ὁδὴ 206
 Ὁμοφύριον 142
 » (εἰκῶν) 143
 Ὁρραι προσευχῆς 148, 151
 Ὁρολόγιον (βιβλίον) 146

3. ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

	Σελίς
1) 'Η ἐν Βηθλεὲμ Βασιλικὴ τῶν Γενεθλίων	114
2) 'Η, 'Αγ. Σοφία	115
3) 'Η Παναγία ἡ Γοργοεπήκοος, ὁ σημερινὸς "Αγ. 'Ελευθέριος	116
4) 'Η Παναγία τῶν Παρισίων	117
5) 'Ο "Αγιος Πέτρος τῆς Ρώμης	119
6) 'Ο Χριστὸς ἐνθρόνος	121
7) 'Ο Χριστὸς ὡς 'Ορφεὺς	126
8) Δισκάριον	130
9) Λόγχη καὶ Λαβίς	131
10) 'Αστερίσκος	132
11) 'Αρτοφόριον	133
12) 'Αντιμήνσιον	136
13) 'Επιτάφιος	137
14) 'Οράριον	139
15) 'Επιμάνικον	140
16) 'Επιτραχήλια	141
17) Φαιλόνιον	142
18) 'Ωμοφόριον	143
19) Πατριαρχικὸς σάκκος	144
20) Μίτρα	145
21) 'Επιγονάτιον	145

4. ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ι. ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

	Σελίς
1. Τί εἶναι Θρησκεία	5
2. Καθολικότης τῆς Θρησκείας καὶ σπουδαιότης αὐτῆς διὰ τὸν Πολιτισμὸν	6
3. Εἶδη Θρησκειῶν	7
4. Αἱ κυριώτεροι σύγχρονοι Θρησκεῖαι	8
1. Ἰνδοϊσμός	9
α) Βεδδικὴ Θρησκεία	9
β) Βραχμανισμός	9
γ) Βουδδισμός	10
2. Ἡ Θρησκεία τῶν Σινῶν	11
3. Σιντοϊσμός, ἡ Θρησκεία τῶν Ἰαπῶνων	12
4. Ζωροαστρισμός	12
5. Μωαμεθανισμός	13
6. Ἰουδαϊσμός	15

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΚΑΤΗΧΗΣΙΝ

5. Τί εἶναι Κατήχησις	17
6. Πηγαί τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Κατηχήσεως	19
Α') Ἀγία Γραφή	19
Β') Ἱερὰ Παράδοσις	22
7. Διαίρεσις, σκοπὸς καὶ χρησιμότης τοῦ μαθήματος τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως	25

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ

Κεφάλαιον Α'. — Περὶ Θεοῦ

8. Ἡ πίστις ὡς μέσον τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ πάσης ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθείας	27
Τὸ ἄρθρον α' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	27

9. Ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.....	28
α) Κοσμολογικὴ ἀπόδειξις	29
β) Τελεολογικὴ ἀπόδειξις	29
γ) Ἠθικὴ ἀπόδειξις	30
δ) Ἱστορικὴ ἀπόδειξις	31
10. Οὐσία καὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ	32
11. Φυσικαὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ	33
α) Πανταχοῦ παρουσία	33
β) Παντοδυναμία	33
γ) Αἰωνιότης	33
12. Λογικαὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ	34
α) Παγγνώσις	34
β) Πανσοφία	35
13. Ἠθικαὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ	35
α) Ἡ ἀγιότης	35
β) Ἡ δικαιοσύνη	36
γ) Ἡ ἀγάπη	36
δ) Ἀληθινὸς καὶ πιστὸς	37
14. Ὁ Τριαδικὸς Θεός.....	37

Κεφάλαιον Β' . — Περί κόσμου

15. Ἡ δημιουργία τοῦ Κόσμου	39
16. Ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ Κόσμου	41
α) Ἡ συντήρησις τοῦ Κόσμου	41
β) Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Κόσμου	42
17. Οἱ Ἄγγελοι	45
18. Ὁ ἄνθρωπος	46
α) Φύσις καὶ προορισμός αὐτοῦ	46
β) Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς	48
γ) Ἡ πρώτη κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ πτώσις αὐτοῦ εἰς τὴν ἁμαρτίαν	49

Κεφάλαιον Γ' . — Περί τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως

Τὰ ὀρθρα β' — ζ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως.....	52
19. Ἡ Γέννησις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Προπαράσκευή τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τὴν ἔλευσίν Του.....	52
20. Ἡ διδασκαλία καὶ τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου	54
21. Τὰ πάθη τοῦ Κυρίου καὶ ἡ Ἀνάστασις Του.....	55
22. Ἡ Ἀνάληψις καὶ ἡ δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου	57
23. Αἱ Χριστολογικαὶ ἐριδες	58
24. Τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Κυρίου	59
α) Τὸ Προφητικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου	60

β) Τὸ Ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου	60
γ) Τὸ Βασιλικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου	61
25. Ἡ θεία Χάρις	62

Κεφάλαιον Δ' . — Περί τοῦ Ἀγίου Πνεύματος

26. Ἐννοια, ἐκπόρευσις καὶ ἔργον τοῦ ἁγίου Πνεύματος	64
Τὸ ἄρθρον η' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	64
27. Περί τῆς Ἐκκλησίας. Ἐννοια, σκοπὸς καὶ ιδιότητες αὐτῆς	65
Τὸ ἄρθρον θ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	65
α) Ἐννοια καὶ ὀρισμὸς	65
β) Σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας	67
γ) Ἰδιότητες αὐτῆς	68
28. Περί τῶν ἱερῶν Μυστηρίων	68
Τὸ ἄρθρον ι' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	68
29. Τὸ Βάπτισμα	70
30. Τὸ Χρίσμα	71
31. Ἡ θεία Εὐχαριστία	72
32. Ἡ Μετάνοια	73
33. Ἡ Ἱερωσύνη	74
34. Ὁ Γάμος	75
35. Τὸ Εὐχέλαιον	77

Κεφάλαιον Ε' . — Περί τῆς μελλούσης ζωῆς

36. Ἐννοια καὶ σημασία τῆς μελλούσης ζωῆς	78
Τὰ ἄρθρα ια' — ιβ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	78
α) Μερικὴ κρίσις	79
β) Καθολικὴ κρίσις	80

Κεφάλαιον ΣΤ' . — Παράρτημα

37. Αἱ μεταξὺ τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν θεῖαν λατρείαν	82
1. Πηγαὶ τῆς χριστιανικῆς Θρησκείας	82
2. Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου	83
3. Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος	84
4. Ἡ Ἐκκλησία	84
5. Τὰ Μυστήρια	85
α) Τὸ Βάπτισμα	85
β) Τὸ Χρίσμα	86
γ) Ἡ θεία Εὐχαριστία	86
δ) Ἡ Μετάνοια	86
ε) Ἡ Ἱερωσύνη	87

ς) Ὁ Γάμος	87
ζ) Τὸ Εὐχέλαιον	88
6. Διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς (περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν)	88
7. Ἡ θεία λατρεία	89

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η Θ Ι Κ Η

38. Γνωρίσματα τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς	91
39. Γενικαὶ Ἀρχαὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς	93
40. Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ αἱ ἄλλαι σύγχρονοι Θρησκείαι τοῦ κόσμου. Σύγκρισις αὐτῶν	97

II. ΕΚ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σελίς

1. Όρισμός, περιεχόμενον, διαίρεσις, καὶ χρησιμότης τῆς λειτουργικῆς.....	101
2. Πηγαὶ τῆς λειτουργικῆς	102

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ, ΤΟΙΟΣ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΑΥΤΗΣ

Κεφάλαιον Α'. — Ἡ χριστιανικὴ λατρεία

3. Τὰ χαρακτηριστικά τῆς χριστιανικῆς λατρείας	104
4. Ἡ Ὁρθόδοξος χριστιανικὴ λατρεία	106
5. Ἱστορία τῆς χριστιανικῆς λατρείας	107
1) Ἡ μορφή τῆς λατρείας κατὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους	107
2) Ἡ μορφή τῆς λατρείας ἀπὸ τοῦ β' μέχρι τοῦ δ' αἰῶνος	108
3) Ἡ ἐξέλιξις εἰς τὴν χριστ. λατρείαν ἀπὸ τοῦ δ' μέχρι τοῦ θ' αἰῶνος	109
4) Ἡ ἐξέλιξις εἰς τὴν λατρείαν ἀπὸ τοῦ θ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν	110

Κεφάλαιον Β'. — Ὁ τόπος τῆς λατρείας

6. Γένεσις καὶ διαμόρφωσις τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ	111
1) Προϊστορία τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ	111
2) Οἱ πρῶτοι χριστιανικοὶ ναοὶ	112
3) Ὄνομασίαι τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ	113
4) Ρυθμοὶ	114
7. Τὰ μέρη τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ	119
8. Ἡ ἀγιογραφία τοῦ ναοῦ	125
α) Συμβολικαὶ παραστάσεις	125
β) Χριστιανικαὶ εἰκόνες	126
γ) Βυζαντινὴ ἀγιογραφία	128
9. Τὰ ἱερὰ σκεύη	130
α) Τὰ διὰ τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν ἱερὰ σκεύη	130
β) Τὰ λοιπὰ ἱερὰ σκεύη καὶ ἀντικείμενα	132
10. Τὰ καλύμματα τῆς ἁγίας Τραπέζης	135
11. Ἡ ἱερατικὴ στολὴ	138

I. Τὰ ἄμφια τοῦ διακόνου	139
II. Τὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου	140
III. Τὰ ἄμφια τοῦ ἐπίσκοπου	142
IV. Ἐξαρτήματα τῆς ἐπισκοπικῆς στολῆς	145
12. Τὰ λειτουργικά βιβλία	146

Κεφάλαιον Γ' . — Ὁ τρόπος τῆς λατρείας

13. Αἱ συνδεόμεναι πρὸς τὴν θεϊαν λειτουργίαν ἀκολουθίαι :	148
α) Ἡ Γένεσις καὶ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν θεϊαν λειτουργίαν	149
β) Ὁ ἑσπερινὸς	150
γ) Τὸ ἀπόδειπνον	150
δ) Τὸ μεσονυκτικὸν	151
ε) Αἱ ὥραι	152
ς) Ὁ ὄρθρος	152
14. Ἡ θεία λειτουργία :	153
α) Περὶ τῆς θείας λειτουργίας γενικῶς	154
β) Ἡ προσκομιδὴ	156
γ) Ἡ λειτουργία τῶν κατηχουμένων	161
δ) Ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν	162
ε) Ἡ ἁγία ἀναφορὰ	167
ς) Ἡ λειτουργία τῶν Προηγιασμένων Δώρων	167
15. Τὰ λοιπὰ μυστήρια :	168
1) Ἡ τελεσιουργία τοῦ Βαπτίσματος	170
2) Τὸ Χρίσμα	171
3) Ἡ Ἐξομολόγησις	172
4) Ἡ χειροτονία τῶν προσερχομένων εἰς τὴν Ἱερωσύνην	172
5) Τὰ εἰς τὸν Γάμον τελούμενα	173
6) Ἡ ἀκολουθία τοῦ Εὐχελαίου	173
16. Ἄλλαι ἀκολουθίαι (μυστηριακαὶ τελεταί) :	175
1) Τὰ ἐγκαίνια τῶν ναῶν	176
2) Ὁ μέγας καὶ ὁ μικρὸς ἁγιασμός	177
3) Οἱ παρακλητικοὶ κανόνες	178
4) Ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία ἢ κηδεία	178

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΟΙ ΚΑΙΡΟΙ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ (ΕΟΡΤΑΙ)

17. Περὶ τῶν ἐορτῶν γενικῶς	180
18. Αἱ Δεσποτικαὶ ἐορταί :	182
I. Ἀκίνητοι Δεσποτικαὶ ἐορταί	184
II. Κινηταὶ Δεσποτικαὶ ἐορταί	192
19. Θεομητορικαὶ ἐορταί	194
20. Ἑορταὶ ἁγίων	194

α) 'Εορταὶ Ἀποστόλων	195
β) 'Εορταὶ Εὐαγγελιστῶν	196
γ) 'Εορταὶ Μαρτύρων	197
δ) 'Εορταὶ Πατέρων καὶ Ἱεραρχῶν	199
ε) 'Εορταὶ Ὁσίων	200
ς) 'Εορταὶ Προφητῶν	201
ζ) 'Εορταὶ εἰς τιμὴν τῶν Ἀγγέλων	202

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΥΜΝΟΛΟΓΙΑ

21. Περὶ τῆς Ὑμνολογίας γρ. κῶς	203
Α. Ἀρχὴ καὶ ἀνάπτυξις τῆς ὕμνολογίας	203
Β. Οἱ σπουδαιότεροι ὕμνογράφοι	211
Γ. Ὑμνοι ὑπὸ διαφόρους μορφάς	214
Δ. Χρησιμότης καὶ ἐξέλιξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς	234

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιόσημον εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἀντίτυπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπον. Ὁ διαθέτων πωλὼν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτὸ δίδεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15)21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946 Α' 108).

ΕΚΔΟΣΙΣ Δ' 1967 - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 23.000 ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ 1504 / 27 - 3 - 67

Ἐκτύπωσις Ι. ΔΙΚΑΙΟΣ — Βιβλιοδεσία Ι. ΚΑΜΠΑΝΑΣ Ο.Ε.

